

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**HASAN ALİ TOPTAŞ'IN “SONSUZLUĞA NOKTA”
ROMANINDA DİL BİLGİSEL UZAM KODLAYICILARI**

(DOKTORA TEZİ)

HANDE ÜNVER ÖZDOĞAN

BURSA - 2022

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI**

**HASAN ALİ TOPTAŞ'IN "SONSUZLUĞA NOKTA"
ROMANINDA DİL BİLGİSEL UZAM KODLAYICILARI**

(DOKTORA TEZİ)

HANDE ÜNVER ÖZDOĞAN

**Danışman:
Prof. Dr. KERİME ÜSTÜNOVA**

BURSA - 2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında 711641011 numaralı Hande ÜNVER ÖZDOĞAN'ın hazırladığı “Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Uzam: Sonsuzluğa Nokta Romanı Örneği” konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, 23/03/2022 günü 10.30-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Danışman
Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA
Bursa Uludağ Üniversitesi

23/03/2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında 711641011 numaralı Hande ÜNVER ÖZDOĞAN'ın hazırladığı “Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Uzam: Sonsuzluğa Nokta Romanı Örneği” konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, 23/03/2022 günü 10.30-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Bursa Uludağ Üniversitesi

23/03/2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında 711641011 numaralı Hande ÜNVER ÖZDOĞAN'ın hazırladığı “Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Uzunluk: Sonsuzluğa Nokta Romanı Örneği” konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, 23/03/2022 günü 10.30-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Prof. Dr. Osman YILDIZ
Süleyman Demirel Üniversitesi

23/03/2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında 711641011 numaralı Hande ÜNVER ÖZDOĞAN'ın hazırladığı “Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Uzam: Sonsuzluğa Nokta Romanı Örneği” konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, 23/03/2022 günü 10.30-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Prof. Dr. Özgür Kasım AYDEMİR
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

23/03/2022

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalında 711641011 numaralı Hande ÜNVER ÖZDOĞAN'ın hazırladığı “Türkiye Türkçesinde Dilbilgisel Uzam: Sonsuzluğa Nokta Romanı Örneği” konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, 23/03/2022 günü 10.30-12.30 saatlerini arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı/başarısız) olduğuna (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

23/03/2022

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum "Hasan Ali Toptaş'ın 'Sonsuzluğa Nokta' Romanında Dil Bilgisel Uzam Kodlayıcıları" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Hande ÜNVER ÖZDOĞAN
Öğrenci No : 711641011
Anabilim Dalı : Türk Dili Ve Edebiyatı
Programı : Doktora
Statüsü : Doktora

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tez Başlığı: HASAN ALİ TOPTAŞ'IN "SONSUZLUĞA NOKTA" ROMANINDA DİL BİLGİSEL UZAM KODLAYICILARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 299 sayfalık kısmına ilişkin, 07/02/2022 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

07.02.2022

Adı Soyadı: Hande ÜNVER ÖZDOĞAN
Öğrenci No: 711641011
Ana Bilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Doktora
Statüsü: Doktora

Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

07.02.2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Hande ÜNVER ÖZDOĞAN

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı : Yeni Türk Dili

Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Sayfa Sayısı : xv + 293

Mezuniyet Tarihi :/...../2022

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

HASAN ALİ TOPTAŞ'IN “SONSUZLUĞA NOKTA” ROMANINDA DİL BİLGİSEL UZAM KODLAYICILARI

Bu çalışmada zaman ve kişi unsurlarıyla birlikte bir anlatının temel öğelerinden biri olan dil bilgisel uzam kavramı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın evrenini Hasan Ali Toptaş'ın “Sonsuzluğa Nokta” romanı, örneğini ise yine bu romandan alınan cümleler oluşturmuştur. Tezin amacı, uzamı belirlemede etkili olan unsurları saptayarak uzam kodlayıcılarını ve bunların arasındaki bağlantıları belirlemek böylece Türkiye Türkçesinde dil bilgisel uzam çözümlemesi konusunda bir yöntem ortaya koymaktır. Çalışmaya bu bakış açısıyla bütüncül olarak yaklaşmış, dil bilgisel uzam konusu en küçük birimden başlayarak ek, sözcük, sözcük öbeği, cümle, metin bağlamında söylem çözümlemesi açısından ele alınmıştır. Çalışmanın Giriş bölümünde tezin kapsamı, amacı, önemi, derlemi ile yöntem ve sınırlılıkları açıklanmıştır. Ardından uzam bilgisine ve uzamın Türkiye Türkçesinde nasıl görüldüğüne dair genel teorik bilgiler sunulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünü, asıl öneminin ortaya konduğu İnceleme bölümü oluşturmaktadır. Buna göre uzam bilgisi, hem konum hem mekân / yer çerçevesinde bağlam içerisinde bütüncül bir çerçevede değerlendirilmiştir. Öncelikle uzam bilgisine konumsal açıdan yaklaşmış uzamsal ilişkiler belirlenmiştir. Ardından uzam kodlayıcı olarak adlar, eylemler, belirteçler, ilgeçler ve bu kodlayıcıları taşıyan ekler belirlenmiş bağlam temelli bir yaklaşımla incelenmiştir. Daha sonra romanda uzam bilgisinde somuttan soyuta geçiş ve doğrudan ya da dolaylı olarak verilen uzam bilgisi, tekrarlar ve sezdirim / çıkarım cümleleriyle ele alınmıştır. Bu noktada dil içi / dil dışı göndermeler ve metin içi bağlamdan yararlanılmıştır. Sonuç bölümünde incelemelerden elde edilen sonuçlarla, kısaca dil bilgisel uzam incelemesi için hangi noktalara dikkat edilmesi gerektiğinden söz edilmiş ardından kaynaklar sunularak çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: dil bilgisel uzam, Hasan Ali Toptaş, konum, söylem çözümlemesi, yerleştirme.

ABSTRACT

Name and Surname : Hande ÜNVER ÖZDOĞAN
University : Bursa Uludag University
Institute : Institute of Social Sciences
Master of Science : Turkish Language and Literature
Department : Turkish Language
Degree Awarded : Doctorate
Page Number : xv + 293
Graduation Date :/...../2022
Supervisor : Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA

GRAMMATICAL SPACE CODERS IN

HASAN ALİ TOPTAŞ'S "SONSUZLUĞA NOKTA" NOVEL

In this study, the concept of grammatical space, which is one of the basic elements of a narrative together with time and person elements, was tried to be examined. The subject of the study is Hasan Ali Toptaş's novel "Sonsuzluğa Nokta", and the sample is the sentences taken from that novel. The aim of this thesis is to detect the factors that are effective in determining the space, to determine the space encoders and the connections between them, thus to present a method for grammatical space analysis in Turkish of Turkey. With this perspective, the study was approached holistically and the subject of grammatical space was discussed in terms of discourse analysis in the context of suffixes, words, phrases, sentences, and texts, starting from the smallest unit. In the introduction part of the study, the scope, purpose, importance, corpus, method, and limitations of the thesis are explained. Then, general theoretical information about the knowledge of space and how space is seen in Turkish of Turkey is presented. The second part of the study is the Investigation part, in which its main importance is revealed. Accordingly, knowledge of space was evaluated in a holistic framework within the context of both location and space/place. First of all, knowledge of space was approached from a spatial perspective and spatial relations were determined. Then, nouns, verbs, adverbs, prepositions and suffixes carrying these encoders as space encoder were examined with a determined context-based approach. Later in the novel, the transition from concrete to abstract in the knowledge of space and the knowledge of space given directly or indirectly are discussed with repetitions and implicature / inference sentences. At this point, intra-language / extra-language references and in-text context were used. In the conclusion part, by making use of the results obtained from the examination, the points to be considered for the grammatical space analysis were mentioned, and then the study was completed by presenting the references.

Keywords: grammatical space, Hasan Ali Toptaş, location, discourse analysis, placement.

ÖN SÖZ

Canlı ya da cansız tüm yaratılış, belirli bir uzam içinde varlık bulur. İnsanoğlu, uzam içindeki varoluşuna öncelikle doğal yaşam alanlarında başlamış, ardından yaşayacağı uzamları inşa edilmiş yapılarla şekillendirmiş, coğrafi uzamlarıysa yine kendi yaşam planına göre belirlemiş ve adlandırmıştır. Böylece bugün bulunduğumuz konumdan bu konumu kapsayan kapalı / açık mekânlara, bu mekânları kapsayan çevre / civar bilgisinden kentlere, kentlerden ülkelere, ülkelere kıtalara, kıtalardan dünyaya, dünyadan sonsuz uzayı kapsayan evrene kadar tüm yaratılış insanın yaşam planına göre şekillendirdiği ve adlandırdığı uzamlarda birbirini içerecek şekilde yer alır. Dil çalışmalarıysa bu uzamların adlandırılmasında ve ifadesinde görülen dilsel nitelikleri incelemekle yükümlüdür. Bu çalışmada uzam ifadesinin dil bilimsel veriler ışığında söylem çözümlemesi açısından bağlam içerisinde nasıl görüldüğü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bugüne kadar Türkiye Türkçesinde uzam ifadesinin incelendiği çalışmalar elbette yapılmıştır. Ancak söz konusu çalışmaların daha çok metin çözümlemelerinde, uzamın adlandırılmasına ya da metindeki rolüne dair hazırlandığı görülmektedir. Uzam üzerine yapılmış dilbilimsel çalışmalar ise uzam dilbilimin öngördüğü, daha çok konum bilgisine yönelik çalışmalardır. Uzamı dil bilimsel işaretleyiciler ve söylem çözümlemesi açısından bağlam içerisinde değerlendiren bu dil çalışmasında ise bütüncül bir inceleme yöntemi sunulmaya çalışılmıştır.

Uzam kavramını bir üst terim olarak ele alan ve kavrama anlam odaklı yaklaşarak dilbilimsel açıdan inceleyen bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kavramın dil çalışmalarında ele alınan konum, mekân, yer anlam ulamları tanıtılmaya çalışılmış, ikinci bölümde ise tüm bu ulamların dilbilimsel açıdan nasıl görüldüğüne dair bir inceleme denemesi yapılmıştır. Dil bilimsel verilerin temelinde ortaya konan tezde, inceleme olarak Hasan Ali Toptaş'ın "Sonsuzluğa Nokta" romanı derlem seçilmiş, romandaki uzama dair veriler tezin örneklemini oluşturmuştur. Böylece uzam bilgisine, metin merkezli bir inceleme metoduyla yaklaşmış, Türkiye Türkçesinde uzam ifadesinin nasıl kodlandığına dair bir model oluşturulmak istenmiştir.

Bu çalışmanın mimarı, gerek ders dönemimde kendisinden edindiğim bilgilerle yoluma ışık tutan gerekse araştırma süresince çalışmanın her bir kelimesine benimle birlikte eğilen, kalemimin bir ucundan tutan kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA'dır. Türk diline olan saygısı ve sevgisiyle, disiplinli ve özverili kişiliğiyle her zaman örneğim olacak değerli bilim insanı kıymetli hocamla bu çalışmada birlikte yer alabildiğim için gururluyum. Üzerimdeki emeklerinden dolayı kıymetli hocam Prof. Dr. Kerime ÜSTÜNOVA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bir Fen-Edebiyat fakültesi mezunu olarak akademik eğitimin henüz lisans aşamasında başladığı düşünülebilir. Ancak branşlaşarak akademik hayata esas eğilimimiz elbette ki yüksek lisans sürecimizle başlıyor. Bu süreçte her zaman kolaylaştıran, yönlendiren, teşvik eden kişiliğiyle arkamda duran hocam sayın Prof. Dr. Osman YILDIZ'a bugünlere gelmemdeki emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

Doktora sürecinde kendisinden aldığım derslerle yetişmeme katkısı büyük olan, tez izleme kurulunda yer alarak engin bilgilerini esirgemeyen, akademik

başarılarının yanında manevi desteğiyle de öğrencilerinin her zaman yanında olan hocam sayın Prof. Dr. Hatice ŞAHİN'e ayrıca teşekkür ederim.

Yine tez izleme kurulunda yer alarak her aşamada, kıymetli bilgileriyle yönlendiren sayın Prof. Dr. Semra ALYILMAZ'a çalışmanın ortaya çıkmasındaki emeklerinden dolayı çok teşekkürlerimi sunarım.

Doktora süreci boyunca her konuda yardımlarını esirgemeyen, desteklerini sunan Dr. Öğr. Üyesi İbrahim KARAHANCI ve Dr. Öğr. Üyesi Hasene AYDIN'a da ayrıca teşekkür ederim.

Tez sürecimde hocalarımla olduğu kadar ailemin de katkısı büyüktür. Bugünlere gelmemde emeği büyük olan anneme, babama ve eşim Ahmet Salih ÖZDOĞAN'a çok teşekkür ederim. Son olarak üç yaşında benimle birlikte başladığı doktora maceramızı yedi yaşında tamamlayan biricik kızım Eyşan ÖZDOĞAN'a oyun saatlerini tezimle paylaştığı için çok teşekkür ederim. Henüz tez ve doktora kelimeleri onun için bir şey ifade etmese de ileride benim gayretimi örnek almasını ümit ediyorum, bu çalışmanın Türk dili için gönülden çalışanlara faydalı olmasını diliyorum.

Hande ÜNVER ÖZDOĞAN

BURSA / 2022

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
TABLOLAR	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN TANITIMI.....	1
1.1. Kapsam	1
1.2. Amaç ve Önem	2
1.3. Derlem	3
1.4. Yöntem ve Sınırlılıklar	5
1.5. Problem Durumu	7

BİRİNCİ BÖLÜM

.UZAM KAVRAMI VE UZAMLA İLGİLİ KONULARA

GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Uzam Kavramı ve Bilimde Ele Alınışı	9
1.2. Uzamda Konum–Mekân-Yer İlişkisi ve Türkiye Türkçesinde Uzamla İlgili Çalışmalara Genel Bir Bakış.....	14
1.3. Yazınsal Metinlerde Uzamın Sözlery.....	22
1.4. Uzam Çalışması Nasıl Yapılmalıdır?	25

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1. KONUM ÇERÇEVESİNDE DİL BİLGİSEL UZAM.....	36
1.1. UZAMSAL İLİŞKİLER.....	36
1.1.1. Durağan Uzamsal İlişkiler.....	37

1.1.2. Devingen Uzamsal İlişkiler.....	41
1.2. KONUM SÖZCÜKLERİ / YERLEŞTİRME ADLARI.....	43
1.1.3. İçsel Yerleştirme Sözcükleri	47
1.1.4. Dışsal Yerleştirme Sözcükleri.....	54
2. UZAM BİLGİSİ VEREN SÖZCÜK TÜRLERİ	57
2.1. UZAM BİLGİSİ VEREN EYLEMLER.....	57
2.1.1. Duragan Eylemler	59
2.1.2. Devingen Eylemler	67
2.2. UZAM BİLGİSİ VEREN ADLAR	70
2.2.1. Uzam Bilgisi Veren Özel Adlar	79
2.2.2. Uzam Bilgisi Veren Cins Adlar	82
2.2.2.1. Coğrafyaya İlişkin Uzamlar.....	82
2.2.2.2. İnşa Edilmiş Uzamlar.....	88
2.2.2.2.1.Herkese Açık Uzamlar.....	88
2.2.2.2.2.Özel Uzamlar	93
2.2.2.2.3.Ticari Uzamlar	97
2.2.2.2.4.Taşıt Uzamlar.....	104
2.3. UZAM BİLGİSİ VEREN BELİRTEÇLER VE YER-YÖN BELİRTEÇ TÜMLECİ DURUMU.....	109
2.3.1. Uzam Bilgisi Veren Belirteçler	109
2.3.1.1. İleri.....	111
2.3.1.2. Geri	112
2.3.1.3. İçeri	113
2.3.1.4. Dışarı.....	114
2.3.1.5. Aşağı	115
2.3.1.6. Yukarı	116
2.3.2. Uzam İfadesinde Yer-Yön Belirteç Tümler Durumu	117
2.4. UZAM BİLGİSİ VEREN İLGEÇLER.....	122
3. UZAM KODLAYICILARINI TAŞIYAN EKLER	128
3.1. TEMELDE UZAM İFADESİ TAŞIYAN EKLER	132
3.1.1. {-A} Eki	132
3.1.2. {-DA} Eki	144

3.1.3. {-DAn} Eki	153
3.1.4. {-DAki} Eki	160
3.2. UZAM BİLGİSİNİ BAŞKA KODLAYICILAR ARACILIĞIYLA TAŞIYAN EKLER	164
3.2.1. {-A} Eki	165
3.2.2. {-CI}	167
3.2.3. {-DAn} Eki	168
3.2.4. {-IA} Eki	169
3.2.5. {-IİK} Eki	169
3.3. UZAM ARACILIĞIYLA BAŞKA BİLGİLERİN VERİLMESİ	171
3.3.1. {-A} Eki	171
3.3.2. {-DAn} Eki	171
3.3.3. {-DAki} Eki	172
3.3.4. {-ki} Eki	172
3.3.5. {-II} Eki	173
4. UZAM BİLGİSİ VEREN İKİLEMELER	174
4.1. Eksiz Kurulu İkilemeler	174
4.2. İkileme + {-A} Yapısında Kurulu İkilemeler	176
4.3. {-A} ... {-A} Yapısında Kurulu İkilemeler	177
4.4. {-DAn} ... {-A} Yapısında Kurulu İkilemeler	178
4.5. {-DA} ... {-DA} Yapısında Kurulu İkilemeler	180
4.6. {-DAn} ... {-DAn} Yapısında Kurulu İkilemeler	180
4.7. {-sIn} ... {-Ø} Yapısında Kurulu İkilemeler	181
4.8. {-sIz} ... {-sIz} Yapısında Kurulu İkilemeler	182
5. UZAM ANLATIMINDA DERECELENDİRME	183
6. UZAM İFADESİNDE TEKRARLARIN ROLÜ	189
6.1. Tam Tekrar Yoluyla Verilen Uzam Bilgisi	190
6.2. Sıfır Tekrar Yoluyla Uzam Bilgisinin Verilişi	195
6.3. Eksik Tekrar Yoluyla Uzam Bilgisinin Verilişi	200
7. UZAM ANLATIMINDA SOYUTTAN SOMUTA GEÇİŞ	209
7.1. Uzam Anlatımına Tanımlılık / Belirlilik Katan Kodlayıcılar	213
7.2. Uzam Anlatımına Tanımsızlık / Belirsizlik Katan Kodlayıcılar	221

8. UZAM İFADESİNDE SEZDİRİMLERİN ROLÜ	226
8.1. Uzam Bilgisinin Sezdirimi	231
8.2. Uzam Bilgisi Aracılığıyla Zamanın Sezdirimi	248
8.3. Uzam Bilgisi Aracılığıyla Karakterlerin Sezdirimi	253
SONUÇ	270
KAYNAKÇA	283
ÖZ GEÇMİŞ	293

TABLolar

Tablo 1: İçsel Yerleştirme Adlarının Toplam Yerleştirme Adları İçindeki Sıklığı	54
Tablo 2: Dışsal Yerleştirme Adlarının Toplam Dışsal Yerleştirme Adları ve Toplam İçsel Yerleştirme Adlarına Göre Geçiş Sayıları.....	56
Tablo 3: Durağan Eylemlerin Açısal ve Topolojik Durumu.....	66
Tablo 4: Kasabaya Ait En Sık Kullanılan Uzam Türleri	107
Tablo 5: Kente Ait En Sık Kullanılan Uzam Türleri	108
Tablo 6: Romanda Geçen Belirteçler	117
Tablo 7: Temelde Uzam Bilgisi Veren Ekler.....	164
Tablo 8: Uzam Bilgisine Hizmet Eden Diğer Ekler	171
Tablo 9: Uzam Aracılığıyla Başka Bilgilerin Verilmesine Hizmet Eden Ekle.....	173
Tablo 10: Romanın Kapsayan Uzam Şeması.....	234

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgi	Kısaltma
bakınız	bk.
baskı, basım	bs.
CBB	cümleden büyük birlik
cilt	C.
coğrafya	coğ.
erişim tarihi	e.t.
Eski Türkçe	Es. T.
Fransızca	Fr.
Güncel Türkçe Sözlük	GTS
İngilizce	İng.
numara	No
Osmanlı Türkçesi	Osm.
sayfa	s.
sayı	S.
sayfadan sayfaya	ss.
Türk Dili Araştırmaları Yıllığı	TDAY
Türk Dil Kurumu	TDK
ve benzeri	vb.
ve diğerleri	vd.
yüzyıl	yy.

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN TANITIMI

1.1. Kapsam

Filozofların başlangıçtan itibaren eşyanın yaratılışında ve anlamlandırılmasında en çok sorguladıkları konulardan biri olan “uzam” kavramı; *mekân, yer, uzay, vüsat* gibi farklı sözcüklerle karşılanarak pek çok bilim dalında kendi pratiğine ve kullanım alanına uygun olarak yer bulmaktadır. En genel anlamıyla “*varlığın ya da nesnenin uzayda kapladığı yer*” olarak açıklanabilecek kavram, aynı zamanda insanoğlunun varlığını da şekillendirdiği alanları ifade eder. Bu yönüyle “uzam”, yalnızca fiziki anlamda bir yer kaplayışı, bulunuşu değil insanın kendisini ve çevresini algıladığı böylece değer yüklediği alanları da oluşturur. Böylelikle, dilin ve dille var olan yazınsal anlatıların -kişi ve zaman unsurlarıyla birlikte- yapı taşlarındandır. Özellikle insanı, insana insanla anlatan roman ve hikâye gibi olaya dayalı yazınsal anlatılar, uzamdan ayrı değerlendirilemez. Bu yönüyle *uzam* dil incelemelerinin de temel konularındandır. “Dil bilgisel uzam” ise *mekânın* dilde kodlanması olarak tanımlanmaya müsaittir.

Dil incelemelerinde konum, *mekân*, yer anlamları dâhilinde incelenen uzam bilgisi, sıklıkla Yeni Türk Edebiyatının çalışma alanında daha çok roman ve hikâye tahlili niteliğindeki çalışmalarda *mekân / yer* açısından ele alınır. Son yıllarda ise uzam bilgisi, dilbilimsel olarak konum ifadesiyle incelenmeye başlanmıştır¹. Bunlar sıklıkla uzamın boyutları, türleri ve yerleştirme esası üzerine yapılan çalışmalardır. Uzam bilgisine, dil bilgisel kodlayıcılar aracılığıyla bağlam içerisinde yaklaşan çalışmalar ise sayıca azdır. Bu çalışmada, dilin bir sistem oluşundan yola çıkılarak tüm birimlerin ancak bağlam içerisinde değerlendirilmesiyle anlam kazanacağı görüşüyle uzam bilgisine dair dil bilgisel bir inceleme ortaya konmaya çalışılacaktır. Dil bilgisel uzam incelemesine dair bir yöntem belirlenmek istenen çalışmada, uzam bilgisine hizmet eden tüm birimler, bu temele dayandırılarak ele alınacaktır. Çalışmada “uzam” kavramı *konum, mekân, yer* ifadelerini kapsar biçimde bir üst terim olarak ele alınacak, uzam kodlayıcıları işlevsel yaklaşımla; sözcük, sözcük öbeği, cümle, cümle üstü birim gibi dil birimleri düzeyinde

¹ Yeni Türk Edebiyatı ve dilbilim alanında yapılan uzam konulu çalışmalara Giriş bölümünde *Uzamda Konum-Mekân-Yer İlişkisi ve Türkiye Türkçesinde Uzamla İlgili Çalışmalara Genel Bir Bakış*, başlığı altında yer verilmiştir.

dil içi ve dil dışı göndermelerin desteğiyle bağlam odaklı incelenecektir. Dil bilgisel uzam zmlemesi konusunda bir yöntem ortaya koymak, uzamı belirlemede etkili olan unsurları saptayarak uzam işaretleyicilerini ve aralarındaki bağlantıları belirlemek tezin ana hedefidir.

Çalışmanın derlemine Modern Türk Edebiyatınınnde gelen yazarlarından Hasan Ali Toptaş'ın "Sonsuzluğa Nokta" adlı romanı oluşturmaktadır. Anlatıya dayalı yazınsal bir eser seçilerek uzamın çevresel betimlemesinin yanında algısal olarak da dile yansımalarını görmek böylece kişi-uzam-zaman bağlamındaki kodlayıcılara ulaşmak istenmiştir. Derlem olarak bu romanın seilmesindezel bir neden aranmamıştır, her yazar ve eseri bu çalışmaya kaynaklık edebilecek niteliktedir. Zira uzam bilgisi, tüm yazınsal metinlerin kişi ve zamangeleriyle birlikte temel unsurlarındandır. Ancak günümüz yazarlarından oluşu, Türkçeyi kullanma gücünün yanı sıra kurgu tekniğindeki başarısı ve uzam ifadesinin romanın ana kahramanı üzerindeki etkileri Toptaş'ın seçim gerekçesi olarak sunulabilir.

1.2. Amaç venem

Çalışmada uzam konusu, edim bilim ışığında gelişen işlevci yaklaşımdan yararlanılarak incelenecektir. İnceleme, bağlam içerisinde dil içi ve dil dışı göndermelerin desteğiyle art alan bilgisi kullanılarak yapılacaktır. Metinde yüzey yapıda doğrudan yer alan verilerin dışında, derin yapıda bırakılan uzam bilgisi, bağdaşıklık ve tutarlılık ilkeleri doğrultusunda ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Buna göre cümle üstü birimler tespit edilecek, cümle üstü birimi oluşturan en küçük birim olarak cümle ele alınacak ve sınırları çizilecek, cümledeki eksilteler dil içi göndermeler aracılığıyla giderilecek ve cümleler arasındaki ortak uzam bağı belirlenecektir. Romanda geçen uzamlar, konumsal ve mekânsal / yersel işlevlerine göre değerlendirilecek; ek, sözcük, szckbeği, cümle, cümle üstü birim düzeyinde ve metin odaklı olarak ayrıntılı bir yöntemle ele alınacaktır. Bu alışmanınnemi, dil bilgisel uzam incelemesini cümle üstü birimlere dayandıran bağlam odaklı bir yöntemle ortaya koymaya hazırlanmasıdır. Buna göre çalışmanın ulaşması planlanan temel hedefler şunlardır:

- Uzam bilgisinde konum, mekân, yer ifadesinin ayrımı,
- Uzam bilgisinde konum ifadesinin kodlayıcıları ve sunuluş biçimi,
- Uzam bilgisinde mekân / yer ifadesinin kodlayıcıları,

- Mekân / yer ifade eden uzamın; açık / kapalı, özel / herkese açık, kapsayan / kapsanan, coğrafi / inşa edilmiş ya da farklı uzamsal özelliklerin nasıl verildiği,
- Verilen mekânsal uzam bilgisinin türleri: İç mekân, dış mekân, genel mekân, özel mekân, soyut mekânlar gibi,
- Uzam bilgisi veren diğer dil bilgisel kodlayıcılar,
- Uzam bilgisi veren dil bilgisel kodlayıcıları taşıyan ekler,
- Cümle üstü birimlerdeki cümleler arası ortak uzam bağı,
- Uzam bilgisinin yüzey yapıda mı derin yapıda mı bırakıldığı,
- Eksiltide bırakılan uzamla ilgili dil birimlerin tekrar ne zaman yüzey yapıya taşındığı,
- Öncül, ardıl göndermeler ve tekrarlarla verilen uzam bilgisi,
- Uzam bilgisinin doğrudan bildirim cümlesiyle verilmesi,
- Uzam bilgisinin dil içi ve dil dışı göndermelerle sezdirim-çıkarım cümleleriyle örtük olarak sunulması,

konularının gerçekleştirilmesi için ne tür yol izlenmiş, dilin sunduğu hangi yöntemlerden yararlanılmıştır?

1.3. Derlem

Çalışmanın derlemine Hasan Ali Toptaş'ın ilk romanı olan “Sonsuzluğa Nokta” (1993), oluşturmaktadır. Hasan Ali Toptaş, 1958 yılında Denizli'nin Çal ilçesine bağlı Baklan kasabasında doğmuştur. Eserlerinde kendi hayatından izleri aktaran yazar, bir kasabada dünyaya gözlerini açmış, ardından eğitim ve iş hayatıyla kentle tanışmıştır. Yazarın eserlerinde de belirgin olarak uzamın insan yaşamına etkisini söylemine katarak kasabada ve kentte yaşayan insanların ruhsal daraltılarını sunar. Özellikle “Sonsuzluğa Nokta”, “Gölgesizler”, “Kayıp Hayaller Kitabı”, “Heba” ve “Kuşlar Yasına Gider” romanlarında bu insanların hayata bakışına yer verir. Alper Akçam, Toptaş'ın eserlerinde metnin ana dokusunun anlattığı şeye değil, anlattığı şeyin zamanda ve uzamdaki koşturmasına, çağrıştırdığı imgelere oturduğunu söyler (2018: 428). Böylece yaşanan uzamın onun eserlerindeki yerine değinir.

Uzam; gerek geleneksel, gerek modern, gerekse postmodern tüm anlatıların kişi ve zamanla birlikte temel unsurlarından biridir. Gelenekselci / klasik romanlarda gerçekçi mekân anlayışı gereği uzam tasvirlerine daha çok yer verilir. Modernist romanlardan

itibaren uzam tasvirlerinin azalmaya başladığı görülür. Postmodern anlatılarla birlikteyse uzamda tasvirlerin ve özellikle uzamsal mekân kodlayıcılarının giderek silikleştiği izlenir². Ancak anlatılardaki bu değişim postmodern romanlarda uzam bilgisinin daha az var olduğu anlamına gelmez. Çalışmaya kaynaklık eden “Sonsuzluğa Nokta” adlı roman da geleneksel anlamda bir olay örgüsüne sahip olmaması, kronolojik ve açık bir biçimde uzam-zaman bilgisi taşınamaması, olayların düzensiz bir şekilde ilerlemesiyle postmodern sayılır. Böylece bu çalışmayla temel amaçlarından olmasa da postmodern bir romanda uzam kodlayıcılarının kullanım biçimi de belirlenmiş olacaktır.

Romanda, ana karakter Bedran’ın geçirdiği bir trafik kazası sonucu yatağa bağlı kalmasıyla kahramanın kazadan önce ve kazadan sonraki hayatı iki ayrı düzlemde anlatılmaktadır. İlk düzlemde roman kahramanı Bedran’ın, babasının gölgesinden kurtulmak üzere kasabayı terk edişi ve kentteki yaşantısı anlatılır. Bedran, yer yer zihinsel geri dönüşlerle çocukluk ve ilk gençlik yıllarındaki babasıyla olan hatıralarına gider ve romanın bu düzlemi Bedran’ın kaza yapmasıyla son bulur. İkinci düzlemde, Bedran’ın kaza yaptıktan sonra yürüyemeyip evde yatağa bağlı kalması ve karısıyla evlilikleri anlatılır. Yine zihinsel geri dönüşlerle kente geldiği ilk yıllar ve evlendiği ilk yıllardaki karısıyla ilişkisi sunulur. Bu ikinci düzlem ise Bedran’ın evdeki tabancayla intihar etmeye karar vermesiyle noktalanır. Bedran’ın babasından kaçıp kente doğru yol alması ve kaza yapıp yatalak hale gelmesinin anlatıldığı ilk düzlem, ikinci düzlemin açıklayıcısı gibidir. Roman bu iki düzlem arasında gelgitlerle örüldüğü için kronolojik bir olay örgüsü yoktur.

Yazar, 14 bölüm halinde yazdığı romanı bölümleri birbirine bağlamadan aralarında neden sonuç ilişkisi kurmadan anlatmıştır. Olay örgüsündeki parçalanmışlık romanın diğer öğelerine de yansımış, uzam aktarımında da kendini göstermiştir. Romanda, düzenli ve kronolojik bir olay örgüsündense parça parça olaylara yer verilmesi romandaki uzamların bölümler içerisinde kalmasını sağlamıştır. Bölümler arasındaki farklılığın yanı sıra bölümler içinde yazarın hayallerini aktardığı ya da geçmişe döndüğü cümlelerde de uzam bilgisinde değişimler görülür.

Kasabadan kente büyük umutlarla giden Bedran’ın hikâyesinin anlatıldığı romanda, babasının gölgesinde yaşamaktan bıkan Bedran, varoluşsal sorgulamalarını çocukluğunda kasabada yaşadığı yılları hatırlayarak yapmaktadır. Bu nedenle romanın

² Postmodern anlatılardan itibaren mekân betimlemelerinin azalmasına dair bilgi için bk. Dilek DOLTAŞ (2003: 102); Rosenau (1998: 124-125); Nail BEZEL (1992: 260-276); Şerif AKTAŞ (1991); Yıldız ECEVİT (2004).

anlatı zamanında kapsayan uzam “kent”ken, bölümlerde yer yer geriye, geçmişe gidildiğinde kapsayan uzam “kasaba” olur. Böylece roman, bölümler arasında *kasaba* ve *kent* uzamları arasında geçer. Yazarın roman boyunca *şehir* yerine “kent” sözcüğünü kullandığı görülür. “Kent” sözcüğü, dilimizde Cumhuriyetten sonra *şehir* yerine kullanılmaya başlamıştır. Günümüz algısında *şehir* sözcüğü daha çok eski olanı hatırlatırken *kent* sözcüğünün daha çok yeni olanı hatırlattığı düşünülebilir. Roman kahramanı Bedran’a göreyseniz “kent” sözcüğü sonsuz uzamı çağrıştırmaktadır. Ancak bu sonsuz uzamdaki sonsuz çeşitlilikte varoluşla süslü uzam, bir trafik kazasıyla noktalanır. Babasının gölgesinin sınırlarını *kent* uzamına giderek aşan Bedran’ın hayatı, kentte de yatağa dolayısıyla karısının gölgesine bağlı kalmasıyla sınırlanır. Dolayısıyla Bedran’ın sonsuzluk arayışı noktalanır ve romanın en kısa özeti durumundaki adı, okuyucunun zihninde açıklanmış olur.

Olay örgüsünün kronolojik bir zamanda ilerlemediği romanda, uzam bilgisi de belli bir düzende açıkça verilmemiştir. Eserde uzam bilgisine ve uzama ait yerlerin kurmaca mı yoksa gerçek mi olduğu bilgisine de ancak çıkarımlarla ulaşılmaktadır. Çalışmada üzerinde durulan nokta elbette uzam ifade eden unsurların edebi çizgisi değildir. Dil bilimsel uzam çalışmasına her anlatı kaynaklık edebilir. Ancak derlemde elde edilen veriler aynı zamanda yazarın uzam anlatımındaki stilistiği açısından da bilgi verecektir.

Romanda kapsayan durumdaki *kent* ve *kasaba* uzamlarının içinde, romanın söylemini gerçekleştiren pek çok uzam ifadesi ve bunların işletilmesini sağlayan dil bilimsel unsur vardır. Çalışmada, söz konusu romanda geçen dilsel verilerin ışığında Türkiye Türkçesindeki dil bilimsel uzam kodlayıcıları ve bunların işlevleri belirlenmeye çalışılacaktır. Derlem için seçilen metin önce bilgisayar ortamına aktarılacak veriler bilgisayar ortamında değerlendirilecektir. Böylece daha detaylı bir veri incelemesinin sağlanması planlanmaktadır.

1.4. Yöntem ve Sınırlılıklar

Dilbilimsel bir inceleme olan bu çalışmada uzam konusu hem konum hem mekân / yer açısından bir üst terim olarak incelenmiştir. Çalışmada doküman analizi yoluyla nitel inceleme metodu kullanılmış olup araştırma, metin üzerinden yürütüldüğü için aynı zamanda bir metin bilim çalışmasıdır. Derlemde çok sayıda uzam kodlayıcısı elde edilmiştir. Ancak çalışmayı kısa tutmak adına teze yararlı olacak, biçimsel ve anlamsal

farklılıklar gösterecek, derinlik kazandıracak veriler, örneksene yöntemiyle çalışmaya dâhil edilmiştir. Derlemeden seçilen örneklere ayrı başlıklarda aynen yer verilmiş böylece seçilen örnek metinler tüm yönleriyle her açıdan incelenmek istenmiştir.

Çalışma, uzam ve dil bilgisel uzam kavramlarının tanıtıldığı “Giriş” bölümü, romandan hareketle uzam bilgisine dair bilgilerin derlendiği “İnceleme” bölümü ve bu iki bölümden elde edilen verilerle bir sava ulaşıldığı “Sonuç” bölümünden oluşmaktadır.

Çalışmanın kapsamı, amacı ve önemi, çalışma verilerinin toplandığı romana ait bilgiler ve çalışma hazırlanırken kullanılan yöntem ve sınırlılıklardan söz edildikten sonra “Giriş” bölümüne geçilecektir. Bu bölümde uzam ve dil bilgisel uzam kavramlarının dilbilim içinde nasıl var olduğu genel olarak ele alınacaktır. Çeşitli bilim dallarında uzamın nasıl yer aldığı, uzam ifadesinin başlangıçtan günümüze nasıl anlamlandırıldığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada bir üst söylem olarak ele alınan uzam kavramının alt ifadesini oluşturan konum, mekân, yer kavramlarının farkı açıklanarak dil bilgisel uzamın sınırları çizilmeye çalışılacaktır. Konu hakkında yapılmış çalışmalardan söz edilecek, uzamın bu çalışmalarda nasıl verildiği anlatılacaktır. Çalışmanın geneline dair nasıl bir yol izleneceğiyle ilgili bilgiler paylaşıldıktan sonra “Giriş” bölümü tamamlanacak, ikinci bölüm olan “İnceleme” bölümüne geçilecektir.

Çalışmanın asıl araştırma verileri sunan kısmı “İnceleme” bölümüdür. Bu bölümde “Sonsuzluğa Nokta” romanı üzerinde bağlam içinde, dil bilgisel uzamın Türkiye Türkçesinde nasıl görüldüğü araştırılacak, dilsel ipuçları dâhilinde dil bilgisel uzam incelemesi için bir model oluşturulmaya çalışılacaktır. Buna göre uzam bilgisi hem konum hem mekân / yer çerçevesinde bütüncül olarak değerlendirilecektir. Öncelikle uzam bilgisine konumsal açıdan yaklaşılabilecek, uzamsal ilişkiler bağlamında yerleştirme adları incelenecektir. Ardından uzam kodlayıcı olarak; eylemler, adlar, belirteçler, ilgeçler, uzam kodlayıcılarını taşıyan ekler, ikilemeler ve uzam bilgisinde derecelendirme konusu incelenecektir. Çalışmada zamirler, adlarla kodlanan uzam ifadelerini örtük olarak eksik tekrarlar yoluyla kodlayarak adlarla aynı dil gerçekliğine gönderme yaptıklarından ayrıca uzam kodlayıcısı sayılmalarına gerek görülmemiştir. Yine sıfatlar, uzam kodlayıcı adları işaret yoluyla belirtmektedir ancak söyleme ayrıca bir uzam ifadesi katmamaktadır. Bu nedenle bu görevsel sözcükler inceleme dışında tutulmuştur.

Uzam kodlayıcılarının ardından romanda uzam bilgisinde tekrarların rolü, somuttan soyuta geçiş konularına değinilecek böyle doğrudan ve dolaylı olarak verilen

söylemin çözümlenmesine geçilecektir. Bu noktada dil içi ve dil dışı göndermeler, metin içi bağlamında ele alınacaktır. Doğrudan ve dolaylı olarak verilen uzam bilgisinde tekrarların ve sezdirim / çıkarım ifadelerinin rolü belirlenecek ve sırasıyla incelenecektir. Çalışma boyunca uzam kodlayıcılarının sınıflandırması, anlamsal özelliklerine göre yapılacaktır. Biçimsel / görevsel odaklı çalışma hedeflenmediğinden uzam kodlayıcılarının dil bilgisel değerlendirmesi geçtikleri yerde yapılacaktır.

Sonuç bölümünde, tezin ikinci kısmı olan İnceleme bölümünde ortaya konan sonuçlardan, Türkiye Türkçesinde dil bilgisel uzam incelemesi yaparken nasıl bir yol izlenmesi, hangi hususlar üzerinde durulması gerektiğinden söz edilerek çalışmanın tamamlanması planlanmaktadır. Bu çalışmayla bugüne kadar üzerinde yeterince durulmamış dil bilgisel uzam konusunda bir yöntem ve sınıflandırma oluşturmak amaçlanmıştır. Çalışmanın, araştırmacılara kaynaklık etmesi umulmaktadır.

1.5. Problem Durumu

Uzam bilgisine, dil bilgisel kodlayıcılar aracılığıyla bağlam içerisinde bütüncül olarak yaklaşan çalışmalar sayıca azdır. Bu çalışmada, dilin bir sistem oluşundan yola çıkılarak tüm birimlerin ancak bağlam içerisinde değerlendirilmesiyle anlam kazanacağı görüşüyle uzam bilgisine dair dil bilgisel bir inceleme ortaya konmak istenmiştir. Böylece dil bilgisel uzam kodlayıcılarının Türkiye Türkçesinde nasıl kullanıma çıktığına dair bir yöntem belirlemek ve uzam konusunun dilbilgisel açıdan kavram çerçevesini saptamaya çalışmak, tezi yönlendiren problem durumları olarak sayılabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

**.UZAM KAVRAMI VE UZAMLA İLGİLİ KONULARA GENEL
BİR BAKIŞ**

1.1. Uzam Kavramı ve Bilimde Ele Alınışı

Türkçe Sözlükte “*Algılanan nesnelere temel niteliği; bir nesnenin uzayda kapladığı yer, vüsat*” (TDK, 2011: 2434) şeklinde açıklanan “uzam” sözcüğü, Atabetü'l-Hakayık'tan beri kullandığımız Arapça “mekân” sözcüğünün Türkçe karşılığıdır. Bir nesnenin uzayda kapladığı yer, anlamına gelen sözcüğün *uza-* fiilinden türediği düşünülebilir. İngilizcede *space*, Fransızcada *espace* terimleriyle karşılanan sözcük, Türkçe’de *uzam*, *uzay*, *mekân* gibi kavramlarla anlatılır.

Uzam, farklı disiplinlerde farklı adlandırılrsa da genel manası kullanım alanına göre konum, mekân ve yer sözcüklerini kapsar. Türkçe Sözlükte geçen *konum*, *mekân*, *yer* sözcüklerinin anlamlarına bakmak kavramı anlamaya yarar sağlayacaktır. Buna göre uzamı anlatan diğer kavramlar Türkçe Sözlük’te (TDK, 2011) şöyle geçer:

Konum: “1. Bir kimsenin veya bir şeyin bir yerdeki durumu veya duruş biçimi, pozisyon, 2. coğ. Yeryüzünde bir noktanın, enlem ve boylamların yardımıyla bulunan yeri, konuş” (s. 1476).

Mekân: “1. Yer, bulunulan yer. 2. Ev, yurt. 3. gök b. esk. Uzay” (s. 1645).

Yer: “1. Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân” (s. 2575).

Görüldüğü gibi kapsadığı diğer anlam ilgileriyle temel olarak bir yerde bulunma, yer kaplama anlamlarını ifade eden “uzam” kavramı, ilk olarak Eski Yunan’da felsefenin konusu olmuş ardından pek çok bilim dalında yer bulmuştur. Her bilim dalı, kavramı kendi disiplinine ve pratiğine uygun olarak tanımlamakta ve kullanmaktadır. Uzamın çeşitli bilim dallarındaki tanımları ilgili sözlüklerde şu şekilde verilmektedir:

Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğünde “*Özdeğin kapladığı yer büyüklüğü ya da bir şeyin nereye dek vardığı*” (Sinanoğlu, 1978: 108) şeklinde tanımlanır.

Kentbilim terimleri sözlüğünde kavram, “*İnsanı, çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, toprak, hava ve sudan oluşan çevre*” (Keleş, 1980: 196) biçiminde açıklanır.

Ortaöğretim Terimleri Kılavuzunda sözcük matematik terimi olarak *imtidat*, *vüs’at* tanımıyla geçer (TDK, 1963: 527).

Antropoloji Sözlüğü’nde ise uzam hakkında “*İnsanların kullanımı ve sahiplenmesi ile anlam ve kültürel olarak insanların birbirleri ve çevreleriyle olan*

ilişkilerinde önem kazanan yer, mekâna verilen addır.” şeklinde bilgi verilir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 833).

Yöntem Bilimleri Terimleri Sözlüğünde uzam kavramı [Es. T. mekân, İng. space], “*Gözlem, gözlem simgeleri ya da çizgelerin içinde konum kazandığı üç boyutlu çerçeve*” (Muzaffer Sencer, 1981: 134) şeklinde açıklanır. Sözlükte, sözcüğün Eski Türkçedeki karşılığı *mekân* olarak verilmiştir.

“Uzam” kavramının en çok kullanıldığı alanlardan biri de felsefe bilimidir. Felsefe Terimleri sözlüğünde uzam, “*Yer kaplama; algılanan cisimsel nesnelere temel niteliği; uzayda yerleşmiş olan ve uzayın bir bölümünü dolduran cisimlerin niteliği*” olarak tanımlanır (Akarsu, 1975: 236). Filozoflar, başlangıçtan itibaren evrenin yaratılışında ve anlamlandırılmasında zaman ve uzamın rolünü çözmeye çalışmışlardır. Savaş Kılıç, varoluşsal yönüyle sorgulanan uzam kavramının felsefedeki rolünü şöyle açıklar:

“Felsefe tarihine bakıldığında Eski Yunan bilgeliği de dâhil olmak üzere Parmenides, Atomcular, Platon, Aristoteles, sonraki dönemlerde ise Descartes, Kant ve Newton gibi pek çok bilim insanı ve filozof mekân konusunu ele almıştır. Bunun belli başlı sebebi mekân algısının, insanların dünya tasavvuru ve varlık anlayışları ile yakından ilişkili olmasıdır. Bu ele alma, varlığın ortaya çıktığı mekân, cismin hareketinin gerçekleştiği mekân, mutlak boşluğa karşıt olarak mekân gibi çeşitli şekillerde tartışma konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir.” (2012: 362).

İlk kez atomdan bahseden materyalist filozof Demokritos (M.Ö 460-370), bilim felsefesi için çok önemli olan “Atom Kuramı”nı ortaya atmış, evrendeki her şeyin atomlardan oluştuğunu; madde, uzam ve zamanın ayrılmaz bütünler olduğunu ileri sürmüştür. Böylece uzam kavramını da ilk kez kullanan Demokritos olmuştur. Demokritos’a göre uzam, atomların içinde belirli bir düzen ve durum gösterebildikleri boşluktur. Demokritos, beden ve ruhun da atomlardan oluştuğunu ve beden yok olmasından sonra atomların da dağılıp gittiğini ileri sürmüştür. Ona göre beden ve ruh aynı özendir, birdir (Korkman, 2015: 6). Böylece Demokritos’un varoluşla zaman ve uzamı birlikteliğini iç içe tuttuğu görülür.

Varoluşçu felsefenin önemli isimlerinden Alman filozof Heidegger’e göre, insan dünyaya atılmış bir varlıktır. Bu varlığınsa en büyük özelliği varlığının sebebini anlamaya çalışmasıdır. Dünya üzerinde bunu yapabilen tek varlık, insandır. Heidegger, varlık sorusunu soran, varlığı anlamaya çalışan insan varlığına “orada-olma”, “orada-varlık” anlamına gelen *Dasein* adını verir. Kelime anlamı “orada-varlık” olan *Dasein*,

insanoğlunun varoluş şeklini ifade eder. Ona göre insanoğlunun varoluş şekli dünyada olmaktır (Cevizci, 2009: 1126). Bu durumda Heidegger de varlığın varoluş sebebinin bir yerde, uzamda bulunmakla açıklar.

Yine Heidegger, uzam kavramının ilk defa ortaya çıktığı Eski Yunanda mekân sözcüğünün olmadığını bunun yerine Yunanlıların mekânı, *uzam* (*extention*) değil *yer* (*place*) temelinde algıladıklarından söz eder. Dolayısıyla Eski Yunan felsefesinde *uzam* ve *mekân* ayrı anlamlandırılır. Bu, özellikle Eski Yunan’da dil üzerine önemli çalışmalar yapan Platon ve Aristoteles için geçerlidir. Platon, mekân için “uzam”ı karşılayan *khôra* (*kap*) terimini kullanırken Aristoteles, “yer”i karşılayan *topos* terimini tercih etmiştir. Platonun soyut mekân algısı, öğrencisi Aristoteles’ten itibaren somutlaşır (Ekren, 2004: 4). Aristoteles, eski filozofların *yerin* (*topos*) gerçekliğini iddia ettiklerini ancak hiçbirinin onun ne olduğunu söylemediğini belirtir. İlk defa “yer nedir” sorusunu soran ve bunu cevaplamaya çalışan ise Platon’dur (Ekren, 2004: 15–16).

Platon ve Aristoteles’in temelinde pek çok filozof uzam üzerine düşünmüştür. 17. yy.da Descartes ile uzam, ussal boyutta şekillenir. Descartes, cisimsel varlığı düşünen varlık (*res cogitans*) olan ruhun karşısında, yer kaplayan gerçek (*res extensa*) olarak belirler (Akarsu, 1975: 236). Buna göre *cisimli varlık = düşünen varlık + uzamsal varlıktır*. Hançerlioğlu ise Dekartçıların, somut uzamı kimi yerde soyut uzama karşı tuttuklarını kimi zamansa uzayla uzamı aynı anlamda kullandıklarını söyler (1989: 65).

Felsefe tarihinde Alman filozof Immanuel Kant’ın uzam ve zamana dair düşünceleri önemli bir yere sahiptir. Kant’ın uzama dair görüşlerinde önceleri Leibniz ve Newton’un etkisi vardır³. Adnan Esenyel, Leibniz’in bağıntısal bir uzay-zaman anlayışı savunurken Newton’un mutlak uzay-zaman anlayışını savunduğunu bildirir. Ayrıca Leibniz görüşlerini metafizik bir zeminde temellendirirken Newton matematiksel bir düzlemde temellendirir. Buna göre Kant, tartışmanın bu iki karşıt taraftan önce Leibnizci bağıntısal uzay-zaman anlayışını benimser. Ancak Kant’ın uzam anlayışı sonrasında değişir. Onun düşüncesiyle birlikte uzam ne artık Leibniz’de olduğu gibi nesnelere arasındaki ilişkiden türeyen bir şey, ne de Newton’da olduğu gibi nesnelere bağımsız kendi başına olan mutlak ve objektif bir varoluşa sahiptir. Tam tersine nesnelere arasındaki ilişkiler ancak uzam sayesinde var olabilir (Esenyel, 2011: 149-162). Kant’a göre arınmış boş bir uzam düşünmemize rağmen, uzamsız hiçbir nesneyi düşünemeyiz. Bu durum

³ Ayrıca detaylı bilgi için bk. Ali Suat GÖZCÜ, (2012, S. 34-40).

bize uzamın zorunlu olan doğasını göstermektedir. Uzam yalnızca şeyler arasındaki ilişki değildir. Nesnelere olmadan da uzam vardır. Ona göre uzam, öznenin saf aklına ait bir formdur, öznenin ayrı düşünülemez (Esenyel, 2011: 151-156).

İnsanoğlunun varoluşu belli bir zamanda ve uzamda gerçekleşeceğinden, filozofların gerçeklik ve varoluş sorgulamalarında zaman ve uzam kavramları iç içe yer bulur. Böylece kişi, uzam ve zamanın birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği görüşü doğar. Hançerlioğlu “*Cisimlerin uzayda kapladıkları yer...*” olarak tanımladığı uzamı, Dekartçıların kimi zaman uzayla anlamdaş olarak kullandıklarını söyler. Ona göre ölçülebilen uzay anlamındaki uzam, nesnelere yer üstündeki yayılmalarını belirtir. Bu durumda uzaya göre *uzam*, zamana göre *süre* gibidir (1989: 7/65). Yine Hançerlioğlu uzayı, “*Tüm var olanları içinde bulunduran sınırsız yer*”...olarak tanımlar. Ona göre uzay, tüm var olanların, akışı içinde birbirlerinin yerini alarak zincirlendikleri sonsuz süreyi dile getiren zaman kavramıyla sıkıca bağımlı olarak özdeğin var olma biçimlerinden başlıcasını dile getirir. Uzay, zaman, devim⁴ ve özdek⁵ birbirlerinden ayrılmazcasına bağımlıdır. Bunlardan biri olmayınca öbürleri de olmaz (1989: 7/66).

Bergson felsefesindeyse zaman, “süre” kavramıyla açıklanır ki *süre* evrendeki oluşun ve gerçeğin kendisidir. Dışımızda yani mekânda tasarladığımız *zaman*, bizim tarafımızdan uydurulmuş soyut, matematik bir zamandır ve gerçek değildir. Bu soyut zaman, mekânın bölümlenmesi ile yapay olarak tanımlanmıştır. Bergson, zamanın sonsuza kadar ayrıştırılıp dakikalar, saniyeler gibi kesitleri alınsa da bunların zamandan çok mekân olduklarını söyler. Kesitler her zaman mekânsaldır. Süre ise bir durumdan

⁴ Devim: İngilizcede move, motion, movement; Osmanlıcada hareket, tebeddül, intikal, reviş, cereyan olarak kullanılan sözcük felsefede özdeğin var olma biçimini açıklar (Hançerlioğlu, 1982, C.1: 301).

⁵ Özdek: İngilizcede mater, material; Osmanlıcada madde, heyûlâ, cisim, eşyâyı tabiye, mâye, malzeme, mevzû, mâhiyet, tıynet. “Dilimizde iç anlamını dile getiren öz deyiminden ve öze değgin anlamını dile getirmek üzere türetilmiştir. Batı dillerindeki karşılığı Hint-Avrupa dil grubunun ana anlamını veren *matr* kökünden türemiştir. İlk Sanskritçe *matar* ve Yunanca *mêtêr* deyimlerinde dile getirilen bu anlam Latinceye *mater* sözcüğüyle geçmiş ve 1175 yılında ilkin yapı kerestesi anlamında kullanılan ve sonra özdek anlamını alan *materia* sözcüğü türetilmiştir. Evrenin ana, temel yapı gereci olarak tasarımılanmıştır. Metafizik varsayımlarda evrenin yer kaplayan ve her kalıba girebilen böylesine bir *töz*'den yapıldığı ileri sürülmüştür. Bundan ötürü Osmanlı felsefesinde *cevher* (*töz*) deyimiyile de anlamdaştır. Çoğunlukla bir şeyi meydana getiren öge olarak tanımlanmış Antikçağ Yunan felsefesinde insan emeğinin yöneldiği nesne anlamında *hyle* sözcüğü ile dile getirilmiştir. Bu anlam Latinceye *gereç* anlamını dile getirmek üzere *materies* sözcüğü ile çevrilmiştir. İlk düşüncelerde dile getirilen insan emeğinin herhangi bir şey yapmak üzere yöneldiği tahta, taş, toprak vb. özdeklerdir. Özdeğin somut biçimler dışında metafizik anlayışta olduğu gibi değişmeyen temel bir *töz* olarak, var bulunmadığı XIX. yüzyılda diyalektik çözümlemeyle anlaşılması. Özdek, ancak, sonsuz çeşitlilikte somut biçimler hâlinde varolur”(Hançerlioğlu, 1982, C.5: 51).

başka bir duruma geçiştir (Sofuoğlu, 2004: 67). Böylece bir durumdan başka bir duruma geçiş, süre içerisinde uzamda da değişime neden olarak kesitleri mekânsallaştıracaktır.

Albert Einstein, *Özel Görelilik Kuramı* ya da *İzafiyet Teorisi*⁶ adıyla öne sürdüğü kuramında, zaman ve mekânın birbirinden ayrı, birbirinden bağımsız olmadığını söyler. Ona göre zaman ve mekân yoktur, tek bir mekân-zaman uzayı sürekliliği vardır. Kurama göre, bütün varlıklar ve varlıkların fizikî olayları izafidir ve zaman, mekân, hareket, birbirlerinden bağımsız değildir. Zaman, mekân ve hareket birbirine bağlı izafi olaylardır. Cisim zamanla, zaman cisimle, mekân hareketle, hareket mekânla ve hepsi birbiriyle bağımlıdır. Bunlardan hiçbiri müstakil değildir (Einstein, 1905). Dolayısıyla Bergson ve Einstein'ın zaman ve uzam birlikteliği düşüncesi örtüşür.

Zaman ve mekân birlikteliğinin felsefedeki tahlillerinin yanında Rus Edebiyat bilimci Mihail Bakhtin, zaman ve mekân birlikteliğini kronotop kuramı adı altında ele alır. "Romanda Zaman ve Kronotop Biçimlerine Dair Sonuç Niteliğinde Kanılar" (1975) adlı çalışmasında Bakhtin, Einstein'ın Görelilik Kuramından (İzafiyet Teorisi) faydalanarak *kronotop* kavramını ortaya atar:

"Edebiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal ilişkilerin için bağlantılılığına kronotop (harfiyen anlamıyla, 'zaman-uzam') adını vereceğiz. Bu terim (uzam-zaman), matematikte kullanılmaktadır ve Einstein'ın Görelilik Teorisi'nin parçası olarak geliştirilmiştir. Görelilik teorisinde barındırdığı özel anlam bizim amaçlarımız açısından önem taşıyor; edebiyat eleştirisi için hemen hemen (ama tamamen değil) bir eğretilime olarak ödünç almaktayız. Bizim açımızdan taşıdığı önemse, uzam ve (uzamın dördüncü boyutu olarak) zamanın birbirinden ayrılamazlığını ifade ediyor olması" (Bakhtin,1975:110).

Bakhtin'in uzam-zaman birlikteliğini ele aldığı kronotop kuramı özellikle Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında pek çok çalışmanın temeli olmuştur.

Gaston Bachelard, şiirsel bir söylemle uzam-insan diyalektiğini ele aldığı *Uzamın Poetikası* adlı eserinde zaman mekân ilişkisini şöyle açıklar:

"Mekân, peteklerinin binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutar." diyerek mekânın her bir noktasının bir yaşanmışlık barındırdığını ve zamanla bu birikimin arttığını vurgulamıştır. Böylece mekân kurgusu da sürekli olarak değişir. Zaman eylem akışları ile birlikte ilerlerken mekâna yeni bir gelecek yazabilir ancak başlangıçta var olan mekânı yani geçmişte kalını değiştiremez. Böylece geçmiş ve gelecek hem sürekli

⁶ Görelilik Kuramı / İzafiyet Teorisi Albert Einstein'ın 1905'te *Annalen der Physik* Dergisinde, "Hareketli Cisimlerin Elektrodinamiği Üzerine" adlı 2. makalesinde açıkladığı, 5. makalesi "Bir Cismin Atılışı Enerji İçeriği İle Bağlantılı Olabilir mi?" başlıklı makalesiyle detaylandığı fizik kuramıdır. Detaylı bilgi için bk. EINSTEIN (1905), çev. Aziz YARDIMLI (1907).

hale gelir hem de değiştirilemez an'ları meydana getirir. Mekân geçmişte kalan bir anı olmaktan çıkararak şu an'lara dönüşür (1996:36).

Nitekim bu çalışmaya derlem oluşturan romanın yazarı Hasan Ali Toptaş'a “*Hasan Ali Toptaş - Başlarken Yalnızsın, Bitirdiğinde Daha da Yalnız - Söyleşiler Kitabı*”nda, romanlarında ve hikayelerinde zaman ve mekânın i içe gemişliğiyle ilgili soru sorulduğunda şöyle cevap veriyor:

“Zamanı algılama şeklimden kaynaklanan bir şey herhalde bu. Ya da zihnin işleyişinden kaynaklanan bir şey. Ya da zaten insan zamanların bir araya gelmiş halidir. Ya da zaman dediğimiz şey biraz da mekândır ve mekân dediğimiz şey de belki zamandır. Ya da bu soru çok zor bir soru. Nedenine gelince, sen de biliyorsun ki, yazar bilgiyle yola çıkar ama sezgiyle yol alır” (2014: 14).

Sonuç olarak felsefede ve fen bilimlerinde kozmolojik ve epistemolojik olarak daha çok fiziki boyutuyla ele alınan uzam kavramı, dilsel olarak ontolojik açıdan ele alınmaya uygundur. Dolayısıyla insanın varoluş algısında dahi ayrı düşünülemeyen uzam, zaman, kişi birlikteliği dil ve dille ortaya konan söylemde de esas unsurdur. Nitekim Kerime Üştünova, bir cümlenin kuruluşunda dahi, yönetici durumundaki eylemin varlığı için üç koşul öne sürer. Bunlar kişi, zaman ve uzamdır. Bitmiş eylemde, kişi ve zaman kodlayıcılarının bulunması, uzam kodlayıcısının olmaması, zaman ve kişiyi öne çıkarsa da uzamın eylem için olmazsa olmazlardan biri olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir⁷. Aynı durum yazınsal metinlerde açıkça verilmeyen uzam ifadesi için de geçerlidir. Özellikle öykülemeye dayalı yazınsal anlatılarda kişi, uzam ve zaman ulamlarına birbirlerinin varoluşu açısından bakmak ve birlikte değerlendirmek gerekir.

1.2. Uzamda Konum–Mekân-Yer İlişkisi ve Türkiye Türkçesinde

Uzamla İlgili alışmalara Genel Bir Bakış

Uzam kavramı, geometri ve matematikte daha çok *uzay* sözcüğüyle; sosyal bilimler ve felsefede ise *mekân* ya da *uzam* sözcükleriyle karşlanır. Dilbilimde ise *uzam*, cisimlerin, kavramların birbirine göre boşluk, mahâl, mevki, yön, mesafe yani *konum* boyutuyla anlatılıyorsa *uzaya*; insanla i içe oluşuyla *mekâna*, coğrafi manada anlatılıyorsa *yere* yaklaşır. Dolayısıyla uzam kavramı, dilde hem varlığın, eşyanın yerleşmesini anlatan konumlamayı hem de konumlanan nesnelerin ve varlıkların içinde

⁷ Eylemlerin istediği zorunlu ve seçimlik kodlayıcılar konusunda bk. Kerime ÜşTÜNÖVA, 2020: 16.

bulunduğu mekânı ya da coğrafi yeri ifade eder. Bu nedenle dil çalışmalarında söyleme, her açıdan bakmayı gerektirir.

Uzamın konumsal özelliği cisimlerin uzayda birbirine göre yer kaplayış durumunu, duruş biçimini, pozisyonu anlatır. Uzamın bu yönü, 1970’lerde *Bilişsel Dilbilim (Cognitive Grammar)* ile incelenmeye başlanmıştır. Bu yaklaşım biçimi, dile bilişsel açıdan bakarak dilbilimin bir alt dalını oluşturur. Bilişsel dilbilim, dilin beyindeki işletimi ile ilgilenir. Buna göre dil, insan bilişsel sisteminin alt kategorilerinden biridir. Uzam ise beynin algılama ve yorumlama süreci içerisinde nesnelere, yayılma, konumlanma, mesafe ölçütünü göstermesi açısından bilişsel dilbilimin (Cognitive Linguistics) temel kavramıdır.

Dilbilimde dilin düzenli unsurları içinde *yer değiştirme / displacement* olarak verilen terim, uzayı ve zamanı algılayabilen yalnızca insanoğluna has bir özelliktir. İnsanlar, diğer canlılardan farklı olarak geçmiş ve geleceği idrak edebilirler. Bu idraktaysa zaman ve uzamı algılama yetileri etkindir. Örneğin bir goril ebeveyni, ormandaki maceraları ya da geçmişteki tecrübelerine dair arkadaşlarına herhangi bir şey söyleyemez. “Burada ve şimdi” olmayan eşyalar ve öteki şeyler hakkında konuşmak için dili kullanma insanlara ait bir özelliktir. Bazı hayvanların yer değiştirmeye dair bilgileri değerlendirme yeteneğine sahip olduğu görülmekle birlikte, yeni bağlamlarda bunları kullanamazlar. Örneğin balarısı, dansı ile diğer arılara bir gıda deposunun toplandığı yeri işaret edebilmektedir. Arının bu yeteneği bazı açılardan eksik olsa da beşeri dildeki yer değiştirmeye tekabül eder. (<http://w3.balikesir.edu.tr/~mozsari/dilbilim.htm>).

Varlıkların ve nesnelere birbirine göre yerleşmesini açıklayan konumlanma, insan zihinde çeşitli aşamalardan geçerek gerçekleşir. Reyhan Bilge, mekânın zihinsel temsilinin bir referans çerçevesi (reference framework) dâhilinde oluştuğu bilgisini aktarır⁸. Buna göre uzayda yer kaplayan bir nokta, koordinat sistemine yerleştirilir. Bakış açısı ve referans noktasıysa bu koordinat sisteminin merkezine neyin konumlandırıldığına göre değişir. Merkeze bir nesne yerleştirilmesi durumunda, uzamsal bilgi A ile B’nin birbiriyle ilişkisi, yani nesne-nesne ilişkisi (alocentrik; allocentric) üzerinden kodlanır, temsil edilir ve ileride kullanılmak üzere saklanır. Bu ilişki daha çok binaları, mahalleleri ya da şehirleri birbirlerine göre yerleştirirken oluşur. Yön ifadeleri kuzey, batı vb. nesne-nesne ilişkilerini tanımlarken kullanılır. Egocentrik yani benmerkezci referans

⁸ Bk. Taylor ve Tversky (1996); S. C. Levinson (1996).

çerçevesindeyse kişinin kendisi koordinat sisteminin merkezidir ve uzamsal bilgi, kişi-nesne arasındaki ilişki üzerinden temsil edilir. Herhangi bir mekân algılanırken, kodlanırken, saklanırken ve tarif edilirken kişi kendine referans verir: sağım, solum vb. (Bilge, 2020: 2). Buna göre uzamın konumsal çerçevesinin çeşitli ilişkiler aracılığıyla belirlenebildiği ve bu ilişkilerin yerleşmeyi açıkladığı görülmektedir.

Arapça *mekân* sözcüğü dilimize 1300'lü yıllarda “*yer, konum*” anlamında Atabetü'l-Hakâyık'la girer⁹. Böylece edebi eserlerde *mekân* olarak varlık bulur. Bunlara; Atabetü'l-Hakâyık'tan

Ol akl ukuş huş hiredka mekân

Bilig madini hem fazilet kanı (47-48)

Âşık Paşa'nın Garibname'sinden (1330) ¹⁰

Zîra kim 'ışk ilerüdüdür kamudan

Işk mekânıdur mekân-ı lâ-mekân (4825)

Nesimi'nin Sığmazam (1425) şiirinden ¹¹

Bende sığar iki cihân ben bu cihâna sığmazam

Gevher-i lâ-mekân menem, kevnü mekâne sığmazam

dizeleri örnek verilebilir.

Arapça “*varoluş, var olunan yer, konum*” anlamlarına gelen “mekân” sözcüğü “kevn” kökünden türemiştir (Devellioğlu, 1992: 721). Var olma anlamını taşıyan “kevn”, kâinat sözcüğünün de köküdür. Mekân sözcüğünün Arapçada kâinata varoluşla tanımlanması, önceki bölümde görüldüğü gibi felsefede filozofların “uzam” sözcüğünü yaratılışla anlatmasıyla örtüşmesi bakımından dikkat çekicidir.

İlk defa 1942 yılında TDK'nin *Felsefe ve Gramer Terimleri* sözlüğünde Fr. *etendue* ve Osm. *hayyiz* karşılığı olarak önerilen “uzam” sözcüğü, Türkçe dil bilgisi çalışmalarına dilbilimle birlikte girmiş bir kavramdır¹². Bundan öncesi uzantsal boyutuyla değil daha çok mahal, mevki, çevre, konum boyutunda “yer” sözcüğü ile anlatılır. Bu nedenle geleneksel dilbilgisi kitaplarında mekânla ilgili kavramlar yer

⁹ Reşit Rahmeti ARAT, *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetül Hakayık*, Ankara: TDK, 2006.

¹⁰ Kemal YAVUZ, *Âşık Paşa-Garib-nâme*, C. I-II, İstanbul, 2000.

¹¹ Fatih USLUER, “NESİMÎ, Şeyh İmâdüddîn Seyyid Nesîmî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 2013.

¹² Ayrıntılı bilgi için bk. Savaş KILIÇ (2009: 52).

sözcüğü ile ifade edilir. Hasan Eren sözlüğünde yer sözcüğünün anlamlarını şu maddelerle verir¹³:

1. *Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı boşluk, mahal, mekân.*
2. *Ayakla basılan taban.*
3. *Yaşanılan, oturulan şehir, kasaba, mahalle.*
4. *Ülke, bölge.*
5. *Görev, makam.*
6. *Herhangi bir şeye, bir işe ayrılmış bölüm veya alan.*
7. *Üzerine yapı kurulmaya veya ekime elverişli toprak parçası.*
8. *Toprak.*

Görüldüğü üzere Eren'in yer tanımı; uzam, uzay, mekân kavramlarını kapsayacak şekilde yani uzamın hem konumsal hem yersel boyutuyla ilgilidir. Eren, Eski Türkçede yaygın olarak kullanılan “yer” sözcüğünün eski çağlardan beri Türkçede sıkça kullanıldığını söyler. Eski Kıpçakçada sözcüğün “yer” biçiminin göze çarptığını ancak kökünü bilmediğimizi belirtir (1999: 453). Eski Türkçede bir de Uygur Türkçesinden kalma “yer”i karşılayan “or-” (koymak, kondurmak, vazetmek, kaim etmek anlamlarında) fiilinden {-In} ekiyle türemiş “*orun*” sözcüğü vardır. *Orun* sözcüğü Çağdaş şivelerde *yer* sözcüğü ile birlikte kullanımını sürdürmektedir. “*Yer*” sözcüğü bugün Azeri, Türkmen, Nogay ve Özbek Türkçelerinde “*yer*” şeklinde kullanılırken, sözcük Kazak Türkçesinde “*jer, orın*”; Kırgız Türkçesinde “*cer, orun*”, Tatar Türkçesinde “*cir, urın*”; Başkurt Türkçesinde “*urın*” şeklinde geçer.

Ramazan Korkmaz, eski Türkçe metinlerde mekân sözcüğün kutsal bir kült niteliğiyle karşımıza çıktığını bildirir ve bunu Orhun Yazıtları'nda “*kutsal yer suyumdan ayrıldım*” ibaresinde kişinin ölmesiyle açıklanmasıyla örnekler (2017: 11). Zira yaşanılan yer, atalarımızın kültürüne ve dolayısıyla diline de yansımıştır. Veysel Şahin bu durumu, insanın mekânla olan kopmaz bağının, mekânı sadece bir oturma yeri olmaktan çıkardığını böylece insana tarihsel kimlikler, coğrafi eşikler, yeniden kuruluş ve oluşlar gibi görevler yüklediği bilgisiyile destekler (2017: 27)¹⁴. Greimas ve Courtes de

¹³ Türkçe Sözlük'te “yer” maddesinin bu 8 maddedeki açıklamalarına ek: durum, konum, vaziyet; önem; iz; otel, motel vb.nde kalınacak oda; coğrafya, yerküre şeklinde toplam 14 tanımı vardır (TDK, 2011: 2575).

¹⁴ *Romanda Mekân (Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlenmeler)*, Ed. Ramazan Korkmaz Veysel Şahin, Akçağ Yayınları, 2017, içinde.

göstergebilim sözlüklerinde alanın, bütünlüğü ve sürekliliği olan, doğal ve doğal olmayan beş duyumuzla algıladığımız nesnelere dolu olduğunu bu alanların insanın şu veya bu şekilde değiştirmesiyle uzama dönüştüğünü söyler. Böylece uzamı, oluşturulmuş bir nesne olarak tanımlarlar. Bu bilgiyle uzamı anlamlandırmanın insan olduğu üzerinde dururlar (1979: 32).

Fuat Bozkurt, dili “*Dil evreni algılayış ve yansıtmanın ses, sözle göstergesidir*” şeklinde tanımlar. Buna göre evren sonsuz ve devingendir. Kişioğluya evreni bilinci ile algılar, dili ile yansıtır. Kişioğlunun, evreni algılama ve yansıtması ölçüsünde dili güçlüdür. Bu bakımdan da dil, kişinin evrene açılan aydınlığıdır (1995: 5). İnsanoğlu bilinci ile algılayıp dili ile yansıttığı uzamı anlamlandırın kişidir. Yazını da var eden kişi olduğundan uzamla yazının ortak bağı insandır. Nitekim uzam, yaşanan mekânda hayat bulur. Ezgi Tuncer Gürkaş ve Ömür Barkul, mekân ile varoluşun ilişkisini şöyle açıklarlar:

“Mekânda, bedenlerimiz vasıtasıyla yaşarız. Dışarıyla ilişkimiz hep beden üzerindedir. Bedenlerimize mecbur olduğumuzdan, onlardan soyunamadığımızdan dolayı, mekânlara da bağımlıyızdır. Bu ardışık ilişkiyi düşününce, Merleau-Ponty'nin “mekân varoluşaldır, varoluş ise mekânsaldır” savının da hakkını vermek gerekir. Mekân “var olmaya” fırsat verir, var olmanın rahimidir, ona altlık oluşturur. Çünkü mekân da “olmak” için, var oluşun doğasına muhtaçtır. Mekân da, bedenlerin var oluşuyla şekillenir. Gerçi, beden içinde olmadan da mekân yine mekândır fakat mekânın varoluşsallığı bedenin hareketiyle, öznenin nesnesiyle kurduğu ikili ilişkiyle canlanır. Mekân ve varoluş karşılıklı birbirini besler.” (2012: 8).

Faruk Atalayer, aynı bakış açısıyla, mekânın salt “yer, mimari yapı, iç alan” olmadığını söyler. Buna göre atomdan hücreye, beyinden bilgiye, kişilikten duygulara, cansız özdekten canlılara kadar her şey bir mekândır (1996: 1). İngiliz coğrafyacı Tim Cresswell (2004)'e göre de yer, insanların ilişkide oldukları, bağlandıkları mekânlardır. Cresswell, yerin fiziksel konumdan, topraktan başka bir şeye referans olduğunu söyler ve mekânla ilişkilendirerek tanımlar. Ancak ona göre mekân, yerden daha soyuttur. Mekân, bir dış mekân ya da geometrik bir mekândır ve bir alana, hacme sahiptir. Yerler, ise bunların arasındaki uzam parçalarıdır.

Henry Lefebvre, mekânı *algılanan, yaşanan ve tasarlanan* mekân olarak üç bölümde açıklar. Buna göre *tasarlanan mekânlar*, fiziksel mekânlar; *yaşanan mekânlar*, insanların sosyal hayatlarının gerçekleştiği toplumsal mekânlar; *algılanan mekânlar* ise insanların öğrenim, kazanım ve tecrübeleri doğrultusunda zihinlerinde oluşturdukları mekânlardır (1991: 38-39).

Bugün yazınsal metin incelemelerinde çevre, mahal, mevki anlamlarında daha çok *mekân* terimi tercih edilir. Bununla ilgili Kılıç, Batı’da başta Fransız düşünürü Henri Lefebvre olmak üzere çağdaş bazı yazarların eserlerinden itibaren *yer* ve *mekân*ın farklı şeyler olarak düşünüldüğünü aktarır. Kılıç, bu yönüyle *mekân* sözcüğünü insan yaşamıyla iç içe olması bakımından yerden ayırır ve şöyle anlatır:

Schick'in dikkat çektiği üzere, mekân sözcüğü hem kökeni hem de kullanımı bakımından "insan" kavramıyla yoğun biçimde iç içedir; dilimizde pek aramadan bulacağımız başka pek çok örnek, mekân'ın "insanın damgasını vurduğu yer" tanımını doğrular: Eski çağlardan kalma arkeolojik buluntuların topluca bulunduğu alana ören yeri deriz, çünkü artık oraya insan eli değmez, nefesi sinmez; keza fırsat buldukça kaçtığımız ağaçlık veya deniz kenarındaki alanlar, gezinti yeri'dir, ama haftasonları hınca hınç doldurulan özene bezene hazırlanmış, süslenmiş barlar, kafeler, restoranlar eğlence mekânlarıdır.” (2009: 51).

Kılıç’a göre bugün *mekân* sözcüğü "*insan varoluşunu çerçeveleyen ve insan izleri taşıyan yer*" anlamını sırtlamıştır. Uzam ise bir yandan *mekân*ın yerini kapmak için bir yandan da uzayın geometrikleştirilişi anlamını elinden almak için mücadele etmektedir. Kılıç bugün aynı anlamlarda da kullanılabilen uzam, uzay, *mekân* sözcüklerinin nüanslarına dikkat edilecekse şu anlamları önerir:

- “1) *mekân*: insani, toplumsal, varoluşsal olarak düzenlenmiş *dolu* alan;
- 2) *uzam*: matematik ve doğa bilimlerinin tasarlanmış boşluğu;
- 3) *uzay*: feza, uzay boşluğu, fiziğin yerkürenin dışında bulguladığı gerçek boşluk” (2009: 59).

Bu bilgiler ışığında *uzam* kavramı dil çalışmaları açısından; matematik ve doğa bilimlerinin anlattığı boşluk ifadesiyle *konum*, insanın yaşanmışlığıyla hayat bulan daha çok inşa edilmiş alanları anlatmasıyla *mekân*, doğal ve coğrafi alanları anlatmasıyla *yer* ifadesiyle incelenmeye müsaittir. Bu nedenle bu çalışmada *uzam* kavramı bir üst terim olarak verilmiş; *konum*, *mekân* ve *yer* kavramları uygun anlamsal rollerine göre kullanılmıştır.

Uzam konusunda dil alanında yapılan çalışmalar, bilim dalının uygun gördüğü kavramsal ifadelerle şekillenmektedir. Bu yönüyle *uzam* çalışmaları *mekân* ve *yer* açısından daha çok Yeni Türk Edebiyatı alanında, *konumsal* açıdan yerleşmeyi inceleyerek dilbilim alanında öne çıkar. Yine edimbilim bakış açısıyla gelişen dilbilim çalışmaları, *uzam* bilgisini söylemin dile geldiği ortam olarak ele alır ve *mekân* / *yer* açısından da inceler. Dilbilgisi çalışmalarındaysa *uzamı*, tüm anlamsal rolleriyle

incelemek mümkündür. Tahsin Yücel'in *Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam* (1979) adlı kitabı göstergebilimin Türkçedeki ilk kapsamlı örneği olmasının yanı sıra uzam konusunu bir üst terim olarak ele alarak başlığında da taşıyan, konunun çalışmalarda nasıl değerlendirilmesi gerektiğini göstermesi açısından araştırmacılara kaynaklık eden ilk önemli çalışma olarak sayılabilir. Yücel, kitabına dünya konusunda her türlü bilginin en azından üç işlevi olduğunu söyleyerek başlar. Bunlar dünyanın kendisi *uzam*, onu ele alan özne *kişi*, ve her ikisinin de yer aldığı *zamandır*.

Ayşe Eziler Kıran ve Zeynel Kıran'ın *Yazınsal Okuma Süreçleri* (2007) adlı kitabı, uzam bilgisi ve türlerine yer verirken yazınsal metinlerde uzamın rolü ve işlevleri üzerinde durur. Çalışma, uzam incelemesinin nasıl yapılabileceği konusunda araştırmacılara yön göstermesi bakımından önemlidir.

Yine uzam konusunu söylem çözümlemesi açısından inceleyen V. Doğan Günay, *Söylem Çözümlemesi* (2013) ve *Metin Bilgisi* (2013) kitaplarında ve çeşitli makalelerinde uzam incelemesi konusunda bilgi verir.

Bunlar dışında çeşitli makaleler, yayınlar ve tezlerde de uzam konusu işlenmiştir. Ancak uzam konusunu dil bilgisel açıdan tüm ulamlarıyla metin bağlamında inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aşağıda Türkiye'de uzam konusunda yapılan belli başlı tezlere yer verilmiştir. Söz konusu çalışmalara bakmak dil bilgisel uzam konusunun niçin tercih edildiğini gösterebilir. Bu çalışmalar yıllarına göre şöyledir:

Yasemin Aydemir (2006), *Sözlüksel Görünüş ve Türkçe Eylemlerin Anlambilimsel Sınıflandırılması: Sözlükçe-Sözdizim Etkileşimi* adlı Dilbilim alanında hazırladığı doktora tezinde eylemleri devingenlikleri ve durumsallıkları açısından incelerken uzama konum açısından değinmiştir.

Ferda Zambak (2007), *Türk Romanında Mekân* adlı Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında hazırladığı yüksek lisans tezinde Tanzimat Döneminden başlayarak günümüze kadar gelen Türk romancılığında yazarların uzamı ne şekilde kullandığını incelemiş, uzamın mekânla kast edilen işlevselliği üzerinde durmuştur.

Funda Uzdu (2008), *Betimleyici Metinlerin Dilsel Özellikleri ve Bu Tür Metinler Yoluyla Sözcük Öğretimi* adlı Dilbilim alanında hazırladığı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde uzamı betimleyici metinler üzerinde değerlendirmiştir.

Ata Atak (2010), *Fransızca ve Türkçedeki Yer Belirticilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve Yabancı Dil Olarak Türkçede Yer Belirticilerinin Öğretimi* adlı

Dilbilim alanında hazırladığı yüksek lisans tezinde Türkçe ve Fransızca'yı yer belirteçleri açısından karşılaştırmıştır. Atak (2018), *Türkçede Uzamsal Dilin Konumlanış Açısından İncelenmesi* başlıklı doktora tezinde ise uzam konusunu bilişsel olarak ele almış, Türkçeyi uzamsal referans çerçeveleri ve konumlanış aktaran uzamsal terimleri açısından değerlendirmiştir.

Senem Gezeroğlu (2015), *Nezihe Meriç'in Öykülerinde Kronotop (Zaman-Uzam)* başlıklı Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında hazırladığı yüksek lisans teziyle kurmaca anlatılarda zaman-mekân birlikteliği konusunu incelemiştir. Çalışmada Mihail Bakhtin'in kronotop kavramından hareketle 1950 kuşağı öykücülerinde yer alan Nezihe Meriç'in öykülerindeki zamansal-uzamsal ilişkileri incelenmiş ve bunların işlevlerini tespit etmiştir.

Tezcan Kurt (2015), *2000-2010 Arası Küçürek Öyküde Postmodern İzler* adlı Yeni Türk Edebiyatı alanında hazırladığı yüksek lisans tezinde adı geçen yıllar arasında yazılmış küçürek öyküleri olay örgüsü, kişi, zaman, uzam, bakış açısı, kullanılan dil ve tematik kurgu gibi temel taşları bakımından incelemiştir.

Muradiye Büyükboduk Kandilci (2016), *Adalet Ağaoğlu Öykülerini Yapısalcı Anlayışla Çözümleme Denemesi* başlıklı Yeni Türk Edebiyatı alanında hazırladığı yüksek lisans teziyle anlatı eyleyenlerinin birbiriyle ilişkilerini ve anlatı içindeki işlevlerini değerlendirerek öykülerin anlatısal derin yapısını ortaya koymaya çalışmıştır. Anlatının uzamsal ve zamansal yapısı üstünde de durarak, zaman ve uzamın anlatıdaki işlevleri yapısalcı yaklaşımla açıklamaya çalışmıştır. Çalışmasında uzamın mekânsal işlevi üzerinde durmuştur.

Mine Nihan Doğan (2018), *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Adlı Romanının Göstergibilimsel Çözümlemesi* adlı Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında hazırladığı yüksek lisans tezinde adı geçen romanı anlatısal göstergibilim ışığında incelemiş, uzama ait göstergelerden de söz etmiştir.

Bahar Yurdakul (2019), Dilbilim alanında İngilizce olarak hazırladığı *Discursive space in Kazuo Ishiguro's "An artist of the floating world": A qualitative content analysis through the spatial triad* adlı yüksek lisans tezinde uzama mekân açısından yaklaşmış, ve mekânın insan karakterlerin bir parçası olduğunu ve insan doğasından ayrılmayacağını ve mekân kavramının karakterlerin zihninde yer bulan dilbilimsel ürünler olduğunu açıklamaya çalışmıştır.

Kübra Çalık (2019), *Oğuz Atay'ın anlatılarında kronotop (Zaman-Uzam)* başlıklı Yeni Türk Edebiyatı bilim dalında hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinde zaman-uzam birlikteliğini mekânsal açıdan incelemiştir.

Canan Küçükavcı (2020), *Sait Faik Abasıyanık'ın Semaver Adlı Öykü Kitabında Uzam* adlı Türk Dili bilim dalında hazırladığı yüksek lisans tezinde söz konusu hikâye üzerinden derlediği örneklerle dil bilgisel uzam çalışması yapmış, konuyu hem konum hem mekân / yer açısından incelemiştir.

Şeyma Nur Ertekin (2021), *An investigation of Turkish static spatial semantics in terms of expression variety: An eye tracking study* başlıklı İngilizce olarak Dilbilim alanında hazırladığı tezinde Türkçe uzamsal terimlerin anlaşılmasına yönelik bir göz izleme araştırması yapmış, uzamsal terimlerin anlamsal nitelendirilmesi üzerinde durmuştur.

Bu çalışmada ise uzam konusu, Hasan Ali Toptaş'ın “Sonsuzluğa Nokta” romanı üzerinde dil bilgisel açıdan tüm kodlayıcılarıyla bağlama dayalı olarak bütüncül bir yaklaşımla ele alınmak istenmiştir. Çalışmada romandan elde edilen veriler hem dilbilgisel göstergeleriyle anlamsal ilişkileri üzerinde durularak irdelenmiş hem de edimbilimin işlevselliğinden hareketle söyleme katkıları üzerinde durulmuştur. Böylece bu tez çalışması yukarıda yer alan *uzam* konulu çalışmalardan farklılık göstermektedir.

1.3. Yazınsal Metinlerde Uzamın Sözcükleri

Humboldt, Cava adasındaki Kavi dili üzerine yazdığı kitabının giriş bölümünde her dilin ayrı bir iç yapısı olduğunu, ulusların dünya görüşlerinin en iyi biçimde onların dilindeki sözcüklerden izlenebileceğini ortaya koymuştur (Aksan, 2015: 21). Altay dillerinde ve genellikle insan dilinde *mekân*, *yön*, *istikamet* kavramlarını ifade eden kelimeler, Humboldt'u destekler şekilde, o dili taşıyan halkın hayat ve düşünce tarzı ile ilişkilidir. Suzan Duran, göçebe ve savaşçı bir millet olan Türklerin dilinde de fetihler, yenilgiler, gönüllü ve mecburi göçlerin mekân ve yön kavramını anlatan kelimelerin çokluğunu kaçınılmaz kıldığını söyler. Duran'a göre, ilk Türk boyları komşularıyla devamlı bir mücadele halinde olduklarından hangi istikamette savaşacaklarını, komşularına nazaran hangi yönde olduklarını bilmek zorundaydılar. Bunun sonucu olarak Eski Türklerin bu mücadelelerinin canlı bir tablosu olan Orhun Abidelerindeki söz varlığının aşağı yukarı üçte biri yön ve mekânla ilgili sözcüklerdir (1956: 1).

Atalarımızın hareketli yaşam tarzı Türkçenin söz varlığıyla birlikte söz dizimini de etkilemiştir. Dünyadaki dillerin büyük çoğunluğunun sentaktik dizimi “ÖZNE+YÜKLEM+TÜMLEÇ” şeklindeyken Türkçe, Altay dillerinin çoğunda olduğu gibi, değişken olmakla birlikte “ÖZNE+TÜMLEÇ+YÜKLEM” düzenindedir. Türkçede esas unsur olan yüklem sıklıkla sonda bulunur. Böylece yüklem, cümlede iletilmek istenen bilgi ve duygu doğrultusunda hizmetine girecek öğelerin yetkilerini, kapasitesini kullanarak öge seçme hiyerarşilerinden hareketle bağdaşıklık ve tutarlılık ilkelerine uygun şekilde belirler (Üstünova, 2020: 22). Buna göre yüklem eğer eylem soylu bir sözcük ise zaman / kip eki + kişi eki düzeninde *durum, kılış, oluş, olma* vb. bildirir. Yüklem eğer ad soylu bir sözcük ise yüklem işletimini gerçekleştiren bir biçimbirim olarak zamana ve kişiye bağlı bir iş, oluş, durum bildirme yetkisi kazanır. Yüklemde uzam kodlayıcısı olmaması, uzamın olmadığı anlamına gelmez. Yüklem bildirdiği durum ya da hareket cümlede diğer öğeleri, uzamda içinde belli bir düzende zorunlu kılar¹⁵. Örneğin eylem soylu yüklemelerde hareket unsurunun meydana gelebilmesi için uzamın gereğini K. Mehmet Gece şöyle anlatır:

“...Cümlede esas unsur olan "yüklem" genel olarak bir fiildir ve hareket bildirir. Hareket ise, fizik kanunlarına göre bir nesneden bağımsız olarak meydana gelmez. Çünkü hareket fizikte, "nesnenin yer değiştirmesi" olarak tanımlanır. Öyle ise hareketin meydana gelebilmesi için önce bir nesne gereklidir. Ancak nesne de kendi kendine hareket edemez. Ona yer değiştirecek bir gücün tatbik edilmesi, bir şeyin etki etmesi lâzımdır. Nesne aynı zamanda bir mekân da muhtaçtır, yani hareketin meydana geleceği yerin de önceden hazır olması gerekir. Hatta bir güç kaynağının bir nesneyi hareket ettirmek için ona yapacağı etki tarzının da önceden bilinmesi şarttır. Bütün bunlara rağmen hareketin meydana gelebilmesi için zaman faktörü de önemlidir. Çünkü fizik kanunlarına göre her hareket belli bir zamanda meydana gelir, zamandan bağımsız bir hareket mümkün değildir. Görülüyor ki, hareketin meydana gelmesi bir takım ön şartlara bağlıdır. Başka bir söyleyişle, hareket bir takım şartların mecburî sonucudur” (1993: 99).

Türkçede uzama dair sözlerin *konum, mekân, yer* kavramları altında ayrıldığından söz edilmişti. Dolayısıyla dilimizde bu üç ulamın ilettiği uzam ifadesi, kendi anlamsal ve biçimsel çerçevesine uygun kodlayıcılardan oluşur. Atak, “Fransızca ve Türkçedeki Yer Belirticilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve Yabancı Dil Olarak Türkçede Yer Belirticilerinin Öğretimi (2010)” başlıklı yüksek lisans tezinde uzamı, *varlık* sözcüğüne göndermede bulunarak inceler. Buna göre uzamsal varlıklar *yer, nesnelere ve mevkileri* ve *uzam parçalarıdır*. Atak, yeri *doğal* ve *inşa edilmiş* yerler olarak ayırır. Bu yerlerin temel

¹⁵ Yükseltici ekler konusunda detaylı bilgi için bk. Kerime ÜSTÜNOVA (2020: 29-31); Hacı İbrahim DELİCE (2000: 227); Mustafa Levent YENER (2018: 144).

özellikleri, sabit konumlarının olması, uzamsal ilişkilerde araç olarak kullanılabilirmeleri ve kendilerine bitişik uzam parçalarını belirtmeleridir. Nesnelere ve mevkileri ise nesnelere uzamdaki konumları ile ilgilidir. Atak, nesnelere uzamda kapladığı yeri, *mevki* olarak adlandırır. Burada *mevki* onu kaplayan somut varlıklara bağımlı, sahip olunan uzamsal varlıktır ve *mevkii yerden ayıran en önemli özellik, mevkiinin* var olabilmesi için mutlaka bir varlık olması gerektiğidir. Örneğin, masanın üstündeki kitap gözden kaybolursa kitabın mevkii de olamaz. Atak, uzam parçalarını ise nesnelere ve yerlerden farklı soyut varlıklar olarak açıklar. Bir nesnenin ya da bir yerin iç kısmı bir uzam parçasıdır. Örneğin bir kafesin ya da kavanozun içini, kafesle ya da kavanozla aynı maddi özelliklere sahip olmadıkları için, kafes ve kavanozun bir parçası değildir. Bunlar ayrı birer uzam parçasıdır. Atak'a göre bu durum daha çok uzamın *konumsal* yönüyle ilgilidir (2010: 11-16).

Uzamın konumsal ifadesinde uzamsal ilişkiler rol oynar. Varlıkların birbirine göre konumunu anlatan uzamsal ilişkilerse bu çalışmada yerleştirme adı olarak geçen sözcükler aracılığıyla kodlanır. Varlıkların büyüklüğü, sabitliği, görülebilirliği vb. özelliklerine göre işleme çıkan bu sözcükler, konumsal yakınlık bildiren: *içinde, altında, üzerinde, üstünde, yanında, aşağısında, karşısında* vb. sözcükleriyle; ön ve arka yüze sahip nesnelere diğer varlıklar arasında uzamsal ilişki kurmayı sağlayan *arasında, ortasında, önünde, arkasında, peşinde* vb. sözcükleri ve varlıkların bölümlerini, sınırlarını gösteren *kenar, kıyı, sırt* vb. sözcüklerdir.

Uzam kodlayıcı adlar, uzamın mekânsal ve yersel boyutunu anlatırlar. Bu kodlayıcılar temelde çeşitli özel ve cins adlarıdır. Özel adlar, yer adlarını oluştururken cins adlar, coğrafyaya ait uzamları ya da inşa edilmiş uzamları anlatır. Uzamın bu sözleri, bir anlatıda çeşitli uzam türlerinde metne yayılabilir. Ayşe Eziler Kıran ve Zeynel Kıran, bu uzam türlerinin şu şekilde olabileceğini söylerler:

*“gerçek / düşsel,
kapsayan / kapsanan,
açık / kapalı,
dar / geniş,
özel ve kişiye ait / herkesin kullanımına açık”* (2011: 250-252).

Buna göre bu uzam ulamları bir karşıtlık ilişkisi kurarlar ve okur, bu karşıtlıklar aracılığıyla anlamı yaratır. Yazar bazen uzamı çok ayrıntılı bir şekilde betimlediği gibi bazen de ayrıntıya girmez, genel bir anlatım kullanır (2011: 250-252). Yine Ayşe ve Zeynel Kiran, diğer uzam türleri olarak *özel* ve *herkese açık* uzamlardan bahsederler. Örneğin yatak odası ya da banyo özel uzamlarken, okul, postane, parklar, hastane ve pazar herkese açık uzamlardır. Diğer uzam türleri *aileye ait* ve *yabancı* uzamlardır. Ev, daire, bahçe aileye aitken; sinema, lokanta, mezarlık, liman yabancı uzamlardır. Yazınsal anlatılardaki uzamlar, yazarın yarattığı kurmaca, metinsel uzamlardır. Yazarın bunu nasıl aktardığı uzamın *gerçekliğini*, *kurmacasını* verir. Ayrıca yazınsal anlatıların kahramanının bulunduğu yer *burası* uzamıdır. Kahramanın uzamının dışı *başka bir yerdir*. Bu yabancı, yeni uzam kahramana değişiklik sağlar (2011: 251-259).

Uzam kodlayıcı olarak karşımıza çıkan diğer görevsel birimler *adların yerini tutan zamirler, belirteçler ve ilgeçlerdir*. Zamirler, adlarla kodlanan uzam ifadelerini örtük olarak eksik tekrarlar yoluyla kodlayarak adlarla aynı dil gerçekliğine gönderme yaptıklarından ayrıca uzam kodlayıcı sayılmalarına gerek yoktur. Eski Anadolu Türkçesinden beri dilimizde varlık gösteren *ileri, geri, aşağı, yukarı, içeri, dışarı, öte, beri* belirteçleriye bitmiş ve bitmemiş eylemlerin yerini, yönünü bildirerek uzam bilgisine hizmet eden kodlayıcılardandır. Yine *yönelme, mesafe, karşıtlık, taraf vb.* anlam ilgileriyle uzamsal bağlama hizmet eden ilgeçlerle kurulan ilgeç öbekleri, sözdiziminde yer-yön belirteç tümleci olarak işleme çıkarak eylemin yönelim bilgisini açıklayan uzam kodlayıcılarıdır.

Dolayısıyla dilimizde uzamı gerek konum gerekse mekân / yer açısından ifade eden pek çok görevsel ve sözcükbirimsel unsur vardır. Dilin üretkenliği içerisinde bağlamda pek çok ifade, doğrudan ya da örtük olarak uzam bilgisine hizmet eder. Yine söylemde ve özellikle yazınsal metinlerde yapı unsuru olarak karşımıza çıkan uzam ifadesi, başka bilgiler aracılığıyla da sunulabilir. Ya da örtük uzam ifadesi art alan bilgisiyse sezdirilebilir. Böylece alıcı, arka planda yer alan pek çok uzam ifadesini çıkarımlayarak söylemde yer alan diğer uzamlara ulaşabilir.

1.4. Uzam Çalışması Nasıl Yapılmalıdır?

Bugün yazıyla takip edilebilen ilk dillerin MÖ 3200'lere kadar götürülen Sümerce ve Eski Mısır Dili olduğu bilinse de insanoğlunun elli bin yıl önce dile vâkıf olduğu düşünülmektedir. İnsandaki merak ve öğrenme arzusunun güdüsüyle muhtemel dil

çalışmalarının da dilin doğuşuyla başladığını öngörmek yanlış olmaz. Atakan Altınörs, dil felsefesiyle ilgili kitabında dilden “yeti” ve “ürün” olarak söz edildiğini söyler. Yine bu ayırım, Grekçe *energeia* ve *ergon* terimlerinden yararlanarak yapılmaktadır. Grekçe *energeia* olarak dil, insandaki konuşma yetisidir. Altınörs’e göre bu potansiyel, bireylerin konuşma ya da yazma eylemleriyle tarihsel olarak gerçekleştirdikleri ürünlere yani *ergonlara* dönüşmektedir (2003: 20). İnsanoğlunun yaşaması için ihtiyaç duyduğu bu yeti önce sözlü dil olarak doğmuş daha sonra yazılı ürünler verilmiştir. Zeynel Kıran ve Ayşe Eziler Kıran, *Dilbilime Giriş* adlı kitaplarında, sözün zaman içinde gerçekleşip yine onunla kaybolmasına karşın, yazının uzam içinde gerçekleştiğini söyler. Buna göre uzamsal bir desteğe sahip olan yazı kalıcıdır. Yazı önce taşlara, yapraklara sonra kil ve muma, daha sonra papirüse, parşömene, kumaşa ve kâğıda yazılmıştır (2018: 32). Yazının uzamı olarak bu nesnelere yerleşmesi gibi söylem de ancak bir uzam içinde varlık bulur. Bu nedenle bir anlatının temel unsurlarından olan uzam bilgisi, söylem incelemelerinin önemli bir ulamıdır.

Dilbilimin amacı, dilin bilimsel incelemesini yapmaktır. Ancak dil çalışmalarına bakıldığında, başlangıcından 20. yy.a kadar önemli bir yol kat etse de Saussure ile disipline girebilmiş olduğu görülür. Dil çalışmaların nasıl ilerlemesi gerektiğinin yolu çizen Ferdinand de Saussure, günümüz çağdaş dilbiliminin kurucusu sayılır. Saussure’ün yapısalcılığın kuram ve yaklaşımıyla Cenevre Üniversitesinde verdiği derslerin notları, ölümünden üç yıl sonra öğrencilerinin yardımıyla kitap haline getirilmiştir. Böylece *Genel Dilbilim Dersleri* adıyla çıkan bu yapıt, dil incelemelerine bilimsel bir boyut kazandırmış, 20.yy.da dilbilimde pek çok gelişme yaşanmasının önünü açmıştır.

F. de Saussure’dan sonra dilin göstergesel işlevleri konusunda iki yeni görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri dil birimlerini bağlam içerisinde birbirleriyle bağıntılarıyla işlevine göre inceleyen işlevsel dilbilim, diğeryse dilin soyut yapılarını incelemeyi amaçlayan üretici-dönüşümsel dilbilgisidir. Kıran ve Eziler Kıran, 1960’lardan sonra dilin içyapısını inceleyen bu kuramların dışında dış yapısıyla da inceleyen metinsel bağlamı ve dil-dışı çerçeveyi de dikkate alan sadece tümceleri değil, söylemi de inceleyen yeni bir kuram ortaya çıktığını belirtir. Çünkü ne klasik yapısalcılık kuramı ne de Üretici-dönüşümsel Dilbilgisi kuramı “kim, nerede, ne zaman, kiminle, ne konuşuyor?” sorularına yanıt verememiştir. Bu nedenle 1960’lı yıllardan sonra, dilbilim tümce düzeyini aşarak dilin daha büyük birimlerine, gerçek yaşamın çeşitli durumlarında

üretilen sözcük dizileri olan söylemle ilgilenmeye başlamıştır (2018: 249-251). Günay, bu yeni kuramı, genel olarak sözcelem alanı içerisinde ele alınan araştırma alanları hemen hemen aynı olan, sözcelem ve edimbilim kuramları olarak açıklar. Sözcelem kuramı daha çok *söylemsel öğeler, kiplikler, aktarılan söylem* ya da *başkasının söylemi ve örtük anlam* ile ilgilenir. Edimbilim ise daha çok dil edimiyle, bağlam içindeki doğal, gerçek dil ile ilgilenir (2018: 146-147).

Günay, söylemin tümce ötesi bir birim olarak görüldüğünü söyler. Buna göre söylem, sözceyi oluşturan tümcelerin art arda dizilişidir. Sözce tümceyi aşan bir yapıdır. Sözce tümceler bütünüken söylem metnin üretiliş koşulları üzerine de düşünür. Günay’a göre, her sözceleme bir verici ve bir alıcıyı kapsar. Bu durumda söylem, yaratıcılığın gerçekleştirildiği uzamda, değerleri dilsel birimlere bağlayan görülmeyen bağlamın uzamıdır. Günay, söylemin kullandığı dili, şartları içerisinde belirttiğini bildirir. Böylece söylem, her şeyden önce, konuşan öznenin ben-şimdi-burada biçiminde ortaya konan sözceleme durumunun belirtilmesidir (2018: 27). Öyleyse uzamı cümle düzeyinde incelemek söylem çözümlemesi için yeterli olmayacaktır. Çünkü bir söylemi oluşturan bütün, birbirinden bağımsız değildir. Bu nedenle uzam incelemesini metin bağlamı içerisinde ve edimbilim yaklaşımıyla dilin soyut yanlarına da değinerek yapmak eksiksiz uzam bilgisine ulaşabilmeyi sağlayacaktır.

Altınörs, ünlü lengüistik uzmanı N. Chomsky’nin de “competence” ve “performance” kavramları aracılığıyla, genel dil yetisi ile bireysel sözel gerçekleştirmeler arasındaki farkı açıkladığını söyler. Buna göre dilin “bildirici (informative)” olarak adlandırılan dünyadaki objeler ya da olaylar hakkında haber verme işlevi dışında, “anlatıcı (narrative)”, “buyurucu (prescriptive)”, “edimsel (performative)” işlevlerinden söz edilebilir. Altınörs, bir öykü ya da romandaki cümlelerin, realitede bulunan nesnelere ya da olaylara göndermede bulunma işlevini değil, bir nesne ya da olayı öyküleme işlevini yerine getirdiğini belirtir. Emirler, komutlar, moral yasaklar vb. ifadeler ise ne anlatıcı ne de bildirici bir işleve sahiptir; onlar bir yaptırım gücünü kullanma iddiasıyla karşımıza çıkan dilsel ifadelerdir. Kendileri aracılığıyla söz verme, yemin etme, oturumu açma, bir bebeğe ad verme vb. edimler gerçekleştirdiğimiz sözcelemeler ise dilin edimsel işlevinin çeşitli görünümüdür (2003: 21).

Günay, dili toplumsal bir olgu olarak görür ve dilsel göstergenin birincil anlamına toplumdaki değerinin dışında öznel bir anlam yüklemenin, konuşulan dili anlaşılabilir

kıldığını söyler. Buna göre kişi, kurmaca dünyadaki göstergeleri, kendi ansiklopedik bilgileriyle adlandırır ve bu dilsel göstergeleri gerçek dünyadaki bildiği göndergeleriyle eşleştirerek anlamlandırır. Böylece okur, metindeki kurmaca ile gerçek dünyadaki bilgileri arasındaki ilişkiyi belirler. Günay, metnin anlamı ile yaşam arasındaki ilişkinin, metinde kullanılan göstergelerin oluşturduğu bağımsız metin içi düzen ile okurun düş gücü arasındaki karşılıklı alışverişle belirlendiğini söyler (2008: 12).

Her türlü söylemin ihtiyacı olduğu gibi bir yazınsal metnin de ortaya çıkabilmesi için üç temel unsur gereklidir. Bunlar *kişi*, *zaman* ve *uzam* ulamlarıdır. Bir anlatıyı anlamlandırabilmek için eserin; kim ne yapıyor, ne zaman yapıyor ve nerede yapıyor sorularından üçüne ya da en az birine cevap vermesi gerekir. Günay, bu bilgiyi “*Bir anlamsal evreni kurmak söz konusu olduğu zaman, anlatının üç işlevi -kişi, süre, uzam- işlevleri anlatının anlaşılmasında önemli bir yeri vardır*” şeklinde destekler (2008: 14). Ancak Türkçede yer bildirme Arapça ism-i mekân kalıplarındaki gibi belli bir gramere bağlı değildir. Cümle kurucusu olarak yetkilendirilen yüklemde, zaman ve kişi kavramları bir ekle kodlanmasına karşın uzam kodlayıcısı bulunmaz. Türkçede uzam ifadesi, dil bilgisel olarak çeşitli görevsel ve sözlüksel sözcükler ve ekler aracılığıyla sağlanır. Art alanda kalan uzam bilgisine ise edimbilim bakış açısıyla erişilir.

Alıcı ve verici arasında kod çözmeye dayalı dilde uzamın incelenmesi, okura verilen doğrudan ve örtük iletilerin doğru anlamlandırılmasını sağlar. Özellikle yazınsal metinlerde uzamlar, olay örgüsünün dekoru vazifesini görür ve yazar, pek çok ayrıntıyı uzamsal betimlemeler aracılığıyla okura sunar. Ayşe ve Zeynel Kıran, bir edebi eserde uzam incelemesinin önemini şöyle açıklar:

“Bir anlatıda uzamın incelenmesi hem çok önemli hem de karmaşık bir sorundur, çünkü uzam metnin her yerinde yer alır. Uzamı oluşturan öğeler karşılıklı bağımlılık içindedir. Anlam bu ilişkilerden doğar. Bu nedenle, uzamı bir ilişkiler dizgesi olarak tanımlayabiliriz. Bir anlatıyı incelerken, sadece uzamları tanımlamak yetmez, onu oluşturan ve ona anlam veren ilişkileri de araştırmak gerekir.” (2011: 249).

Çalışmalarda uzam incelemesinin önemine değinen araştırmacılar uzam incelemesine dair de sınıflamalar ortaya koymuşlardır. Örneğin Doğan Günay, dil bilgisel uzam belirleyicilerini şöyle sınıflandırır:

“A. tanıtlayıcı (fr. demonstratif) belirleyiciler olarak:

- *belirleyenler (fr. Determinant) bu / şu / o + ad (bu kapı, şu ev, o şehir)*
- *adillar (bu, bunu, şu, şunu, vb.)*

B. sunma biçimleri:

- *işte (işte ev, işte köy)*

C. belirteçler:

- *burası / şurası / orası, yakın / uzak, aşağısı / yukarısı, sağında / solunda, berisinde / ötesinde, vb. gibi*” (2018: 251).

Ancak Günay, bu sınıflandırmada uzam kodlayıcı görevsel ve sözlüksel birimlerin tamamına yer vermemiş, uzamın sunuluş biçimine yer veren birimlerden söz etmiştir.

Yine Ayşe ve Zeynel Kıran, *Yazınsal Okuma Süreçleri* adlı kitaplarında uzamın sözcükleri başlığında dil bilgisel belirticileri şu şekilde verirler:

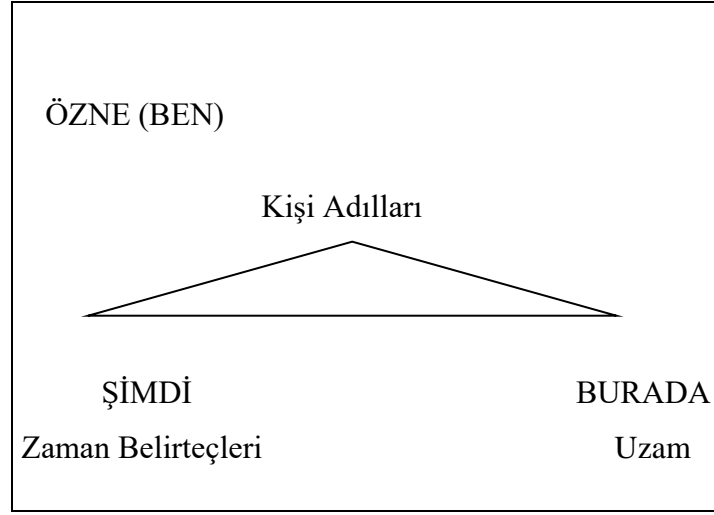
- “Doğrudan doğruya bir coğrafyaya ilişkin bir uzamı belirtmeye yarayan özel isimler (bir şehir, bir mahalle, bir bölge, bir ülke vb.)
- Cins isimler: *şehir, sokak, bina, cadde, köy, dağ, deniz, orman, dehliz...*
- Bir uzamın, boyutunu, biçimini belirterek, betimlenen uzamı nitelemeye yarayan sıfatlar: **büyük** bir şehir, **küçük** bir köy, **geniş** bir cadde, **yüksek** bir dağ, **dar** bir kanal...
- Bazı ilgeçler: *önünde, arkasında, üstünde, sağında, solunda...*
- Devinim ya da devinimsizlik bildiren filler:
Yolcular otobüse bindiler.
Yolcular otobüste üst üsteydiler
Dağcılar tırmanmaktan yorgun düştüler” (2011: 250).

Eziler Kıran ve Kıran, sınıflandırmalarında uzam kodlayıcı adları, özel ve cins adlar olarak ayırmış ardından bu adları niteleyen sıfatlara yer vermişlerdir. Ancak çalışmalarında uzamı konumsal olarak kodlayan yerleştirme adlarını ilgeç kategorisinde değerlendirmişler sınıflamalarında konum-mekân / yer ayırımına gitmemişlerdir. Devinim ya da devinimsizlik bildiren eylemleriyse uzam ifadesi taşımaları ya da istemleri açısından sınıflandırmalarına dâhil etmişlerdir.

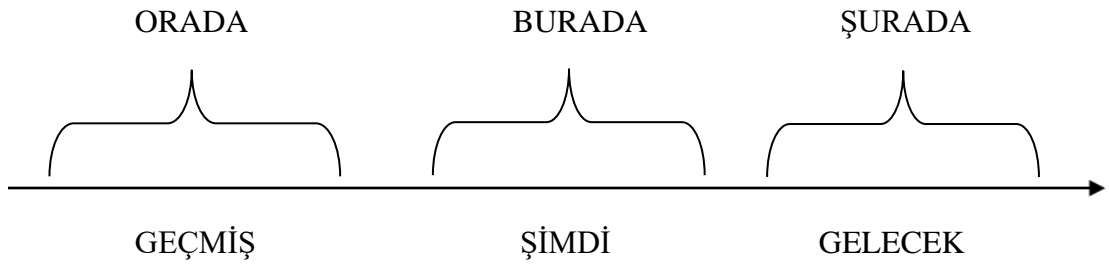
Tahsin Yücel’e göre de anlatı evreninin temel yerlemlerini (koordinatlarını) bu üç öge *kişi-uzam ve zaman* oluşturur. Yücel, uzamın anlatıda temel oluşunu şöyle açıklar:

“Belirli bir anda, gerçekleştirilmiş bir eylem, söylenmiş bir söz söz konusu olur olmaz, gerçek ya da gücül bir uzam girer hemen işin içine: sözler de eylemler de <<zorunlu olarak uzamsal ve zamansal yerlemler dizgesinde yer alırlar>> (A. J. Gremias). Uygulamada bir söylemin anlatı düzeyine erişebilmesi için, en azından belli yerde ve zamanda bir söyleme, düşünme ya da yapma edimiyle donatılmış bir kişiyi içermesi gerekir. ” (1979: 13).

Yücel, *kişi-uzam-zaman* ulamlarının söylemdeki durumunu şu şemayla gösterir:

Bir söylemin anlatı düzeyine gelmesi için gerçek ya da gücül bir uzam bildirmesi üzerinde duran Yücel'in kast ettiği uzam, öznenin anlattığı mekândaki "şimdi"nin "burada"sıdır. Öyleyse zaman içinde değişen uzamda, konuşulan anda bulunan uzam "burası" iken, önceki zamandaki uzam "orası", gelecekte gerçekleşecek eylemin uzamı ise "şurası" ile anlatılabilir. Bir anlatının devinimi geçmiş ve gelecek arasındaki uzamlarda gerçekleşir. Yücel'den yola çıkılarak bir anlatının uzam zaman ilişkisi şöyle şemalandırılabilir:

Öncelikle bu çalışmada dilde hem varlığın, eşyanın yerleşmesini anlatan konumlamayı hem de konumlanan nesnelere, varlıkların içinde bulunduğu alanı, yeri ifade eden uzam kavramı bir üst terim olarak ele alınarak yukarıdaki bilgiler ışığında söylem çözümlemesi ve edimbilim çerçevesinde dil bilimsel uzam konusunun nasıl incelenmesi gerektiğine dair bir yöntem denemesi yapılacaktır. Bu çalışmayı uzam

incelemelerinden farklı kılan, yukarıda sözü edildiği üzere bağlam temelli bir yöntem örneği olmasıdır.

Uzam bilgisinin gerek konumsal gerek mekânsal ya da yersel ifadesinde çeşitli uzam kodlayıcıları rol oynar. Bu kodlayıcıları sınıflandırırken uzamda konum ifadesi sağlayan konum sözcüklerini referans çerçevesi düzleminde uzamsal ilişkiler açısından değerlendirmek yerinde olacaktır. Bu çalışmada yerleştirme adı olarak kodlanacak bu göstergeler, varlıkların / nesnelere göre konumunu referans alarak uzamsal ilişkileri sağlamaktadır. Durağan ya da devingen olarak gerçekleşen uzamsal ilişkilerle cümle bağlamında konum bilgisi verilebilir.

Uzam bilgisinin verilmesinde eylemler, cümleye girecek uzam kodlayıcısını ve bu kodlayıcıların işletileceği biçimbirimleri yönetmeleri açısından önemlidir. Yine eylemin türüne göre uzamsal ilişkiler durağan ya da devingen olabilmektedir.

Uzam bilgisi veren ve başlı başına uzam kodlayan adlar ise çeşitli uzam türleri oluşturmaları yönüyle uzamı mekânsal ve yersel açıdan bildirirler. Bu türler, özel uzam adı olabileceği gibi, cins adlar da olabilir. Özel uzam adları, bugün toponomi adıyla ayrı bir bilim dalı özelliği de gösteren *yer adlarıdır*. Metinlerde uzam bilgisi veren cins adlar coğrafyaya ilişkin bir *şehir, kasaba, köy, sokak, cadde, dağ, deniz, orman* vb. uzamlar olabileceği gibi inşa edilmiş yapıları da *ev, okul, park, üniversite* vb. anlatabilirler. İnşa edilmiş uzamlar, insan eliyle meydana getirilmiş ya da düzenlenmiş uzamları açıklar ve kendi içinde sınıflandırılabilir. Herkese açık uzamlar, özel uzamlar, ticari uzamlar ve taşıt uzamlar bu inşa edilmiş uzamları genel olarak sınıflar. Örnek olarak romandan alınan *Kimi zaman, yolun iki yanında toprak damlı ıssız köyler görüyorduk* (12. s.) cümlesinde belirtilen ad tamlamasının tamlananı görevinde işleme çıkmış “yan” yerleştirme adı, toprak damlı ıssız köylerin yolun iki yanında yerleştiğini anlatmış, durağan uzamsal ilişkide köylerin konumunu kodlamıştır. Cümlede verilen *toprak damlı ıssız köyler* sıfat grubundaki *köyler* ise herkese açık uzamı ifade etmektedir.

Mekâna ve yere bazense konuma dair bilgi veren diğer uzam kodlayıcıları, belirteçler ve ilgeçlerdir. Belirteçler, uzamı yer-yön bilgisiyle uzam kodlayıcı bir ada gönderme yaparak açıklar. Örneğin “*Tozlu bir kitap cennetiydi o dükkân, insan içeriye girdi mi yavaş yavaş dışarıyı unuttu.* (25. s.)” cümlesinde *çeriye* belirteci dükkânın içinde kalan iç uzama, *dışarıyı* belirteciyse dükkânın dışında kalan dış uzama gönderme

yapmıştır. İlgeçlerse “... *bu, otobüsün o yöne doğru hızla gidişindendi.*” (11. s.) cümlesinde görüldüğü gibi uzam kodlayıcılarıyla öbekleşerek yönelim bilgisi verir.

Adlara dair uzam kodlayıcılarının bağlamdan alıcı tarafından çıkarılabildiği durumlarda zamirler, bu kodlayıcıların yerlerini tutabilirler. Örneğin *Büronun bitişiğindeki oto galerisine geçtik. Tabanı renk renk çakıllarla kaplı geniş bir yerdi burası...* (177. s.) cümlesinde *burası* zamiri, eksik tekrar yoluyla *büronun bitişiğindeki oto galerisi = burası* şeklinde aynı dil gerçekliğine gönderme yapmaktadır. Bu nedenle uzam bilgisinde adın yerini tutan zamirler, örtük kodlayıcılar olarak sıkça yer bulsa da yeni bir uzam bilgisi vermez. Yine sıfatlar metnin bağlamından çıkarılabilecek uzamları işaret yoluyla bildirebilirler (*işte ev, şu köy vb.*) ancak yeni bir uzam ifadesi sağlamazlar.

Söylem çözümlemesi sözel üretimin tamamını bağlam içinde tüm yönleriyle incelemeyi amaçlar. Söyleyenin söylediklerinin yanında söylemek istediklerini de düşünür. Bu noktada söylemin gerçekleştiği uzam, kişi ve zaman unsurları kadar önemlidir. Ancak uzam değerlendirmesi yapabilmek için sadece uzam bildiren adlara, eklere, belirteçlere, ilgeçlere vb.ye bakmak yeterli değildir. Bunların yanı sıra uzam bilgisi veren diğer dil birimleri; dil dışı göndermeler, metin, metinlerarası ilişkiler gibi pek çok diğer kavramla birlikte inceleme yapılmalıdır.

Günay, bir metinde kişi-zaman-uzam birlikteliğini şöyle açıklar:

“Dili iletişim olgusu olarak görmek, dili verici-alıcı bağlamında incelemek, yani dilin belli bir uzam-zaman bağlamı içinde üretilmiş bir sözce ya da metin olarak nasıl incelenebileceğini araştırmak demektir.” (2018: 251).

Nitekim bir metinde uzam bilgisi her zaman açıkça verilmez. Bağlamda uzam, bazen çıkarıma dayalı olarak örtük biçimde verilir. Rengin Küçükdoğan, “bireyin uzamı algılaması ve kullanmasının incelenmesi” biçiminde tanımlanan *uzam dili* incelemesinin Edward T. Hall ile ortaya çıktığını söyler. Buna göre uzam, iletişim ortamının temel öğelerindendir ve aktardığı iletiler ve simgeledikleri, iletişim sürecinin çözümlenmesinde oldukça yararlı ve temeldir. Uzam, iletişimde genellikle örtülü, gizli biçimde aktarıldığından değeri ve etkisi kolay anlaşılabilir (2013: 11). Öyleyse doğru uzam bilgisine ulaşmak için derin yapıda bırakılmış ya da çıkarsama / sezdirim gibi cümlede örtük verilen bilgileri de ortaya çıkarmak gerekir. Bazense metindeki bilgilerin yeterli olmadığı durumlarda dil dışı göndermelere başvurmak gereklidir. Okuyucu verilen

ipuçlarıyla ansiklopedik bilgilerine başvurarak uzam bilgisine ulaşabilir ya da metinlerarası ilişkilerden uzam çıkarılabilir.

Uzam, zaman ve kişiler arasında birbirlerini tamamlamaya dayalı doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin zamana dair açık bir ifade bulunmayan anlatılarda uzam bilgisi aracılığıyla zaman sezdirilebilir. Yine anlatılarda kahramanlar her zaman bir uzam içerisinde ve uzamla ilişik haldedir. Uzam bir olaya örgüsüne dair bir düğümün ortaya çıkmasına, dolaylı olarak karakterlerinin tanıtılmasına, duyguların yansıtılmasına da yardımcı olur. Bu nedenle uzam bilgisinin verilişini örtük olarak incelerken zaman ve kişi bağına dair göndermeler de okura yardımcı olur.

Yukarıda genel hatlarıyla belirtildiği üzere çalışmada uzam bilgisi incelenirken şu sıra izlenecektir:

Konum çerçevesinde dil bilgisel uzam ifadesi.

- a. Uzamsal ilişkiler.
- b. Uzamsal ilişkileri sağlayan yerleştirmede konum bildiren adlar.

Uzam bilgisi veren kodlayıcılar.

- a. Uzama bilgisi veren eylemler.
- b. Uzama bilgisi veren mekân /yer bilgisine yönelik adlar.
- c. Uzam bilgisi veren belirteçler ve yer-yön belirteç tümleci durumu.
- d. Uzam bilgisi veren ilgeçler.
- e. Uzam bilgisi veren ikilemeler.

Uzam kodlayıcılarını taşıyan ekler.

- a. Temelde uzam ifadesi taşıyan ekler.
- b. Uzam bilgisini başka kodlayıcılar aracılığıyla taşıyan ekler.
- c. Uzam aracılığıyla başka bilgilerin verilmesine hizmet eden ekler.

Uzam bilgisinde derecelendirme.

Uzam ifadesinde tekrarların rolü.

- a. Tam tekrarlar

b. Sıfır tekrarlar

c. Eksik tekrarlar

Uzam ifadesinde soyuttan somuta geçiş.

Uzam ifadesinde sezdirimlerin rolü.

İKİNCİ BÖLÜM

İNCELEME

1. KONUM ÇERÇEVESİNDE DİL BİLGİSEL UZAM

Konum, genel anlamıyla bir varlığın ya da nesnenin üç boyutlu uzayda kapladığı alandır. Varlığın ya da nesnenin uzam içerisindeki alanının belirlenip dilsel olarak ifade edilebilmesi içinse bir referansa ihtiyaç vardır. Uzam dilde konum bilgisi, varlıkların / nesnelerin birbirlerine göre yerleşmesiyle anlatılır. Bu durum, uzamsal ilişkileri ortaya çıkarır. Türkçede konum ifadesi vererek uzamda yerleşmenin tarzını açıklayan uzamsal ilişkiler, çeşitli yerleştirme adlarıyla kodlanır. Yine devingen ve durağan eylemler, istemsel açıdan cümleye aldıkları seçimlik ve zorunlu birimler ve bu birimlerle işleme çıkan eklerle konum bilgisine hizmet eden dilbirimleridir. İnceleme bölümünde konum ifadesi açıklanırken uzamda yerleşmeyi ifade eden uzamsal ilişkiler ve bu ilişkilerin tarzını betimleyen konum sözcükleri / yerleştirme adları üzerinde durulacaktır.

1.1. UZAMSAL İLİŞKİLER

Bir varlığın uzamdaki konumunun başka bir varlık aracılığıyla belirlenmesiyle uzamsal ilişki gerçekleşir. Ata Atak, uzamdaki varlıkların birbirlerine göre konumları, uzaklıkları, büyüklükleri gibi özelliklerinin uzamsal ilişkilerin temelini oluşturduğunu söyler. Buna göre uzamsal ilişkiler, varlıklar arasındaki ilişkinin özelliklerine göre *durağan* ya da *devingen* olarak iki farklı biçimde gerçekleşmektedir (2010: 28).

Uzamsal ilişkinin temelinde bir varlığın diğerine göre yerleştirilmesi vardır. Atak, yerleştirme için *yerleştirilen varlık*, *yerleştirmede işaret olarak kullanılan varlık* ve *bu varlıklar arasındaki ilişkinin gerekli olduğu bilgisini verir ve yerleştirilen varlık için hedef*, yerleştirmede yararlanılan varlık içinse *işaret* sözcüklerini önerir (2010). Bu çalışmada da uzamsal ilişkiler, Atak'ın önerdiği dilsel terimler aracılığıyla açıklanmıştır.

Peronların kenarındaki beton kanepelerden birine oturmuştum. (111. s.)

Örnek cümlede derin yapıda örtük bırakılan ancak dil bilgisel özneye çıkarımda bulunup romanın anlatıcısı olduğunu anladığımız özne görevindeki Bedran, yerleştirilen varlık olarak “hedef” durumundadır. Yerleştirmede “işaret” olarak kullanılan varlık ise yer-yön belirteç tümleci görevindeki *Peronların kenarındaki beton kanepelerden biri* ad tamlaması yapısıyla verilmiştir. Yapının içerisindeki *beton kanepeler* ise “hedef” durumunda işleme çıkmış, bu kez “işaret” *peronlar* olmuştur. *Beton kanepelerden biri* yapısında {-DAn} eki, tamlayan ekinin bütünü gösterme işlevini üstlenmiş, bağlandığı

iyelikli ad kısmen belirli parçayı göstermiştir. Böylece vericinin oturduğu uzam olan söz konusu kanepelerin birini anlatmıştır. İşaret durumundaki göstergeler aynı zamanda dilde uzam kodlayıcılar olarak kullanıma çıkan dil birimleridir. Dolayısıyla yukarıdaki cümlede işaret durumundaki *Peronların kenarındaki beton kanepelerden biri* yapısı vericinin oturduğu uzamı bildiren uzam kodlayıcısıyken, beton kanepelerin konumunu bildiren uzam kodlayıcısı, *peronların kenarındaki* uzam parçasıdır.

1.1.1. Durağan Uzamsal İlişkiler

Yer değiştirmeyen, yerli, hareketsiz, sabit kavramlarıyla açıklanan (TDK, 2011: 723) “durağanlık”, uzamsal ilişkide varlıklardan en az birinin konumu gereği sabit olmasını anlatır. Böylece durağan konumdaki varlık, diğer varlık için referans noktası oluşturur. Atak, durağan uzamsal ilişkilerin gerçekleşmesini şöyle açıklar:

“Durağan uzamsal ilişkiler, bir varlığın kendinden daha büyük, daha belirgin ya da daha görülebilir başka bir varlık aracılığıyla konumunun belirtilmesidir. Bu varlıklardan biri yerleştirilen varlık, diğeri ise yerleştirmede araç olarak kullanılan varlıktır.” (2010: 29).

Romandan alınan örnek metinde “*Kitaplıkla pencere arasında ütü masası duruyor; üstünde, karımın alelacele bıraktığı, kolu kanadı aşağıya sarkmış, renk renk giysiler...* (22. s.)” hedef konumundaki *ütü masası* sabit biçimde duran, işaret durumundaki *kitaplıkla pencere arasında* konumlanmıştır. *Kitaplık* ve *pencerenin* yeri sabitken *ütü masası* taşınabilir durumdadır. Konumlamada, hedef durumundaki *ütü masası* yerleştirilirken işaret durumundaki *kitaplık* ve *pencerenin* sabitlik durumundan yararlanılmıştır. Uzamsal ilişkinin tarzını ise *arasında* konum sözcüğü anlatmaktadır. İlişkide durağanlığı sağlayan bir diğer unsur ise *dur-* durağan eylemidir. Cümlede hedef durumundaki *vericinin karısının alelacele bıraktığı, kolu kanadı aşağıya sarkmış, renk renk giysiler* eksiltide bırakılıp söylenmemiş *işaret durumundaki ütü masasının üstünde* konumlandığı anlatılmıştır. Durağan uzamsal ilişkinin biçimi *üstünde* konum sözcüğüyle açıklanmıştır. Cümlenin eksilteli cümle oluşu, yüklemnin okuyucunun zihninde tamamlanması ise uzam anlatımında herhangi bir daralmaya sebep olmamıştır.

Durağan uzamsal ilişkiler, “durağan eylemler” ve “ada ya da ad soylu dil birimlerine gelen yüklemselleştirici ekler ile sağlanır. Çoğu zaman eksiltide bırakılan {-Ø} eki, “var” ve “yok” adlarına getirilerek yerleştirmeyi sıkça ifade eder.

Ütü masasının üstündeyse Van Gogh portresi asılı. (22. s.)

Borillo'ya göre varlıkların yer kaplaması temas, destek, uzaklık ya da yakınlık ilişkileri içerisinde olur (1998: 4). Önceki cümlede verilen hedef durumundaki eşyalar, işaret durumundaki *ütü masasıyla* temas halindedir. Bu cümlede ise hedef durumundaki *Van Gogh portresi*, işaret konumundaki *ütü masası* ile temas halinde değildir. Yalnızca yakınında bulunan duvarın üstünde asılıdır. Cümlede yüklemselleştirici {-Ø} eki, eksiltide bırakılsa da *asılı-Ø* biçiminde durağan uzamsal ilişkiye hizmet etmiştir.

Onların bu çabasını, yattığım yerden coşkulu bakışlarla desteklemiyor değilim doğrusu; çünkü aylardır görmediğim halde çok iyi biliyorum ki, salonda adım atılacak yer yoktur. İki duvarın dibi pembe koltuklarla doludur gene; önlerinde birkaç cam sehpa vardır; onların üstünde de tozlu danteller, küllükler, camgöbeği bir şekerlik, unutulmuş kalemler, fesleğen saksısı ve insana aslında her şeyin ne denli küçük olduğunu düşündüren minicik minicik biblolar... (23. s.)

Vericinin yattığı yer, odasında bulunan yataktır. Bu cümleyle vericinin bulunduğu oda değil evindeki salonun betimlenmesine geçilmektedir. Cümlede *adım atılacak yer* sıfat tamlaması, bir adım atılacak kadar boş yer olmaması anlamında mecazen kullanılarak bulunulan uzam olan salondaki eşya yoğunluğunu anlatmaktadır. Anlatıda *iki duvarın dibi* belirtili isim tamlamasındaki *dip* sözcüğü duvarların yerle birleştiği konum anlamında kullanılmaktadır. Hedef durumundaki *pembe koltuklar* bu konumda yerleştirilmiştir. Yine hedef durumundaki *birkaç cam sehpa* derin yapıda bırakılan işaret durumundaki *pembe koltukların* ön kısmında *önlerinde* sözcüğüyle yerleştirilmiştir. Cümlede *birkaç cam sehpa* sıfat tamlaması, “onların” sözcüğüyle eksik tekrarla¹⁶ verilmiştir. İşaret konumunda olan *birkaç cam sehpa üstünde* ise yatay uzamsal ilişkiler biçiminde *tozlu danteller, küllükler, camgöbeği bir şekerlik, unutulmuş kalemler, fesleğen saksısı ve insana aslında her şeyin ne denli küçük olduğunu düşündüren minicik minicik biblolar* durağan olarak konumlanmaktadır.

Çantam dizlerimin üstündeydi ... (7. s.)

Otobüsün içindeki verici, kendisi için önemli olan çantasını tepesinin üstündeki rafa ya da karanlık bulduğu bagajdaki diğer eşyaların arasına koymak istememiştir. Hedef

¹⁶ Eksik tekrar, dilin en az çaba ilkesi gereği, göstereni farklı gösterileni aynı dil birimlerinin sözcük, sözcük öbeği ve cümle düzeyinde aynı dil gerçeğine göndermede bulunmalarıyla gerçekleşir (Üstünoğlu, 2003: 179). İlgili başlıkta bu konuya ayrıca değinilecektir.

durumundaki *çanta*, işaret durumundaki *vericinin dizlerinde* üstünde bulunacak biçimde yerleşmektedir. *Dizlerimin üstü* belirtili ad tamlaması, {-DA} durum eki ve ekeylem olarak durağan ilişkinin yüklemi olmuştur.

Köşede, portatif bir kitaplık var. (18. s.)

Bu cümledeyse vericinin bulunduğu odanın bir köşesini anlatan *köşe* yerleştirme adı, {-DA} durum eki olarak kitaplığın bulunduğu yeri bildirmektedir. Hedef durumundaki *portatif kitaplık*, işaret durumundaki *odanın belirsiz bir köşesinde* konumlanmaktadır. Konumu belirlenen varlık olan hedef ve bu konumu belirlemede araç olarak kullanılan varlık olan işaret arasındaki durağan ilişki *var* sözcüğüyle eksiltide bırakılan yüklemselleştirici {-Ø} ekiyle anlatılmıştır.

Öteki duvarı boydan boya, o hantal vitrin kaplamıştır; ortasında aylardır tamir ettirilemeyen yorgun bir televizyon vardır, onun solunda renk renk yapma çiçekler, küçük viski şişeleri, boş parfüm kutulan, uçlan bile isteye sarkıtılmış gevşek danteller, sonra çiçek sepetiyle bir prenses, onun karşısında serenat yapan al kuşaklı bir prens ve onların ötesinde kırmızı ibikli hırçın bir horoz, sonra gürgenden yontulmuş, derilerinde kum ürpertisi taşıyan upuzun bir deve katarı... Televizyonun sağındaysa, tepe tepe kullanılma hasretiyle dolu kristal kadehlerle kırmızı desenli beyaz fincan takımları... (23-24. s.)

Anlatıda hedef durumundaki *televizyon* işaret durumundaki *vitrinde* “ortasında” sözcüğüyle konumlanmaktadır. Diğer nesnelere göre daha büyük ve görülebilir olan *televizyona* göre konumlanmaktadır. Büyüklüğüyle işaret durumundaki *televizyonun* sol tarafında hedef durumundaki *renk renk yapma çiçekler, küçük viski şişeleri, boş parfüm kutulan, uçlan bile isteye sarkıtılmış gevşek danteller, sonra çiçek sepetiyle bir prenses* konumlanmaktadır. *Prens* ve *serenat yapan al kuşaklı bir prens ve onların ötesinde kırmızı ibikli hırçın bir horoz, sonra gürgenden yontulmuş, derilerinde kum ürpertisi taşıyan upuzun bir deve katarı* ise karşılıklı konumlanmaktadır. İşaret durumundaki *televizyonun* sağ tarafında ise *tepe tepe kullanılma hasretiyle dolu kristal kadehlerle kırmızı desenli beyaz fincan takımları* konumlanmaktadır. Uzam betimlemelerinde özellikle durağan uzamsal ilişkileri anlatırken eksiltili cümleyle

başvurmak sık rastlanılan bir üslup özelliğidir. Yazarın da durağan uzamsal ilişkileri betimlerken sık sık eksilteli cümleye başvurduğu görülmektedir.

En üst rafta deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitapları; onların altında sırasıyla öyküler, romanlar ve şiirler; en alttaysa, ciltlenmiş edebiyat dergileri duruyor. (18. s.)

Bu cümlede hedef ve işaret arasındaki durağan uzamsal ilişkinin yatay ve dikey düzlemde gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre kitaplıkta en üst rafta *deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitapları*; onların altındaki orta *rafta öyküler, romanlar ve şiirler*; en raftaysa *ciltlenmiş edebiyat dergileri* birbirleriyle “yatay” olarak, üst ve alt raflardaki kitaplar ise birbirlerine göre “dikey” olarak konumlanmaktadır.

Kimi zaman, karşı duvarın dibinde üst üste duran sehpaları bile sapsarı görüyorum bu yüzden. (23. s.)

Verilen örnek cümledeyse sehparların birbirine göre “dikey” uzamsal ilişki durumu *üst üste* ikilemesiyle anlatılmıştır. Durağan uzamsal ilişkide işaret durumundaki *duvarın* sabitliğinden yaralanılmıştır. İkileme + {-A} yapısındaki *üst üste* ikilemesi, sıfat tamlamasının tamlayanı / sıfatı durumundaki *duran* ortacına durum belirteci göreviyle taşınmıştır.

Fahir Ağabeyse her zamanki gibi otomobilin içindeydi gene. (207. s.)

Cümlede hedef durumundaki *Fahir Ağabey*, kendisinden daha büyük ve içeren durumundaki işaret olan *otomobilin* “içinde” konumlanmaktadır. “Otomobilin içi” belirtili ad tamlaması geçmiş zaman ekeylemi olarak durağan uzamsal ilişkinin yüklemi olmuştur.

Mutfak lavabosunun altındaki karton kutular, başı kopmuş heykelcik, etamin, termometre, çay tabağı, fincan takımları ve oraya buraya mıknaatısla tutturulan sebze meyve süsleriyle doluydu. (35. s.)

Yukarıdaki örnekte hedef, edat öbeği biçiminde bağlanmış nitelik belirteç tümleci görevindeki *başı kopmuş heykelcik, etamin, termometre, çay tabağı, fincan takımları ve oraya buraya mıknaatısla tutturulan sebze meyve süslerinin*, işareti sıfat tamlaması yapısındaki özcede (*mutfak lavabosunun altındaki (tamlayan) + karton kutularda*

(*tamlanan*)) yerleştiği anlatılmaktadır. İkisinin arasındaki durağan uzamsal ilişki ise ekeylemin geçmiş zamanını almış *dolu* sözcüğüyle sağlanmıştır.

Durağan ve *devingen* ilişkilerde varlıkların konumda yerleşme tarzları anlatılırken konum bilgisi daha çok hedefin bulunduğu uzamsal alanı ifade ettiği için konumda hedef ön plandadır. Eğer hedefin yeri değişirse konum bilgisi de ortadan kalkar.

İki duvarın dibi pembe koltuklarla doludur gene; önlerinde birkaç cam sehpa vardır. (23. s.)

Verilen örnek cümlede hedef durumundaki *pembe koltuklar*, işaret durumundaki *iki duvarın dibinde* konumlanmaktadır. Koltukların yerlerinin değişmesi durumunda işaret olan *iki duvarın dibi* konumu ortadan kalkacaktır. Cümlenin devamında ise *pembe koltuklar* eksik tekrara bırakılmış ancak bu kez hedef durumundaki *birkaç cam sehpanın* işareti biçiminde verilmiştir. Bu durumda *cam sehparın* yerleri değiştiğinde *pembe koltukların* konumunun önemi bu sözceleme için ortadan kalkacaktır.

1.1.2. Devingen Uzamsal İlişkiler

Devingen uzamsal ilişkilerin temelinde hareket vardır. Bu hareketle uzam bilgisi verilir. Ancak hareket yalnızca yer değiştirmeyi ifade etmez. Uzamsal ifadede yön değişimi de devingen eylemler aracılığıyla sağlanır.

Sütbeyaz bir el mumu alacakmış gibi uzandı önce, uzanırken inceldi, incelirken hızlandı, hızlandı ve zarif bir kıvraklıkla bileğimden tutup beni ansızın içeriye çekti. (42. s.)

Verilen örnek cümlede “*Vücudunu yöneltmek veya vücuduyla birlikte kolunu uzatmak.*” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 2435), anlamında kullanılan *uzan-* devingen eyleminin öznesi, uzam içerisinde yer değiştirmeden vücudunun bir bölümünün yönünü değiştirmiştir.

Öyle ki, gitgide genişleyen bu boşluklara bakmamak için ben gözlerimi solumdaki dikiz aynasına çevirmiştım artık. (8. s.)

Bu cümlede hedef durumundaki *verici*, gözlerini kendisine göre sol tarafta konumlanan işaret durumundaki *dikiz aynasına* çevirmiştir. Burada *çevir-* devingen eylemi uzamda değil hareketin yönünde bir değişiklik bildirmektedir.

Bir çakmaktır belki bu, karım eğilse alabileceğim, tozunu toprağını üfleyip çantasına koyabilecektir ama, eğilmez. (138. s.)

Yukarıdaki cümlede hedef durumundaki *vericinin karısı*, devingen uzamsal ilişkinin öznesi durumundadır. Devingenliği sağlayan *eğil-* eylemi hareket bildirmiş ancak uzamlar arası bir yer değişikliği ifade etmemiştir.

“Bak ne diyeceğim,” dedi Asuman. Bacak bacak üstüne atmış, gözlerimin içine bakıyordu. “Neden orada duvar dibine çömeldin sen?” (203. s.)

Roman boyunca anlatı kişilerinden İsvan’a özgü bir oturuş biçimi olarak verilen devingen *çömel-* eylemi, uzamda yer değişikliği bildirmez. Daha çok hareketin yönünü ve tarzını kodlar.

Devingen uzamsal ilişkilerde yer değiştirme uzamlar arası olabileceği gibi aynı uzamın içinde de gerçekleşebilir.

En önemlisi de, içimdeki o silik hayvana hâlâ sahip olabildiğimi görmenin mutluluğunu duyuyor ve o anda, çantamı dizlerimden indirip yere bırakırsam birdenbire eksileceğimi ve kente, yolculuk boyunca yüreğimde bir çantalık boşluk taşıyan, yarım yamalak bir Bedran götüreceğimi düşünüyordum. (8. s.)

Anlatıda öncül göndermelerden, kahramanın bir otobüste olduğu bilinmektedir. Ancak bu otobüsün bulunduğu yer ve gideceği yer bilgisi örtük bırakılmıştır. Bu cümleyle otobüsün kente gittiği bilgisi verilerek romanın uzamı biraz somutlaşmıştır ancak henüz netleşmemiştir. Bu kentin neresi olduğu belli değildir. Verici romana başladığı ikinci cümlede (7. s.) çantasını karanlık bulduğu bagaja, eciş bücüş olarak tanımladığı bavulların arasına koymak istememiş çantasını dizlerinin üstünde taşıdığını bilgisini vermişti. Bu cümleden çantasına değer verdiğini sezdirmişti. Şimdiki cümleyle ise bunun nedenini açıklamıştır. Roman kahramanı Bedran çantasında yaşadığı yerin hatıralarını taşıdığını düşünmektedir. Bunu çantasını işaretlediği konumla anlatmıştır. Öyleyse bir nesnenin konumlandığı yer ona verilen değeri gösterebilir. Cümlede hedef durumundaki Bedran’ın kasaba uzamından kent uzamına *götür-* devingen eylemi ile yerleştirileceği anlatılmaktadır, dolayısıyla uzamlar arası yer değiştirme vardır.

Yukarıya baksan salkım salkım bir avize, köşeye yürüsen yusuvarlak bir masayla çevresinde mürit sessizliğiyle bekleyen pembe kadife kaplı altı sandalye... (24. s.)

Bu cümledeyse *bak-* devingen eylemi hareket bildirirken *yürü-* eylemi yer değiştirme bildirmiştir. Ancak salonun betimlemesinin yapıldığı cümlede bu yer değiştirme, salonun köşesiyle sınırlıdır. Uzamlar arası bir yer değiştirme söz konusu değildir.

Durağan uzamsal ilişkilerde konum ve yer bilgisi daha çok olanı anlatmaya ve betimlemeye yönelik olduğundan daha somuttur. Ancak devingen uzamsal ilişkilerde hareketin ve hareket bildiren eylemlerin sayısının fazla olması sonucu uzam ifadesi daha soyut olabilir.

Oysa, her şey bir akıntıya kapılmış sürükleniyor; dallar, taşlar, yıldızlar, bulutlar, hatta ölüler bile. Hiçbir şey hiçbir şeyi beklemiyor. (48. s.)

Sürüklen- eylemi yer değiştirme bildiren devingen bir eylemdir. Cümlede *dallar, taşlar, yıldızlar, bulutlar, hatta ölüler bile* göstergeleriyle açıklanan özne durumundaki *her şeyin* hareketini açıklamıştır. Ancak eylem, yer ifadesi taşımasına rağmen hareketin nereden nereye doğru olduğu bilgisi belirsizdir, soyuttur.

1.2. KONUM SÖZCÜKLERİ / YERLEŞTİRME ADLARI¹⁷

Varlıkların ya da nesnelere uzam içerisinde yerleştirilmesiyle sağlanan uzamsal ilişkilerde yerleştirmenin biçiminin de bilinmesi gereklidir. Uzam dilde yerleştirmenin tarzı, bu çalışmada “yerleştirme adı” olarak geçen sözcükler aracılığıyla kodlanır¹⁸. Üstünova, Türkiye Türkçesinde köklerin varlıkları, hareketleri kişiye, yere, zamana bağlamadan karşıladığını belirtir. Fakat ad kökleri içerisinde az da olsa zaman, yer, kişi ifade edenler olduğunu söyler. Örneğin *ada, antre, oda ev, hol, koridor, sofa* vb. kökler bünyelerinde yer ifadesi barındırır (Üstünova, 2012, s. 16). İşte bu sözcükler dilimizde uzam kodlayıcı adlar olarak işleme çıkar. Uzam ifadesinde varlıkların, nesnelere birbirine göre konumunu açıklayan sözcükler ise konum / yerleştirme adlarıdır. Uzam kodlayıcı adlar tek başlarına uzam ifadesi taşıyabilirken yerleştirme adları, uzamsal ilişki içindeki diğer varlıklara bağımlıdır. Zira anlamları ancak bağlandıkları kodlayıcılarla bağlam içinde somutlaşır.

¹⁷ Bu bölümün yazılmasında şu makaleden yararlanılmıştır: Hande ÜNVER ÖZDOĞAN, “Türkiye Türkçesinde Yerleştirme Adları: Hasan Ali Toptaş Romanları Örneği”, *Selçuk Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2021 (53): 83-104.

¹⁸ *Yerleştirme adı* terimi için Ata ATAK’ın tezi kaynak olmuştur. Detaylı bilgi için bk. (Atak, 2010: 46).

Yerleştirilen varlıkların büyüklüğü, sabitliği, görülebilirliği vb. özelliklerine göre işleme çıkan bu sözcükler, konumsal yakınlık bildiren: *içinde, altında, üzerinde, üstünde, yanında, aşağısında, karşısında* vb. sözcükleriyle; ön ve arka yüze sahip nesnelere diğer varlıklar arasında uzamsal ilişki kurmayı sağlayan *arasında, ortasında, önünde, arkasında, peşinde* vb. sözcükleri ve varlıkların bölümlerini, sınırlarını gösteren *kenar, kıyı, sırt* vb. sözcüklerdir. Bunlardan başka *etraf, öte, civar, çevre* vb. sözcükler de bulunan konumun dışında bir alanı ifade eden ancak yine bağlamda yerleşmeye hizmet ederek kullanıma çıkan göstergelerdendir.

Kimi araştırmacılar, yerleştirmeyi ifade eden *üstünde, altında, içinde, sağında, solunda* vb. ifadeleri ilgeç olarak kabul ederler¹⁹. İlgeç terimi yerine edatı tercih ederek Türkçenin ilgeçler konusunda en geniş çaplı araştırmalarından biri kabul edilen “Türk Dilinde Edatlar” eserinin yazarı Necmettin Hacıeminoğlu, ilgeçlerin tek başına manaları olmamaları, çekime girmemeleri yönüyle farklılık gösterdiklerini ve bu hususiyetleri göstermeyen sözcüklerin ilgeç olamayacağını belirtir. Buna göre “içinde, dışında, karşısında, yanında vb.” sözcüklerin ilgeç sayılmasını doğru bulmadığını söyler (1992, s. V). Zeynep Korkmaz da aynı görüşle, bazı gramerlerde “alt, üst, ön, yan, ara, sağ, sol, iç, dış, kıyı, öte” gibi yer ve yön gösteren kelimelerin kendilerinden önceki adlarla oluşturdukları belirli veya belirtsiz ad tamlamalarının ilgeç gibi kabul edildiğini, Batı dillerinin etkisinden gelen bu sınıflandırmanın Türkçe için doğru sayılmadığını bilgisini verir. Çünkü yer ve yön gösteren bu sözlerin dilimizde ilgeçlerden farklı olarak kendi başlarına bağımsız birer anlamlarının olduğunu belirtir. Buna göre bu sözcükler, tıpkı öteki ilgeçler gibi iyelik, çokluk ekleri; yüklem, bulunma, yönelme, çıkma durumu gibi ad işlev eklerini alabilirler ve türetmelere girebilirler; böylece gerçek ilgeçler kendilerinden önceki sözcüklerle birer ilgeç grubu oluşturdukları halde, ilgeç gibi kullanılan adlar yalnızca ad tamlaması oluştururlar. Ayrıca Korkmaz, bu çalışmada *yerleştirme adı* altında ele alınan söz konusu sözcükleri, *ilgeç gibi kullanılan adlara* örnek olarak gösterir (2003, s. 1084-1085). Yine Recep Toparlı, ad tamlamalarında tamlanan durumundaki “dış, iç ve yan” gibi kelimelerin ilgeç olarak kabul edilemeyeceğini söyler (1999: 433). Mehmet Hengirmen ise “gibi, için, dolayı, değin, göre, kadar, üzere” gibi sözcükleri “genellikle ilgeç olarak kullanılan sözcükler” olarak; “aşağı, yukarı, sonra, karşı, öte, doğru, başka, alt, üst, yan, iç, dış” gibi sözcükleri ise “sıfat, belirteç ve ad olarak kullanılan sözcükler” olarak değerlendirir (1998: 167). Kerime Üstünova, edatları

¹⁹ Bk. Tahsin BANGUOĞLU (1990: 387-388); Günay KARAAĞAÇ (2009: 157-169); Erdoğan BOZ (2018: 749-758); Ahmet Cevat Emre (1945, s. 350-352) vb.

“Sözcük anlamı olmayan ama görev anlamı olan, çekime girmeyen, kendilerinden önce gelen adlarla bağlantı kurarak iki gramer birliği arasındaki bağlantıyı ortaya koyan, biçimce sözcük olmalarına karşın işleyiş bakımından işletme ekleri durumunda bulunan dil birimleri” olarak tanımlar ve bu bağlamda yerleştirme adlarını edat olarak değerlendirmez (2012: 64). Muharrem Ergin de bu sözcükler için yabancı dillerin tesiriyle birçok defa “son çekim edatı” olarak gösterilen “ön, arka, alt, üst, yan, sağ, sol” gibi yer ve yön isimlerinin son çekim edatı olmadığını, bunların arkalarına geldikleri isimlerle tamlama teşkil eden ve tamlama çerçevesi içinde işletme ekleri ile kullanılan isimler olduklarını söyler (2003: 373).

Yabancı araştırmacılar açısından bakıldığında ise Kornlift, Lewis ve Göksel&Kerslake’in Türkçedeki ilgeçleri birincil ve ikincil olarak ayırdıkları görülür. Lewis; birincil ilgeçler için *primary postpositions*, ikincil ilgeçler için *secondary postpositions* terimlerini kullanırken Göksel&Kerslake, birincil edatlar için *bare postpositions* ve ikincil edatlar için *possessive-marked postpositions* terimlerini kullanırlar. Araştırmacıların kendi dillerindeki kullanımlarından yola çıkarak ikincil olarak adlandırdıkları ilgeçler, bu çalışmada yerleştirme adı başlığıyla incelediğimiz konum sözcükleridir.

Dolayısıyla söz konusu sözcükler tek başlarına anlamları olmaları, işleme girmeleri, tamlama ve ikileme kurmaları yönleriyle ilgeçlerden; anlamlarını kullanıma çıktıkları adlarla tamamlamaları yönüyle uzam kodlayıcı adlardan ayrılırlar. Bu sözcükler, uzam kodlayıcı adlar gibi tek başlarına kullanıma çıkmazlar, çıkarılsa yerleştirme adı özelliklerini kaybederler.

Düzlük biter bitmez yol, birkaç yüz metrelik dönemeçler halinde kekik kokulu kayalıklar arasından aşağılara doğru iniyordu. (213. s.)

Yukarıda verilen örnek cümlede “aşağı” göndergesi uzam kodlayıcı bir ad olarak kullanıma çıkmış, *-{A} doğru* yapısıyla öbekserecek yolun *kekik kokulu kayalıklar arasından* indiği uzamı açıklamıştır. Böylece “ad+durum eki +ilgeç” yapısındaki uzam kodlayıcısı, yer-yön belirteç tümleci göreviyle yükleme bağlanmıştır.

Kasabanın aşağısındaki ovaya doğru yürüdüm. (119. s.)

Bu cümledeyse “Kasabanın aşağısındaki ovaya doğru” uzam kodlayıcısı, *yürü-* eylemine yer yön belirteç tümleci göreviyle bağlanmış, vericinin yürüdüğü uzamın yönünü açıklamıştır. Yapıda “aşağı” göndergesi, *kasabanın aşağısı* belirtili ad

tamlamasında tamlanan olarak, hedef durumundaki ovanın, işaret durumundaki kasabanın aşağısında yerleştiği konumu anlatan bir yerleştirme kodlayıcısıdır. Yukarıdaki cümlede “aşağı” göstergesi cümlede öznenin indiği uzamı açıklarken eyleme hizmet etmiş, bu cümledeyse eyleme uzam ifadesiyle hizmet eden “ova” göstergesinin kasabaya göre yerleştiği uzamı açıklamıştır (kasabanın aşağısındaki ova). *Kasabanın aşağısı* belirtili ad tamlaması {-DAki} sıfat yapım ekiyle *ovaya* bağlanmış, sıfat tamlamasının tamlayanı durumunda hedef durumundaki *ovanın* işareti olarak konumunu bildirmiştir.

Yerleştirme adları aracılığıyla tarzının, biçiminin, şeklinin açıklandığı uzamsal ilişkilerde hedef ve işaretin (referansın) durumu Borillo’ya göre dört temele dayanır (1998: 13-14). Bunlar:

1. *Büyüklik, görünebilirlik ve belirginlik*
2. *Sabitlik*
3. *Yerçekimi kuvveti ve destekleme*
4. *İçeren - içerilen ilişkisi*” dir.

Dolayısıyla işaretin referans olarak verilmesinde, hedefe göre daha büyük daha görülebilir veya belirgin olmasının; işaret sabitken hedefin hareket edebilir olmasının; dikey yerleşmede yerçekimi kuvveti ve desteklemenin; içeren ile içerilen ilişkisinin rolü vardır. İçeren-içerilen ilişkisinde uzamın kodlandığı eksenlerin yanında buldukları düzlem de rol oynar. Üç boyutlu bir düzlem, içselligi ya da dışsallığı doğuracaktır. Duran Yonkuç, canlı veya cansız varlıkları, eylemleri iki boyutlu bir uzay düzleminde (örn: avluda) veya üç boyutlu uzay-hacimde (çekmecede) konumlandırıldığını söyler (2007: 77). Buna göre Türkçede, içselligi ya da dışsallığı ifade etmek için {-A}, {-DA}, {-DAn} durum ekleri ya da iç, dış vb. yerleştirme adları kullanılır.

İçinde kitaplarım vardı çünkü. (7. s.)

Örnek cümlede yerleştirilen varlık durumundaki *kitaplar* “hedef” iken, *çanta* “işaret” durumundadır. *Hedef* ve *işaret* arasındaki ilişkinin tarzı ise “iç” yerleştirme adıyla anlatılmıştır. Tamlayanı derin yapıda bırakılmış *çantamın*²⁰ içi yapısı {-DA} durum eki alarak geçmiş zaman eylemi *var* adına taşınmış, bulunma bildirerek yerleşmeyi açıklamıştır. Cümlede yerleştirme içeren-içerilen ilişkisiyle verilmiştir. Buna göre hedef olan *kitaplar* içerilenken, *çanta* içerebilir.

²⁰ Derin yapıda kalan yapılar tez boyunca koyu renkle gösterilecektir.

Yerleştirme adları cümlede sıfat göreviyle de kullanıma çıkarak konum bilgisine hizmet edebilirler.

Başucuma bırakılan ıslak havluyla yüzümü silerken, bakışlarını karşı duvardaki Van Gogh portresinde, ütü masasının üstündeki giysilerde ve artık giderek tozdan rengini yitirmekte olan kitaplıkta gezdirdim bir süre. (167. s.)

Cümlede vericinin bakışlarını gezdirdiği Van Gogh portresinin konumu *karşı duvardaki* sıfat tamlamasıyla verilmiştir. *Karşı duvar* yapısı ise “karşı” yerleştirme adının sıfat göreviyle kullanıma çıktığı kendi içerisinde bir sıfat tamlamasıdır. *Ütü masasının üstü* belirtili ad tamlamasında “üst” yerleştirme adı, tamlamanın tamlananı durumunda bir adken yapı, {-DAki} sıfat yapım ekiyle giysileri sıfat göreviyle tamlamış ve konumunu bildirmiştir.

Yine Atak, uzamsal ilişkilerde yaygın olarak kullanılan yerleştirme sözcüklerinin, içsel yerleştirme sözcükleri ve dışsal yerleştirme sözcükleri olmak üzere iki bölümde incelenebileceğini bildirir. Buna göre içsel yerleştirme ad ve sıfatları, uzamsal ilişkilerde en yaygın olarak kullanılan sözcüklerdir ve sayıca fazladırlar. Bu sözcükler topolojik ilişkilerin betimlenmesine katkıda bulunurlar, aynı zamanda da hedef ve işaret olan varlıkların uzamsal görünüşlerinin betimlenmesinde kullanılırlar. Dışsal yerleştirme ad ve sıfatları ise sayıca daha azdır ve uzamsal ilişkideki mesafeyi belirtirler (2010: 47).

İncelenen romanda yerleştirme adlarının içsel ya da dışsal oluşunda ise yine bağlamın belirleyici olduğu görülmüştür. Örneğin *odanın dışı* ad tamlamasında “dış”, iç uzama ait bir gönderge iken, *evin dışı* tamlamasında “dış”, dış uzama ait bir gönderge olabilir. Yine roman boyunca kullanıma çıkan yerleştirme adları incelendiğinde içsel yerleştirme adlarının, dışsal yerleştirme adlarına göre daha somut konum bilgisi taşıdığı; dışsal yerleştirme adlarının konum ifadesinin ise daha soyut olduğu görülmüştür.

1.1.3. İçsel Yerleştirme Sözcükleri

İçsel yerleştirme sözcükleri, hedef ve işaret olan varlıkların uzamsal ilişkilerdeki durumunu bildirerek en yaygın kullanılan yerleştirme sözcükleridir. Atak ve Günay, Hedef ve işaret durumundaki varlıklar; *biçim, hacim, boyut, yön* gibi özellikleri göz

önünde bulundurularak uygun içsel yerleştirme sözcükleriyle uzam içerisinde konumlandırıldığı bilgisini verirler (2011: 71).

Vandeloise, dilsel işleyiş açısından, uzamın üç eksenini söyledi. Bunlar dikey eksen, ön eksen ve yan eksenidir (1986: 12). Türkiye Türkçesinde içsel yerleştirme adlarını Vandeloise'nin (1986) dikey, ön ve yatay eksen sınıflamasıyla dikey eksen konum bildirmeleri bakımından (alt, üst, aşağı, yukarı, dip, zirve, etek, vb.); ön eksen ön ve arka yüze sahip nesnelere diğer varlıklar arasında uzamsal ilişki kurmayı sağlamaları bakımından (ara, orta, ön, arka, karşı, peş vb.) ve yatay eksen varlıkların bölümlerini, sınırlarını göstermeleri bakımından (kenar, köşe, orta, kıyı, vb.) gruplandırmak mümkündür. Ayrıca uzamın boyut bakımından inceleme ilişkisi (iç, dış), yine içsel yerleştirme adlarıyla kodlanır.

Aşağıdaki örneklerde içsel yerleştirme adlarının taşıdığı konum bilgisi dil bilimsel verilerle açıklanmıştır.

Kimi zaman, karanlığın içinden ansızın uzanan çam dalları camlara dokunup dokunup geçiyordu yalnızca. (14. s.)

Cümlede özne durumundaki *karanlığın içinden ansızın uzanan çam dalları* yapısında hedef durumundaki *çam dalları* “iç” yerleştirme adıyla işaret durumundaki *karanlıkta* konumlanmaktadır. *Karanlığın içinden* yapısı yer-yön belirteç tümleci göreviyle *uzanan* ortacına taşınmıştır. *Karanlık* sözcüğü uzam kodlayıcısı olmamasına rağmen *karanlık* bir uzama gönderme yapmıştır.

Üstelik, masayla birlikte adam da büyüyordu artık, duvarlar da, misafir koltukları ve koltukların arasında duran solgun yapraklı çiçeklerle süslü sehpa da büyüyordu. (105. s.)

Yukarıdaki cümlede özne görevindeki *misafir koltukları, koltukların arasında konumlanmış solgun yapraklı çiçeklerle süslü sehpa* ifadeleriyle büroya dair betimlemelere yer verilmiştir. Betimlemede hedef durumundaki *solgun yapraklı çiçeklerle süslü sehpa*ların işaret durumundaki *koltuklara* göre konumu “arasında” yerleştirme adıyla anlatılmıştır.

Kasabayla kent arasında gidip gelirken, sık sık arızalanırdı bu minibüs ... (67. s.)

Bu cümlede ise gidip gelme işine konu olan *kasaba* ve *kent* uzamları arasındaki devingen uzam ilişkisi, “arasında” yerleştirme adıyla anlatılmaktadır. Cümlede, bulunulan yerin kasaba olduğu öncül göndermelerden bilindiğinden gidilen yer *kent*, gelinen yer yine *kasaba*dır. Uzam kodlayıcısı yan önermenin yüklemine (gidip gel-) hizmet etmektedir.

Onun önünde bir av gibi hissetmişim kendimi. (11. s.)

Eksik tekrarlar dolaylı olarak verilen “onun” sözcüğü, roman kahramanı Bedran’a gönderme yapmaktadır. Sözcük, içsel yerleştirme adı “ön” sözcüğüyle tamlama kurmuş, {-DA} durumu eki alarak yer-yön belirteç tümleci göreviyle *hisset-* eylemine bağlanmış, kasaba meydanındaki minibüsün içindeki Bedran’ın “önünde” bulunan uzamı anlatmıştır.

Yerleştirmede varlıkların doğası gereği sahip oldukları özellikler de önemlidir. Borillo bazı varlıklar ya da nesnelerin kendilerine özgü yön durumuna sahip olmasını içkin yön durumuyla açıklar (1998: 8).

Otobüsün ön koltuğuna yorgun bir tavşan gibi büzülmüş, öylece bakıyordum.

(7. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede, otobüsün ansiklopedik bilgilerle çıkarılabilecek bir içkin yön durumuna yani ön yüze sahip olması “ön” yerleştirme adının konumunun algılanmasını sağlamıştır. “Ön” yerleştirme adı, sıfat göreviyle *otobüsün koltuğu* ad tamlamasında, tamlananın sıfatı olarak *koltuğun*, otobüs içindeki yerini bildirmiştir. Böylece vericinin büzülüp bakındığı uzamı anlatan “otobüsün ön koltuğu” uzam kodlayıcısında tıpkı matruşkalar gibi uzam içinde uzam bildirim söz konusudur. Büyükten küçüğe doğru;

otobüs → ön taraf → koltuk.

Yol boyunca dizlerimin üstünde duran çantayı alıp inmişim hemen. (50. s.)

Bu cümledeyse vericinin hedef durumundaki *çantası*, işaret durumundaki *dizlerinde* “üstünde” yerleştirme adıyla konumlanmıştır. Konumlamada çantanın *dizlerin üstündeki* yeri *duran* sıfat fiiliyle sıfat tamlaması yapısında anlatılmış, çantanın yerleştirmedeki biçimi belirgin kılınmıştır. Cümlede uzam kodlayıcısı *dizlerimin üstünde* yapısı nesne içinde (yol boyunca dizlerimin üstünde duran çantayı) varlık bulur.

Atak, içsel yerleştirmede bütün uzamsal varlıkların kullanılabilceğini söyler ancak içsel yerleştirme adlarının sınırları belli değildir. Çünkü içsel yerleştirme adları geneldir ve bundan dolayı mutlaka bir varlık adıyla birlikte kullanılmaları gerekir. İçsel yerleştirme adları, yerleştirme işlevinin özellikleri olan sabitlik ve belirleme ölçütlerine çok iyi uyarlar ve onların cisim adlarına eklenmesiyle cisimler yere dönüşür (Atak, 2010: 57).

Bunu işitir işitmez, karım bir an duraksayacak tabii, bavullarının ortasına dikilip uzun uzun düşünecek. (89. s.)

Cümlede hedef durumundaki vericinin karısının dikilip uzun uzun düşüneceği işaret durumundaki uzam *bavulların ortasıdır*. Uzam kodlayıcısı, yan önermenin yüklemine (*dikil-*) hizmet etmektedir. “Orta” içsel yerleştirme adı, tamlanan durumunda eklendiği *bavullara* sabit bir yer ilgisiyle bağlanmıştır. Ancak vericinin karısının “bavulların ortası”nda bulunduğu bu uzamın sınırları belli değildir.

Camın arkasında yaşlı bir akasya gölgesi vardı, dalları salkım salkım yere eğilmiş, beyaz çiçeklerinin diliyle gövdeye gençlik anlarını fısıldıyordu. (110. s.)

Cümlede sıfat tamlaması biçiminde verilmiş olan hedef durumundaki *yaşlı bir akasya gölgesinin* işaret durumundaki *camla* durağan uzamsal ilişkisi “arkasında” yerleştirme adıyla belirgin kılınmıştır. Ancak yine bu uzamın net bir sınırı yoktur. *Camın arkasında* yapısı, temel öge göreviyle doğrudan yükleme (*vardı*) bağlanmıştır.

Kimi zaman, karşı duvarın dibinde üst üste duran sehpaları bile sapsarı görüyorum bu yüzden. (23. s.)

“Karşı” yerleştirme adı vericinin bulunduğu uzamın ileri yönünü anlatmaktadır. Hedef durumundaki *sehpalar* vericinin “karşı” yönünde bulunan *duvarın dibinde* işaretlenmiştir. *Üst üste* ikilemesi uzamda birbiri üzerine konumlanma anlatır. Sehpalar, uzamda birbirinin üstünde dikey yönde sıralanmaktadır. Uzam kodlayıcısı *karşı duvarın dibinde* yapısı nesnenin (karşı duvarın dibinde üst üste duran sehpaları bile) içinde kalmıştır.

Yerleştirme adları kendilerine özgü yön durumları (içkin yön durumları) barındırabilirler. Örneğin “yan” yerleştirme adı bir varlığın her iki tarafta kalan uzamı ya

da sol veya sağ tarafta kalan uzamı anlatabilir. Bu yön durumuna olan ihtiyacı, sözcelemede bağlam gerekli kılar.

Kimi zaman da babam dikiz aynasından başını sallayarak beni çağırıp sol yanına alıyor ve direksiyonu tutmamı istiyordu. (212. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede “sol yanına” uzam kodlayıcısı, *al-* eylemine yer-yön belirteç tümleci göreviyle hizmet etmektedir. Hedef durumundaki *vericinin* işaret durumundaki *babasına* göre konumu “yan” yerleştirme sözcüğüyle belirgin kılınmıştır. “Yan” yerleştirme adı, insanlar için *sağ* ve *sol* yön durumlarına sahiptir. Cümlede ise vericinin hangi yanda konumlandığı *sol* sıfatıyla açıklanmıştır. Direksiyon Türkiye’de arabalarda sol yönde konumlandığı için içkin yön durumuna sahiptir. Bu nedenle vericinin direksiyonu tutması için arabayı kullanan babasının sol yanında olması gerekmektedir.

Yeniden görüldüğünde, yanında uzun boylu, kapkara bir adam vardı. (40. s.)

Bu cümlede ise derin yapıda bırakılan işaret durumundaki *ablanın* yanında hedef durumunda *uzun boylu, kapkara bir adam* konumlanmaktadır. Ancak cümlede bu yanın hangi yönde olduğunun bilinmesi önem taşımamaktadır. “Ablanın yanında” yapısıyla verilen bu belirsiz uzam kodlayıcısı, *vardı* yüklemine yer-yön belirteç tümleci göreviyle bağlanmaktadır.

... ve otobüs ilerledikçe, (kasaba) yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evleri, iğde kokulu bahçeleri, bahçelerden taşan sessizlikleri ve bu sessizliklerin içinde yüzen, çiçek saksılarıyla dolu, tekdüze pencereleriyle yavaş yavaş geride kalıyordu. (8. s.)

Cümlede yol boyu “kara yolunda kenar” anlamında uzam bilgisi vermiş, işaret olarak kullanılmıştır. Hedef durumundaki *kasabanın kırmızı kiremitli evlerinin iğde kokulu bahçelerinden taşan sessizliklerinin içinde yüzen, çiçek saksılarıyla dolu, tekdüze pencereleri* işaret durumundaki *yol boyunca* sıralanmaktadır. Özne görevindeki bu dil birimleri, yüzey yapıya taşınmayan bir durum ekiyle yani sıfır biçimbirimle *geride kal-* eylemine uzam bilgisiyle hizmet etmektedir.

Mor dağların tepesinde, küçük bir düzlükteydik. (213. s.)

Cümlede hedef durumundaki *küçük bir düzlük* sıfat tamlaması yapısı, işaret durumundaki *dağların* üstü kısmında “tepe” yerleştirme adıyla konumlanmakta dikey eksenle dağların üst hizasını anlatmaktadır. “Mor dağların tepesi” uzam kodlayıcısı, doğrudan yükleme (*küçük bir düzlükteydik*) bağlanmıştır.

Yüzündeki sevinci görebilmek için o anda hemen gözlerimi karıma çevirdim ama, o, yüzünü ekşiterek bakıyordu bana. Dağların ardından bakıyordu, tüllerin, buzlu camların, dumanların ve sislerin ardından bakıyordu. (136. s.)

Örnek metinde derin yapıda bırakılmış hedef durumundaki vericinin karısının baktığı uzam, işaret durumundaki *dağların, tüllerin, buzlu camların, dumanların ve sislerin ardıdır*. *Ardından* göstergeleri, ardışık iki cümlenin tam tekrar yoluyla verilmiş yüklemine (*bakıyordu*) durum belirteç tümleci göreviyle bağlanmaktadır. “*Dağların ardından bakıyordu.*” yapısı belirtili ad tamlamasından oluşmuş durum belirteci göreviyle yükleme taşınırken “*Tüllerin ardından, buzlu camların ardından, dumanların ardından ve sislerin ardından*” *bakıyordu* cümlesinde gösterge, bağlama öbeğinden oluşmuş durum belirteci içinde yer almaktadır. *Art* sözcüğü, “arka” anlamında dağların uzaklığını ve engebeyi anlatırken; tüller, buzlu camlar, dumanlar ve sisler vericinin karısıyla arasındaki perdeyi anlatmaktadır.

Derken, naylonların ardında bir karaltının durduğunu fark ettim. (188. s.)

Durağan uzamsal ilişkide hedef durumundaki *karaltı* işaret durumundaki *naylonların* arkasında “ardında” yerleştirme adıyla konumlanmaktadır. Nesne (*naylonların ardında bir karaltının durduğunu*) içinde kalmış *naylonların ardi* uzam kodlayıcısı, belirtili ad tamlamasında tamlayan içinde sıfat görevindedir.

“Arka, art”, anlamlarında kullanılan bir diğer içsel yerleştirme sözcüğü ise *peştir*.

Ablanın arkadaşı Günay'dı bu; Figen'le bize yarım yamalak bir merhaba dedikten sonra, kaim bıyıklarını dişleyip deri ceketini ışıldatarak ablanın peşinden çamaşır makinesinin uğultusuna doğru yürüdü. (40. s.)

Yukarıdaki metinde geçen *peş* göndergesi, uzamsal ifadede “arka, ard” anlamında genelde devingen eylemlerle kullanılan bir yerleştirme sözcüğüdür. Bu cümledeki

devingen uzamsal ilişkide hedef durumundaki Günay, işaret durumundaki *ablanın* arkasında “peşinden” içsel yerleştirme sözcüğüyle *yürü-* eylemine bağlanmaktadır. Uzam kodlayıcısı ...-{DAn} ... -{A} yapısındaki adın *doğru* ilgecine bağlanmasıyla oluşmuş yer-yön belirteç tümlecinin (ablanın peşinden çamaşır makinesinin uğultusuna doğru) elemanıdır.

Bir varlığın uzamda yerleşmesinin yatay, dikey ve ön eksendeki yön durumuna göre olabileceğinden daha önce bahsedilmişti. Buna göre yerleştirme anında yönlerdeki karşıtlık, uzamda zıtlık ilgisi kurar.

Tabanca yorganın altında, göğsümün üzerindeydi; soluk alıp verdikçe ağırlığını hissediyordum. (192. s.)

Ardışık cümlelerde ortak öge olan hedef durumundaki *tabanca*, işaret durumundaki *yorganın altında* ve vericinin *göğsünün üzerinde* konumlanmaktadır. Tabancanın yorganla uzamsal ilişkisi “altında” yerleştirme adıyla, *vericinin göğsüyle* uzamsal ilişkisi ise “üzerinde” yerleştirme adıyla belirgin kılınmıştır. Tabancanın yerleştirildiği konumu anlatan yüklem görevindeki belirtili ad tamlamasının tamlananı olan “altında” ve “üzerinde” yerleştirme adları, aynı zamanda uzamda zıtlık ilgisi kurmaktadır.

Aşağıda roman boyunca tespit edilen içsel yerleştirme adları ve geçiş sıklıklarına dair bir tablo verilmiştir. Buna göre incelenen romanda uzamsal ilişkiler çoğunlukla eksendeki yön durumları göz önünde bulundurularak uygun yerleştirme sözcükleriyle ifade edilmiştir. Derlemde konumsal yakınlık bildiren; *altında, üzerinde, üstünde, yanında, aşağısında, karşısında* vb. içsel yerleştirme sözcükleriyle içindeleme ilişkisiyle kullanıma çıkan *içinde* yerleştirme sözcüğünün; ön ve arka yüze sahip nesnelere diğer varlıklar arasında uzamsal ilişki kurmayı sağlayan *arasında, ortasında, önünde, arkasında, peşinde* vb. yerleştirme sözcüklerinin kullanım sıklığı daha fazladır. Varlıkların bölümlerini, sınırlarını gösteren *kenar, kıyı, sırt* vb. içsel yerleştirme sözcüklerinin kullanım sıklığı ise daha azdır.

Tespit Edilen İçsel Yerleştirme Adları	Romandaki Geçiş Sayıları	Toplam İçsel Yerleştirme Adları İçindeki Sıklık Oranları
iç	234	% 19,08
ara	119	% 9,7
ön	102	% 8,31
üst	95	% 7,74
alt	75	% 6,11
köşe	67	% 5,46
uç	66	% 5,38
yan	63	% 5,13
dip	52	% 4,24
orta	51	% 4,15
arka	46	% 3,75
karşı	45	% 3,67
sol	33	% 2,69
peş	30	% 2,44
sağ	24	% 1,95
tepe	23	% 1,87
aşağı	20	% 1,63
üzeri	17	% 1,38
başucu	16	% 1,3
art	16	% 1,3
kenar	12	% 0,97
bitişik	6	% 0,48
boyunca	4	% 0,32
kıyı	4	% 0,32
sırt	4	% 0,32
yanı başı	2	% 0,16

Tablo 1: İçsel Yerleştirme Adlarının Toplam Yerleştirme Adları İçindeki Sıklığı

1.1.4. Dışsal Yerleştirme Sözcükleri

Dışsal yerleştirme sözcükleri uzamsal ilişkilerde mesafe bildirerek, dışarıda bir bölgeyi ifade eden *etraf, dolay, dış, öte, çevre* gibi sözcüklerdir. Derlemde içsel yerleştirme sözcükleri ile karşılaştırıldığında sayıları pek fazla olmasa da örnekleri mevcuttur.

Kaçmıştı çünkü o, herkesin beklentisini boşa çıkarmış, kuralları ve alışkanlıkları ayaklarının altına alıp bir güzel çiğnemiş ve kalabalığı ardında bırakıp o çıplak tepede, tepenin ötesindeki kayalıklarda, kayalıkları sarıp sarmalayan yemyeşil bir maviliğin ortasında tek başına olabilmişti. (61. s.)

Örnek metinde *o çıplak tepe = tepenin ötesindeki kayalıklar = kayalıkları sarıp sarmalayan yemyeşil bir maviliğin ortası* uzamları aynı dil gerçekliğine gönderme yapmaktadır. *Tepenin ötesindeki kayalıklar* sıfat tamlamasında ise hedef durumundaki *kayalıklar* işaret durumundaki *tepenin* ilerisinde bir bölgede “öte” dışsal yerleştirme adıyla konumlanmaktadır.

Parçalara bölünmüş ve her parçasına değişik giysiler, değişik ayakkabılar, değişik anlamlar giydirilmiş bulanık bir et ve kemik denizi; teri, telaşı, umutsuzluğu ve kararsızlığıyla dönüp dolaşp birbirlerine kavuşan loş koridorlarda, peronlarda, otobüslerin çevresinde ve yazıhane kapılarının önünde uğultuyla dalgalanıyordu. (53. s.)

Metinde verilen hedef durumundaki *Parçalara bölünmüş ve her parçasına değişik giysiler, değişik ayakkabılar, değişik anlamlar giydirilmiş bulanık bir et ve kemik denizi* göndergesiyle dolaylı olarak verilmiş *insanlar* işaret durumundaki *otobüslerin* etrafındaki bölgede “çevresinde” dışsal yerleştirme adıyla yerleştirilmiştir. Dışsal yerleştirme adı, yer-yön belirteç tümleci içerisinde bir kodlayıcıdır.

Sonra, kayalıkların çevresini saran o masmavi, o koskoca boşluğun sessizce toplanıp topuklarımda, küçücük bir nokta halinde, adeta beni uzaklara çağırırçasına tatlı tatlı zonkladığını, zamanla bu zonklamaların çam dallarında kıpırtı olarak yankılandığını, yankılana yankılana yeşil bir rüzgâra dönüştüğünü ve rüzgârın da yeryüzünü köşe bucak dolaşp gene bana döndüğünü düşünürdüm. (56. s.)

Örnek metinde verilen *o koskoca masmavi, boşluk* göndergesi, dolaylı olarak hedef durumundaki “hava”yı anlatmaktadır. Hedef durumundaki *hava* işaret durumundaki *kayalıkların* etrafındaki bölgeyi “çevresini” dışsal yerleştirme adıyla anlatmaktadır. Kodlayıcı, temel önermenin, hatta yan önermenin bile ögesi olmayacak kadar çok içerilerde kalmış, bir uzamı bildirmektedir.

Daha ilk karşılaşmamızda, karımın günün birinde böyle bir insana dönüşeceğini sezemeyişime içermekten başka yapılacak bir şey yoktu; çaresiz, bugünü dünden göremeyenlerin acısını çekecektim, içinde bulunduğum koşulların kışkırtıcılığına kapılıp da eşyaları tek tek kapının dışına fırlatmak hiç de akıllıca bir iş değildi. (36. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede verici, hedef durumundaki eşyaları işaret durumundaki belirtili isim tamlaması yapısındaki *kapının dışına* fırlatmak istemektedir. “Dış” dışsal yerleştirme adı, evin dışındaki bir bölgeyi anlatmakta, özne (içinde bulunduğum koşulların kışkırtıcılığına kapılıp da eşyaları tek tek kapının dışına fırlatmak) içinde görev yapmaktadır.

Bir süre sonra, bedeninden ayrılıp saha dışına çıkmış bir futbol topu gibi ansızın bana doğru yuvarlanacaktı sanki, ayaklarıma çarpıp duracak ve gözlerini açıp kanlı kanlı bana bakacaktı. (164. s.)

Cümlede *bedeninden ayrılıp saha dışına çıkmış bir futbol topu* yapısında hedef durumundaki *futbol topu*, işaret durumundaki *futbol sahasının* dış uzamında bulunan bölgeyi açıklamaktadır.

Aşağıda romanda geçen dışsal yerleştirme adları ve sıklık oranları verilmiştir.

Tezde Geçen Dışsal Yerleştirme Adları	Geçiş Sayıları	Toplam Dışsal Yerleştirme Adları İçindeki Sıklık Oranları	Toplam İçsel Yerleştirme Adlarına Göre Sıklık Oranları
çevre	27	% 50	% 0,2
öte	14	% 25,9	% 0,1
dış	8	% 14,8	% 0,06
uzak	3	% 5,5	% 0,02
yakın	2	% 3,7	% 0,01

Tablo 2: Dışsal Yerleştirme Adlarının Toplam Dışsal Yerleştirme Adları ve Toplam İçsel Yerleştirme Adlarına Göre Geçiş Sayıları

2. UZAM BİLGİSİ VEREN SÖZCÜK TÜRLERİ

2.1. UZAM BİLGİSİ VEREN EYLEMLER

Uzamsal ilişkileri açıklayan sözcük türlerinden biri eylemlerdir. Türkçe’de en sık kullanıma çıkan yüklem görevli dil birimlerinin başında eylemler gelir. Uzam bilgisinde eylemler, yüklem olarak işleme girdiklerinde kurucu öge sorumluluğuyla, varlıkların uzamdaki konumunu, yer değiştirmesini ya da hareketin yönünü kodlayan uzam kodlayıcılarını işletir. Yüklem-yer, yüklem-yön, yüklem-hedef ilişkisine göre eylem cümleye uzam bilgisi verecek seçimlik öğeleri alır²¹.

Seçil Hirik, Eski Uygur Türkçesiyle yazılmış “İyi ve Kötü Prens Öyküsü” metni üzerinde rol kuramı ile fiillerin anlambilimsel kategorilerinin ilişkisini belirlemeye çalıştığı araştırmasında fiillerin anlambilimsel kategorilerinin, bağlam temelinde kalarak rol dağılımıyla etkileşim halinde olduğunu söylemektedir. Söz konusu anlambilimsel farklılıklar, öncelikle eyleyen, etkilenen ve konu unsuruna göre şekillenmektedir. Bahsi geçen üç temel rol, yüklemcil öge konumunda olan fiil açısından zorunlu unsur değerindedir. Ancak Hirik, bazı anlambilimsel farklılıkların, fiillerin *yer* rolünü de zorunlu olarak istemesine sebep olduğunu bildirir (2018: 132-133).

Bir eylemin gerçekleşmesi için gerekli olan üç koşuldan (zaman, kişi, uzam) biri uzamdır. Ancak Türkçede bitmiş eylemlerde zaman ve kişi kodlayıcısı bulunmasına rağmen uzam kodlayıcısı yer almaz. Bunun gösterimi, farklı biçimde olur. Dilde buna yönelik pek çok yol, yöntem alıcının kullanımına sunulmaktadır. Bildirimsel, çıkarımsal, sezdirimsel kodlayıcılarla *doğrudan, dolaylı, açık, örtük* gibi²². Uzam bilgisinin öncelikli olduğu durumlar ya da ikincil olarak belirtilmesi gereken durumlar tamamen eylemin istemiyle ilgilidir. Örneğin *bak-* eylemi bir uzam kodlayıcısıyla buluşmak ister ama bu bir zorunluluk değildir. Bu nedenle cümlede uzam kodlayıcıları zorunlu öge değil seçimlik öge olarak görev alırlar. *Bak-*; ilgiyi, bakışı insana, nesneye, uzama, zamana vb. yöneltmek anlamındadır. *Çocuğa bak-*, *çiçeğe bak-*, *ovaya bak-*, *geleceğe bak-*, *yıllara bak-* vb. Ancak *git-* eylemi, *bir yerden bir yere ulaşmak* temel anlamıyla doğrudan ya da örtük olarak bir uzam kodlayıcısını zorunlu olarak ister. Ancak bunlar yine de dilbilgisi

²¹ Eylem cümlelerinde zorunlu ve seçimlik öğeler konusunda bakınız Kerime ÜSTÜNOVA (2020: 32-42); Seçil HİRİK (2020: 53).

²² Bildirim, sezdirim, çıkarım ifadeleri konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Merve ERGÜT, “Adalet Ağaoğlu’nun Ölmeye Yatmak Adlı Eserinde Bildirim, Çıkarım, Sezdirim Cümleleri”, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), 2021.

çalımlarında zorunlu öge konumuna geçemezler²³. Böylece cümleye girecek seçimlik ya da zorunlu uzam kodlayıcılarını eylemin istemi belirler. Dolayısıyla hem uzam kodlayıcılarının zorunlu ya da seçimlik kodlayıcı olmalarına karşın zorunlu öge olamayışları hem eylemin gerçekleşmesi için gereken üç koşuldan birinin uzam oluşuna karşın uzam kodlayıcısının zorunlu öge olamayışı düşündürücüdür. Bunda eylem kök / gövdesi + zaman eki + kişi eki" yapısındaki bitmiş eylemde uzam kodlayıcısının bulunmaması bir gerekçe olarak düşünülse de bu konunun ayrı bir çalışmayla değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

Ayşe ve Zeynel Kıran, söylemsel yapılar da oyunculaşan eyleyenlerin uzamla iki türden ilişki içinde olduğunu bildirir. Birincisi, uzam konusundaki bilgileri öğrenmemizi sağlayan *bilmek, görmek, sezmek, ayımsamak, anlamak* vb. eylemlerle; ikincisi uzam içindeki devinimleri anlatan *koşmak, yürümek, oturmak, toplamak* vb. eylemlerle gerçekleşir (2011: 186). Bu durumda birinci türden eylemlerde uzam bilgisi nesne olarak eyleme hizmet ederken, ikinci türden eylemlerde genellikle yer-yön belirteç tümleci olarak kullanıma çıkar.

Onların bu çabasını, yattığım yerden coşkulu bakışlarla desteklemiyor değilim doğrusu; çünkü aylardır görmediğim halde çok iyi biliyorum ki, salonda adım atılacak yer yoktur. (23. s.)

Yukarıdaki metinde bağlamdan öğrenildiğine göre vericinin görmediği uzam, derin yapıda eksiltide bırakılmış ekli birincil nesne durumundaki *salondur (salon-u görmediğim)*. Böylece eylem, vericinin gördüğü “salon” uzamını öğrenmemizi sağlamış, uzamı cümlede ekli birincil nesne göreviyle işleme çıkarmıştır.

Kıranlar’ın sınıfladığı ikinci türden eylemler genellikle uzam içindeki devinimi anlatarak yer-yön belirteç tümleci göreviyle kullanıma çıksa da incelenen romanda ikincil nesne göreviyle işleme çıktıklarına da rastlanmıştır. Bu durum, uzam ifadesi taşımamasına rağmen bağlamda uzam bilgisine hizmet eden göstergelerde görülmektedir. Örneğin *onlara git-, anneme git-* vb. örneklerde “kime *git-*” yerine “nereye *git-*” sorusunun sorulmasında örtük verilen uzam bilgisinin rolü olduğu düşünülebilir. Buradan hareketle *git-* eyleminin gereksinim duyduğu uzam bilgisinin dolaylı yoldan da

²³ Ayrıntılı bilgi için bk. Kerime ÜSTÜNOVA, “Türkçede Asıl Unsurlar: Özne ile Yüklem”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 2000/1, S. 582: 489-497.

verilebileceği söylenebilir. Bu da her uzam kodlayıcısının, yer-yön belirteç tümleci göreviyle yan ya da temel önermenin yüklemelerine bağlanmadığını göstermektedir. Bu durumda uzam bilgisini dolaylı yoldan verenler, ikincil nesne görevindedir. Ancak bu durumda uzam bilgisinin ikincil planda kaldığı gözlemlenmiştir.

Beyaz iç donuyla yatağımın kenarından hayal meyal geçer, önüne getirilen naylon leğende gırtlakını kazıya kazıya elini yüzünü yıkar, havluyu boynuna dolayıp duvardaki aynada saçlarını özenle tarar, sonra iştahla kahvaltısını edip, savaşa gidiyormuş da ordunun çok gerisinde kalmış gibi, kapıdan çıkıp anlaşılmas bir telaşla sabahın alacakaranlığında kaybolur giderdi. (68. s.)

Yukarıdaki ardışık cümlelerde *savaşa gidiyormuş da ordunun çok gerisinde kalmış gibi yapısında* özne durumundaki vericinin babasının gittiği uzam, *savaş* göstergesine eklenen {-A} ekiyle verilmiştir. Dolayısıyla *savaş* göstergesi, uzam içindeki devinimi anlatmış, uzamı cümlede ikincil nesne göreviyle işleme çıkarmıştır. Ancak gidilen yerin savaş değil savaşın yapıldığı yer olduğunu ansiklopedik bilgilerle çıkarmak mümkündür. Böylece *git-* eyleminin bildirdiği uzam bilgisi, dolaylı yoldan verilmiştir.

Cümleye girecek uzam kodlayıcısını yönetmekle yükümlü eylemler, aynı zamanda uzamsal ilişkileri sağlarlar. Uzam dilbilim çalışmaları, uzamsal ilişkileri sağlayan eylemleri *Durağan Eylemler* ve *Devingen Eylemler* olmak üzere iki başlıkta inceler²⁴.

2.1.1. Durağan Eylemler

Durağan eylemler, devingen eylemlere göre daha kısa anlatılar oluşturur ve özellikle hedef durumundaki sözcüğün konumunu bildirerek durağan uzamsal ilişkileri sağlar. Hedefin yerleştirmedeki konumu sabit olabileceği gibi değişken olabilir. Atak, durağan eylemleri şu şekilde açıklar:

“Durağan uzamsal ilişkiler bir varlığın kendinden daha büyük, daha belirgin ya da daha görülebilir başka bir varlık aracılığıyla konumunun belirlenmesidir. Konumu belirlenen varlık olan hedef ve bu konumu belirlemede araç olarak kullanılan varlık olan işaret arasındaki ilişkiye katılan eylemlere durağan eylemler denir.” (2010: 78).

²⁴ Bk. Talmy (2000); Levinson (2003), Levinson ve Wilkins (2006); Arık (2009), Atak (2010) vd.

Buna göre durağan eylemler, durağan uzamsal ilişkilerde hedefin ve işaretin birbirine göre yerleşmesini anlatır. Türkçede *durmak*, *bulunmak*, *olmak*, *yayılmak*, *kaplamak*, *dikilmek*, *yer almak* gibi eylemlerden oluşan durağan eylemler dışında adlara gelerek onu yüklemleseltiren ekler²⁵ de kullanılmaktadır. Aşağıda uzamsal ilişkileri sağlayan durağan eylemlere dair örnek cümleler verilmiştir.

Kimi zaman, babam da gelirdi bu törenlere ve nedense bir suçlu gibi hep kıyıda köşede dururdu. (57. s.)

Cümlede *kıyıda köşede* belirteci, “göze çarpmayan yer” anlamında uzam bildirerek yer-yön belirteç tümleci göreviyle “dur-” durağan eylemine bağlanmıştır. Cümlede vericinin babası, hedef olarak kullanıma çıkmıştır. Hedefin bulunduğu kapsayan uzam, derin yapıda örtük bırakılmış olan *tören alanı*dır. Hedef, tören alanında, *kıyıda köşede* “dur-” durağan eylemiyle konumlanmaktadır. Ancak bu kıyı köşenin bildirdiği uzam belirsizdir.

Daha sonra, üçümüz salonda oturmuştuk bir süre. (32. s.)

Eve ait bir bölüm olan *salon* kapalı uzamı “otur-” durağan eylemine {-DA} durum ekiyle yer-yön belirteç tümleci göreviyle hizmet etmektedir. Hedef durumundaki *verici*, *karısı* ve *abla* işaret durumundaki *salonda* durağan biçimde yerleşmektedir.

Öteki duvarı boydan boya, o hantal vitrin kaplamıştır. (23. s.)

“Kapla-” durağan eylemi, hedef durumundaki *hantal vitrinin* işaret konumundaki *öteki duvarın* yüzeyinde *boydan boya* yapısıyla, durum belirteç tümleci göreviyle, bir uçtan bir uca konumlandığını anlatmaktadır.

Ablayla Günay’ın bulunduğu odadan çıt çıkmıyordu. (42. s.)

“Bulun-” eylemi *bir yerde olmak* anlamında durağan bir eylemdir. Cümlede *bulunduğu odadan* yapısındaki bitmemiş eylem / ortaç, sıfat göreviyle işleme çıkararak *abla* ve *Günay’ın* uzamını anlatmaktadır.

²⁵ Yüklemleseltirici ek konusunda detaylı bilgi için bk. Kerime ÜSTÜNOVA (2020:90).

Birkaç dakika sonra, ağzına kadar ılık su dolu bir küvetin içinde çırılçıplak dikiliyordum. (42. s.)

Vericinin içinde bulunduğu uzam *ağzına kadar ılık su dolu bir küvetin içidir*. Cümlede örtük bırakılan hedef durumundaki *ben* öznesi, işaret durumundaki *ağzına kadar ılık su dolu bir küvetin içinde* “dikil-” eylemiyle durağan biçimde yerleştirilmiştir. İşaret durumundaki uzam kodlayıcısı, yer-yön belirteç tümleci görevindedir.

Salonda uçuşan sigara dumanlarıyla devleşen gölgelerin arasında, akşama dek oturmuştuk o gün. (44. s.)

Cümlede örtük bırakılan derin yapıdaki hedef *verici* ve *karısı*, işaret durumundaki *salonda uçuşan sigara dumanlarıyla devleşen gölgelerin arasında* “otur-” durağan eylemiyle kullanıma çıkmıştır. Uzam kodlayıcısı, durum belirteç tümleci olarak görev yapmaktadır.

Uçan kuşlar donacak, güneş bulunduğu noktaya çivilenip kalacak, sesler katılacak ve ışıklar, ampullerden sarkıp sarkıp kalacakmış gibi... (48. s.)

Cümleden yüzey yapıda verilmese de ansiklopedik bilgilerle uçma eyleminin *havada* gerçekleştiği bilinir. Bundan ötürü alıcının art alan bilgisiyle çıkarımda bulunması beklenir. Hedef durumundaki *kuşların* donacağı uzam *havadır*. *Nokta* sözcüğü cümlede uzam ifadesiyle yer anlamında kullanılmıştır. Hedef durumundaki *güneş*, işaret durumundaki *gökyüzünde bulunduğu noktada* “bir yerde hareketsiz kalmak” anlamındaki, durağan “çivilenip kal-” eylemiyle konumlanacaktır. Bu durumda “güneş bulunduğu noktaya” uzam kodlayıcısı, cümlede yer-yön belirteç tümleci olarak görev alacaktır. Hedef durumundaki *ışıklar* ise işaret durumundaki *ampullerden* sarkıp “kal-” durağan eylemiyle konumlanacaktır. Burada “ampullerden” uzam kodlayıcısının *kal-* eylemiyle bağlantısı, doğrudan değildir. Öge içinde kalışı, bağlantıyı belirteç görevindeki “sarkıp sarkıp” ulacı aracılığıyla gerçekleştirmesine yol açar. Cümlelerde verilen eylemlerin tümü durağan uzamsal ilişkilere hizmet etmektedir.

Peron lambalarının beyaz beyaz parlayan ölgün ışıklan altında durup bavulu tepeden turnağa, dikkatle süzdüm içindikileri görebilecekmişim gibi. (51. s.)

Cümlede derin yapıda bırakılmış olan hedef durumundaki verici, işaret durumundaki *peron lambalarının beyaz beyaz parlayan ölgün ışıkları altında* durağan olarak konumlanmaktadır. İşaret durumundaki bu uzam kodlayıcısı yan önermenin yüklemine (*durup*) yer-yön belirteç tümleci göreviyle hizmet etmektedir.

Tören alanındaaydık gene, anacaddeyi boydan boya yürümüş, rap rap havalanan toz bulutlarıyla birlikte gelmiş ve siyahlar giyinmiş kocaman bir ordu gibi, Atatürk heykelinin çevresinde yerlerimizi almıştık. (59. s.)

“Yer al-” eylemi, “*Ayrılan yerde durmak, bulunmak*” (TDK, Türkçe Sözlük: 2011) anlamında durağan bir eylemdir. Cümlede özne durumunda olup derin yapıda bırakılan hedef durumundaki *biz*, önceki cümlelerden öncül göndermelerle bildiğimiz verici ve diğer öğrencilerdir. Hedef durumundaki *verici ve diğer öğrenciler*, işaret durumundaki yer-yön belirteç tümleci görevindeki *Atatürk heykelinin çevresinde* “yer al-” durağan eylemiyle yerleştirilmişlerdir.

Belediye başkanıysa, yalnızca törenlerde kullandığı siyah silindir şapkasını elinde evirip çeviriyor, kimi zaman gözlerini kısıp kalabalığı süzüyor, kimi de birkaç adım yürüdükten, ansızın durduktan ve kafasını belli belirsiz salladıktan sonra geri dönüp sıkıntıyla komutanın yüzüne bakıyordu. (59. s.)

Bu cümlede durağan ve devingen uzamsal ilişkilerin bir arada verildiği görülmektedir. Belediye başkanının alandaki hareketlerini betimleyen verici, özne görevinde hedef durumundaki *belediye başkanının* eylemlerini “yürü-” devingen eylemi, “dur-” durağan eylemi, hareket bildiren ancak uzamda yer değiştirme ifade etmeyen “salla-“ ve *bak-* devingen eylemleriyle anlatmaktadır. Örnek metinde söz konusu eylemlerle bağlantıya giren uzam kodlayıcılarına yer verilmemiştir. Ancak alıcı, bağlamdan hareketle buranın tören alanı olduğunu çıkarımlayacaktır.

Dalmış gitmiştim durakta. (66. s.)

Yukarıdaki örnekte terminalden çıkıp bir durağa geçmiş olan dış uzamdaki hedef durumundaki *verici*, işaret durumunda yer yön belirteç tümleci görevindeki *durakta*, birleşik yapıdaki durağan “dalıp git-” eylemiyle konumlanmaktadır. Eylem, bulunulan ortamdan zihnen uzaklaşmayı anlatmaktadır.

Bu salondaki kanepelerde, yere serilmiş postlarda ve köşedeki minderlerin üstünde, yüzleri karanlıkla ay ışığı arasında kalmış dört beş kişi oturuyordu. (87. s.)

Bu cümledeyse hedef durumundaki *yüzleri karanlıkla ay ışığı arasında kalmış dört, beş kişi* işaret durumundaki *salondaki kanepelerde, yere serilmiş postlarda ve köşedeki minderlerin üstünde* “otur-” durağan eylemiyle konumlanmaktadır. İşaret durumundaki uzam kodlayıcısı yer-yön belirteç tümleci olarak uzam bilgisine hizmet etmiştir.

Köpeğin yavrularıysa bana kalmış; kirli patileri, tozlu kuyrukları ve ışıldayıp sönen çapaklı gözleriyle, yatağımın çevresinde, kitaplığın dibinde, ütü masasının tepesinde bekleiyorlar... (89. s.)

Cümlede hedef durumundaki *köpek yavruları*, işaret durumundaki vericinin odasında, yatağının çevresinde, kitaplığının dibinde, ütü masasının tepesinde “bekleş-” durağan eylemiyle konumlanmaktadır. Örnekte yer alan birden fazla uzam kodlayıcısının oluşturduğu bağlama öbeği, yer-yön belirteç tümleci görevindedir.

Camdan gördüğüm o boş pencereye ılık bir perde bile takılır belki, balkon temizlenir ve kadın tenli bir erkek sessiz adımlarla o balkona çıkıp duvar dibine yavaşça çömelir. (90. s.)

Yukarıdaki metinde yer alan “çömel-” eylemi, Türkçe Sözlük’te (TDK, 2011: 565) “Dizlerini bükerek topukları üzerine oturmak” şeklinde açıklanır. Bir oturma biçimi olarak düşünüldüğünde durağan eylemdir. *Duvar dibi* belirtisiz ad tamlamasındaki *dip* ise dikili duran duvarın yerle birleştiği nokta ve çevresini anlatmaktadır. Cümlede hedef durumundaki *kadın tenli bir erkek* işaret durumundaki *duvarın dibinde* “çömel-” durağan eylemiyle konumlanmakta, “duvarın dibine” uzam kodlayıcısı ise yer-yön belirteç tümleci olarak görev almaktadır.

Bindiğim taksi saatlerce dönüp dolaştıktan sonra, bir caddenin köşesinde durmuştu o akşam. (92. s.)

Örnek cümlede taksinin dönüp dolaştığı uzam soyuttur. Ancak bağlam içinde öncül göndermelerden vericinin kente geldiği ve otogardan bir taksiye bindiği bilinmektedir. Hedef durumundaki *taksi*, kent kapsayan uzamına ait olan işaret durumundaki *bilinmeyen bir caddenin köşesinde* “dur-” durağan eylemiyle yerleşmiştir. Taksinin durduğu uzamı açıklayan *bilinmeyen bir caddenin köşesi* uzam kodlayıcısı, yer-yön belirteç tümlecidir.

Atak, anlambilimsel düzlemde durağan eylemlerin, yön durumuna ve uzamsal boyut özelliklerine sahip olabildiğini söyler. Buna göre durağan eylemler, hedef konumundaki varlığın boyutsal özelliklerini belirtebilir ve aynı zamanda onun dikey ya da yatay eksenindeki yön durumuna belirginlik katabilir. Ayrıca durağan eylemler hedefin uzamdaki konumunu ve içinde bulunduğu duruşunu da belirginleştirebilir (2010: 85).

En üst rafta deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitapları; onların altında sırasıyla öyküler, romanlar ve şiirler; en alttaysa, ciltlenmiş edebiyat dergileri duruyor. (18. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede işaret durumundaki *rafın* anlambilimsel düzlemde dikey ve yatay yön durumuna sahip olduğu ansiklopedik bilgilerden bilinmektedir. “Dur” durağan eylemi, hedef durumundaki *deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitaplarının* işaret durumundaki en üst rafta; diğer hedef durumundaki *öyküler, romanlar ve şiirlerin* onların *alt rafında*; yine hedef durumundaki *ciltlenmiş edebiyat dergilerinin* *en altta rafta* işaretlendiğini anlatmaktadır. Yüklemeleri ortak ardışık üç cümlede sırasıyla "en üst rafta", "onun altında", "en altta" uzam kodlayıcıları, yer-yön belirteç tümleci görevini üstlenmektedir.

Hafta sonu tatillerinde, genellikle briket odaya kapanıyordum bu yüzden; tahta kanepeye uzanıp iki gün boyunca ölü gibi yatıyordum. (183. s.)

Cümlede derin yapıda bırakılan hedef durumundaki verici, işaret durumundaki *briket odadaki kanepede* “yat-” durağan eylemiyle konumlanmaktadır. *Uzanıp* ulacındaki “uzan-” durağan eyleminin ve “yat-“ durağan eylemlerininse yatay ekseninde gerçekleştiğini çıkarmak mümkündür. Örnekte yan önerme ile temel önermede ortak uzam kodlayıcısı, bir başka deyişle ortak yer-yön belirteç tümleci kullanılmıştır. Bu yüzden belirteç tümleci ilk geçtiği yerde yüzey yapıda verilip ikincisinde derin yapıya

bırakılmıştır. Ne var ki yan önermenin yüklemi konumundaki *uzan-* eylemi, {-A} ekiyle çekimlenmiş uzam kodlayıcısı isterken temel önermenin yüklemi *yat-* eylemi, {-DA} ekiyle çekimlenmiş kodlayıcı ister. Metinde farklı eklerle çekimlenmesi gereken aynı uzam kodlayıcı için birini verip ikincisine alıcının ulaşması beklenmişse de bu durum ortak öge kullanma kurallarına aykırıdır.

Sonra odama gidip yatağa uzandım. (191. s.)

“Uzan-” eylemi boylu boyunca yatmak anlamında durağan eylemdir. Hedef durumundaki verici, işaret durumundaki *yatakta uzan-* durağan eylemiyle konumlanmaktadır. Yatağın kapsayan uzamı ise vericinin odasıdır. Cümlede uzam kodlayıcıları, yer-yön belirteç tümleci görevindedir.

Kasabalılar da, meraklı yüzlerle gelip çevremizi kuşatırlardı hemen; bahçe duvarlarının üstüne, kaldırınlara, damlara, pencere ve balkonlara tepeleme yığılırlar, hatta ağaçlara tırmanıp tıpkı kuşlar gibi üçer beşer tünerlerdi. (57. s.)

“Kuşat-” eylemi, öğrencilerin ortada, kasabalıların onların etrafında konumlandığını anlatmaktadır. Cümlede uzam kodlayıcısı yüzey yapıda yer almamıştır. “Çevremizi” kodlayıcısı sezdirim aracı olarak kullanılmıştır; alıcı, çıkarım yoluyla uzam bilgisine ulaşacaktır. Ardışık cümlelerde ortak özne, hedef durumundaki *kasabalılar*, işaret durumundaki *bahçe duvarlarının üstüne, kaldırımlara, damlara, pencere ve balkonlara* “yığıl-” durağan eylemiyle, yine işaret durumundaki *ağaçlara* “tüne-” durağan eylemiyle konumlanmaktadır. Her iki eylemin uzam kodlayıcısı da yer-yön belirteç tümleci görevindedir.

Hem de öyle derin hissediyordum ki bunu, kendimi bütün varlığımla Turan’ın ayakları dibine bırakıvermiştim. (93. s.)

Hedef durumundaki verici, birleşik yapıdaki “bırakıver-” durağan eylemiyle işaret durumundaki uzam kodlayıcısı *Turan’ın ayaklarının dibinde* konumlanmaktadır. Uzam kodlayıcısı, yer-yön belirteç tümlecidir.

Belki, arabaları da kasaba meydanına, insanlar gelsinler, binsinler ve bol bol kaza yapsınlar diye park ediyordu. (154. s.)

Cümlede derin yapıda bırakılmış özne görevindeki vericinin babası, hedef durumundaki *arabaları* işaret durumundaki *kasaba meydanına* “park et-” durağan eylemiyle konumlandırmaktadır. Uzam kodlayıcısı *kasaba meydanı* cümlede, yer-yön belirteç tümleci olarak yükleme bağlanmıştır.

Engin Arık, durağan eylemlerde, aynı zaman aralığında, birbirleriyle uzamsal olarak ilişkilendirilen nesnelere tümünün devinimsiz olduğunu söyler. Arık’a göre bu tür eylemler *açısal durağan eylemler* ve *topolojik durağan eylemler* olmak üzere iki çeşittir. Açısal durağan eylemlerde iki nesne birbirine göre genellikle yatay düzlemde konumlanır. Türkçede açısal durağan eylemlerle *solunda, sağında, önünde, arkasında dur-/otur-* gibi ifadeler kullanılmaktadır. Topolojik durağan eylemlerde ise iki nesne birbirine göre izdüşümsel olarak aynı yerde ve aynı zaman aralığında yer alır. Türkçede topolojik durağan eylemlerle ise *içinde, üstünde, altında dur-* gibi ifadeler kullanılmaktadır (2017: 61). Buna göre derlemde geçen belli başlı durağan eylemler şöyle gruplandırılabilir:

Açısal durağan eylemler	Topolojik durağan eylemler
(yanında) durmak	(üstünde) durmak
(yanında) oturmak	(içinde) yuvalanmak
(yanında) bulunmak	(üstünde) kalakalmak
(yanında) yatmak	(içinde) hapsetmek
(yanında) dikilmek	(üstünde) tünemek
(yanında) çevrelemek	(üstünde) yatmak
(yanında) yer almak	(üstünde) yığılmak
(yanında) kuşatmak	(üstünde) uzanmak
(yanında) beklemek	(üstünde) sarkmak
(yanında) bırakıvermek	(üstünde) yayılmak)
	(üstünde) dalıp gitmek
	(üstünde) çömelmek
	(üstünde) örtmek
	(üstünde) çivilenip kalmak

Tablo 3: Durağan Eylemlerin Açısal ve Topolojik Durumu

2.1.2. Devingen Eylemler

Devingen eylemler kelime anlamı itibariyle devinim yani hareket içerirler ve böylece durağan eylemlere göre daha fazla yer bilgisi isterler. Hedef durumundaki varlık işaret aracılığıyla bir mesafe geçer ve bir uzama ulaşır ya da hedef, işareti referans alan bir hareket içindedir. Yer değiştirmede, hedefte yer değiştirme olurken işaret sabit kalır. Bazense hem hedef hem işaret yer değiştirir. Devingen eylemler uzamda yer değiştirme olmadığında ise varlıkların yönelme ya da hareket tarzını gösterir.

Belki de bu yük yüzünden, otobüsümüz ancak akşam karanlığı çökerken ulaşabilmişti ufuktaki mor dağlara... (14. s.)

Örnek cümlede “ulaş-“ devingen eylemi, “bir yere varmak, gelmek” anlamında uzam bilgisi isteyen devingen bir eylemdir. Cümlede hedef durumundaki *otobüsün* öncül göndermelerden bildiğimiz kalkış yeri “kasaba”dır. Varılan işaret durumundaki uzam ise *ufuktaki mor dağlar*dır. Hedef hareketliyken, işaret sabittir.

Ama, ikimiz de kırları dolaşmış, yalnızlığın işlettiği bir kır kahvesinde peş peşe demli çaylar içmiş, daha sonra da muşambaların, iplerin ve tentelerin çoktan derlenip toplandığı ıssız pazaryerlerinden geçmiş, geçerken fısıltıyla söylemiş ve boşluğa yağın sıkıntılı bir yağmurun altında sırlıklam ıslanmış gibi, biraz kır çiçeklerini, biraz uçurumları ve biraz da pazarcuları andırarak, hatta belki biraz da içimizdeki yoklukta yıkanarak dönerdik odaya... (21. s.)

Cümlede derin yapıda bırakılmış hedef durumundaki *verici ve karısının*, hareket halinde olduğu uzamlar; işaret durumundaki *kırlarda* “dolaş-” devingen eylemiyle, yine işaret durumundaki *iplerin ve tentelerin çoktan derlenip toplandığı ıssız pazaryerlerinde* “geç-” devingen eylemiyle, yine işaret durumundaki *odaya* uzamında “dön-” devingen eylemi aracılığıyla kodlanmıştır. Cümlede hedefin, sabit durumundaki işaretler üzerinde yer değiştirdiği görülmektedir.

“Kent” ve “kasaba” uzamları çevresinde geçen roman, kasabadan kente doğru bir otobüs yolculuğuyla dolayısıyla hareketle başlar. Böylece verici, roman boyunca sıkça devingen eylemlere yer verir.

Çiseleyen yağmurun altında, caddenin sonuna doğru ilerledik. Işıkların yanıp söndüğü kavşaktan geri döndük sonra; sağa saparak daha büyük ve daha ıssız bir caddeye çıktık. (77. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede örtük bırakılmış derin yapıdaki hedef *verici ve taksici* işaret durumundaki *caddede* “ilerle-” devingen eylemiyle hareket etmekte yine işaret durumundaki *ışıkların yanıp söndüğü kavşakta* “dön-” devingen eylemi aracılığıyla yer değiştirmekte ve işaret durumundaki *daha büyük ve daha ıssız bir caddeye* “çık-” devingen eylemiyle ulaşmaktadır. Cümlelerde hareket halinde verilen hedef, işaret durumundaki uzamlar aracılığıyla yer değiştirmektedir.

Arık, bu çalışmada yer değiştirme ve hareketi kodlamasıyla el alınan devingen eylemlerin “olağan devinimli eylemler” ve “nedenli devinimli eylemler” olmak üzere ikiye ayrıldığını söyler. Buna göre Türkçede uzamsal dilde *git-*, *koş-* gibi eylemlerin kullanıldığı olağan devinimli eylemlerde üç çeşit eylem kodlanmaktadır:

- 1) *Sadece hareket yolunun kodlandığı eylemler (örn. Araba gitti),*
- 2) *Sadece hareket tarzının kodlandığı eylemler (örn. Adam sıçradı)*
- 3) *Hem hareket yolunun hem de hareket tarzının kodlandığı eylemler (örn. Çocuk sekerek gitti)” (Arık, 2017: 61-62).*

Romanda bu üç türden olağan devinimli eyleme de rastlanmıştır. Aşağıdaki cümlelerde örneklendirilmiştir.

Sonra, tavana sıçrayan gölgemi sürükleyerek banyoya doğru yürüdüm. (42. s.)

Cümlede derin yapıda bırakılmış hedef durumundaki *verici*, işaret durumundaki *banyoya doğru*, uzamda yer değiştirme bildiren “yürü-” olağan devingen eylemiyle hareket etmektedir. “Yürü-” devingen eylemi, dinamik bir hareket anlamı yanında bir sürme de anlatır. Böylece devamlı hareket etmeyi ve yer değiştirmeyi kapsar.

Terminalin yanındaki anayola düşmüş, cayır cayır yanan güneşin altında sanayi çarşısına doğru ilerliyorduk. (176. s.)

Verilen cümlede “ilerle-” devingen eylemi işaret durumundaki *sanayi çarşısı* uzamına {-A} doğru yapısıyla bağlanarak hareketin yolunu ifade etmiştir.

Sessizce yürüdük sonra; o önde ben arkada, bahçe duvarını aşip merdivenleri tırmandık. Tahta kapının tozlu gıcırtiları arasından küflü mü küflü, karanlık bir salona girdik. (194. s.)

Cümlede derin yapıda bırakılmış hedefler *verici* ve *Ayla*, yine örtük bırakılmış işaret durumundaki *büronun önünden ahşap eve doğru* “yürü-” olağan devingen eylemiyle yer değiştirmiş ve hareket tarzını kodlayan “tırman-” olağan devingen eylemiyle işaret durumundaki merdivenlerde hareket etmişlerdir. Ardından yine uzamda yer değiştirme bildiren “gir-” olağan devingen eylemiyle işaret durumundaki *salona* ulaşmışlardır.

Başını sallayarak önüne döndü. (77. s.)

Bu cümlede ise derin yapıda bırakılmış hedef durumundaki *taksici*, “dön-” devingen eylemi aracılığıyla işaret durumundaki *önüne* doğru hareket etmektedir. Örtük bir biçimde verilen hedef durumundaki *taksici*, uzam içerisinde yer değiştirmeden, vücudunun bir bölümünü yani kafasının konumunu, yönünü değiştirmiştir. Ancak uzam içerisinde ya da uzamlar arasında yer değiştirme söz konusu değildir. Varlıklar arasındaki devingen uzamsal ilişki, yer değiştirmeye değil harekete yöneliktir. *Başını sallayarak* yapısı ise hareketin tarzını ifade etmektedir.

Nedenli devinimli eylemlerde ise bir nesne veya bütün nesnelere hareket esnasında aynı anda, aynı yerde olup birbirlerine bir etkide bulunmaktadır. Bu tür devingen eylemler, *harekete geçiren eylemler* ve *hareketi durduran eylemler* olmak üzere iki çeşittir. Türkçede bu tür eylemler için *it-*, *ittir-*, *çarp-* gibi eylemler kullanılmaktadır (Arık, 2017: 62).

Kanepelerin dibine çökmüştüm. Ellerimi altlarındaki karanlığa uzatıp bavulları çıkardım önce, içlerini karıştırdım. Bir sürü ıvır zıvırla doluydular. Öfkeyle yerlerine ittim. (172. s.)

Cümlede hedef durumundaki, derin yapıda bırakılan *bavulların* işaret durumundaki *yerlerine* yerleşme hareketini başlatan, “it-” nedenli devingen eylemidir.

Oysa, düpedüz uyuyordu adamlar; hatta horluyor, arada bir sayıklarmış gibi birtakım sözler geveliyor, kimi zamanda uykunun verdiği sersemlikle, kafalarını küt diye camlara çarpıyorlardı. (73. s.)

Verilen cümlede hedef durumundaki *adamların kafaları* işaret durumundaki *camlara* “çarp-” nedenli devingen eylemiyle hareket etmekte ve devingen eylem hareketin bitişini kodlamaktadır.

Sütbeyaz bir el mumu alacakmış gibi uzandı önce, uzanırken inceldi, incelirken hızlandı, hızlandı ve zarif bir kıvraklıkla bileğimden tutup beni ansızın içeriye çekti. (42. s.)

Cümlede hedef durumundaki *vericinin* işaret durumundaki *içeriye* doğru hareketi “çek-” nedenli devingen eylemiyle başlamaktadır.

Sonuç olarak Türkiye Türkçesinde eylemler, uygun seçimlik ya da zorunlu öğeleri işleme sokarak uzam bilgisini yönetirler. Bu durumda ise bağlam belirleyici olur. Uzam ifadesinde durağan eylemler yerleşmeyi, devingen eylemlerse hareket yoluyla hareketin yöneldiği konumu ya da yeri ifade ederek uzam bilgisine hizmet ederler. Ayrıca Türkçe eylemlerde kişi ve zaman unsuruna dair bir ek bulunmasına rağmen uzama dair bir birimin bulunmayışı uzam anlatımında bir daralmaya sebep olmaz.

2.2. UZAM BİLGİSİ VEREN ADLAR

Uzama dair dil birimleri ve bunların kurdukları anlam bağları açısından sözdiziminde sıkça yer tutan sözcük türlerinden biri de adlardır. Somut veya soyut kavramların yanında varlıklara da ad olan sözcükler, uzam bilgisinde *mekân / yer* veya *konum* anlatarak bağlam içerisinde kullanıma çıkar. Cümle içerisinde söz dizimsel açıdan girdiği ilişkiler sonucu sıfat da olabilen yerleştirme adları, önceki bölümde ayrıca açıklandığı için bu bölümde konum adlarından ziyade yer ve mekân bilgisi veren adlar örneklendirilecektir.

Uzam bilgisi veren adlar, temelde “özel adlar” ve “cins adlar” olarak incelenir. Ayşe ve Zeynel Kıran, “Yazınsal Okuma Süreçleri” adlı kitaplarının *Uzamanın Sözcükleri* başlığında uzama dair sözcük türlerini açıklarken adlarla ilgili şu bilgileri verirler:

“Doğrudan doğruya bir coğrafyaya ilişkin bir uzamı belirtmeye yarayan özel isimler (bir şehir, bir mahalle, bir bölge, bir ülke vb.)
Cins isimler: şehir, sokak, bina, cadde, köy, dağ, deniz, orman, dehliz...” (2011: 250).

Söylemde uzam bilgisi veren *özel* ya da *cins* adlar, karşımıza farklı uzam türlerinde çıkar. Eziler Kıran ve Kıran’a göre değişik uzam türleri, karşıtlıklarla; *açık / kapalı, kapsayan / kapsanan* uzamlar şeklinde olabilir. Eziler Kıran ve Kıran, “açık uzamlar”ın *kır, deniz, orman, dağ, spor sahası* vb. ; “kapalı uzamlar”ın ise *saray, ev, oda, hastane, büro* vb. uzamlar olabileceğini söyler. Buna göre “açık uzamlar”, “kapalı uzamlar”a göre kahramana daha *rahatça hareket etme, gitme, gelme, koşma, salıncakta sallanma, yüzme, yolculuk yapma* vb. imkânı verir (2011: 250).

Şerif Aktaş, bu çalışmada bir üst terim olarak ele alınan uzam konusunu mekân / yer açısından “mekân” terimiyle ele alır ve şahıs kadrosu ile birlikte açıklar. Aktaş’a göre “*Vaka zincirini meydana getiren halkaların mahiyeti ve ona iştirak eden şahıs kadrosundaki fertlerin içinde buldukları şartlar, mekânın şekillenmesine tesir eden faktörlerdendir. Böylece anlatıcının durumu, tanıtılan yere göre, bulunduğu mevki mekânın tanıtılmasında önem arz eder. Bunun için mekân tasviriyle ilgili satırlar ve pasajlar üzerinde durulurken bu mahallin kim tarafından ne zaman görüldüğünü ve kime anlatılmakta olduğunu araştırmak gerekir.*” (1991: 141). Nitekim Aktaş, bu bilgilerle uzamın insanın bulunduğu şartlarla ve duygu durumuyla ilişkisine değinmiştir. Böylece yazınsal metinlerde yer alan *açık ve kapalı uzamlar* anlatıcının ruh halini yansıtan sezdirimler olarak düşünülebilir.

V. Doğan Günay, yazarın okuyucuda üzüntü, sevinç, coşku, heyecan gibi belli bir duygu yaratmasını “metnin tonu” olarak açıklar (2017: 225). Buna göre kişilerin ruh haline göre yerleştirildikleri uzamlar, esenlikli ya da eseniksiz olarak nitelenebilir. Yazınsal metinlerde kapalı ve dar mekânlar daha çok vericinin ruhsal gerginliklerini anlatan, vericiyi engelleyen eseniksiz uzamlarken açık ve geniş mekânlar sevinci, mutluluğu, huzuru anlatan mekânlardır²⁶.

Anlatıcının bulunduğu uzam ve ruh hali, kullandığı anlatım unsurlarında dolayısıyla romandaki uzama dair göstergelerin sınıflandırılmasında etkili olur. Bu bakış açısıyla Ramazan Korkmaz anlatılardaki mekânı şöyle tasnif eder:

²⁶ Bk. V. Doğan GÜNAY (2017: 174 ve 2018: 250); Ayşe ve Zeynel KIRAN (2011:260), Hilmi UÇAN (2006: 52).

1. Anlatma (narration/tahkiye) 'nın ağırlıkta olduğu eserlerdeki çevresel mekân
2. Betimlerin ağırlıkta olduğu eserlerdeki algısal mekân (2007: 402).

Korkmaz, çevresel mekânları, “*Olay örgüsünün üzerine asıldığı bir tür vestiyer işlevi gören mekânlar*”, olarak açıklar ve bu tür mekânların coğrafi nitelikte bir güzergâh olmaktan öteye geçemediğini söyler (2007: 402-403). Algısal mekânlar ise Korkmaz’a göre, “*Kişi-yer ilişkisini sorunsal açıdan yansıtan, dönüştürülmüş, anılaştırılmış yerlerdir. Bunlar topografik bir yer değil, anlam üreten, anıları barındıran, kişinin iç dünyasını yansıtan değerlerdir* (2007: 403). Dolayısıyla mekân incelemeleri, olaylara gerçeklik kazandırmak ve dekor yaratmak amacıyla kullanılan çevresel mekânlardan ve kahramanın ruhsal durumuna göre kendi bakış açısıyla şekillendirdiği algısal mekânlardan oluşur. Korkmaz, algısal mekânları ise işlevlerine göre iki başlıkta inceler:

1. *Labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar*
2. *Sınırları sonsuza açılan mekânlar, açık ve geniş mekânlar* (2007: 403).

Algısal mekân anlayışında, anlatı karakterinin o andaki ruhsal durumu, bağlamı ve mekânı nasıl algıladığı belirleyicidir. Korkmaz’ın verdiği labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar, tek boyutludur. Bu mekânlarda karakter, zaman, mekân ve onu çevreleyen bütün elemanlarla hatta kendisiyle bile kavgalıdır. Dolayısıyla bu türden mekânlar esenliksiz uzamlardır. (Korkmaz, 2007: 403). Korkmaz, sınırları sonsuza açılan mekânlar, açık ve geniş mekânları ise uyumun ve huzurun mekânları olarak açıklar. Anlatı kişisi bu mekânlarda kendini güvende hisseder; kimliği, varlığı, değerleri koruma altındadır (2007: 411). Bu türden mekânlar esenlikli uzamlardır. Yine Korkmaz, açık mekânları *yayılım ve açılık mekânları, devingen mekânlar, özdeşim mekânları, dinginlik mekânları, dinamik oluş mekânları, paylaşım mekânları, düşlem mekânları* vb. alt başlıklara ayırılır (2007: 436-444). Kapalı mekânları ise *sınırlayıcı mekânlar, bunaltı mekânları, yalıtık mekânlar, şizofrenik mekânlar, umutsuzluk mekânları, yitim mekânları* vb. alt başlıklarıyla inceler (2007: 436-444). Ancak Korkmaz’ın mekân algısında karakterin o anki fiziki ortamı değil, hissettiği ruhsal durumu etkindir. Örneğin bir orman, çöl ya da deniz her zaman kahramana açıklık, genişlik sağlayan esenlikli uzamlar değildir. Ya da kapalı bir uzam, kahramana daha rahat hareket etme imkânı sağlayabilir.

Gökşen Yıldırım, romanda açık ya da kapalı mekâna dair göndergelerin algısal oluşunu şöyle açıklar:

“Mekâna dair kapalı ya da dar ifadeleri ile kastedilen fiziksel kapalılık ya da darlık değildir, burada psikolojik karakterli kapalılık ya da darlık söz konusudur. Kişinin içinde bulunduğu psikolojik durum, mekân algısını yönlendirmektedir. Bu yönlendirmede fiziksel olarak açık ve geniş olan bir mekân, algısal olarak daralıp kapanabilirken fiziksel olarak da kapalı ve dar olan bir mekân yine algısal olarak açılıp genişleyebilmektedir.” (2017: 28).

Bacherald, bu çalışmada esenlikli olarak ele alınan uzamları; *mutluluk mekânları*, *övülen mekânlar* olarak imgeler. Ona göre, bu mekânlar şiir yazma nedenleridir. Bacherald, sevilen, övülen, nefret edilen mekânları yaşanmış uzamlar olarak ele alır. İçinde yaşanmış mekânların, varlığı kendi kayırıcı sınırları içinde yoğunlaştırdığını söyleyen Bacherald da esenlikli ve eseniksiz olarak verdiğimiz uzamlarda yaşanmışlığın etkisini düşünür (1996: 26-27). Dolayısıyla bir uzamın açıklığı esenlikli olduğunu, ya da kapalılığı eseniksiz olduğunu göstermez. Uzamın, vericinin ruhsal durumunda yarattığı açıklığı ya da kapalılığı yine bağlam belirler. Bu durum diğer uzam türleri için de geçerlidir. Zira bu durumda Korkmaz ve Şahin’in de belirttiği gibi anlatı karakterlerinin içinde buldukları sosyo-pişşik durumlar, yaşadığı gelişme ve değişme süreçleri de etkilidir (2017: 25). Aşağıda bağlamın açık ve kapalı mekân algısına etkisini örneklendirecek iki metin sunulmuştur.

Sonraları, onun dediği gibi döne döne zeybek oynamadık o evde; ama salonda, mutfakta ya da öteki odalarda, ellerimizde dumanlı votka bardaklarıyla, bir yerlere çarpma korkusu duymadan rahatça dolaşabiliyor, votka bardaklarının arkasına sığınıp deli dolu akşamlar yaşayabiliyor, üflesen uçuverecek gibi gözüken incecik kızlarla gece yarısına dek insanlardan, müzikten, şiirden ve cinsellikten konuşabiliyorduk. (33. s.)

Sanki bana dışarıyı anımsatıp durmaları için oraya bile isteye atılıyorlar ve daha çok anımsayıp da bir an önce çıldırayım diye günden güne birikerek, dokularına sinen park, sokak, çiçek ve uğultulu çarşı kokularını odaya sinsi sinsi yayıyorlar. (22. s.)

Romandan alınan ilk metinde verici evliliklerinin ilk yıllarında karısıyla yaşadıkları “ev” kapalı uzamını, kendisine rahatça hareket edebilme imkânı veren dinamik, paylaşım, düşlem mekânı olarak sunmaktadır. Alttaki metinde ise bir kaza sonrası odada yatağa bağımlı kalan verici, *ev* kapalı uzamında olduğunu eşyaların dokularına sinen park, sokak, çiçek ve uğultulu çarşı kokularını odaya sinsi sinsi yaydığını söyleyerek sezdirmiştir. İlk metinde esenlikli göndergelerle betimlenen aynı uzam, vericinin psikolojik durumu sonucu artık sınırlayıcı, bunaltıcı, şizofrenik bir yitim mekânıdır. Dolayısıyla bir yazınsal metin içerisinde dahi aynı uzamların algısı genellenemez. Vericinin sosyal şartlarına ve psikolojisine göre bağlam içinde değişebilir.

“Açık” ve “kapalı” uzamların dışında, uzam kodlayıcısı olmamasına rağmen buldukları uzam parçasına gönderme yaparak uzam kodlayıcısı gibi işleme çıkan varlıklar ya da nesnelere “ara” uzamları oluşturur. Özge Sönmez, ara uzamın iki uzamın içerisi / dışarısı şeklinde kesişme noktasını oluşturduğunu söyler (2016: 308). Bacherald’a göre de bir kapı, bir duvar ya da bir eşik *dışarı* ve *içerinin* diyalektiğini oluşturarak okuru farklı imgelem dünyalarına götürür (1996: 225-243). İncelenen metinde de *kapı*, *pencere*, *cam*, *duvar* gibi bu türden ara uzamlara rastlanmaktadır. Özellikle romanın ikinci düzleminde Bedran’ın geçirdiği kaza sonrası yatağa bağlı kalmasıyla *kapı* ve *pencere* ara uzamları, ona dışarıyı hatırlatan ve düşündüren göndergeler olarak ön plana çıkar.

O, sabahları apar topar işe koşarken, bakışlarımdaki isteği okumasın diye yüzümü pencereye dönüyorum. ... Oradan görebildiğim dünya, soluk renkli birkaç apartman çatısıyla kimi zaman bulutlanıp kararan, kimi de unutulmuş bir mendil gibi kendi mavisıyla oyalanan kuşsuz birgökyüzü... (17. s.)

Yukarıda örnek olarak verilen cümlelerde öncül göndermelerle vericinin yatağa bağlı olduğu bilindiğinden uzamın karısıyla yaşadıkları *ev* kapalı uzamı olduğunu çıkarmak mümkündür. İlk cümlede “pencere” göstergesi, vericinin yüzünü döndürdüğü hedefi açıklayan bir nesne olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci cümlede ise *oradan* zamiriyle eksik tekrarlar verilen *pencere*, ev ile sokağı dolayısıyla içerisi ile dışarıyı ayıran bir “ara uzam” olarak yer almaktadır.

Uzamların birbirine göre konumları “kapsayan ve kapsanan” uzamları ortaya çıkarır. Eziler Kıran ve Kıran’a göre *bir kenti kuşatan parklar* örneğinde *ormanlar*

“kapsayan”, *kent* “kapsanan uzam”; *bir adayı çevreleyen deniz* örneğinde *deniz* “kapsayan”, *ada* ise “kapsanan uzam”; *kentte bir sokak* örneğinde *kent* “kapsayan uzam”, *sokağın içindeki bir ev* örneğindeyse *ev* “kapsanan uzam” olarak incelenebilir. Böylece yazınsal metinlerde uzam, bir dekor olmanın ötesinde kahramanların ve olayların sunumunu sağlayan önemli göndermeleri oluşturur (2011: 250).

Van Dijk ve Knitsch’in (1983) çalışmalarında açıkladıkları “Büyük Ölçekli Yapı Modeli”ne göre bir metinde büyük ölçekli ve küçük ölçekli olmak üzere iki yapı bulunmaktadır. Buna göre küçük ölçekli yapı, metin kurucunun büyük ölçekli yapıyı oluşturmak için kullandığı metin tabanını; büyük ölçekli yapı ise metindeki genel anlamı açıklamaktadır. Metnin anlamına ise bu iki yapının birbiriyle ilişkilendirilmesiyle ulaşılır. Bu bilgiyle metinlerde yer alan temel kapsayan uzamların metnin büyük ölçekli yapısının uzam bilgisini verdiği, onların alt dallarını oluşturan kapsanan uzamların ise küçük ölçekli metin yapısındaki uzam bilgisine hizmet ettiği söylenebilir.

Çalışmanın derlemine oluşturan iki düzlem halinde yazılan “Sonsuzluğa Nokta” romanında ilk düzlem; roman kahramanı Bedran’ın, babasının gölgesinden kurtulmak üzere kasabayı terk edişi ve kentteki anlatılarından oluşur. İkinci düzlemde ise anlatılar Bedran’ın kentte kaza yaptıktan sonra yürüyemeyip evde yatağa bağlı kalması çevresinde gelişir. Dolayısıyla romanın büyük ölçekli yapısındaki temel kapsayan uzamlar *kent* ve *kasaba*dır. Bedran’ın kentteki iç dünyasına zihinsel geri dönüşlerinde ise kapsayan uzam yine *kasaba* olur. Böylece romanın büyük ölçekli yapısında kapsayan durumundaki uzamlar şimdinin anlatıldığı söylemde *kent*, geçmişin anlatıldığı söylemde *kasaba*dır. Ancak yazınsal metinlerde derin yapıda kalan kapsayan bir uzam olduğu öncül göndermelerden bilinse de verici bunu sürekli yüzey yapıda tutmaya gerek duymaz. Söylemde kapsayan uzamların dilde en az çaba ilkesi gereği derin yapıda kalması mümkündür. Böylece uzam bilgisi doğrudan değil dolaylı olarak örtük verilir. Bu durum ise uzam incelemesinde derin yapının önemini ortaya çıkarır.

Aynada hâlâ kasaba vardı o sırada ve otobüs ilerledikçe, yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evleri, iğde kokulu bahçeleri, bahçelerden taşan sessizlikleri ve bu sessizliklerin içinde yüzen, çiçek saksılarıyla dolu, tekdüze pencereleriyle yavaş yavaş geride kalıyordu. (8. s.)

Örnek olarak verilen yukarıdaki ardışık cümlelerde anlam bağına sağlayan uzam bilgisi, birbirini kapsar şekilde genelden özele doğru verilmiştir. Derin yapıda bırakılan eksilteler tamamlandığında bu anlam bağı kendini şu şekilde göstermektedir:

Kasaba > **Kasabanın** yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evleri > **Kasabanın yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evlerinin** iğde kokulu bahçeleri > **Kasabanın yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evlerinin iğde kokulu bahçelerinden taşan sessizlikleri** > **Kasabanın yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evlerinin iğde kokulu bahçelerinden taşan sessizliklerinin** içinde yüzen, çiçek saksılarıyla dolu, tekdüze pencereleri.

Bütün bunlar, yüzey yapıya taşınmayan bir durum ekiyle (sıfır biçimbirim) *geride kal-* eylemine uzam bilgisiyle hizmet eder. *Kırmızı kiremitli evler* sıfat tamlaması, kasabada bulunan evleri betimlemektedir. Yol kenarında konumlanmış bu evlerin kapsayan uzamı *kasaba*dır. Açık uzamı anlatan iğde kokulu bahçelerin kapsayan uzamı *kasabanın yol kenarındaki kırmızı kiremitli evleridir*. Bahçelerden taşan sessizlikler yapısındaki sessizliklerin kapsayan uzamı *kasabanın yol kenarındaki kırmızı kiremitli evlerinin bahçeleridir*. Çiçek saksılarıyla dolu tekdüze pencerelerin kapsayan uzamı ise *kasabanın yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evlerinin iğde kokulu bahçelerinden taşan sessizlikleridir*. Bu örnekte verilen uzam kodlayıcıları ayrıntılarına karşın soyutluklarını sürdürmektedirler. Bunlar tanımlı, bilinen mekânları anlatmazlar. Bir kasabada yol üstünde yer alan mekânlardır bunlar. Matruşkalar gibi birbirini kapsar şekilde büyükten küçüğe doğru iç içe geçmişlerdir.

İncelenen romanda bu esas kapsayan /kapsanan durumundaki uzamlar haricinde de iç içe geçmiş kapsayan / kapsanan durumundaki uzamlara sıkça rastlanır.

Buzlu camının varlığıyla arkasında salona, odalara, sokaklara, caddelere ya da meydanlara bölünmüş bir dışarıyı sakladığını anımsatıp duran şu kapının açılıp kapanışını bile özlüyorum kimi zaman. (16. s.)

Örnek cümlede *kapının arkasında saklanan dışarı* yapısındaki “dışarı” sözcüğü: salon < odalar < sokaklar < caddeler < meydanlar < dışarı biçiminde kapalıdan açığa doğru verilen uzamları kapsamış, evden başlayarak dışarıya açılan oda dışındaki uzamı, parçalara bölerek anlatmıştır. Dil birimleri birbirini kapsar biçimde iç uzamdan dış uzama

doğru uzam bilgisine hizmet etmiştir. Ayrıca cümlede *kapı* göstergesi, ara uzam rolüyle içeriği ve dışarıyı birbirinden ayırmaktadır.

Kapsayan ve kapsanan durumundaki uzamlar metnin kuruluşunda alt ve üst kümeler arasındaki ilişkiler biçiminde diğer yapı ve anlam ilişkilerini de düzenler. Karpuz ve Akçataş, bunu “*Üst anlam biriminin alt birimlerle ilişkileri yönetici cümlelerin düzenleyici işlevinin kurduğu anlam bütünlüğünü belirler. Nesnelar arası bütün parça ilişkileri, sistem içerisinde cümleleri birbirine bağlar*”, biçiminde açıklar (2001:43).

Sonraları, onun dediği gibi döne döne zeybek oynamadık o evde; ama salonda, mutfakta ya da öteki odalarda, ellerimizde dumanlı votka bardaklarıyla, bir yerlere çarpma korkusu duymadan rahatça dolaşabiliyor, votka bardaklarının arkasına sığınıp deli dolu akşamlar yaşayabiliyor, üflesen uçuvorecek gibi gözükken incecik kızlarla gece yarılarna dek insanlardan, müzikten, şiirden ve cinsellikten konuşabiliyorduk. (33. s.)

Vericinin daha önce kapalı bir uzamı dinamikliğiyle, esenlikli göndermelerle ifade ettiğini gördüğümüz yukarıdaki metinde *ev* özel kapalı uzamı, aynı zamanda *salon*, *mutfak* ve *öteki odalar* uzamlarını kapsar şekilde kullanılmış, verici ve karısının evlendikten sonra yaşadıkları evi anlatmıştır. *Ev*, kapalı uzamı kendisine ait alt birimleri bütün-parça ilişkisine göre yönetmiş ardından ayrıntılara inilerek diğer uzamlar açıklanmıştır.

Ayşe ve Zeynel Kıran, uzamın olay örgüsüne bir başka deyişle entrikanın gelişmesine olanak sağladığını söyler. Buna göre uzam kahramanı engelleyerek olay örgüsüne etki eden “engelleyci” rolünde, eylemi koşullandıran “gönderici eyleyen” rolünde ya da kahramana yardım eden “yardımcı” eyleyen rolünde olabilir (2011: 263). Örneğin incelenen romanda kapsayan durumundaki *kasaba* uzamı, roman kahramanı Bedran’ın babasının gölgesinde yaşadığı, bu nedenle kendi benliğini bulamadığını düşündüğü engelleyici bir uzamdır. Yazar, Bedran’ın bir otobüs yolculuğuyla geçiş yaptığı bu sayede olay örgüsünde de değişikliğe gittiği *kent* kapsayan uzamını ise yardımcı eyleyen rolüyle verir.

Metinlerde kahramanın bulunduğu uzam, “burası” iken, yeni uzam “başka bir yer”dir. Ayşe ve Zeynel Kıran’a göre “burası”, kahramanın yerleştii belli bir yer, “başka bir yer” ise hep uzaklığı, bilinmezliği, yeniliği içeren yabancı bir uzamdır. Bu karşıtlıkta

burası kendi evinde sokağında olmayı, başka bir yer ise yabancı az ya da hiç bilinmeyen bir uzamı gösterir. Sözü edilen başka bir yer, kahramana değişiklik sağlar. “Başka bir yer”, kahramanın “burada”sına göre daha esenli daha umutlu bir uzam vaat edebilir ya da tam tersi olabilir (2011: 258-259).

Fransız düşünür Michel Foucault, ilk olarak 1967’de Tunus’ta verdiği bir konferansında açıkladığı, ancak 1984’te yayımlanabilmiş olan “Başka Mekânlara Dair” (Des espaces autres) başlıklı makalesinde mekân değerlendirmesini heterotopya kavramı üzerinden anlatır. Foucault’nun öne sürdüğü heterotopya da “başka bir yer”dir. Buna göre heterotopya, ütopyaadan farklı olarak daha çok insanların toplumların baskıcı düzeninden kaçmak ya da arınmak için bulunduğu farklı ve özgür mekânları ifade eder. Böylece heterotopyalar alternatif toplumsal düzenin arandığı, özgün direniş çabalarının, birbirinden farklı birtakım şeylerin bir mekânda oluştuğu karşı muhalif mekânlar olarak ön plana çıkar (Ay, 2018: ii). İncelenen romanda Bedran’ın toplumsal düzenden kaçmayı hayal ettiği uzamlar, Foucault’un heterotopyasında açıkladığı şekilde karşımıza çıkar. Aşağıda bunun bir örneğini görmek mümkündür.

Gene de ben, o olaydan sonra herkesin nefretini kazanan müdürü sevmiş ve gelecekte tıpkı onun gibi biri olmayı istemiştim. Kaçmıştı çünkü o, herkesin beklentisini boşa çıkarmış, kuralları ve alışkanlıkları ayaklarının altına alıp bir güzel çiğnemiş ve kalabalığı ardında bırakıp o çıplak tepede, tepenin ötesindeki kayalıklarda, kayalıkları sarıp sarmalayan yemyeşil bir maviliğin ortasında tek başına olabilmisti. (61. s.)

Verici zihinsel geri dönüşlerle çocukluğuna gittiği yukarıdaki metinde, bir bayram töreninde kasabanın nahiye müdürünün tören alanını terk edişini anlatmaktadır. Buna göre müdürün kalabalığı ardında bırakarak tek başına olabildiği uzamlar, tepe ve kayalıklar uzam kodlayıcılarının tam tekrarlarla güçlendirildiği *o çıplak tepede, tepenin ötesindeki kayalıklarda, kayalıkları sarıp sarmalayan yemyeşil bir maviliğin ortasında* yapısıyla verilmiştir. Cümlede verici, engebeyi anlatan *tepe* coğrafi uzamını çıplak sıfatıyla nitelemiş, tepenin ötesinde kayalıkların olduğunu bildirmiş böylece müdürün “burası” uzamı olan *kasabayı* esenliksiz göstergelerle açıklamıştır. Bu engebe ve zorlu uzamın ardındansa müdürün kasabalılardan kurtularak tek başına kalabildiği uzamı yemyeşil bir maviliğin ortası sıfat tamlamasında huzuru ve esenliği çağrıştıran renklerle

betimlemiştir. Dolayısıyla müdür, bulunduğu toplumdan kaçmış kendi heterotopyasına kavuşmuştur. Verici ise müdürü sevdiğini ve ileride onun gibi biri olmak istediğini bildirerek “burası” uzamı *kasabayı* kendisini engelleyen, iç karartıcı bir uzam olarak gördüğünü anlatmış böylece kendisi için “başka bir yer” olarak hayal ettiği bir heterotopya uzamı olduğunu sezdirmiştir.

İncelenen romanda *açık uzamlar* dış mekânları anlatırken, *kapalı uzamlar* iç mekânları anlatmaktadır. Romanda dış ve iç mekânları kodlayan açık ve kapalı uzamların birbirine göre bir üstünlüğü yoktur. En sık kullanılan kapalı uzamlar *kasabadaki ev*, *kentteki bodrum katları* ve *dükkân, depo, büro* gibi ticari uzamlardır. Romanda sıkça karşımıza çıkan açık uzamlarsa *cadde, sokak, bozkır, dağ, meydan, orman* vb. kodlayıcılarıdır. Söz konusu kodlayıcılar bağlamda anlatının ruh halini yansıtacak biçimde esenlikli ya da eseniksiz, zaman zaman eyleyen zaman zaman engelleyen zaman zamansa betimleyen rolüyle bulunmaktadır.

Nitekim çalışmada uzam bilgisi veren özel ve cins adlar incelenirken temelde *açık / kapalı / ara; kapsayan / kapsanan* uzam türlerinden faydalanılacak, anlamsal olarak bu uzamların esenlikli eseniksiz oluşlarıyla, metne katkısı üzerinde durulacaktır. Belirlenen diğer uzam türleriyle ilgili sınıflamalar ayrıca açıklanacaktır. Sınıflamada uzamların çevresel ya da algısal rollerine değinilmemiş yapılan tasnifte uzam bilgisi veren cins adların coğrafyaya ilişkin oluşuyla ya da inşa edilmiş oluşuyla bir ayrıma gidilmiştir. Uzamların algısal rollerine ise bağlamdaki işlevlerine göre değinilecektir.

2.2.1. Uzam Bilgisi Veren Özel Adlar

Metinlerde doğrudan bir coğrafyaya ilişkin bir uzamı belirtmeye yarayan özel adlar karşımıza *yer adı* olarak çıkar. Yazarın üslup özelliği olarak seçtiği bu özel yer adları kurmaca olabileceği gibi gerçek de olabilir.

Günay; *Mersin, Çankırı, İzmir, Buca, ..., Türkiye, Asya* vb. uzamsal belirleyicilerin çoğunlukla nesnel olduğunu söyler. Ancak ona göre *burası, sağım, yakında, uzakta* gibi uzamsal belirleyiciler vericiyi ilgilendiren, vericinin nesneyi kendisiyle ilişkilendirerek betimlediği uzam kodlayıcıları olduğundan öznelidir. Bu nedenle bu göndergelerin bağlam içinde değerlendirilmesi gerekir (2018:250). Ayşe ve Zeynel Kıran’a göre ise anlatıdaki uzam büyük oranda yazar tarafından yaratılan kurmaca, metinsel bir uzamdır. Çünkü Kıranlar da Günay’la aynı bakış açısıyla anlatılarda geçen yer adları gerçek olsa dahi varlıkların / nesnelere bu yer adlarına göre

yerleşmesini bildiren “Doğu yanında” ya da “kuzey yanı” gibi uzamsal göstergelerin nesnel olduğunu ancak “biraz sağda”, “onun ötesinde” gibi kodlayıcıları yorumlamanın imkânsız olduğunu düşünür. Bu nedenle metinde gerçek dünyanın eksiksiz bir yeniden sunumunu aramak boşunadır. Önemli olan yerlerin / uzamların tam ya da doğru olması, ayrıntısı değil, okurun imgeleminin doldurduğu boşluklar ve metnin çağrıştırdığı bütünün özellikleridir (2011: 254-255).

İncelenen romanda verici bulunduğu *kent* ve *kasaba* uzamlarındaki gerçeklik bilgisini örtük bırakmıştır. Ancak sezdirimler sonucu anlatılan kentin Denizli, kasabanınsa Denizli’ye ait bir kasaba olduğu çıkarılmaktadır. Romanın yazarının da Denizli’ye ait bir kasabada doğup büyümüş olması roman boyunca uzam bilgisi veren yer adlarını gerçekçi kılmaktadır.

Roman boyunca yer alan yer adları, söyleme yalnızca coğrafi göstergeler olarak yansımıştır. Uzam ifadesiyle vericinin ruh haline dair bir bilgi katmamıştır. Ayrıca romanda çok sayıda yer adına rastlanmamaktadır.

Bir ikindi sıcağında, kentten kasabaya dönüyorduk sanıyorum; kocaman çamlarla kaplı Ayvacık yokuşunun dönemeçlerine doğru yaklaşmıştık. Önümüzde birkaç köprü vardı, onları geçince kıvrıla kıvrıla Çal ayırımına kadar tepeyi tırmanacak, sonra da Baklan ovasına çıkacaktık. (149. s.)

Yazarın roman boyunca silik bıraktığı, anlatının temel kapsayanı durumundaki *kent* ve *kasaba* bilgisi, bu cümlede çıkarımlarla somutlaşmıştır. Cümlede verilen *Çal* ve ovanın bulunduğu *Baklan* özel yer adlarıdır. Bu yer adları “Denizli” iline ait ilçelerdir. Romanın yazarı Hasan Ali Toptaş, Denizli’nin *Çal* ilçesinde doğmuş ve büyümüş, ilk ve orta öğretimini *Baklan*’da tamamlamıştır. Yazarın daha önceki cümlelerde, iş yerinde kentin simgesi *horoz* şeklinde heykellerin olduğunu söylemesinden bulunulan kentin “Denizli” olabileceğini sezilmiştir. Ancak yukarıda verilen bu cümleyle kentin *Denizli*, vericinin yaşadığı küçük kasabanın ise yazarın kendi çocukluğunu ve gençliğini geçirdiği Denizli’ye ait *Çal* kasabası olabileceğini çıkarmak daha mümkündür. İlk cümlede yaklaşılan yer *Ayvacık yokuşu* işaret edilmiştir. *Ayvacık* yer adındaki asıl görevi küçültme anlamı vermek olan {-CIK} ekinin bir görevi de yer adları türetmektir. Bu durumda ekteki küçültme anlamı aşınmıştır: *Ayvacık*, *Ayancık*, *Çınarcık* vb. (Korkmaz, 2003: 43).

Kaleiçi'ndeki mağazalardan satın alınan küçükü büyüklü gezer sehpaları, birkaç portatif yatağı, bir iki iskemleyle bir oval masayı, bir açılır kapanır kanepelyi ve bir iki postla bir iki battaniyeyi yüklediğimiz kamyonet, içimizden geçenleri okumuşçasına pek gürültü çıkarmadan, taş döşeli sokaklardan eve getirmişti bizi ve bir solukta her şeyi taşıyıp yerli yerine yerleştirmiştik. (26. s.)

Romanda ilk verilen yer adı, belirsiz isim tamlaması yapısındaki *Kaleiçi* özel uzamıdır. Cümleden *Kaleiçi'nin, alışveriş yapılan mağazaları* kapsayan bir semt adı olduğu çıkarılmaktadır. Ancak buranın hangi il sınırlarında olduğu, gerçek bir yer adı mı yoksa kurgu mu olduğu bilinmemektedir.

Babamsa, yirmi yıl önce Çorlu'da askerlik yaparken tanıdığı bir binbaşuya gitmekten başka çıkar yolumuzun kalmadığını belirtmişti. (114. s.)

Çorlu yer adı, cümlede vericinin babasının askerlik yaptığı uzam olarak verilmektedir. *Çorlu*, Tekirdağ iline bağlı bir ilçedir. Ancak cümlede buna dair bir bilgi yoktur.

Tüh ulan sizin TÜRKLÜĞÜNÜZE!// Kesin lan ŞEREFİSİZLER! okurdum bir de, insanların mahpusluğunu (Üçlü sevişme için dişi aranyor!// Moskova'ya git lan ibne!) okurdum. (123. s.)

Cümlede *Moskova* özel adı, coğrafi bir uzam kodlayıcıdır. Bu cümlede yer adı olarak verilen *Moskova'ya git* yapısı verici tarafından sezdirim aracı olarak kullanılmıştır. Yazar, 1980'lerde yaygın olan “Koministler Moskova'ya” sloganını, dil dışı göndergeler aracılığıyla sezdirmektedir.

“Gözler köyünden geçiyorsundur inşallah!” dedi. (210. s.)

Belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki özel yer adı *Gözler köyü*, Denizli'nin Pamukkale iline bağlı bir köydür. Köyün Denizli'ye bağlı olması romanda geçen yer adı uzamlarının gerçek olduğu ve vericinin bahsettiği kentin Denizli olduğu fikrini güçlendirmektedir.

2.2.2. Uzam Bilgisi Veren Cins Adlar

Metinlerde uzam bilgisi veren cins adlar coğrafyaya ilişkin bir *şehir, kasaba, köy, sokak, cadde, dağ, deniz, orman* vb. uzamlar olabileceği gibi inşa edilmiş yapıları da *ev, okul, park, üniversite* vb. anlatabilir. İnşa edilmiş bu yapılar, “herkese açık” ya da “özel kullanıma sahip” uzamlar olabilir. Herkese açık uzamlar sosyal alanları, kamusal alanları ya da ticari uzamları açıklar. Yine varlıkların içinde bulunduğu taşıt bilgisi de ayrıca bir uzam türü olarak karşımıza çıkar.

2.2.2.1. Coğrafyaya İlişkin Uzamlar

İncelenen romanda cins adı olarak karşımıza çıkan coğrafyaya ilişkin kapsayan durumdaki “kent” ve “kasaba” cins adları, anlatının üzerine kurulduğu temel uzamlardır. Anlatıdaki kahramanlara ya da olaylara dair karşıtlıklar, bu iki uzam aracılığıyla verilmektedir. Romanda kasabadan şehre büyük umutlarla giden Bedran’ın hikâyesi anlatılmakta böylece *kent* ve *kasaba* uzamlarına dair karşılaştırmalar sıkça göze çarpmaktadır. Kendini kasabalı olarak gören Bedran, anlatı zamanında kentte yaşamaktadır. Ancak varoluşsal sorgulamalarını, çocukluğunda kasabada yaşadığı yılları hatırlayarak yapmaktadır. Böylece bölümlerde Bedran’ın anlatı zamanındaki uzamı “kent”, geçmişe gittiği olaylardaki uzamı “kasaba” olur.

En önemlisi de, içimdeki o silik hayvana hâlâ sahip olabildiğimi görmenin mutluluğunu duyuyor ve o anda, çantamı dizlerimden indirip yere bırakırsam birdenbire eksileceğimi ve kente, yolculuk boyunca yüreğimde bir çantalık boşluk taşıyan, yarım yamalak bir Bedran götüreceğimi düşünüyordum. (8. s.)

Bu cümlede öncül göndergelerden vericinin bir otobüste olduğu bilinmektedir. Ancak bu otobüsün bulunduğu ve gideceği uzam bilgisi örtük bırakılmıştır. Cümlede otobüsün kente gittiği bilgisi verilerek romanın uzamı biraz somutlaşmıştır ancak henüz netleşmemiştir. Bu kentin neresi olduğu belli değildir. Türkçe Sözlük’te (TDK, 2011: 1391) “şehir”, olarak açıklanan *kent* sözcüğü herkese açık, coğrafi uzamı ifade eder. Roman boyunca yazarın bu uzam için *şehir* yerine “kent” sözcüğünü kullandığı görülmektedir. Sözlükte, birbirlerinin yerini karşılarsalar da bazı yazarlarca bu iki sözcük

farklı anlamlarda kullanılmıştır²⁷. Yazarın *şehir* sözcüğü yerine *kenti* tercih etmesi üslup özelliği olarak görülebilir.

Aynada hâlâ kasaba vardı o sırada. (8. s.)

Cümlede ara uzam kodlayıcısı olarak kullanılan “ayna” daha büyük bir uzamın (kasaba) yansımasını taşır. Coğrafi bir uzama ait cins ismi olan *kasaba* Türkçe Sözlük’te (TDK, 2011: 1341), “*Şehirden küçük, köyden büyük, henüz kırsal özelliklerini yitirmemiş olan yerleşim merkezi, belde*” şeklinde açıklanır. Romanda şehre büyük umutlarla giden Bedran’ın hikâyesi kasaba uzamında başlar.

Kimi zaman, yolun iki yanında toprak damlı ıssız köyler görüyorduk ve bu köyler, kavakların arasından yükselen küflü minareleri, başıboş gezinen ya da güneşli bir duvar dibinde unutulmuş post karaltısıyla yatan köpekleri ve tezek yığınlarıyla birlikte arkamızda kalıyorlardı hemen. (12. s.)

Metinde kasabadan küçük yerleşme birimini anlatan *köy* kapsayan uzamı, *toprak damlı ıssız köyler* sıfat tamlaması yapısında yolun sağında ve solunda konumlanmaktadır. Cümlenin devamında coğrafi uzam bildiren bu köyler betimlenmektedir. *Kavakların arasından yükselen küflü minareler, başıboş gezinen ya da güneşli bir duvar dibinde unutulmuş post karaltısıyla yatan köpekler ve tezek yığınları* yapılarının kapsayan uzamı yine bu köylerdir. Vericinin köyleri betimlerken kullandığı *ıssız, küflü minareler, başıboş gezinen köpekler, tezek yığınları* ifadeleri açık uzamı anlatmasına karşın uzamı esenliksiz kılmaktadır.

²⁷ Kent sözcüğü dilimizde Cumhuriyetten sonra şehir yerine kullanılmaya başlanmıştır. Sözlüklerde bu iki sözcük eşanlamlı görünseler de kimilerine göre aralarında şehirlerin daha eski yerleşim yerleri olduğu kentlerinse sonradan inşa edilmiş yaşam alanları olduğuna dair anlam farklılıkları vardır. Örneğin Beşir Ayvazoğlu, bugün şehir kelimesi yerine kentin kullanılmasının Türkçeden şehir sözcüğünü kovmak için olduğunu belirterek iki sözcüğün farklı olduğunu vurgular. Ayvazoğlu’na göre kent sözcüğü ancak sonradan kurulan şehirler için uygundur (2013: 238). Yine Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Beş Şehir adlı eserinde kent sözcüğüne rastlamak mümkün değildir. Salih Uçak’a göre ise “Şehir ve kent kavramları, birbirinin yerine kullanılsa da algıları ve kullanıcıların tercihleri itibariyle farklıdır. Güncel algılamada şehir, daha çok “eski” olanı hatırlatırken kent daha çok “yeni” olanı hatırlatmaktadır. Sübjektif algıda kent, çağdaş olanı; şehir klasik olanı ifade eder. Bu bağlamda şehir/kent üzerine yazılan, çizilen hemen her metin ve yorumda buna rastlamak mümkündür (2017: 2). Hasan Ali Toptaş’ın da kent sözcüğünü özellikle kullandığı düşünülebilir.

Otobüs, küçük, loş ve tozlu dükkânlarla çevrili kasaba meydanını geride bırakıp da tek katlı evlerin bahçeleri arasından kıvrıla kıvrıla ilerlemeye başladığında, içinde başka boşluklar açılmıştı oysa (8. s.)

Romanın ilk cümlesinde verilip sonrasında örtük bırakılan *otobüs* uzamı bu cümleyle yeniden yüzey yapıya taşınmıştır. Bu cümleyle otobüsün çıkış noktasının bir kasaba olduğu somutlaşmıştır. *Kasaba meydanı*, kasabalarda insanların önemli günlerde toplandığı açık uzamdır. Verici bu alanın etrafındaki dükkânları küçük, loş ve tozlu olarak betimlemektedir. Yine evler, tek katlı olarak nitelenmiştir. Buradan vericinin bulunduğu kasabanın gelişmemiş bir yer olduğu çıkarmak mümkündür.

... şimdi uçsuz bucaksız bir bozkırda, ahlat karaltılarının seyrekleşe seyrekleşe uzaklaştığı, toprağın ölü gibi yattığı ve kuşların gökyüzünde savrula savrula kaybolduğu sapsarı bir bozkırda, uğultuyla ilerliyorduk. (12. s.)

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 393) bozkır, “*Kurakçıl otsu bitkilerden oluşan, sıcak ve ılıman iklimlerdeki ağaçsız doğal alan*”, şeklinde açıklanır. Uçsuz bucaksız ikilemesiyle bozkırın alanının genişliği anlatılmıştır. Cümlenin devamında farklı tamlayanlarla eksik tekrar yoluyla yeniden yüzey yapıya taşınan *bozkır*, bu kez rengiyle nitelenerek *sapsarı bir bozkır* yapısıyla coğrafi uzama dair bilgi verir. Toprağın ölü gibi yatması, kuşların gökyüzünde kaybolması ifadeleri, uzamı esenliksiz kılmakta alıcıya tekinsiz bir uzamı çağrıştırmaktadır.

Kimi zaman da, pencereye koşup kasabanın üstündeki karanlık dağlara bakıyor, günün birinde onları aşmayı, dere tepe demeden günlerce yürümeyi, ormanın derinliklerindeki muhacir köylerini geçmeyi ve yeşil gölgelerle dağ çiçeklerinin kokularına bata çıka, hiç görmediğim, bilmediğim ve düşünmediğim yerlere doğru, başımı alıp gitmeyi düşünüyordum. (74. s.)

Kasabanın üstündeki karanlık dağlar sıfat tamlaması yapısında tamlanan durumundaki *dağlar* coğrafyaya ilişkin açık uzamı anlatır. Cümlenin devamında *onları* göndergesiyle eksik tekrarlar yeniden verilerek vericinin başını alıp gitmeyi düşündüğü uzamı anlatmıştır. Yine cümledeki *orman* açık uzamının kapsadığı *muhacir köyleri* coğrafyaya ilişkin açık uzamı anlatır. Cümlede *pencere* ara uzamından dışarıdaki dağlara

bakmasıyla içeride olduğunu öğrendiğimiz verici, kasabanın üstündeki dağları karanlık olarak nitelemektedir. Bu dağları aşmak isteyen vericinin yolu, bu kez dere tepe uzamıyla verilen engebeye ve zorluklara çıkacaktır. Ardından yine esenliksiz bir uzamı sezdirenen ormanın derinliklerinde konumlanan muhacir köylerini aşacak ve sonunda yeşil gölgelerle, dağ çiçeklerinin kokularıyla betimlediği esenlikli hiç görmediği, bilmediği yerlere kavuşacaktır. Dolayısıyla vericinin sözünü ettiği esenliksiz uzamları engelleyen olarak gördüğü, bulunduğu uzamı değiştirmek istediği anlaşılmaktadır.

Seslerinde bozkır sessizliği taşıyan bu kadınlar, dallı güllü giysileriyle çocukluğumun kırlarını anımsatıyorlardı bana ve bir arada durmakla o kırların sürekliliğini koruyorlardı sanki, giysi ve deri kıvrımlarının arasında kente taşınan o kırların serinliğini, ılıkliğini ve çiçek kokularıyla dolup taşan, kuş cıvıltılarıyla süslü güzelliğini koruyorlardı. (27. s.)

Cümledeki *bozkır* ve *kır* göndermeleri, coğrafyaya ait taşradaki açık uzamlardır. Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 1412) “kır”, “*Şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer, dağ bayır*” olarak açıklanır. Vericinin *bozkır* ve *kır* göndermeleriyle betimlediği kadınlarla anlatmak istediği ise taşra hayatıdır. Kadınların giysilerini taşradaki kırlara, seslerini ise taşradaki bozkırların sessizliğine benzetmektedir. Verici çocukluğundaki kırları serin, ılık, çiçek kokularıyla ve kuş cıvıltılarıyla süslü bir güzellikle esenlikli olarak anlatmakta kasabanın kendisinde olumlu hisler uyandırdığını sezdirmektedir. Oysa romandaki kente dair hiçbir gönderge vericide bu hisleri uyandırmamaktadır.

Önümüzde mor dağlar yoktu artık, bozkır da yoktu, toprak damlı köyler de, ovalar da. (50. s.)

Vericinin yolculuk boyunca gözlemlediği *mor dağlar*; *bozkır*; *toprak damlı köyler* ve *ovalar* uzamları kasabaya dair coğrafi uzamlardır. Cümlede öncül göndermelerle bir otobüste olduğunu bildiğimiz vericinin bu uzamları artık görmemesiyle kasaba uzamından uzaklaşıldığı anlaşılmaktadır.

Ova köylerinden gelen köpek havlamalarını dinliyordum kimi de... (120. s.)

Cümlede köpek havlamalarının işaret durumundaki konumu *ova köyleridir*. Coğrafi bir uzama işaret eden gönderge, köylerin coğrafi yapısının düz, ovalarda kurulu olduğunu anlatmaktadır.

Dünyada üç kişiydik artık ve dünya yatak kadardı; Isvan diye, kıvırcık saçlı, Turan, Meftune, Gülderim ve Asuman diye, hatta kent, kasaba, anne baba ve kamyon ve minibüs ve tabanca diye bir şeyler ve bir yerler yoktu yeryüzünde...
(200. s.)

Metinde örtük bırakılmış özne durumundaki verici, Ayla ve ablanın uzamları, durağan biçimde verilmiş *yataktır*. Yatak uzamı, *dünya* kapsayan uzamı ile benzerlik ilişkisiyle verilmiştir. Cümlenin devamında ise kent ve kasaba uzamlarının kapsayanı durumundaki *dünya* ve *yeryüzü* coğrafyaya ait uzamları aynı dil gerçekliğini karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Verici roman boyunca esenliksiz ifadelerle betimlediği kent ve kasaba uzamlarını hayatındaki kişilerle birlikte yoksaymaktadır.

Onlar öteki köşede, yüzlerinden sigara külleri havalanan kirli minderlerin üstüne sıralanıp, kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrıldığı, kanlı hesapların yapıldığı, intikam yeminlerinin edildiği ve pencerelerin ölüm korkusuyla sımsıkı kapatılıp kapıların evlatlara bile bin bir kuşkuyla açıldığı, tatsız bir dünyadan söz ederlerdi her akşam. (94. s.)

Bu cümledeyse coğrafi açık uzamlar *dünya > kent > semt semt* biçiminde birbirini kapsar durumdadır. Ancak *kent* ve *semt* uzamları gerçek anlamdayken *dünya* göstergesinin uzam anlatımı ikinci plandadır. Sözcüğün hayat, yaşam anlamı ön plandadır. *Pencere* ve *kapı* ara uzamlarıysa, içeriği yani *ev* kapalı uzamını anlatmakta örtük bırakılan özne durumundaki öğrencileri, *kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrıldığı, kanlı hesapların yapıldığı, intikam yeminlerinin edildiği ve pencerelerin ölüm korkusuyla sımsıkı kapatılıp kapıların evlatlara bile bin bir kuşkuyla açıldığı, tatsız bir dünya biçiminde* verilen esenliksiz dış uzamdan ayırmaktadır.

Birkaç saat sonra tatlı bir dönemeçte, bir düzlüğün ortasında ya da gökyüzünü büsbütün mavileştiren kocaman ağzılı, derin bir uçurumun başında ansızın her şey bitecekti sanki. (14. s.)

Dönemeç göndergesi kapsayanı yol olan, yön değiştirilen uzamı anlatır. *Düzlük* ise Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 2408) “*Deniz düzeyine göre değişik yüksekliklerde olan az eğimli yer*”, şeklinde açıklanan coğrafi uzamdır. Yine *uçurum* göndergesi Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 748) “*Deniz, göl, ırmak vb. su kıyılarında veya karada dik yer, yar*”, olarak açıklanır. *Dönemeç*, *düzlük* ve *uçurum* göndermeleri, vericinin yol boyunca geçtiği açık coğrafi uzamları açıklamaktadır. Cümlede yaşadığı kasabadan iş bulmak üzere kente giden vericinin, yolda hissettikleri anlatılmaktadır. Verici, yeni uzama giderken yol boyunca gördüğü coğrafi açık uzamlardan dönemeci, tatlı sıfatıyla nitelenmekte; yolda engebeyi değil düzlüğü anlatmakta; derin uçurumu ise kocaman ağızlı bir yaratığa benzetse de gökyüzünü büsbütün mavileştirmesiyle betimlemektedir. Dolayısıyla düşlerinin biteceğini düşündüğü uzamları aslında esenlikli ifadelerle anlatılmaktadır. Düşlerinin son bulacağını düşündüğü uzamı ise *toprağa karışmak* yüklemiyle esenliksiz olarak ifade etmektedir. Verici bu yeni başlangıçta hissettiği karışık duyguları esenlikli ve esenliksiz karşıt uzamları bir arada vererek açıklamıştır.

Kedinin yön duygusunu kaybedip ansızın afallayacağı, derelerle, tepelerle ve sağa sola dağılıp minare yüksekliğindeki çamların arasından geçen kargacık burgacık patikalarla dolu bir yere geldiğimizde de, torbaları minibüsün camından sarkıtıp ters çevirirlerdi. (71. s.)

Cümlede içinde bulunulan uzam minibüstür. Hareket halindeki minibüsün, işaret durumundaki kedinin *yön duygusunu kaybedip ansızın afallayacağı, dereleri, tepeleri, sağa sola dağılıp minare yüksekliğindeki çamların arasından geçen kargacık burgacık patikalarla dolu bir yer* coğrafi uzamına geldiği anlatılmaktadır. Türkçe Sözlük'te “*Engibeli yerlerden gelip geçenlerin ayak izlerinden oluşan, tekerlekli araç işlemeyen dar yol, çığır, keçi yolu, yolak*”, (TDK Türkçe Sözlük, 2011) şeklinde açıklanan “patika” coğrafi uzamı, işaret durumundaki derelerin, tepelerin ve sağa sola dağılıp minare yüksekliğindeki çamların arasındaki coğrafi alanda konumlanmaktadır.

Köprüye vardığımızda, kamyon derenin dibinde burun üstü yatıyordu. (149. s.)

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 1500) “*Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan veya trafik akımının, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan ahşap, kâgir, beton veya demir yapı*”, olarak açıklanan inşa edilmiş

“köprü” uzamı ansiklopedik bilgilerden bildiğimiz üzere dere ya da nehirlerin üzerinde konumlanır. Cümlede *derenin dibi* belirtili ad tamlamasıyla kamyonun bulunduğu coğrafi uzamın *dere* olduğu bildirilmiştir.

2.2.2.2. İnşa Edilmiş Uzamlar

İnşa edilmiş uzamlar, doğal coğrafi alanları değil insan eliyle meydana getirilmiş ya da düzenlenmiş uzamları açıklar. Bu türden uzamlar, açık olabileceği gibi kapalı da olabilirler. Yine herkese açık yapılar olabilecekleri gibi özel uzamları da anlatabilirler. Dolayısıyla çalışmada bu türden uzamlar, kullanım alanlarına göre sınıflandırılmıştır.

2.2.2.2.1. Herkese Açık Uzamlar

Herkese açık uzamlar, belirli bir kişiye ya da gruba ait olmayan herkesin girip çıkabileceği genel uzamları anlatır.

Yüreğinde lunapark taşıyan kel kafalı, kocaman bir çocuk olduğundan ve o çocuğun oturduğu koltuğu sürekli sağa sola çevirip durduğundan da habersizdi hiç kuşkusuz çok şey görüp geçirdiklerine inananların o şaşılması rahatlığıyla gözlerini dilekçeye dikmiş, dudaklarını elma şekeri gibi yalaya yalaya okumasını sürdürüyordu. (104. s.)

Lunapark, içinde oyun ve eğlence alanları olan herkese açık sosyal alanları anlatan inşa edilmiş bir uzamdır. Verici iş görüşmesine gittiği bürodaki kel kafalı adamı, oturduğu koltuğu sağa sola çevirmesi, dilekçeyi dudaklarını elma şekeri yalar gibi okuması yönleriyle çocuksu bulduğunu sezdirmektedir. Bu nedenle onun yüreğinde *lunapark* taşıdığını düşünmektedir.

Gene de, sonraki günlerde onları hep yan yana düşledim. Hoşuma gidiyordu çünkü; bu iki insanı bir otomobilde gidiyor, bir parkta yürüyor, bir kitabı okuyor ya da bir yastığı paylaşıyor görmek, bütün dertlerimi unutturuyordu. (107. s.)

Cümlede verici, hedef durumundaki karısı ve arkadaşını *park*, herkese açık dış uzamında hayal etmektedir. Kodlayıcı “bir” sıfatıyla nitelenmiş böylece nesnel herhangi tanımsız bir parka gönderme yapmıştır.

Daha sonra, kalabalığın arasından yavaşça sıyrılarak, kimseye, özellikle de babama sezdirmeden düğün salonunun köşesine, yaptıkları yaramazlıklar yüzünden anne babalarınca geriye itilmiş birkaç somurtkan çocuğun yanına çekilmişti annem. (28. s.)

Vericinin kendi düğününün anlatıldığı cümlede *düğün salonu*, herkese açık uzamı ifade etmektedir. *Düğün salonunun köşesine* yapısı *yaptıkları yaramazlıklar yüzünden anne babalarınca geriye itilmiş birkaç somurtkan çocuğun yanına* uzamı ile belirgin kılınmış, hedef durumundaki vericinin annesinin konumunu açıklamıştır. Düğün salonu kapalı uzamı, mutluluk sergileyen, esenlikli bir yer olmalıdır. Ancak annenin, somurtkan çocukların yanına çekilmesi uzama yeni bir algısal boyut katmaktadır. Bir diğer sayfada vericinin, düğün salonundaki annesi şöyle betimlenmektedir:

Gene de, bu sözcüğü o gün Lorca'nın "Gümüş Olmak İstiyorum" adlı şiirinden mi, yoksa düğün salonunun köşesindeki çocukların arasında sürekli gözyaşı döken annemin görüntüsünden mi yonttum, bilmiyorum. Ama, evliliğimin temelinde saatlerdir gözyaşı döken annemin varlığını hesaba katmadan artık hiçbir şey yapamayacağımı, acı da olsa uzun süre düşündüm. (30. s.)

Örnekte de görüldüğü üzere verici annesinin, evliliğinin temelinde gözyaşı döktüğünü düşünmekte böylece düğün salonu uzamını esenliksiz olarak algılamaktadır.

Otobüs, küçük, loş ve tozlu dükkânlarla çevrili kasaba meydanını geride bırakıp da tek katlı evlerin bahçeleri arasından kıvrıla kıvrıla ilerlemeye başladığında, içimde başka boşluklar açılmıştı oysa.

Yukarıda verilen ilk cümlede işaret durumundaki otobüsün geride bırakıp da hedef durumundaki tek katlı evlerin bahçeleri arasından kıvrıla kıvrıla ilerlemeye başladığı uzam, *küçük, loş ve tozlu dükkânlarla çevrili kasaba meydanı*dır. Sıfat tamlaması yapısındaki tamlamanın tamlananı durumundaki *kasaba meydanı* ise önemli günlerde ve zamanlarda kasabalıların toplandığı herkese açık dış uzamı anlatmaktadır. Verici geride bıraktığı uzamın değişmesiyle ruhunda boşluklar açtığını bildirmiş ancak bu boşlukların esenlikli ya da esenliksiz oluşuna dair henüz bilgi vermemiştir.

Sıranın kenarından ceketlerini düğmeleyerek yürüyen asık suratlı öğretmenlerin çatılmış kaşlarıyla uyarıla uyarıla, aniden durarak, üst üste yığılarak, öndekilerin ensesine şaplak atarak, toz duman içerisinde ilerleyip sonunda varırdık tören alanına ve siyahlar giyinmiş kocaman bir ordu gibi, bölük bölük sıralanırdık. (57. s.)

Metinde varılan yer olan belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *tören alanı* öğrencilerin konumlandığı herkese açık uzamı anlatmaktadır. Ardışık cümlelerde *tören alanı* uzamı, herhangi bir esenliksiz ifade taşımamaktadır. Ancak buraya varana kadarki süreçte asık suratlı öğretmenlerin çatılmış kaşlarıyla öğrencileri uyarması, aniden duran öğrencilerin üst üste yığılması, öndeki öğrencilerin ensesine şaplak atılması, toz duman içerisinde ilerlenmesi ve öğrencilerin siyah renkle nitelenmiş giysilerle kocaman bir orduya benzetilmesi vericinin pek de mutlu olmadığı esenliksiz bir ortamı düşündürmektedir.

Otobüs terminaline girdiğimizdeyse, yağmur karşılamıştı bizi; koşuşan insanların, perona girip çıkan otobüslerin, tepeleme dolmuş çöp bidonlarının, bavulların ve ayrılıkların üstüne sinsi sinsi çiseliyordu. (50. s.)

Sıralı cümlede derin yapıda bırakılan özne durumundaki hedef *yağmur*, işaret durumundaki *koşuşan insanların, perona girip çıkan otobüslerin, tepeleme dolmuş çöp bidonlarının, bavulların ve ayrılıkların üstüne* çiselemektedir. Kapsayan uzam durumundaki *otobüs terminali* ise otobüslerin yolcu alıp bıraktığı yer olan herkese açık uzamı anlatmaktadır. Vericinin kasabadan kente gelmek üzere bindiği otobüsün varış uzamını betimlediği cümlelerde *yağmur, koşturan insanlar, tepeleme dolmuş çöp bidonları, yağmurun ayrılıkların üzerine çiselemesi* ifadeleri esenliksiz bir uzamı çağrıştırmaktadır.

Aslında, siyasî parti merkezlerinden verilen kartvizitlerin dışında hiçbir şeyin doğru dürüst değerlendirildiği yoktu. (113. s.)

Cümlede verilen *merkez* göndergesi, Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 1658) açıklanan “*Bir bölgenin veya kuruluşun yönetim yeri*”, anlamıyla kullanılmıştır. Buna göre sözcük, kurumsal anlamıyla herkese açık uzam ifadesi taşır. Cümlede ise siyasî

partilerin yönetim merkezlerini anlatmaktadır. Belirtisiz sıfat tamlamasının tamlananı durumundaki merkez göndergesine eklenen {-lArI} ekiyle tamlama, tanımlı olmaktan çıkmış, nesnel bir uzam olarak verilmiştir.

Söylentilere bakılırsa, bazı akşamlar dönmüyordu lojmandan; nedense orada, müdürün yanında kalıyordu. (63. s.)

Lojman, “Bir kuruluş veya iş yerindeki çalışanlara parasız veya az bir kira karşılığında verilen konut” (TDK, Türkçe Sözlük, 2011: 1591), anlamında kapalı ancak “herkese açık” uzamı anlatır. Orada uzamı eksik tekrar yoluyla lojmanda kapalı uzamının yerini tutmaktadır. Müdürün yanı yapısının kapsayan uzamı yine lojmandır.

Devlet kuruluşlarının giriş kapılarına asılan duyurular, büyük büyük salonlarda yüzlerce gözetmenin önünde bin bir titizlikle yapılan sınavlar, giriş koşulları, bilmem şu kadar vesikalık resim ya da savcılıklardan alınan sabıkasızlık belgeleriyle muhtarlar birkaç kuruş karşılığında mühürlendirilen iyi huy kâğıtları ve ikametgâh ilmühaberlerinin hepsi, sonuçları çoktan belirlenmiş bir oyunun gülünesi görüntülerini tamamliyordu. (113. s.)

Cümlede *giriş kapıları* ve *büyük büyük salonlar* yapılarının kapsayan uzamları olan *kuruluşlar*, devlete hizmet amacıyla kurulan resmî yapıları anlatan herkese açık uzamlardır. Yine sabıkasızlık belgelerinin alındığı *savcılık* uzamı, adalet sarayları içerisinde herkese açık resmî uzamları anlatır. Kodlayıcı, {-lIK} biçim birimiyle uzam anlamı kazanmış, savcının görev yaptığı genel, tanımlı olmayan bir binayı bildirmiştir.

Otomatik silahlarla taranan okul bahçelerini, bombalanıp harabeye çevrilen öğrenci yurtlarını, kan gölüne dönmüş kahvehaneleri ve kantinleri, ele geçirilen sokakları, sağda solda dağıtılan kalın sesli bildirileri, zorla satılan gazeteleri ya da üstünden aylar geçtiği halde hâlâ aydınlanmamış karanlık baskınları dönüp dolaşıp yeniden tartışırken, nasıl davranmaları gerektiğini bir kez daha gözden geçirir, üniversiteye sızan provokatörlerin kimliğini saptar ve olup biten bunca karmaşanın özünü birkaç sloganın çekirdeğine sığdırmaya çalışırlardı. (95. s.)

Cümlede derin yapıda bırakılan özel uzam öğrencilerin yaşadığı bodrum katıdır. Öğrencilerin tartıştığı, dönemin siyasi olaylarının yaşandığı uzamlardan *okul bahçeleri*

“öğrencilere ait açık uzamı”; *kahvehaneler* “herkese açık kapalı uzamı”; *öğrenci yurtları* “öğrencilerin barındığı kapalı uzamı”; *kantin* “öğrencilere yiyecek, içecek satılan ticari uzamı” anlatır. Söz konusu *okul bahçeleri, öğrenci yurtları, kahvehaneler ve kantinler* uzam kodlayıcıları tanımsız, belirsiz uzamları bildirmektedir. Bu belirsizliğin sebebi ise {-lAr} ekidir. Metinde, okul bahçelerinin silahlarla taranması, öğrenci yurtlarının bombalanıp harabeye çevrilmesi, kahvehanelerin ve kantinlerin kan gölüne dönmesi, sokakların ele geçirilmesi, sağda solda zorla bildiriler dağıtılması, üniversiteye provokatörlerin sızması ifadelerinden olayların *üniversite* açık uzamı çevresinde geliştiği çıkarılmakta, uzamların esenliksiz olduğu sezilmektedir.

Alacakaranlık caddeler vardı, dev karaltılarıyla kocaman kocaman binalar, gecenin bir ucundan bir ucuna abanan köprüler, ıssız kavşaklar, durup dinlenmeden akan ışıklar ve ışıklar vardı. (50. s.)

Cümlede açık uzamlara dair *cadde* adı, belirsiz çokluk {-lAr} ekini alarak “yarı karanlık” anlamındaki *alacakaranlık* sıfatıyla verilmiştir. Verici {lAr} ekiyle herkese açık uzamlara (*caddeler, binalar, köprüler, kavşaklar*) tanımsızlık özelliği katmış; nesnelliği öne çıkarmıştır. Uzamdaki tasvir, akşamın ilk saatleri olduğunu sezdirmektedir. *Kocaman kocaman* sıfatıyla tamlanan *binalar, dev karaltılarıyla* belirteciyle açıklanmıştır. *Gecenin bir ucundan bir ucuna* ifadesiyle köprülerin uzunluğu anlatılmıştır. Köprülerin uzunluğu ise bir insanın gerçekleştirebileceği *aban-* eylemiyle anlatılmıştır. Yolların kesiştiği yeri anlatan *kavşaklar* “ıssız” sıfatıyla betimlenmiştir. Verici, *kent* kapsayan uzamına dair inşa edilmiş uzamları betimlerken kente dair hissettiği esenliksiz duygularını sezdirmiş, hissettiği karamsarlık duygusunu aktarmıştır.

Sanki bana dışarıyı anımsatıp durmaları için oraya bile isteye atılıyorlar oraya; ve daha çok anımsayıp da bir an önce çıldırayım diye günden güne birikerek, dokularına sinen park, sokak, çiçek ve uğultulu çarşı kokularını odaya sinsi sinsi yayıyorlar. (22. s.)

Verici, *oraya* göndergesini kullanarak eksik tekrarlar eşyaların üstünde konumlanan ütü masasını anlatmaktadır. Bu eşyalar *park* ve *çarşı* herkese açık uzamlarının ve *sokak* coğrafyaya ait açık uzamının kokularını taşımaktadır. Cümlede geçirdiği kaza sonucu yatağa bağlı kalan vericinin *park, sokak, çarşı* esenlikli dış

uzamlarına olan özlemi sezdirilmiştir. Bu özlemine ve çaresizliğini ütü masasındaki eşyaları görünce *daha çok anımsayıp bir an önce çıldırayım diye* ifadesinden çıkarmak mümkündür.

Romanda *yer* sözcüğüyle tamlama kurarak kalıplaşan herkese açık uzamlara da rastlanmıştır.

Nerelere gitmiş, hangi arabayla hangi harman yerinde kaç tur atmış, kırlardan nasıl geçmiş ve neler yapmışlarsa, gelip hepsini babama tek tek anlatıyor, hatta para kazandıklarında da çıkarıp kuruşu kuruşuna teslim ediyorlardı. (152. s.)

Türkçe Sözlük'te “*Üzerinde harman dövülen, sıkıştırılmış sert toprak alan*” (TDK, 2011: 1051) şeklinde açıklanan *harman yeri*, cümlede arabaların kaza yaptığı herkese açık uzamı anlatmaktadır.

İsvan'ı badem ağaçlarıyla dolu köy mezarlığında toprağa verdikten sonra, ardımızda tezek dumanları içinde yüzen kerpiç damların hüznü silüetlerini bırakarak kente dönmüştük. (174. s.)

Cümlede *badem ağaçlarıyla dolu* sıfat öbeğiyle tamlanmış *köy mezarlığı* belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki herkese açık uzam, İsvan'ın toprağa verildiği uzamı bildirmiştir. Verici ve arkadaşları kaynak durumundaki bu uzamdan çıkarak kent kapsayan uzamına dönmüştür. Cümlede Bedran'ın ölümüyle sarsılan verici, dönüşte ardlarında bıraktıkları evleri; *tezek dumanları içinde yüzen kerpiç damların hüznü silüetleri* biçiminde hem tamlayanı hem tamlananı sıfat tamlaması yapısındaki belirtili ad tamlamasıyla anlatmıştır. (*tezek dumanları içinde yüzen kerpiç damların* sıfat tamlaması + *hüznü silüetleri* sıfat tamlaması). Kerpiç damların tezek dumaları içinde yüzmesi ve silüetlerinin hüznü olması, esenliksiz bir uzamı çağrıştırmakta vericinin ruh haline dair hüznü yansıtmaktadır.

2.2.2.2.2. Özel Uzamlar

Özel uzamlar, kişilere ait alanlar ve bu alanların bölümlerini anlatır. Bir ev bir kişiye ait özel bir uzamken onun kapsanan durumundaki bir odası ya da bölümü yine özel uzamı anlatır. *Bir ev, eve ait bir bahçe, yatak odası, mutfak, salon* vb. uzamlar bu türdendir. Romanda daha çok kapalı uzam türünde görülen özel uzamlarla ilgili dikkat

çekici yan, vericinin anlatı zamanında karısıyla yaşadığı apartman dairesi dışında, kente dair anlatılarında apartman dairelerinin hepsinin bodrum katı oluşudur. Bu bodrum katları ise esenliksiz uzamları çağrıştırmaktadır.

“Neden bu evde oturmuyorsunuz?” diye sordum.

Yüzünü ekşiterek, “Burada mı,” dedi, “onca gürültüde!”

“Şimdi oturduğunuz yer sessiz mi?”

“Evet. Sessiz bir bodrum katı...”

Bu kez benim yüzüm ekşimişti.

“Bodrum katları,” diye mırıldandım, “hep bodrum katları...”

“Anlamadım?”

“Yok bir şey.” (189. s.)

Romanda verici ve Ayla'nın arasında geçen bu diyalogda Ayla ve ablasının oturduğu özel uzamın bir bodrum katı olduğu bildirilmektedir. *Bodrum katları, hep bodrum katları...* eksilteli cümlesi romanda geçen kentteki diğer uzamlara gönderme yapmaktadır. Romanın anlatı zamanı boyunca olayların yaşandığı kente dair tüm özel uzamlar bodrum katlarıdır. Vericinin bu uzamı kentteki diğer özel ev uzamlarıyla ilişkilendirmesi yüzünü ekşitmesine sebep olmakta, alıcıda esenliksiz bir uzamı çağrıştırmaktadır. Bu yüz ifadesinden vericinin bodrum katlarında yaşadığı olumsuzluklardan dolayı mutsuz olduğu çıkarılmaktadır.

Orada, üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yarı karanlık bodrum katında, tam iki ay on iki gün kaldım. (93. s.)

Örtük bir biçimde uzam belirten *orada* sözcüğü eksik tekrar yoluyla *üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yarı karanlık bodrum katını* anlatmaktadır. İkisi de cümle içinde aynı dil aynı gerçekliğe gönderme yapmaktadır. Bu cümleyle verici yeni bir uzama ait bilgiler vermektedir. Kasabadan kente gelen verici, arkadaşı Turan'ın öğrenci evine yerleşmiş ve orada iki ay on iki gün kalmıştır. Verici, üç öğrencinin oturduğu bu evi fiziksel olarak basık, rutubetli ve yarı karanlık bir bodrum katı olarak esenliksiz biçimde betimlemektedir. Bu ifade okuyucuda iç karartıcı bir uzamı çağrıştırmaktadır.

Ablasıyla birlikte, lambalarını gündüzleri de yakmak zorunda kaldıkları, yarı karanlık bir bodrum katında oturuyorlardı o zamanlar ... Sonra, pencereleri yukarıda kalan, o rutubet kokulu salonda oturmuştuk. (39. s.)

Cümlede vericinin karısı ve ablasının evlenmeden önce oturdukları ev betimlenmektedir. Bu özel uzam yine bodrum katında bir dairedir. *Pencereleri yukarıda kalan, o rutubet kokulu salon* yapısı ablası ve karısının oturduğu evin bir bölümü olan “salon” özel uzamını betimlemektedir. Betimlenen uzamın lambalarını gündüzleri de yakmak zorunda kalmaları, yarı karanlık bir bodrum katı olması ve pencereleri yukarıda kalan, rutubet kokulu bir salona sahip olması evlenmeden önce karısının ve ablasının maddi durumu hakkında fikir vermektedir. Bu betimlemeden vericinin ablası ve karısının maddi durumlarının kötü olduğu çıkarılabilir. Cümlede uzama dair esenliksiz betimlemeler aracılığıyla başka bilgiler sezdirilmiştir.

Bense, herhangi bir açıklama yapmamıştım. Pek konuşmazdım zaten; onlar akşam karanlığında üniversiteden döndüklerinde, kimi zaman bulaşığa, yemeğe, sofranın hazırlanmasına ya da çay içilecekse bardakların taşınmasına falan yardım eder, hatta kıyıda köşede unutulmuş şeker kutusunu bulup herkese tek tek tutardım ama, pek konuşmazdım. (94. s.)

Kurum, kuruluş adı olan *üniversite* aynı zamanda kamuya açık genel uzamları anlatır. Cümlede {-DAn} durum ekiyle *döndüklerinde* ortacına bağlanmıştır. Ancak öğrencilerin döndükleri özel uzam olan bodrum katındaki ev, cümlede örtük bırakılmıştır.

Ne var ki İsvan'ın yokluğuyla tıka basa dolu olan bodrum katı, giderek kararar havası, canlılığını yitiren tozlu ampulleri, küçüldükçe küçülen pencereleri ve ortalığı mantar gibi saran sessiz sedasız düşleriyle dışarıdan daha sıkıcıydı. (175. s.)

Cümlede verici, kaldığı bodrum katındaki öğrenci evini betimlemektedir. Bodrum katını, havasını karanlık, ampulleri tozlu, pencereleri küçük bir yer olarak esenliksiz ifadelerle betimlemekte okuyucuya uzamın iç karartıcılığını sezdirmektedir. Ayrıca İsvan'ın ölümünden duyduğu üzüntüyle vericinin bodrum katı uzamına bakış açısı değişmiş daha iç karartıcı bir hal almıştır. Vericinin gözünde bodrum katının havası

giderek kararmış, tozlu ampulleri canlılığını yitirmiş, pencereleri daha da küçülmüştür. Duygu durumundaki değişiklik uzam betimlemesine de yansımış, uzamı daha da esenliksiz bir hale getirmiştir.

Derken, kasabadan ayrıldığımdan bu yana ilk kez şiir yazmak geldi içimden. Kocaman bir bardağa çay koyup defterimi açtım ve saatlerce kafa patlattım ama, “Nerede buluşursak buluşalım sen yoksun” dizesinden başka tek sözcük bile yazamadım. (159. s.)

Nerede uzam kodlayıcısı hangi yer anlamında uzam ifadesi taşır. Verici cümlede örtük bırakılan bodrum katındaki öğrenci evinde yazdığı bu şiir dizesiyle aynı uzamda olsalar da İsvan’ın yanında olmadığını söylemek istemiştir. Bu cümleyle İsvan’a karşı duygusal hisler taşıdığını ancak kavuşamadığını sezdirmiştir. *Nerede buluşursak buluşalım sen yoksun* dizesiyle verici, uzamı yardımcı eyleyen olarak gördüğünü ancak aynı uzamda bulunsalar da bunun gerçekleşmediğini bildirmiştir.

Oysa, ben bir odadayım şimdi. (16. s.)

Cümlede durağan uzamsal ilişki vericinin kapalı bir uzamda bir *odada* bulunduğunu bildirmektedir. Ancak bu odanın nerede bulunduğu bilgisi örtüktür. Öncül göndermelerden trafik kazası geçirdiği bilinen vericinin bu cümleden itibaren yeni bir uzama geçtiği çıkarılmaktadır. Bu yeni uzam henüz alıcı için tanımsızdır.

Bir duvardan bir duvara yürüdüm bir süre vakit geçirebilmek için, pencerenin önünde dikildim, masanın başında oyalandım ve bir ara sabredemeyip banyoya doğru ilerledim ve içerideki loş koridora göz attım; çamaşır makinesinin küf kokulu uğultusu bütün hızıyla sürüyordu. (41. s.)

Vericinin bir duvardan bir duvara yürüdüğü, bir süre vakit geçirebilmek için pencerenin önünde dikildiği ve masanın başında oyalandığı uzamlar, derin yapıda bırakılmış önceki cümlelerden bildiğimiz ev kapsayan uzamına ait, *salon* özel uzamıdır. Devingen uzamsal ilişkide verici, *salon* özel uzamından yine ev kapsayan uzamına ait *banyoya* doğru ilerlemiş yine eve ait *loş koridora* göz atmıştır. Evin bölümlerini açıklayan tüm bu alanlar özel uzamlardır.

Sonraları, onun dediği gibi döne döne zeybek oynamadık o evde; ama salonda, mutfakta ya da öteki odalarda, ellerimizde dumanlı votka bardaklarıyla, bir yerlere çarpma korkusu duymadan rahatça dolaşabiliyor, votka bardaklarının arkasına sığınıp deli dolu akşamlar yaşayabiliyor, üflesen uçuvorecek gibi gözüken incecik kızlarla gece yarısına dek insanlardan, müzikten, şiiirden ve cinsellikten konuşabiliyorduk. Gerçi, ben pek kimseyi tanıımıyordum o yıllarda, gelenler çoğunlukla karımın arkadaşlarıydı. Geldiler mi, hepsi ayrı bir kokuya boğardı salonu, hepsi farklı bir kıvrılışla, farklı bir beyazlık ve farklı bir sıcaklıkla doldururdu kanepeleri ve hepsi evimizin anlamını ayrı ayrı yıkıp ayrı ayrı yeniden oluştururdu.

Roman boyunca verilen uzamların çoğu esenliksizdir. Babasının gölgesinden kaçıp kente gelen Bedran, buraya da eski Bedran'ı getirdiğini düşünür. Dolayısıyla yardımcı eyleyen rolündeki uzam değışse de Bedran'ın ruhsal bunalımlarına çare olamaz. İkinci düzlemde kaza sonucu yatağa bağlanmasıyla ise artık eve kapalı kalır ve bulunduğu *oda* uzamı, onun için engelleyen rolüne bürünür. Yukarıdaki cümleler boyunca ise romanda az rastlanılan esenlikli uzam betimlemesine yer verilmiştir. Bu esenlikli uzam, Bedran ve karısının evliliklerinin ilk yıllarındaki evleridir. Cümlelerde Bedran, karısı ve karısının arkadaşlarının birlikte oturup sohbet ettikleri uzamlar olarak ev kapsayan özel uzamına ait *salon*, *mutfak* ve *öteki odalar* verilmiştir. Verici bu uzamlarda bir yerlere çarpma korkusu duymadan rahatça dolaşabildiklerini söyleyerek uzama ferahlık genişlik katmış, eve gelen misafirlerin kanepelere yerleşmesini beyazlık ve sıcaklıkla betimleyerekse esenlikli bir uzam tablosu çizmiştir.

2.2.2.2.3. Ticari Uzamlar

Ticari uzamlar, inşa edilmiş uzamlar içerisinde *herkese açık* ve *özel uzamların* arasında bir tür olarak karşımıza çıkarlar. Bu uzamlar bir yandan herkese açık alanları oluştururken bir yandan bu açıklık, ihtiyaca göre şekillenir. Metinde ticari uzamlara dair pek çok gönderge vardır.

Türkçede *konut*, *ev* anlamlarındaki Farsça “hane” sözcüğünün eklenmesiyle oluşmuş birleşik ad yapısında, pek çok inşa edilmiş uzam ifade eden söz varlığı bulunmaktadır. Metinde de bu yapıda pek çok ticari uzama yer verilmiştir.

Birahane daha gerçektir şimdi; kapıdan girip masalara üşüşenlerin uğultusunu, duvarlardaki dumanlı dağ resimlerinin yalnızlığını, atılan kahkahaları ve barın gerisinde duran, gözleri üzüm kızılı adamın garsonlara ikide bir seslenişini duyabiliyordum. (110. s.)

Cümlede *birahane* bira vb. alkollü içeceklerin tüketildiği ticari uzamı anlatmaktadır. Verici bu cümleyle içinde bulunduğu birahaneyi betimlemektedir. Uzam, aynı zamanda kapalı, herkese açık bir alandır. Birahaneğin uğultulu, duvarlardaki dağ resimlerinin dumanlı oluşu ve yalnızlığı çağrıştırmaları alıcıya esenliksiz, huzursuz bir ortamı düşündürmektedir.

Beni otobüs terminaline götüren, yazıhanelerden birine sokan ve o bileti aldırın şey neydi bilmiyorum. (112. s.)

İşletmelerde yazı işlerinin yürütüldüğü büroyu anlatan *yazıhane* uzamı bu cümlede terminalde otobüs firmalarının bilet işlemlerinin yapıldığı tanımsız ticari uzamı anlatmaktadır.

Akşamları bodrum katına dönmeden önce, biraz yürüyordum bu yüzden; rastgele bir caddeye takılıp sonuna kadar gidiyor, tepelere tırmanan gecekonduların göbeğinde ya da deri kokularının kasıp kavurduğu tabakhanelerin arasında, geç saatlere dek avare avare dolaşıyordum. (148. s.)

Tabakhane uzamı deri işlenen tesis, anlamında ticari uzamı anlatır. Cümlede işaret durumundaki verici, işten sonra bodrum katındaki eve dönmeden önce açık uzam olan caddelerde, tepelere tırmanan ifadesinden çıkardığımız gecekonduların ortasında, deri kokularının kasıp kavurduğu *tabakhanelerin* arasında dolaşmaktadır.

Aptallaşıyordum artık, aylak adımlarla yürüyüp bir tamirhanenin kapısına dikiliyor ve havada uçuşan egzoz dumanlarını koklayarak babamı düşünüyordum. İlkokulu bitirdiğim yıllardaki babamı... (148. s.)

Tamirhane uzamı, araçların onarıldığı ticari uzamı anlatır. Cümlede işaret durumundaki vericinin dikilerek babasını düşündüğü uzamı anlatmaktadır. Öncül göndermelerden bildiğimize göre vericinin ilkokulu bitirdiği yıllarda babası şoförlük

yapmaktadır. Bu nedenle *tamirhane* uzamı ve egzoz dumanları vericiye babasını düşündürmekte ardından sonraki cümlelerde romanın olay zamanını vericinin ilkokul yıllarına götürmektedir.

En sevdiği şeyse, gazetelerin köşesindeki bulmacaları çözmekti; bu yüzden kahvehaneleri dolaşıp tek tek bütün gazeteleri toplar, daha önce bulmacası çözülmüş olanları buruş buruş buruşturup yere fırlatır, öfkesi biraz geçince de, bir köşeye çekilip düşünmeye başlardı. (61. s.)

Arapça *kahve* sözcüğüne Farsça *konut*, *ev* anlamlarındaki *hane* sözcüğünün eklenmesiyle oluşmuş kapalı uzam anlatan bir birleşik ad olan *kahvehane* göstergesi herkese açık, kapalı ticari uzam anlatır. Cümlede vericinin babasının dolaştığı oldukça geniş, belirsiz bir uzamı açıklamıştır. Bu genişlik ve dolayısıyla soyutluk ifadesi ise kodlayıcının aldığı {-lAr} ekiyle sağlanmıştır.

Hatta, şoförlüğünden anlamayan ve sabahtan akşama dek kahvede oturup çene çalan bazı adamlar bile, canları sıkıldığında bizim arabalara binip gezmeye başlamışlardı. (152. s.)

Cümlede özne durumundaki şoförlükten anlamayan adamların sabahtan akşama dek oturup çene çaldıkları uzam, Türkçe Sözlük'te “*Kahve, çay, ihlamur, bira, nargile içilen, hafif yiyecekler bulunduran, tavla, domino, bilardo, kâğıt vb. oynanan yer, kahvehane, kıraathane*”, (TDK, 2011: 1269) maddesinde açıklanan sosyal alana ait *kahvehane* ile aynı ticari, kapalı uzamdır.

Kimi zaman da, artık piyasada pek bulunmayan Edip Cansever'in kitaplarını getirirdi bana... Sahaflardan alıyordu herhalde... (21. s.)

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 2008) “*Genellikle kullanılmış ve eski kitap alıp satan kitapçı dükkânı*” şeklinde açıklanan “*sahaf*” sözcüğü, {-lAr} belirsiz çokluk eki ve {-DAn} eki olarak kitapların satın alındığı ticari, tanımsız uzamı anlatmaktadır.

Arada bir beni oradan telefonla arayıp, büroya gelip giden var mı diye soruyordu. Bunu sorması bile gereksizdi aslında, çünkü büroya genelevin nereye düştüğünü soranların dışında kimse gelmiyordu. (181. s.)

Metinde ilk cümlede verilen *büro* ticari uzamının, vericinin çalıştığı sanayi çarşısındaki iş yeridir. Büro, hem verici, hem alıcı için tanımlı, bilinen bir uzamdır. Yine Türkçe Sözlük'te “*Genel kadınların erkek kabul ettikleri yer, aşağı mahalle, kırmızı fener, koltuk, kerhane, umumhane*” (TDK, 2011: 927) şeklinde açıklanan *genelev* ticari bir uzamdır. *Genelev* ticari uzamı, vericiye yeri sorulduğuna göre verici tarafından tanımlı, alıcı içinse ilk kez geçen tanımsız nitelikte bir uzamdır.

Ben bunlarla uğraşırken, babam oralarda olmuyordu ama, onun tozlu bir bakkal dükkânında ya da erkenci yaşlılarla dolu bir kahvehanede çay içtiğini ve göz ucuyla beni izlediğini, hatta yaptığım her işe bir not verdiğini biliyordum. (70. s.)

Vericinin babasının olmadığını düşündüğü *oralarda* uzamı eksik tekrar yoluyla minibüsün çevresini anlatmaktadır. *Tozlu bakkal dükkânı* ve *kahvehane* ticari uzamlarıysa derin yapıda örtük bırakılmış “çarşı” kapsayan uzamına ait kapalı ticari uzamlardır. Metinde bakkal dükkânı ve kahvehane uzamları belirsiz, tanımsız uzamlardır. Bunu sağlayan ise "bir" sıfatıdır.

İsvan'ı nerede olduğunu şimdi bile anımsamadığım, önü adam boyu tel örgülerle çevrili karanlık bir pamuk deposundan almıştık. (163. s.)

Cümledeki *depo* göndergesi Türkçe Sözlük'te “*Bir malın toptan satıldığı ve çokça bulunduğu yer*” (TDK, 2011: 632) maddesiyle açıklanan, kapalı ticari uzamı anlatmaktadır. Bu cümlede verilen *depo* kapalı uzamında ise pamuk ticareti yapılmaktadır. Uzam, İsvan'ın bulunduğu yeri işaret etmektedir. Önceki cümlelerden, bir çatışma sonucu vurularak öldüğünü bildiğimiz İsvan'ın cenazesini almak üzere gidilen bu depo, önü adam boyu tel örgülerle çevrili ve karanlık olarak betimlenmiş böylece uzamı esenliksiz kılmıştır.

Kimi zaman sıcaktan şıpır şıpır terlediğimizde, çay bahçelerine oturup baş başa dondurma yedik. (187. s.)

Cümlede vericinin oturduğu uzamı işaret eden *çay bahçeleri*; çay, kahve, meşrubat gibi alkolsüz içeceklerin içildiği genelde üstü açık, ticari, tanımsız uzamı anlatmaktadır.

Gülderim, ablasıyla birlikte işlettikleri çeyiz dükkânına gidip geliyor, ikide bir eline kâğıt kalem alıp hesaplara dalıyor ya da bütün gece dantelli iç çamaşırlarından, armalı havlulardan, el örgüsü masa örtülerinden ve sim ışıltılarıyla dolu bir sürü giysiden söz ediyordu. (205. s.)

Verici roman boyunca karısının iş yerinden bahsetmiştir ancak bu iş yerinin ne üzerine olduğu ilk kez bu cümleyle somutlaşmıştır. Buna göre vericinin karısı Gülderim'in iş yeri; kendisinin işlettiği dantelli iç çamaşırlarının, armalı havluların, el örgüsü masa örtülerinin ve sim ışıltılarıyla dolu bir sürü giysinin satıldığı, verici açısından tanımlı ticari bir uzam olan *çeyiz dükkânı*dır.

Sıkıcı bir işti bu; ne yaptığım belli değildi gene; kimi zaman karşıdaki çay ocağına gazoz almaya gidiyor, kimi de çekicilerin başındaki adamlara yardım etmeye çalışarak zincirleri toplayıp kancaları yerlerine takıyor ya da boşalmış hidrolik kutularını el arabasının içine tepeleme yığıp hurdalığa götürüyordum. (206. s.)

Çay ocağı, çay, kahve vb. sıcak içeceklerin ve meşrubatların satıldığı ticari uzamı anlatır. Yine cümlenin devamındaki göndergelerden vericinin bulunduğu kapsayan uzamın çalıştığı işyeri olduğu çıkarılmaktadır. Dolayısıyla uzam kodlayıcısı verici açısından tanımlıdır.

Kentin çıkışında yavaşlayıp direksiyonu her zamanki akaryakıt istasyonuna kırdım. (209. s.)

Kentten çıkılan noktayı işaret eden *akaryakıt istasyonu* akaryakıt satılan ticari, tanımlı uzamı anlatmaktadır. Verici, belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *akaryakıt istasyonu* ticari uzamını, *her zamanki* sıfat öbeğiyle tamlayarak alıcıya bildiği, tanıdığı tanımlı bir uzam olarak aktarmıştır.

Çünkü o sırada, babam çarşıya varıp minibüsü çoktan çalıştırmış ve durağa çıkmış olurdu. (68. s.)

Durak sözcüğü cümlede işletme anlamındadır. Romanda vericinin babasının şoför oluşu açıkça söylenmemiştir. Ancak bu cümleyle bir minibüse sahip olmaları ve sabahları

minibüsü çalıştırıp *durak* ticari uzamına çıkmasıyla sezdirilmiştir. Durak, vericinin bildiği, okuyucunun da bağlamdan çıkarabileceği tanımlı bir uzam kodlayıcısıdır.

Çarşıya vardığımda, minibüsün çevresinde bekleyen yolcularla eşyaları görünce ellerimi bana geri getireceklerini düşünerek seviniyordum. (70. s.)

Çarşı sözcüğü birden çok dükkânın olduğu alışveriş yerini anlatmaktadır. Kasaba gibi küçük yerlerde çarşılar daha çok merkezi bir alana yapılır böylece *çarşı* daha çok bölgenin merkezini anlatır. Hedef durumundaki yolcular, işaret konumundaki minibüsün çevresinde konumlanmaktadır. Minibüsün bulunduğu bu yerin kapsayan uzamıysa *çarşı*dır. *Çarşı*, öncül göndermelerle bağlamdan tanınan, hem verici hem alıcı için belirli bir uzamdır.

Hatta kimi zaman, adlarımızı bile bilmeyen, ama görür görmez bizi tanıyan ve birkaç yıl sonra dükkânı bir köfteciye (ardından da Köşem Bar'a) dönüşecek olan, bir bacağı aksak Selim Ağabey'e gider, köşedeki piknik tüpünün üstünde fokurdayan mavi sırlı çaydanlığı devirmemeye dikkat ederek dükkânın arka tarafına geçer ve gün boyu, bacaklarımız yorgunluktan bükülüp topuklarımıza ağrılar oturuncaya dek, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yıllar önce Türkçeleştirip yayımladığı klasikleri bir bir gözden geçirirdik. (25. s.)

Cümlede örtük bırakılan verici ve karısının gittiği uzam *Selim Ağabey* değil, onun birkaç yıl sonra bir köfteciye ardından da Köşem Bar'a dönüşecek olan ticari uzam bilgisi veren dükkânıdır. Köşem Bar-(1) olması gereken belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki ticari uzam *Köşem Bar* şeklinde eksilteli verilmiştir. Cümlede *Selim Ağabey* ünvan öbeğinin göstereni bir kişi adı iken, bağlamdan çıkarılan diğer dil birimleriyle birlikte gösterilen yanı ona ait bir ticari uzam olan dükkândır. Bu nedenle uzam bilgisi isteyen *git-* eylemine bağlanabilmektedir. Bu dükkâna dair uzam bilgisi kişi adıyla örtük olarak verilmiştir. Cümlede verici ve karısının Millî Eğitim Bakanlığı'nın yıllar önce Türkçeleştirip yayımladığı klasikleri gözden geçirmeleri ifadesinden *Selim Ağabey* göndergesiyle örtük olarak verilen tanımlı, ticari uzamın kitap satılan bir dükkân olduğu çıkarılmaktadır.

Terzi, dükkânının önünü teneke maşrapayla sularken, havalanan toprak kokusu kasaba meydanından bulutlar halinde kıvrıla kıvrıla giderdi de, müdürü lojmandaki yatağında uyandırır sanki... (62. s.)

Dükkânın önünü sulayan öznenin terzi olması bilgisinden dükkânın *terzi* olduğu çıkarılmaktadır. Havalanan toprak kokusunun çıkış uzamı ise bu dükkânın önündeki uzam parçası, varış uzamı ise müdürün bulunduğu lojmandır. Verici uzam bilgisiyle terzi ve müdürün arasındaki bağa dikkat çekmiştir.

Çoğu zaman da, yolum sanayi çarşısına düşüyordu. (148. s.)

Sanayi çarşısı, aynı zamanda sanayiye dair dükkânları kapsayan durumda bir ticari uzamdır. Roman boyunca sözü edilen sanayi çarşısı, özellikle araba tamirine yönelik işlemlerin yapıldığı dükkânların olduğu bir uzamdır. Bu uzam, romanın akışında zamanda da değişime sebep olmakta vericiyi babasıyla yaşadığı çocukluk anılarına götürmektedir.

Karım işten döner dönmez, yatağımın altındaki sidik ve bok dolu kabı boşaltıp pencereleri sonuna kadar açıyor, ikimiz de, göz göze gelmekten çekiniyoruz bir süre; ben başucumdaki kitaplardan birini okuyor görünürken, o öteki odalarda oyalanıp içerinin havalanmasını bekliyor. (78. s.)

Cümlede verilen *iş* göndergesi “iş yeri” anlamında ticari uzam bildirmektedir. Vericinin yatağa bağlı olduğu bilindiğinden karısının döndüğü uzamın ev kapalı uzamı olduğunu çıkarmak mümkündür.

Resmî kuruluşlara, gazetelerden bulup seçtiğim işyerlerine ve caddelerde dolaşırken rastladığım vitrin duyurularında belirtilen adreslere, şimdiye dek yüzlerce dilekçe vermiştim. (112. s.)

Cümlede vericinin iş aramak için gittiği *resmî kuruluşlar* devletle ilgili yapıları anlatırken *işyerleri* ticari uzamları anlatır. Yine *vitrin* göndergesinin kapsayan uzamı, ticari uzama dair işyerleridir. *Adres* göndergesiyle bir kimsenin bulunduğu ya da oturduğu uzamı anlatarak vericinin vitrin camlarına asılı duyurulardan rastladığı ticari uzamları açıklamaktadır.

2.2.2.2.4. Taşıt Uzamlar

Taşıt uzamlar, hedefin içinde konumlandığı işaret durumundaki araçları anlatır. Varlığın içine yerleşmesi yönüyle çeşitli taşıtlar da uzam bilgisine dâhil edilmelidir. Bu uzamlar aynı zamanda kişilerin ve varlıkların uzamlar arası yer değiştirmesine aracılık eder.

Otobüsün ön koltuğuna yorgun bir tavşan gibi büzülmüş, öylece bakıyordum.
(7. s.)

Romanın bu ilk cümlesiyle bir otobüste başladığı öğrenilmektedir. Otobüsün ön koltuğuna yapısında *ön* yerleştirme sıfatı, *otobüsün koltuğu* ad tamlamasında tamlananın sıfatı olarak koltuğun otobüs içindeki yerini bildirmiştir. Metinlerde açılış cümlesi sayılan ilk ifadelerdeki bilgiler her zaman soyuttur. Bu durum uzam bilgisi için de geçerlidir. Cümlede verilen bilgilerden vericinin “otobüs” taşıt uzamı içerisinde yerleştiği bilinmektedir. Ancak bu otobüsün kalkış ya da varış bilgisi hatta hareket edip etmediği henüz bilinmemektedir. Bu ilk cümlede verilen “otobüs” taşıt uzamı sonraki sayfa boyunca derin yapıda örtük bırakılmıştır.

Gene de ben, dikiz aynasında yavaş yavaş kaybolan Bedranlardan en güçlü olanının (sözgelimi, bir bayram sabahı kasaba meydanındaki minibüsün içine gizlenerek akşama dek sessiz sessiz ağlayanın) peşime takıldığını düşünmekten kendimi alamamıştım kasabadan çıkarken. (10. s.)

Dikiz aynası göndergesi otobüse aittir böylece bağlamdan vericinin önceki cümlelerden bilinen otobüsün içinde olduğu anlaşılmaktadır. *Dikiz aynası* yapısı, çocukların bulunduğu uzamı değil görüntülerinin yansıdığı uzamı işaret eder. Vericinin bulunduğu uzam hâlâ otobüstür. Ancak yüzey yapıda verilmemiştir. Yine verici çocukluğunda kasaba meydanındaki *minibüs* taşıt uzamına gizlendiğini hatırlamaktadır.

Bir ikindi sıcağında, kentten kasabaya dönüyorduk sanıyorum; kocaman çamlarla kaplı Ayvacık yokuşunun dönemeçlerine doğru yaklaşmıştık. (149. s.)

Cümlede *kentten kasabaya dönüyorduk*, *Ayvacık yokuşununun dönemeçlerine yaklaşmıştık* ifadeleri yola dair göndergelerdir. Öyleyse içinde olmaları gereken bir taşıt uzamı bilgisi gereklidir. Bu cümle için örtük bırakılsa da vericinin içinde bulunduğu

uzamın *minibüs* taşıt uzamı olduğu önceki cümleler aracılığıyla bağlamdan çıkarılmaktadır.

Önümdede bir taksinin durduğunu nice sonra fark ettim. Saçlarımdan süzülen yağmur damlacıklarıyla birlikte, elimdeki bavulu bagaja koyup hemen arka koltuğa attım kendimi. (66. s.)

Cümlede hedef durumundaki vericinin derin yapıda bırakılan “taksin” arka koltuğuna yerleştiği anlatılmaktadır.

Oysa ikimiz de biliyoruz ki, boşlukta sallanan ellerimizde, duvarları okuyan yüzlerimizde, düğümlenen hıçkırıklarımızda ve dudaklarımızdaki sessizlikte konaklaya konaklaya ilerleyen bu yorgun tren, usancın, nefretin ve sonunun nereye varacağı şimdiden kestirilemeyen bir düşmanlığın tohumlarını taşıyor geleceğe... (49. s.)

Cümlede *usancın, nefretin ve sonunun nereye varacağı şimdiden kestirilemeyen bir düşmanlığın tohumlarının* taşıt uzamı mecaz anlamdaki “tren”dir.

Hatta o yıllarda bu bir zorunluluktan benim için. Çünkü babam, güpegündüz direksiyon başında uyumaya başlamıştı ve onun bu huyunu artık bütün kasabalılar biliyordu. (211. s.)

Öncül göndermelerden vericinin babasının minibüsü içinde olduğu bilinmektedir. Cümlede vericinin babasının direksiyon başında uyurken içinde bulunduğu taşıt uzam “minibüs”tür. Taşıt uzamın *minibüs* olduğu, direksiyon başı göndergesinden çıkarılmaktadır.

Babam kasabadan uzaklaşır uzaklaşmaz, araba kullanmaya hevesli olan birtakım insanlar, geride kalan otomobile, kamyona ya da minibüse binip binip keyiflerince geziyorlardı. (151. s.)

Cümlede hedef durumundaki *araba kullanmaya hevesli olan birtakım insanların*, işaret durumundaki *otomobil, kamyon ve minübüs* taşıt uzamlarına yerleşerek gezdiği anlatılmaktadır.

Sonuç olarak roman boyunca rastlanılan farklı türden uzamların, anlatının olay örgüsüne ve söylemine dair pek çok bilgi sunduğu görülmüştür. Romanın konusu kendini gerçekleştirmek üzere kasabadan kente gelen Bedran'ın kentte de aradığı huzuru bulamaması, sonrasında ise kaza geçirip yatağa bağlı kalması ile devam ettiği için uzam kodlayıcı adların çoğu eseniksiz uzamlar biçiminde verilmiştir. Esenlikli uzamlara ise ancak evliliğindeki ilk yıllarında rastlanır. Söylemde, bulunulan kapsayan uzamın niteliği, coğrafi konumu, gelişmişliği gibi özellikler elbette uzam kodlayıcı adların türüne de yansiyacaktır. Zira romanda yer alan uzam kodlayıcı adların türleri de kapsayan uzamın kent ya da kasaba oluşuna göre değişiklik göstermektedir. Örneğin kasaba kapsayan uzamında coğrafyaya dair bilgi veren açık uzamlara daha çok rastlanırken, kent kapsayan uzamında ticari uzamlara sıkça rastlanmaktadır. Roman boyunca en sık karşılaşılan uzam türlerini tablo halinde görmek uzam kodlayıcı adlar hakkında fikir sahibi olmaya yardımcı olacaktır. Buna göre aşağıdaki tablolarda romanın temel kapsayan uzamları durumundaki kasaba ve kent uzamlarına dair en sık kullanılan türler verilmiştir.

Açık uzam	Kapalı uzam	Ara uzam	Kapsayan uzam	Kapsanan uzam	Özel yer uzamı	Herkeşe açık uzam	Coğrafyaya ilişkin uzam	İnşaedilmiş uzam	Ticari uzam	Taşıt uzam
kasaba meydanı	kasabadaki ev	cam	kasaba	bahçe	Denizli	kasaba meydanı	kayalıklar	ev	dükkan	otobüs
evin bahçesi	evin alacakaranlık odaları	koltuk	ıssız köyler	evler	Baklan ovası	lojman	orman	bakkal	kahvehane	taksi
dam	avlu	pencere	anacaddede	balkon	Çal	park	bozkır	kahvehane	kıraathane	kamyonet
tören alanı	odalar	bahçe duvarı	sokak	avlu	Ayvacık	otobüs durağı	mor dağlar	durak	minibüs durağı	minibüs
sokak	tuvalet	kapı	ova köyleri	kayalıklar	Pamukkale	minibüs durağı	tepeler	terzi dükkanı	bakkal	otomobil
cadde	lojman	-	tören alanı	tepeler	Çorlu	tören alanı	ova	lojman	-	araba
ana yol	terzi dükkanı	-	bozkır	-	-	-	dere	kıraathane	-	at arabası
üzüm bağları	bakkal	-	-	-	-	-	kır	-	-	-
harmanın yeri	kahvehane	-	-	-	-	-	uçurum kenarı	-	-	-
düzlük	-	-	-	-	-	-	tarlalar	-	-	-
çarşı	-	-	-	-	-	-	düzlük	-	-	-
tören alanı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 4: Kasabaya Ait En Sık Kullanılan Uzam Türleri

Açık uzam	Kapalı uzam	Ara uzam	Kapsayan uzam	Kapsanan uzam	Özel yer uzamı	Herkese açık uzam	Coğrafyaya ilişkin uzam	İnşaa edilmiş uzam	Ticari uzam	Taşıt uzam
meydan	kentteki ev	pencer e	kent	bahçe	Kaleiçi	hapishane	dağ	cadde	dükkân	otobüs
park	evin odaları	kapı	cadde	evler	Moskova	park	vadi	sokak	sahafklar	taksi
sokak	gecekondu	eşik	sokak	balkon	Gözler köyü	hastane	yamaç	bina	çarşı pazar	tren
çarşı	büro	duvar	meydan	oda	-	üniversite	tepe	kavşak	kitapçı	minibüs
sokak	bina	cam	apartman	salon	-	çarşı	yokuş	köprü	köfteci	gemi
mahalle	daire	yorgan	daire	pist	-	lunapark	-	apartman	bar	kamyon
cadde	apartman dairesi	bahçe duvarı	bodrum katı	yatak odası	-	otobüs durağı	-	okul bahçesi	birahane	kamyonet
alan	gökdelen	-	öğrenci evi	mutfak	-	kantin	-	öğrenci yurdu	düğün salonu	otomobil
köşe başları	garaj	-	bina	koridor	-	birahane	-	gökdele n	büfe	at arabası
kaldırımlar	depo	-	dünya	banyo	-	terminal	-	büro	otobüs terminali	kurtarma aracı
anayol	ağşap ev	-	yuva	peron	-	resim galerisi	-	prefabrik büro	kahvehane	-
bahçe	kimsesiz ev	-	İşhanı	yazıhane	-	iş yerleri	-	çay ocağı	kantin	-
-	briket oda	-	sanayi çarşısı	antre	-	çiçekçi	-	köprü	çeyiz dükkânı	-
-	baraka	-	gecekondu mahallesi	büro	-	minibüs durağı	-	briket oda	çiçekçi	-
kaza yerleri	bodrum katları	-	yeryüzü	yazıhane	-	taksi durağı	-	kimsesiz ev	dondurma dükkânı	-
köprü	yazıhane	-	kimsesiz ev	tuvalet	-	İşhanı	-	terminal	iş yerleri	-
-	İşhanı	-	bodrum katları	kantin	-	lokanta	-	baraka	işhanı	-
-	çeyiz dükkânı	-	terminal	oto galerisi	-	bakkal	-	bodrum katları	tabakhane	-
-	oto galerisi	-	-	-	-	noter	-	çeyiz dükkânı	lokanta	-
-	lokanta	-	-	-	-	savcılık	-	-	oto galerisi	-
-	birahane	-	-	-	-	-	-	-	akaryakıt istasyonu	-

Tablo 5: Kente Ait En Sık Kullanılan Uzam Türleri

2.3. UZAM BİLGİSİ VEREN BELİRTEÇLER VE YER-YÖN BELİRTEÇ TÜMLECİ DURUMU

2.3.1. Uzam Bilgisi Veren Belirteçler

Uzam ifadesi veren görevsel dil birimlerinden biri de belirteçlerdir. Sözdiziminde belirteçler, “yer-yön belirteç tümleci” göreviyle ad soylu ya da eylem soylu yüklemelerin yerini, yönünü bildirirler. Yüklemle uzam ilişkisine giren belirteçler, yer-yön belirteci olarak tanımlanır. Yüklem konumundaki bitmiş ya da bitmemiş eylemlerin ve ad soylu yüklemelerin uzam bilgisini vererek yer-yön belirteç tümleci göreviyle işleme çıkan bu dil birimleri; *ileri, geri, içeri, dışarı, aşağı, yukarı* gibi sınırlı sayıda sözcükten oluşur.

Muharrem Ergin, yer-yön belirteçlerinin boşlukta bir yer ifade eden yer isimleri olduğunu söyler. Sayıları çok fazla olmayan bu sözcüklerin, aşağı yukarı hepsinde bir yön ifadesi olduğu için *belirteç* olarak eylemin yönünü gösterdiklerini belirtir. Ergin’e göre, zaten çoğu yön eki ile belirteç yapılmış bu sözcükler, eskiden beri en çok kullanılan *ileri, geri, aşağı, yukarı, içeri, dışarı, beri* göndergeleridir. Bu belirteçler, Eski Anadolu Türkçesinde *ilerü, girü, aşağı, yukaru, içerü, dışaru, (taşaru), berü* şeklinde görülür (2007: 259).

Başlı başına yer-yön belirteci olarak işleme çıkan dil birimleri, Ergin’in de belirttiği gibi sayıca fazla değildir. Bu belirteçlerin çoğu, bugün artık kalıplaşmış {-ArI}, {-rA} yön gösterme ekleriyle türemiştir. Suzan Duran, Orhun Yazıtlarından itibaren -garu / -gerü / -karu / -kerü biçiminde görülen bu yön eklerinin, zaman içinde tarihi ve coğrafi şartların etkisiyle birtakım ses değişiklikleri yaşayarak -karu / -kerü halini aldığını, daha Uygurlar zamanında mekân bildiren belirteçlerle kalıplaşarak 13. yüzyıldan itibaren -aru / -erü biçimine dönüştüğünü belirtir. Duran, mekân zarfları olarak tanımladığı bu göstergelerin kendilerine eklenen yön ekleriyle kalıplaşma temayülü olduğu bilgisini verir. *İçgerü > içerü > içeri, yokkaru > yokaru > yokarı > yukarı* vb. örneklerinde olduğu gibi (1998: 3-5).

Ahmet Buran da yön gösterme ekinin bugün artık durum eki olmaktan çıktığını, bazı kelimelerde kalıplaşmış belirteç yapma eki olarak yaşadığını söyler. Buran’a göre, ekin işlevini bugün *doğru, taraf, yan, karşı* vb. ilgeçler karşılamaktadır (1999: 268).

Kerime Üstünova, bugün üzerlerine başka ad işletim ekleri alabilmeleriyle kalıplaşmış sayılan, eskicil bir ad işletim eki olarak görülen “yön ekleri”nin durumunu şu şekilde açıklar:

“Bugün Türkiye Türkçesinde bazı zarflarda ve edatlarda eskimiş ad işletme eklerinin yaşamaya devam ettiğini, bir kısmının eski işlevini unutup yeni işlev üstlendiklerini ya da eski işlevine sadık olmakla birlikte yeni oluşumlar içinde görev aldıklarını biliyoruz. Bunun sonucunda ekin geldiği sözcük başka bir ulama geçmekte, doğal olarak işlev değişikliği ile birlikte sahip olunacak hak değişikliği de gündeme gelmektedir. Bunlardan biri de {-ArI}, {-rA} yer-yön gösterme eklerinin durumudur. Dışarı, geri, içeri, ileri, sonra, taşra, üzre, yukarı vb.” (2012: 265).

Yer-yön belirteçleri, eksiz olarak kullanıma çıkabilecekleri gibi ad işletim ekleriyle de uzam bilgisi verebilirler. Ad işletme ekine ihtiyacı olmadığı halde ekli olarak kullanıma çıkan belirteçlerin, uzam ifadesine belirginlik katmak için bu şekilde, eklerle işletildiği düşünülebilir. Üstünova’ya göre, yer-yön gösterme eklerini alan *dışarı, yukarı, vb.* sözcüklerin ad işletimine girmeleri, bünyelerinde bulunan yer-yön gösterme ekinin işlev değişikliği yaşadığının açık kanıtıdır. Çünkü aynı tabanda iki durum ekinin üst üste gelmesi bağdaşıklık açısından kabul edilemez bir durumdur (2012: 267). Kimi araştırmacılara göreyse yer-yön belirteçleri, ad işletim ekleriyle kullanıma çıktıklarında görevsel olarak belirteç değil ad olurlar ve bu durumda söz dizimine de yer-yön belirteç tümleci olarak girmezler²⁸. Ancak bu çalışmada söz konusu belirteçler, ekli ya da eksiz kullanımlarının herhangi bir görev ya da anlam değişikliği yaratmaması açısından, söz diziminde yer-yön belirteç tümleci olarak kabul edilmiştir. Bu ekleri taşıyan dil birimleri, ait oldukları cümlelerde verdikleri uzam ifadesiyle yer-yön belirteç tümleci olarak değerlendirilmiştir.

Yer-yön belirteçlerinin bünyelerinde yer-yön gösterme eki barındırmaları sonucu eyleme taşınırken yeniden *yön* anlamsal rolüne sahip {-A} ekini almaları, dilbilimde “uzatım” olarak görülür²⁹. Batılı dilbilimcilerce *pleonasm* kavramıyla verilen uzatım, Türkiye Türkçesinde gereksiz sözcük kullanımı, söz uzatımı, ek yığılması gibi ifadelerle değerlendirilir. Lehmann, uzatımı “artıklık” kavramıyla açıklar. Lehmann’a göre, bir mesaj daha önce ileilmeyen bilgilere hiçbir katkıda bulunmayan unsurlar içeriyorsa, gereksizdir (2005: 120). Bu gereksiz unsurlar ise “artık” terimiyle ele alınır. Geleneksel

²⁸ Bk. Tahir Nejat Gencan (2001: 103-123), Muharrem Ergin (2012:400), Leyla Karahan (Karahan, 1999: 46-59), Rasim Şimşek (1987: 121), Haydar Ediskun (1999: 353-360), Hikmet Dizdaroğlu (1974: 142) vd.

²⁹ Uzam anlatımında “uzatım” konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Hnade Ünver Özdoğan, *Uzam Anlatımında Dilbilimsel Uzatım: “Sonsuzluğa Nokta” Romanı Örneği*, Türkçeye Saygı: Prof. Dr. Hacı Ömer Karpuz’a Armağanı, Konya: Palet Yayınları, 2021, ss. 537-547.

dil bilgisinde uzatımlar, dilin en az çaba ilkesi sonucu bir anlatım bozukluğu olarak görülmüştür ve uzatıma neden olan unsurlar yine *artık* unsur olarak değerlendirilmiştir. Ancak her ne kadar bu artık unsurların anlatım bozukluğu yarattığı düşünülse de birçoğunun dilimize yerleştiği ve kullanımına devam ettiği görülmektedir. İsa Sarı, artışa sebep olan bu unsurların, iletinin anlamsal içeriğini değiştirmeyip ek bir bilgi sunmasa da, çeşitli stilistik veya pragmatik amaçlarla ya da dil içi/dışı değişimlerle ortaya çıkabileceğini söyler (2015: 1014). Aşağıda yer alan cümlede bu durumun örneğini görmek mümkündür.

Kalkıp giyindi sonra, buruk bir yüzle salonun karanlığına çıkıp dışarıya doğru yürüdü. (201. s.)

Yukarıda verilen örnek cümlede *dışarı* sözcüğü, {-A} ekiyle *doğru* ilgecine taşınmış, öbekleşerek yürünen uzamın yönünü açıklamıştır. Ancak *doğru* ilgeci olmadan yalnızca *dışarıya* belirtecinin kullanıma çıkması da aynı anlamı verecektir. Hatta *dışarı* belirtecinin, {-A} ekini almadan eksiz kullanıma çıkmasında da herhangi bir anlam daralması olmayacaktır. Zira *dışarı* belirteci, yapısında yer alan {-ArI} ekinden dolayı hâlihazırda yönelme anlamı içermektedir. {-ArI} yön eki, bugün artık arkaik kalarak kalıplaşmış olsa da eskicil kullanımı unutulmamıştır. Bu nedenle, örnekte {-A} ekinin *artık* unsur olarak karşımıza çıkıp biçimsel uzatım meydana getirdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla cümlede hem {-A} ekinin hem *doğru* yapısının artık olduğu söylenebilir.

Yer yön belirteçlerinin anlamsal işlevine bakıldığında örtük uzam bilgisi taşıdıkları görülür. Bu örtük uzam bilgisi öncül ve ardıl göndermeler sayesinde ancak bağlam içerisinde çözülebilir. Aşağıdaki başlıklarda romanda rastlanan yer-yön belirteçleri, ve bu belirteçlerin bağlam dâhilinde taşıdıkları örtük uzam ifadeleri açıklanmıştır.

2.3.1.1. İleri

Romanda *ileri* belirtecinin eksiz kullanımına rastlanmamıştır. Belirteç, tüm kullanımlarında {-A} ekiyle yer-yön belirteç tümleci göreviyle yükleme taşınmıştır.

İnanılmaz bir esneklikle başını yana yatırıp yolun soluna geçti, öfkeyle gürlledi ve gürler gürlemez de hızla ileriye fırladı. (149. s.)

Cümlede *ileri* yer-yön belirteci, {-A} ekiyle bitmiş *fırıl-* eylemine taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle, örtük bırakılmış özne durumundaki *kamyonun* yöneldiği uzamı açıklamıştır. Belirteç, bulunulan konumdan daha ötede belirsiz bir alanı açıklamıştır.

Sivri yüzünü ileriye uzatarak, sanki gönlündeki yere doğru yol alıyormuş da bir türlü varamıyormuş gibi durup dinlenmeden sigara içiyordu. (207. s.)

Verilen cümledeyse *ileri* belirteci, {-A} ekiyle yan önermenin yüklemi durumundaki bitmemiş *uzatarak* ulacına taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle vericinin yüzünü uzattığı yönü bildirmiştir.

Kimilerinin bakışlarında ileriye doğru atılma hazırlığı varmış gibi görünüyorsa da, bu, otobüsün o yöne doğru hızla gidişindendi. (11. s.)

Bu cümledeyse *ileri* belirteci, {-A} eki ve “doğru” ilgeciyle öbekleşerek *atılma* ad eylemine taşınmış, yan önermenin nesnesi içerisinde yer almıştır (*ileriye doğru atılma hazırlığı*). Belirteç, {-A} eki ve “doğru” ilgeci olmadan *atılma* ad eylemine taşınsaydı da herhangi bir anlam daralmasına uğramayacağı görülmektedir.

2.3.1.2. Geri

Romanda “geri” belirtecinin hem eksiz hem de {-A} ya da {-DA} ekiyle yükleme taşıdığı örneklere rastlanmıştır. Belirteç, hareket bildiren devingen eylemlerle kullanıma çıktığında çıkış ve varış uzamı istemekte; uzam konusundaki bilgileri öğrenmemizi sağlayan *bilmek, görmek, bakmak* vb. devingen eylemlerle ve durağan eylemlerle kullanıma çıktığında ise geride bulunan bir uzam parçasına gönderme yapmaktadır.

Şoförler Fahir Ağabey'in tersine, oldukça telaşsızdılar; egzoz boruları vapur bacaları gibi havaya bakan araçlara binip yavaş yavaş yola koyuluyor, aradan birkaç saat geçince de kancalarına eciş bücüş bir otomobil ölüsünü takarak geri dönüyorlardı. (206. s.)

Cümlede *dön-* eylemine yer-yön belirteç tümleci göreviyle bağlanan *geri* belirteci, örtük bırakılan şoförlerin çıkış uzamı olan *sanayi çarşısındaki dükkânı* açıklamıştır.

Çıkkılan ve geri dönülüp varılan uzam, sanayi çarşısındaki tamirci dükkânıdır. Dolayısıyla belirteç, verici ve alıcının bildiği tanımlı bir uzama gönderme yapmıştır.

Salondan çıkarken durup bir daha baktı geriye ve ortadaki genişliği gözleriyle tartıp bir paçavra gibi gerisin geri bıraktıktan sonra; “Döne döne zeybek oynarsınız artık burada!” diye homurdandı. (32. s.)

Bu cümledeyse *geri* belirteci, {-A} ekiyle yükleme taşınmış, özne durumundaki abla Günay’ın baktığı uzamı açıklamıştır. Sözcük, ablanın gerisinde kalan *salon* özel uzamına gönderme yapmıştır. Yine Günay’ın *ortadaki genişliği bir paçavra gibi bıraktığı* yer olan *salon* özel uzamı *gerisin geri* yer-yön belirteciyle verilmiştir.

Ütü masası da geride kaldı sonra, Van Gogh da, sehpa da... Salona çıkmıştım. (171. s.)

Yukarıdaki cümlede verici kendisinin ilerlemesini eşyaların *geride* kalmasıyla anlatmıştır. İlk cümlede ütü masasının kaldığı uzam, {-DA} ekli *geri* belirteciyle bildirilmiş ardından eksilteli cümlede içinde verilmiş ve alıcının tamamlaması istenmiştir.

2.3.1.3. İçeri

Kapalı, iç uzamlara gönderme yapan *içeri* belirteci romanda hem eksiz hem de {-A} ve {-DA} ekiyle işleme çıktığı örneklerle rastlanmıştır. Bu inceleme, dış / açık uzamdan iç / kapalı uzama olabileceği gibi iç / kapalı uzamların kapsadığı yine iç uzamlarda da olabilir.

Sonra, bir elim onun elinde, çaresiz, boynumu büküp içeri girdim. (93. s.)

Cümlede örtük bırakılan kapsayan uzam, apartmandaki bodrum katında bulunan öğrenci evinin girişidir. *İçeri* sözcüğü, yer-yön belirteç tümleci göreviyle bodrum katındaki dairenin içeriğini anlatmış, açık dış uzamdan kapalı iç uzama geçildiğini bildirmiştir.

Tozlu bir kitap cennetiydi o dükkân, insan içeriye girdi mi yavaş yavaş dışarıyı unutturdu. (25. s.)

Cümlede *içeri* yer-yön belirteci, {-A} ekiyle *girdi mi* ulacına taşınmış, tozlu kitap dükkânının içerisinde kalan kapalı, iç uzamı anlatmıştır. *Dışarı* belirteciyse dükkânın dışında kalan uzamı açıklamıştır. Dolayısıyla aynı cümle içinde yan önermeyle temel önermenin uzamı, “içeri-dışarı” karşıtlık ilişkisiyle verilmiştir.

El yordamıyla yürüyüp perdeyi açtım, pırıl pırıl ay ışığı doldu içeriye. (124. s.)

Cümlede “içeri” belirteci, {-A} ekiyle *dol-* eylemine taşınmış, ay ışığının dolduğu uzam olan örtük durumdaki salonun içinin anlatmış böylece *salon* kapalı, iç uzamına gönderme yapmıştır.

Gene de, odaya sinen sapsarı bok kokusu bir türlü uçup gitmiyor olmalı ki, yanm saat sonra yanıma geldiğinde, sanki içeride başka kaplar varmış da gizliyormuşum gibi kuşkuyla çevresine bakmıyor. (78. s.)

Cümlede *içeri* belirteci *oda* kapalı özel uzamına gönderme yapmış, {-DA} ekiyle yüklem görevindeki *var* adına taşınmıştır.

2.3.1.4. Dışarı

İncelenen romanda *dışarı* belirtecinin eksiz, {-A} ekiyle ve {-DA} ekiyle yükleme taşıdığı örneklere rastlanmıştır. Tespit edilen örneklerde *dışarı* belirteci, kapalı / iç uzamlardan dış / açık uzamlara çıkıldığını anlatmaktadır.

Bense dışarı çıkıp kentle yüz yüze gelmekten korkuyordum. (174. s.)

Cümlede *dışarı* belirteci, yan önermenin belirteç tümleci durumundaki *çıkıp* ulacına eksiz olarak taşınmıştır. Sözcük, ev kapalı uzamının dışındaki, kapsayan durumunda olan kentin dış uzamını açıklamıştır.

Evet, gidecekti. Bu evde onu sürekli dışarıya iten bir şeyler vardı, dışarıda da elinden eteğinden çeken güzellikler olmalıydı. (146. s.)

Cümlede *dışarı* yer-yön belirteci, yan önermenin yüklemi durumundaki *iten* ortacına {-A} ekiyle taşınmış, örtük özne vericinin karısının uzamını yer-yön belirteç tümleci göreviyle açıklamıştır. Cümlelerin devamında yine *dışarı* belirteci bu kez {-DA}

ekiyle yükleme taşınmış, öznenin uzamını yine yer-yön belirteç tümleci göreviyle açıklamıştır. Sözü edilen *dışarı* belirteci, evin dışındaki uzamdan ziyade dışarıdaki hayatı açıklamaktadır. Bu bilgiye ise bağlam aracılığıyla ulaşılmaktadır.

2.3.1.5. Aşağı

Romanda aşağı belirtecinin, {-A}, {-DA} ve {-DAn} ekiyle yükleme taşındığı örneklere rastlanmıştır.

Belleklerinde kopuk kopuk efe hikâyeleri, roman sayfalarından çıkıp gelen atlar, şiirlere yaslanan dumanlı dağlar ya da bir filmin sonunda, mavzerine sarılıp yokuş aşağı koşan, yalnız, yapayalnız bir efe, rüzgârda uçuşan cepkeni, hışırdayan çalılıklar ve aşağılarda, çok aşağılarda kınalı bir gelin... (140. s.)

Cümlede *yokuş aşağı* yapısındaki *aşağı* belirteci, eksiz olarak özne durumundaki *efenin* koştığı uzamı açıklamıştır. Cümlenin devamındaysa özne durumundaki *kınalı bir gelinin* uzamı, çokluk ulamı ve {-DA} ekiyle işleme çıkmış *aşağı* yer-yön belirteç tümleci göreviyle verilmiştir. Belirteç, tam tekrarlarla yüzey yapıda yer alarak uzama derinlik katmıştır.

Daha, böyle üst üste neler oluyor demeye bile kalmadan, minibüs de resmî bir kamyonetle aynı anda daracık bir köprüye girip aşağıya uçtu. (153. s.)

Cümlede *aşağı* belirteci, {-A} ekiyle *uç-* bitmiş eylemine taşınmış, özne durumundaki minibüsün uçtuğu *dere* uzamına gönderme yapmıştır.

Kalabalık dağıldıktan sonra, polis ekipleri gelip gittikten ve şoförün cesedi götürüldükten sonra da, beline kadar yükselen sazların içine dalıp apar topar aşağıya indi. (150. s.)

Yine bu cümlede {-A} ad işletim ekli *aşağı* belirteci, örtük durumundaki vericinin babasının indiği, aşağıda bulunan *dereye* gönderme yapmaktadır.

Elim ayağıma dolaşıyordu izlendiğimi düşününce; bir gözümlle aşağıdan uzatılan sepete bakıyorsam, bir gözümlle de gizlice babamı arıyordum. (70. s.)

Bu cümlede vericinin minibüs taşıt uzamı içinde olduğu önceki göndermelerden bilinmektedir. {-DAn} ekli *aşağı* göndergesi ise *uzatılan* ortacına belirteç tümleci göreviyle taşınmış, sepetlerin uzatıldığı kaynağı, minibüse göre alçakta kalan minibüs dışındaki uzamı açıklamıştır.

2.3.1.6. *Yukarı*

İncelenen romanda *yukarı* belirtecinin eksiz ya da {-A} ve {-DA} ekleriyle işleme çıktığı örneklere rastlanmıştır.

Karım kollarımdan tutup yüzümü yukarı çevirince, gözlerimi açtım. (135. s.)

Cümlede *yukarı* yer-yön belirteci, eksiz olarak yan önermenin yüklemi durumundaki *çevirince* ulacına taşınmış, vericinin yüzünün çevrildiği uzamı yani tavanı açıklamıştır.

Yukarıya baksan salkım salkım bir avize, köşeye yürüsen yusuvarlak bir masayla çevresinde mürit sessizliğiyle bekleyen pembe kadife kaplı altı sandalye... (24. s.)

Cümlede *yukarı* belirteci, {-A} ekiyle yan önermenin yüklemi durumundaki *bak-*eylemine taşınmış, bakılan yön durumundaki tavanı, yer-yön belirteç tümleci göreviyle açıklamıştır.

Sonra, pencereleri yukarıda kalan, o rutubet kokulu salonda oturmuştuk. (39. s.)

Cümlede *yukarı* yer-yön belirteci, {-DA} durum ekiyle *kalan* ortacına taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle salona ait pencerelerin bulunduğu uzamı açıklamıştır.

Sonuç olarak uzam ifadesine yer-yön belirteç tümleci göreviyle hizmet eden belirteçlerin ekli ya da eksiz olarak işleme çıktığı görülmüştür. Roman boyunca tespit edilen belirteçlerin işletildiği ekler tabloda gösterilmiştir.

Romanda Geçen Belirteçler				
	Eksiz	{-A} ekli	{-DA} ekli	{-DAn} ekli
ileri	×	✓	×	×
geri	✓	✓	✓	×
içeri	✓	✓	✓	×
dışarı	✓	✓	✓	×
aşağı	×	✓	✓	✓
yukarı	✓	✓	✓	×

Tablo 6: Romanda Geçen Belirteçler

2.3.2. Uzam İfadesinde Yer-Yön Belirteç Tümlenci Durumu

Yerleştirme adlarıyla kurulu yapılar, uzam kodlayıcı adlarla kurulu yapılar ve ilgeç öbekleriyle kurulu yapılar bitmiş ya da bitmemiş eylemlerin yerini yönünü bildirerek sözdizimine yer-yön belirteç tümlenci göreviyle çıkarlar.

İlgili başlıkta açıklandığı üzere yerleştirme sözcükleri, konum hakkında alıcıya bilgi vererek varlıkların uzamda yerleşmesini kodlar. Bu sözcükler, cümlede ad ya da sıfat göreviyle kullanıma çıkarlar ve tamlamalar kurarlar. Sözlüksel anlam özellikleri taşısalar da esas anlamları birlikte kullanıma çıktıkları, yerleştirilmesine hizmet ettikleri varlıklarla tamamlanır. Uzam ifadesinde yerleştirme adlarıyla kurulu yapılar, çoğunlukla ad tamlaması kuruluşunda eylemsilere / eylemlere taşınarak söz dizimine belirteç tümlenci göreviyle çıkarlar.

Bir duvardan bir duvara yürüdüm bir süre vakit geçirebilmek için, pencerenin önünde dikildim, masanın başında oyalandım ve bir ara sabredemeyip banyoya doğru ilerledim ve içerideki loş koridora göz attım; çamaşır makinesinin küf kokulu uğultusu bütün hızıyla sürüyordu. (41. s.)

Örnekte “ön” yerleştirme adıyla kurulu *pencerenin önü* belirtili ad tamlaması, {-DA} ekiyle durağan *dikil-* eylemine taşınmış, vericinin dikildiği uzamı, yer-yön belirteç tümlenci göreviyle açıklamıştır. Yine vericinin oyalandığı uzam, “baş” yerleştirme adıyla kurulu *masanın başı* belirtili ad tamlamasına gelen {-DA} ekiyle yer-yön belirteç tümlenci göreviyle verilmiştir.

Kasabayla kent arasında gidip gelirken, sık sık arızalanırdı bu minibüs; biz de akşamları evin önünde orasını burasını sökü� dağıtır, el fenerlerinin cılız ışıkları altında, sabahlara dek onarmaya çalışırdık. (67. s.)

Bu cümledeyse minibüsün gidip geldiği kasabayla kent uzamlarının mesafesi, “ara” yerleştirme adıyla verilmiştir. Tamlama, {-DA} ekiyle yer-yön belirteç tümleci göreviyle *gidip gelirken* ulacına taşınmıştır. Verici ve babasının sık sık arızalanan bu minibüsü onarmaya çalıştıkları uzamsa “ön” yerleştirme adıyla kurulu {-DA} ekiyle işleme çıkmış *evin önü* belirtili ad tamlamasıyla yer-yön belirteç tümleci göreviyle verilmiştir.

Oysa nefret ediyordum o otomobillerden; tamirhanelerin görüntüsünden, havadaki çekiş seslerinden, yoldan gelip geçen kamyonlardan, beyaz dişli çıraklardan, eciş bücüş kaporta yığınlarından, otobüslerden ve özellikle de otobüslerin içinde uyuyan yolculardan nefret ediyordum. (183. s.)

Cümlede vericinin nefret ettiği yolcuların bulunduğu uzam, otobüs taşıt uzamının içidir. *Otobüslerin içi* belirtili ad tamlaması, {-DA} ekiyle *uyuyan* ortacına yer-yön belirteç tümleci göreviyle taşınmıştır.

Sıra arkadaki briket odaya gelince, bavulumu toplayıp Chevrolet'in yanına koydum. (202. s.)

Cümlede *arkadaki briket oda* sıfat tamlaması, {-DA} ekiyle *gelince* ulacına yer-yön belirteç tümleci göreviyle taşınmıştır. Vericinin bavulunu yerleştirdiği uzamsa “yan” yerleştirme adıyla işaretlenmiş belirtili ad tamlaması yapısındaki *Chevrolet'in yanı*’dır. Tamlama, {-A} ekiyle yükleme taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle bavulun koyulduğu hedef uzamı açıklamıştır.

Köşede, portatif bir kitaplık var. (18. s.)

Bu cümledeyse vericinin bulunduğu odanın bir köşesini anlatan *köşe* yerleştirme adı, {-DA} eki alarak kitaplığın bulunduğu uzamı, yer-yön belirteç tümleci göreviyle bildirmektedir.

Hemen içeri girememiştik bu yüzden, kapının dibinde durup bir süre umutsuz umutsuz bakmıştık. Sonra Meftune, sehpaların yanından kalçasını kıvrarak geçmiş ve büronun arka kapısına doğru yürümüştü. (178. s.)

Örnek metinde “dip” yerleştirme adıyla kurulu *kapının dibi* belirtili ad tamlaması, {-DA} eki alarak yer-yön belirteç tümleci yapısında Meftune ve vericinin durduğu uzamı açıklamıştır. Yine devingen uzamsal ilişkinin verildiği cümlede, Meftune’nin geçtiği uzam, “yan” yerleştirme adının yer aldığı {-DA} ekli *sehpaların yanı* belirtili ad tamlaması, yer-yön belirteç tümleci görevindedir.

Hem sadece çarşıya gitmiyor ki baban, bazen kasabanın dışına çıkıp sabahtan akşama kadar köy köy geziyor. (68. s.)

Cümlede “dış” dışsal yerleştirme adı, *kasabanın dışı* belirtili ad tamlamasında tamlanan durumunda kasabanın dışında kalan uzamı soyut bir şekilde açıklamıştır. Tamlama, {-A} ekiyle çıkıp ulacına yer-yön belirteç tümleci göreviyle taşınmıştır.

Uzama dair dil birimleri ve bunların kurdukları anlam bağları açısından sözdiziminde sıkça yer tutan sözcük türlerinden biri olan adlar, yer-yön belirteç tümleci göreviyle kullanıma çıkabilirler. Bu adlar, söz konusu bölümde belirtildiği gibi, özel adlar ya da cins adlar temelinde yükleme taşınarak herkese açık, özel, kapsayan, kapsanan, ticari ya da taşıt uzam bilgisi verirler. Uzam bilgisi veren adlar, eksiz olarak yükleme taşınabileceği gibi ad işletim eklerinden {-A}, {-DA}, {-DAn} ekleriyle de geldikleri adla bağlandıkları yüklem arasında yer ilgisi kurabilirler. Ya da bu adlar, diğer adlara söz konusu eklerle bağlanarak öbek halinde yer-yön belirteç tümleci göreviyle uzam bilgisi verebilirler.

Babamsa, yirmi yıl önce Çorlu’da askerlik yaparken tanıdığı bir binbaşuya gitmekten başka çıkar yolumuzun kalmadığını belirtmişti. (114. s.)

Cümlede {-DA} ad işletim ekiyle kullanıma çıkan *Çorlu* özel yer adı, ulaca taşınarak vericinin babasının askerlik yaptığı uzamı, yer-yön belirteç tümleci göreviyle açıklamıştır.

Kasabadan, bir daha dönmemek üzere ayrılırken, nelerimi almıştım acaba?
(51. s.)

Kasaba kapsayan uzamı, {-DAn} ekiyle *al-* eylemine taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle alınan eşyaların kaynak uzamını açıklamıştır.

Kapıyı açıp eve girdiğimde, Turanla kıvırcık saçlı, salonda ateşli bir konuşmaya tutuşmuş, öfkeyle bağırap çağırıyordular. (120. s.)

Örnek cümlede kapsayan özel uzamı açıklayan *ev* göstergesi, {-A} ekiyle yönelme ilgisiyle ulaca taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle vericinin girdiği uzamı bildirmiştir. Yine *salon*, eve ait özel uzamı, {-DA} ekiyle bulunma ilgisiyle nerede sorusuna cevap vererek yer-yön belirteç tümleci göreviyle Turan ve kıvırcık saçlının tartıştığı uzamı açıklamıştır.

Kentin çıkışında yavaşlayıp direksiyonu her zamanki akaryakıt istasyonuna kırdım. (209. s.)

Cümlede *kent* kapsayan uzamıyla tamlama kurmuş *kentin çıkışı* belirtili ad tamlaması {-DA} ekiyle *yavaşlayıp* ulacına taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle yavaşlanan uzamı anlatmıştır. Vericinin, direksiyonu kırdığı yönü işaret eden *akaryakıt istasyonu* ticari uzamıysa {-A} ekiyle yer-yön belirteç tümleci göreviyle uzam bilgisi vermiştir.

Çatık kaşlı, kapkara bir adam çalışıyordu burada; içeride oturup camdan bakıyor, korna çalınmadıkça ya da avaz avaz bağırmadıkça yerinden kalkmıyordu. (209. s.)

Cümlede *bura* zamiri, eksik tekrar yoluyla “akaryakıt istasyonu”nun yerini tutmuş, {-DA} ekiyle çatık kaşlı, kapkara adamın çalıştığı uzamı yer-yön belirteç tümleci göreviyle açıklamıştır. Tamlayanı derin yapıda bırakılmış iyelik öbeği yapısındaki *yerinden* göstergesi ise {-DAn} ekiyle istasyondaki bu adamın kalkmadığı uzamın kaynağını açıklamıştır.

Ova köylerinden gelen köpek havlamalarını dinliyordum kimi de... (120. s.)

Yukarıdaki cümlede köpek havlamalarının kapsayan uzamı, belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *ova köyleri*dir. Coğrafi bir uzama işaret eden tamlama, {-DAn}

ekiyle yer-yön belirteç tümleci göreviyle köpek havlamalarının geldiği kaynak uzamı açıklamıştır.

Otobüs terminaline girdiğimizdeyse, yağmur karşılamıştı bizi; koşuşan insanların, perona girip çıkan otobüslerin, tepeleme dolmuş çöp bidonlarının, bavulların ve ayrılıkların üstüne sinsi sinsi çiseliyordu. (50. s.)

Bu metinde otobüsün içerisindeki yolcularla birlikte vericinin girdiği uzam, herkese açık, belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *otobüs terminalidir*. Tamlama, {-A} ekiyle *girdiğimizdeyse* ulacına taşınmış, yer-yön belirteç tümleci göreviyle işleme girmiştir. Cümlede geçen *peron* cins adı, yine {-A} ekiyle yer-yön belirteç tümleci göreviyle işleme çıkmış böylece otobüslerin girip çıktığı uzamı açıklamıştır.

Uzam bilgisi veren adlar {-A} ... {-A}, {-DAn} ... {-A}, {-DA} ... {-DA} yapılarında ikileme kurarak yer-yön belirteç tümleci göreviyle eylemlerin / eylemsilerin yerini, yönünü bildirebilir³⁰.

Seyrek geldiği yıllarda minibüsümüz yoktu henüz, babam ekmek parası için kentten kente gezer, hiç görmediğimiz, hiç bilmediğimiz kamyonlarda uzun yol şoförlüğü yapardı. (69. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede {-DAn} ... {-A} yapısıyla öbekleşmiş, belirsiz *kentten kente* ikilemesi, yer-yön belirteç tümleci göreviyle vericinin babasının gezdiği uzamı açıklamıştır.

İlgili bölümde değinildiği gibi {-A}, {-DA}, {-DAn} ad işletim ekleriyle öbekleşen ve uzam ifadesine yer-yön ilgisiyle hizmet eden ilgeçler de sözdiziminde yer-yön belirteç tümleci vazifesindedir. Mustafa Öner bu durumu, *yön hali ekinin* Eski Anadolu Türkçesinden itibaren fonksiyonunu kaybedip kalıplaşmaya başlamasıyla ilişkilendirir. Buna göre yön ekinin boşalttığı çekimler, sentaktik (edatlı) kanaldan yapılmaya devam etmiştir. -aru / -erü > Ø > > doğru, karşı vb. kullanımının güçlenerek devam etmesi de böyledir (1999: 10-18). Yine Üstünova, biçim değiştirerek donuklaşan yön eklerinin işlevlerini *değın, doğru, kadar, karşı* edatlarının üstlendiğini söyler (2012: 266). Romanda uzam bilgisine hizmet ettiği belirlenen ad işletim ekleriyle kullanıma çıkan *doğru* ve *karşı* ilgeçleriyle kurulu öbeklerin, söz diziminde yer-yön belirteç tümleci

³⁰ Konuyla ilgili diğer örnekler “Uzam Bilgisi Veren İkilemeler” başlığında ele alınmıştır.

görevinde oluşunun, eskicil kullanımındaki yön eki işlevi dolayısıyla olduğu düşünülebilir.

O anda tören alanında bulunması gereken nahiye müdürü, tepeye çıkmış, ardına bile bakmadan, yavaş yavaş dağlara doğru yürüyordu çünkü. (60. s.)

Cümlede *doğru* ilgeci, {-A} ad işletim ekiyle *dağlar* göstergesiyle öbekleşmiş, *yürü-* bitmiş eylemine sorulan nereye sorusuna cevap vererek özne durumundaki nahiye müdürünün yürüdüğü uzamı, yer-yön belirteç tümleci göreviyle açıklamıştır.

Gene de beni apartmanın çıkış kapısına kadar uğurladılar. (180. s.)

Bu cümledeyse *kadar* ilgeci, *apartmanın çıkış kapısı* belirtili ad tamlamasıyla {-A} ekiyle öbekleşmiş, yer-yön belirteç tümleci göreviyle vericinin uğurlandığı uzamı açıklamıştır.

2.4. UZAM BİLGİSİ VEREN İLGEÇLER

Türkiye Türkçesinde uzamsal ilişkilere yön veren bir diğer görevsel sözcük türü ilgeçlerdir. Uzam bilgisinde ilgeçler, {-A} ve {-DAn} ad işletim ekleriyle uzam kodlayan adlara eklenirler ve ilgeç öbekleri oluştururlar. *Yönelme, mesafe, karşıtlık, taraf* vb. anlam ilgileriyle bağlama hizmet eden bu dil birimleri, sözdiziminde yer-yön belirteç tümleci olarak işleme çıkarlar.

Bu çalışmada uzam ifadesinin önemli göstergelerinden olan yerleştirme adları, tek başlarına anlamları olmaları, işleme girmeleri, tamlama ve ikileme kurmaları yönleriyle ilgeçler içerisinde değerlendirilmeyecektir. Önceki bölümlerde bu sözcükler, yerleştirme adları başlığında ayrıca incelenmiştir³¹. Çalışmada ad işletim ekleriyle kurulu, birleşik yapıda uzam bilgisine hizmet eden ilgeçler olarak {-A} *doğru*, {-A} *değin*, {-A} *dek*, {-A} *kadar*, {-A} *karşı*, {-DAn} *beri*, {-DAn} *öte*, {-DAn} *yana* yapıları taranmıştır. Ancak romanda bu ilgeçlerden yalnızca “doğru” ve “kadar” ilgeçleriyle kurulu örneklere rastlanmıştır.

Doğru ilgeci, “*ad + {-A} + doğru*” yapısında ilgeç öbekleri kurarak uzam ifadesine hizmet eder. Söz diziminde yer-yön belirteç tümleci göreviyle bitmiş ya da

³¹ Bk. s. 40, “Konum Sözcükleri / Yerleştirme Adları”.

bitmemiş eylemlere bağlanan bu dil birimleri, eylemin / eylemsinin yöneldiği uzamı bildirir. Yine doğru ilgecinin cümlelerde “artık” unsur kullanıma çıktığı görülmüştür.

Parmaklarımın arasından yükselen duman mavi bir tel gibi kıvrıla büküle havada dans ediyor, kimi zaman kaskatı kesiliyor, kimi de ani bir kararla önümdeki şoförün kırışık ensesine doğru yaklaşıp onu boğmaya hazırlanıp duraksıyordu.
(12. s.)

Bu cümlede vericinin bulunduğu uzam, yüzey yapıda verilmese de bağlamdan bir otobüs olduğu bilinmektedir. *Önümdeki şoförün kırışık ensesi* belirtili ad tamlamasına eklenen {-A} doğru yapısı, ilgeç öbeği oluşturarak tamlamayı sözdiziminde yer-yön belirteç tümleci işleviyle yaklaşım ulacına taşımıştır. İlgeç öbeği, ulaç öbeği içinde yer alarak hedef durumundaki *dumanın* işaret durumundaki *önümdeki şoförün kırışık ensesi* yapısıyla uzamsal ilişkisini yönelme ilgisiyle açıklamıştır. *Doğru* ilgeci, cümelde yer almasa da herhangi bir anlam daralması olmayacaktır.

O töreni aşım başucuma gelinceye dek neredeyse tanıyamazdım onu, öyle ince, öyle buğulu hareket eder ve öyle sessiz gülümserdi ki, bir an için ben, İsvan'ın Turan kılığına girip yatağıma doğru yürüdüğünü sanırdım (19. s.)

Metinde *yatak* göstergesi, {-A} durum eki + *doğru* ilgeciyle öbikleşerek özne durumundaki Turan'ın *yürü-* eylemini gerçekleştirdiği yönü açıklamıştır. Turan, yatağa değil yatağın bulunduğu yöne doğru yürümektedir. Eylem, bir yerde ilerlemek değil, bir yöne doğru ilerlemek anlamında kullanıldığından *doğru* ilgeciyle işleme girmiştir. İlgeç öbeği, ortaç öbeği içinde yer-yön belirteci göreviyle yer almıştır.

Ablanın arkadaşı Günay'dı bu; Figen'le bize yarım yamalak bir merhaba dedikten sonra, kaim bıyıklarını dişleyip deri ceketini ışıldatarak ablanın peşinden çamaşır makinesinin uğultusuna doğru yürüdü. (40. s.)

Çamaşır makinesinin uğultusu belirtili ad tamlaması *doğru* ilgeciyle öbikleşerek özne durumundaki ablanın arkadaşı Günay'ın, yürüdüğü uzamın yönünü yer-yön belirteç tümleci yapısında açıklamıştır.

Şoför sigara içti peş peşe, bir ara radyoyu açıp ibreyi istasyonlar arasında gezdirdi, ensesini kaşdı ve sanki beni nereye götüreceğini biliyormuşçasına, taksiyi kentin derinliklerine doğru sürdükçe sürdü. (67. s.)

Bu metindeyse taksi şoförünün taksiyi sürdüğü uzam, kentin derinlikleri belirtili ad tamlamasına gelen *doğru* ilgeciyle öbekleşen yer-yön belirteç tümleci görevindeki *kentin derinliklerine doğru* yapısıdır. Yapı, taksinin yöneldiği uzamı açıklamıştır.

Kumların üzerindeki kanlara göz ucuyla baka baka, kamyona doğru yürüdü. (150. s.)

Cümlede örtük bırakılan özne vericinin babasıdır. *Kamyon* göstergesi, {-A} ekiyle *doğru* ilgeciyle öbekleşerek yer-yön belirteç tümleci göreviyle vericinin babasının yürüdüğü uzam parçasına gönderme yapmıştır. Yürünen uzam, kamyona kadarki -çıkış noktası belirsiz, varış noktası kamyon olan- mesafedir.

Sonra, işte böyle baka baka biz de o adamlara benzedik sanki; iki kardeş, ne yaptığımızın farkına bile varmadan, uyurgezerler gibi, kanarya sarısı otomobilimize doğru yürümeye başladık. (155. s.)

Yine bu metinde tamlayanı derin yapıda bırakılan *kanarya sarısı otomobilimiz* iyelik öbeğine gelen {-A} *durum eki* + *doğru* yapısıyla kurulu öbek, otomobilin yönündeki uzam parçasına gönderme yapmıştır.

Artık, yolun iki yanındaki buğday tarlaları, geldiğimiz yöne doğru sapsarı bir sel halinde hızla akıyordu. (156. s.)

Cümlede örtük bırakılan, özne durumundaki verici ve arkadaşının bir arabanın içinde iki yanında buğday tarlası olan bir yolda ilerlediği çıkarılmaktadır. Vericinin sapsarı bir sele benzettiği bu tarlaların aktığı uzam, {-A} ekiyle *doğru* ilgeciyle öbekleşmiş *geldiğimiz yön* sıfat tamlamasıdır. Yer-yön belirteç tümleci görevindeki yapı, yönelme bildirmiştir.

Kahverengi tül perdeler bile tozların ağırlığıyla büsbütün yere doğru sarkmıştı.
(178. s.)

Cümlede *yer* göstergesi {-A} durum eki + *doğru* ilgeciyle öbekleşmiş, kahverengi tül perdelerin sarktığı uzamı yönelme ilgisiyle açıklamıştır. Perdeler, zemine kadar değil zemine doğru aşağı yönde sarmaktadır.

Daha sonra, birlikte dışarıya çıkıp karanlıkta, ağır adımlarla onun evine doğru yürümeye başladık. (118. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede *onun evi* iyelik öbeğine gelen {-A} durum eki + *doğru* yapısıyla ilgeç öbeği kurulmuş, öbek yürünen uzamın yönü açıklamıştır.

Bir ikindi sıcağında, kentten kasabaya dönüyorduk sanıyorum; kocaman çamlarla kaplı Ayvacık yokuşunun dönemeçlerine doğru yaklaşmıştık. (149. s.)

Cümlede bir minibüsün içindeki verici ve yolcuların yaklaştığı uzam, {-A} *doğru* ilgeciyle öbekleşmiş *kocaman çamlarla kaplı Ayvacık yokuşunun dönemeçleri* belirtili ad tamlamasıdır. Yer-yön belirteç tümleci görevindeki yapıda ilgeç öbeği, yönelme bildirmiştir.

Kadar ilgeci, romanda “Ad + {-A} +kadar” yapısıyla uzam bilgisine hizmet etmiştir. Tespit edilen {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle öbekleşmiş yapılar, mesafe bildirmiş, eylemdeki hareketin / durumun varış, bitiş noktasını açıklamıştır.

Hatta, kasaba tarihinin alacakaranlığında kalan o avcının, kendini onlarca parçaya bölerek bir otobüs dolusu yolcuya dönüştüğünü ve beni şoförün hemen arkasındaki koltuğa kadar kovaladığını düşünmüştüm. (11. s.)

Bu örnekte *şoförün hemen arkasındaki koltuk* sıfat tamlaması {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle öbekleşmiş ve yer-yön belirteç tümleci olarak işleme çıkmıştır. İlgeç öbeği, avcının vericiyi kovaladığı uzamın mesafesini açıklamıştır.

Bakmaksızın, elimde olmayan bir şey; bakışlarımla belimi doğrultabiliyorum çünkü, bakışlarımla karşı duvara kadar yürüyüp geri gelebiliyor, tavana uzanabiliyor ya da odamdan çıkabiliyorum. (88. s.)

Vericinin bakışlarıyla yürüdüğünü hayal ettiği uzam, karşı duvara kadar olan mesafedir. Bu mesafe, *karşı duvar* sıfat tamlamasıyla öbeleşen {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle verilmiştir.

Yolculuk boyunca içmek için, büfelere kadar koşup birkaç bira aldım sonra, arkama iyice yaslanıp birinin kapağını açtım. (112. s.)

Yukarıdaki örnekte *büfeler* göstergesi, {-A} eki ve *kadar* ilgeciyle öbeleşerek yan önermenin yüklemi durumundaki *koşup* ulacına yer-yön belirteç tümleci göreviyle taşınmıştır. İlgeç öbeği, koşulan uzamı mesafe anlamıyla açıklamıştır. Birkaç biranın alındığı yer, cümlede örtük bırakılmıştır ancak vericinin büfelere kadar koştuğu bilindiğinden biraları da büfeden aldığı çıkarılabilmektedir.

Öyle ki, neredeyse sürükleye sürükleye taşıyabiliyordum onu ve artık peronlarda bekleyen otobüslerin yanına kadar gelmiştim. (51. s.)

Vericinin otobüs terminalinde olduğu önceki cümlelerden bilinmektedir. Geldiği mesafenin peronlarda bekleyen otobüslerin yanı olduğunu ise *kadar* ilgeciyle anlatmaktadır. *Peronlarda bekleyen otobüslerin yanı* belirtili ad tamlaması {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle öbeleşerek terminal içindeki vericinin geldiği yeri mesafe anlamıyla açıklamıştır.

Karım iki şişman bavulla kapıya kadar gidip son kez başım çevirdiğinde de, bakışlarımla ayağa kalkacağım kuşkusuz; belki de ayağa kalkan bakışlarımın içinde ince sesli bir başka bakış, “Gitme...” diyecek yavaşça, “Git...me!” (89. s.)

Vericinin karısının gideceği uzam, kapıya kadarki mesafedir. *Kapı* göstergesi, {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle *gidip* ulacına taşınmış yer-yön belirteç tümleci göreviyle gidilen mesafeyi işaret etmiştir.

Akşamları bodrum katına dönmeden önce, biraz yürüyordum bu yüzden; rastgele bir caddeye takılıp sonuna kadar gidiyor, tepelere turmanan gecekonduların göbeğinde ya da deri kokularının kasıp kavurduğu tabakhanelerin arasında, geç saatlere dek avare avare dolaşıyordum. (148. s.)

Vericinin gittiği uzam caddenin sonuna kadarki mesafedir. Tamlayanı derin yapıda örtük bırakılmış **caddenin** sonu belirtili ad tamlaması {-A} durum eki + kadar ilgeciyle öbekleşerek uzama, mesafe ilgisiyle hizmet etmiştir.

Önümüzde birkaç köprü vardı, onları geçince kıvrıla kıvrıla Çal ayrımına kadar tepeyi tırmanacak, sonra da Baklan ovasına çıkacaktık. (149. s.)

Cümlede *Çal ayrımı* belirtisiz sıfat tamlaması {-A} kadar ilgeciyle öbekleşerek tepenin tırmanılacak mesafesini anlatmıştır.

Ne yapacağına, bize nasıl davranacağına henüz karar verememiş gibiydi. İki üç adım yakınımıza kadar yürüyüp durdu. (199. s.)

Cümlede *abla*, verici ve Ayla'nın bulunduğu konumun iki üç adım yakınında *dur*-durağan eylemiyle yerleşmiştir. *İki üç adım yakını* iyelik öbeği, {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle işleme çıkararak yürüyüp ulacına taşınmış, ablanın yürüdüğü mesafeyi açıklamıştır.

Bu sırada bitişikteki oto galerisinin davul göbekli üç patronu çakıl döşeli alanın ucuna kadar gelmiş, karayağız çocukla birlikte olup bitenleri izliyorlardı. (202. s.)

Cümlede *çakıl döşeli alanın ucu* belirtili ad tamlaması {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle öbekleşerek özne durumundaki *bitişikteki oto galerisinin davul göbekli üç patronun* geldiği uzamı, mesafe ilişkisiyle açıklamıştır.

“Gözler köyünden geçiyorsundur inşallah!” dedi. (210. s.)

“Geçiyorum,” dedim kapıya yürürken.

“Şu çocuğu oraya kadar götürür müsün?” (210. s.)

Cümlede *ora* zamiri eksik tekrar yoluyla *Gözler Köyüne* gönderme yapmaktadır. Zamir, {-A} durum eki + *kadar* ilgeciyle öbekleşerek çocuğun götürüleceği uzamın mesafesini açıklamıştır.

3. UZAM KODLAYICILARINI TAŞIYAN EKLER

Türkçede uzamsal ilişkileri sağlayan dil birimlerinden biri de uzam kodlayıcı eklerdir. En eski kaynaklarından bu yana sözcükleri uzamda ifade etmek için eklerden yararlanan dilimiz, uzamsal ilişkileri de uzam kodlayıcı eklerle sağlar. Bu ekler geleneksel dilbilgisinde çeşitli kaynaklarda farklı gruplandırılrsa da adları, cümlede *yönelme*, *bulunma*, *çıkma* görevleriyle işleme çıkaran ekler oldukları tanımlarda ortak kanıdır³². Bu çalışmada uzam kodlayıcılarını taşıyan ekler, bağlamda kullanıma çıktıkları *yön*, *yol*, *güzergâh*, *yerleşme*, *hedef*, *kaynak* gibi farklı anlamsal rolleriyle açıklanmaya çalışılacaktır.

Uzam ifadesinin önemli yapı taşlarından biri olan ekler, ad işletimi kategorisindedir. Bu ekler, geldiği adı ada ya da eyleme / yükleme yer ilgisiyle bağlayarak uzamsal ilişkiye hizmet eder. Gerek uzamda yerleştirilen hedef durumundaki varlık,

³² Korkmaz, söz konusu ekleri “Ad Çekimi Ekleri” başlığı altında *yönelme*, *bulunma*, *çıkma* durumu olarak ele almıştır. {-A} ekini, Yönelme Durumu başlığında “kelime gruplarında ve cümlede adı fiile yönelme ve yaklaşma işlevi ile bağlayan durum”, olarak açıklar. Bulunma Durumu başlığında {-DA} ekini “fiildeki oluş ve kılışın yerini bildiren durum” olarak açıklar. Çıkma Durumu olarak adlandırdığı {-DAn} ekini ise eklendiği adda, fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösterme durumu olarak açıklar. (Korkmaz, 2003: 24-25). Ediskun, “İsmin -e Durumu (Datif)” olarak isimlendirdiği {-A} ekine Korkmaz gibi uzamsal açıdan bakarak genellikle fiilin yönünü gösterdiğini ancak anlam sınırının oldukça geniş olduğunu söyler. Ediskun “İsmin -de durumu (Locatif)” başlığında {-DA} ekini; ismi fiile bağlayan ve genellikle fiilin, kendi içinde, üstünde, üzerinde oluştuğunu belirtmek üzere ismin girdiği durum olarak açıklar. Ediskun’un üzerinde durduğu bir nokta da {-DA} durum eki genellikle ismi fiile bağladığı için (var: evde var; yok: evde yok vb. örnekler hariç) fiilleri yokmuş gibi görünen kimi cümlelerde gizli bir fiilin bulunduğunu unutmamak gerektiğidir. Örneğin *tavada yumurta* cümlesinde {-DA} eki *tavada pişmiş yumurta* biçiminde *piş-* fiiline bağlıdır. Ediskun “-den durumu (Ablatif)” başlığında {-DAn} ekini; ismi fiile bağlayan ve - genellikle- fiilin, kendinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirtmek üzere kullanılan durum olarak açıklar. Örneğin *sinemadan geliyor* cümlesinde *sinema*, kelimesine getirilmiş {-DAn} eki, kelimeyi fiile bağlamakta ve *gelmek* işinin sinemadan başladığını göstermektedir. Bu bakımdan bu ek, {-A} durumunun karşılığı gibidir. (Ediskun, 1999: 111-113) Ergin; Datif, Lokatif, Ablatif ekleri başlıklarında bu ekleri “ismi fiile bağlar ve fiilin yerini gösterirler”, şeklinde açıklar. Buna göre datifin yaklaşma ana fonksiyonuyla fiile bağlandığını, lokatifin fiilin kendi içinde cereyan ettiğini belirten bir bulunma hali gösterdiğini, ablatifin ise fiilin gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için kullanıldığını söyler. Ablatif eki datif ve lokatif ekleriyle birlikte zaman ve mekân içinde işin yer ve istikametini bildirmektedir ve bunu bulunma, yaklaşma ve uzaklaşmayı ifade etmek suretiyle yapar. (Ergin, 2012: 229) Banguoğlu bu ekleri; kime hali adın *yönelme*, *girme hali* (datif), kimde hali adın *durma*, *kalma hali* (locatif) ve kimden hali (ablatif) ise adın *çıkma*, *uzaklaşma hali* şeklinde açıklar. Banguoğlu bu üç halin adın zaman ve mekân içinde yer ve yön gösterme halleri olduğunu söyler. Bu halleri ile bu adlar fiilin oluştuğu yerleme şartlarını belirtir ve Banguoğlu bu hallere yer yön halleri adını verir. Yer yön halleri birçok zarfın yapımına da girer (Banguoğlu, 2011: 325-328). Atabay, Özel ve Kutluk (2003: 36-39) bu ekleri, “Ad Durumları” başlığı altında *yönelme durumu*, *kalma durumu* ve *çıkma durumu* olarak açıklarlar. Karahan, bu ekleri a. Bağlantı ekleri (-a, -da, -dan) olarak açıklar (TDK, 1999: 305). Üstünova ise “Ad İşletim Ekleri” başlığıyla incelediği söz konusu ekleri, a. Adı ada bağlayan ad işleme ekleri ve b. Adı eyleme bağlayan ad işleme ekleri olmak üzere iki grupta ele alıp kendi içlerinde alt başlıklar altında buldukları yerdeki anlamsal ve görevsel işlevini göz önünde bulundurarak inceler (2012).

gerekse yerleştirmeye yardımcı işaret durumundaki varlık arasındaki uzamsal ilişki temelinde ad işletim eklerinden {-A}, {-DA}, {-DAn} ile sağlanır³³. Söz konusu ekler, aynı biçimlerde farklı işlevlerde olabilir. Ancak bu çalışmada belirlenen eklerin yalnızca uzamsal işlevleri üzerinde durulacaktır.

Düz yolda takla atmış, köprüden uçmuş, uçurumdan yuvarlanmış ya da yol kenarına yan yatmış araçları kancalara takıp sürükleye sürükleye sanayi çarşısına getirirken babamı düşünüyordum durup dinlenmeden. Durup dinlenmeden onun yüz çizgileriyle boğuşuyordum... (209. s.)

Örnek cümlede araçların takla attığı yeri açıklayan sıfat tamlaması yapısındaki *düz yol* uzamı {-DA}, araçların uçtukları ve yuvarlandıkları uzamın kaynağını gösteren *köprü* ve *uçurum* göstergeleri {-DAn}, araçların yan yattığı hedefi açıklayan *yol kenarı* uzamı {-A}, yine bu araçların getirildiği hedef olan *sanayi çarşısı* uzamı {-A} ekiyle işleme girmiş ve uzam bilgisine hizmet etmiştir.

Söz konusu ekler varlıkların adlarına ya da yerleştirme adlarına gelerek eklendiği uzam ifadesini ileri taşır. Bunlardan {-A} ve {-DAn}, daha çok devingen uzamsal ilişkilerde kullanıma çıkarken {-DA} eki durağan uzamsal ilişkileri betimler. Yerleştirme adlarıyla kullanıma çıktıklarındaysa ad tamlaması kurarlar ve tamlanan durumundaki yerleştirme adlarına eklenirler.

Turan’la İsvan, minderlerin üstüne kıvrılıp yatmışlardı. (124. s.)

Örnek cümlede *minderlerin üstü* belirtili ad tamlamasında *üst* yerleştirme adı tamlanan durumundadır. Turan’la İsvan minderler altta, onlar üstte olacak şekilde minderlerde *yat-* durağan eylemiyle konumlanmaktadır. *Minderlerin üstü* tamlamasına getirilen {-A} eki, yön anlamsal rolüyle tamlamayı ileri taşımış, *yat-* eyleminin gerçekleştiği uzamı göstermiştir. Bu cümlede Turan’la İsvan’ın yattığı konumu anlatan *minderlerin üstü-ne* yapısı, durağan uzam ilişkilerde bulunma kodlayan {-DA} ekiyle de işleme girebilirdi. Ancak cümlede {-A} eki, Tahir Kahraman’ın da belirttiği gibi “bulunuş” bildirerek {-DA} ekinin işlevine eşdeğerdir (1999: 28). Bu ekler, kimi araştırmacılara göre Eski Türkçe döneminden beri birbirlerinin görevlerini yerine

³³ Bu eklerin dışında yön gösterme eki de varlıkları uzamsal boyutta belirtir. Ancak geleneksel dilbilgisi kitaplarında yön gösterme eklerinin diğer ad işletim ekleri içindeki yeri tartışmalıdır.

getirebildikleri için³⁴ {-A} ekinin bulunma bildirerek {-DA} eki gibi işleme girmesi rastlanılan bir durumdur. Ancak Kerime Üstünova, bunu eklerin birbiri yerine kullanımı değil de eklerin birden fazla işleviyle açıklar. Türkçede biçimleri aynı işlevleri farklı ekler olduğu gibi biçimleri farklı işlevleri aynı ekler de vardır³⁵.

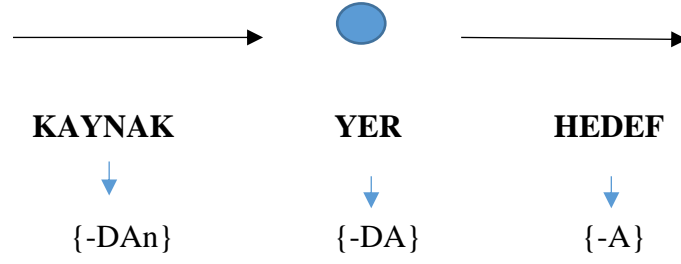
Melek Erdem, Chomsky'nin üretici dilbiliminin bir yeni varyantı olarak görülen ve temellerinin 1868'de ortaya atılmış olduğu durum dilbilimi (case grammar) yaklaşımının temelini eylemle ad öbeklerinin hâl görevleri arasındaki semantik ilişkilerin belirlenmesi olduğunu söyler. Buna göre bir cümlenin temeli, eylem ve bu eylemin aldığı tümleçtir. Dolayısıyla eylem ve tümleç arasındaki ilişkiyi aydınlatmak gerekir (Erdem, 2006: 39). Nitekim Üstünova da eylemlerin cümle yapısını belirleyen en önemli dil birimleri olduğunu söyler. Böylece kendilerine bağlanacak adın, hangi işletme ekini alacağı konusunda belirleyici olan eylemdir. Yani ad işletme ekini alan addır ancak adın hangi ad işletme ekini alacağını kararı eyleme aittir (2012: 60). Dilbilgisinde bu konu yabancı kaynaklarda valency, Türkçe kaynaklarda ise istem (valenz) olarak açıklanır. “İstem sözlüksel bir unsurun, özellikle fiillerin söz dizimsel ve semantik çevresini belirleyebilme ve yönetebilme gücünü ifade eder.” (Nuh Doğan: 2011: V). Uzam ifadesinde semantik olarak *hedef, konum, yer, yön, güzergâh* gibi anlamsal rollere göre eylemlerin istemine uygun olarak durum ekli tamlayıcıları değişebilir. Ya da uzam kodlayıcıları, eylemin istemine göre cümlede seçimlik ya da zorunlu öge olabilir³⁶. Bu çalışmada istem konusuna derinlemesine girilmeyecek yalnızca eylemlerin uzamsal istemlerinde aldıkları durum ekli tamlayıcıları anlamsal rolleriyle (*hedef, konum, yer, güzergâh*) gösterilecektir.

Pınar İBE AKCAN, anlamsal olarak hedefin kaynağı, kaynağın da hedefi önvarsaydığını söyler. Ancak yüzey yapıda ikisi de olmak zorunda değildir (2010: 254).

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Vildan Koçoğlu Gündoğdu, 2011: 1232.

³⁵ Eklerin biçimsel ve işlevsel rolleri konusunda bakınız Kerime Üstünova, *Ad İşletimi*, 2012, ss. 40-47.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bk., Nuh DOĞAN; *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2011 / YAYLAGÜL Özen, “Türk Dilinde Çok Anlamlılık ve Nedenleri”, V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, Ankara: Türk Dil Kurumu, 20-26 Eylül 2004, ss. 3175- 3186 / WILLEMS Klaas, “Logical polysemy and variable verb valency”, *Language Sciences*, S. 28, 2006, ss. 580-603 / UZUN, Nadir Engin, “Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık ve Rol Kuramı”, *Dil Dergisi*, S. 51, 1997, ss. 5-20 / KAHRAMAN Tahir, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996 / JACKENDOFF Ray S., *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, Cambridge, Massachusetts and London, England: MIT Press, 1972.

Kasabalılar da, meraklı yüzlerle gelip çevremizi kuşatırlardı hemen; bahçe duvarlarının üstüne, kaldırımlara, damlara, pencere ve balkonlara tepeleme yığılırlar, hatta ağaçlara tırmanıp tıpkı kuşlar gibi üçer beşer tünerlerdi. (57. s.)

Yukarıdaki örnekte özne durumundaki kasabalıların yığıldıkları uzamları anlatan *bahçe duvarlarının üstü, kaldırımlar, damlar, pencere ve balkonlar* {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle ileriye taşınmıştır. Ancak *pencere* ara uzamının aldığı ek, derin yapıda bırakılmıştır. Yine sıralı cümlede ortak özne durumundaki kasabalıların tırmandığı uzam *ağaçlar*, {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle *tırmanıp* ulacına taşınmıştır. *Tırman-* eylemi Türkçe Sözlük (TDK, 2011: 2352)’e göre “*El ve ayakları yardımıyla yükseğe çıkmak*” ve “*Bitki, yakınındaki bir nesneye tutunarak yükselmek*” anlamlarında kullanıldığında hedef bilgisine ihtiyaç duymakta ve {-A} eki istemektedir. Eylem, *yokuş, merdiven vb. çıkmak* anlamlarında güzergâh bilgisi ifade ettiğinde ise {-I} eki istemektedir. Bu cümlede “*El ve ayakları yardımıyla yükseğe çıkmak*” anlamında kullanıldığından {-A} ekiyle ileri taşınmaktadır.

Sessizce yürüdük sonra; o önde ben arkada, bahçe duvarını aşp merdivenleri tırmandık. (194. s.)

Bu cümlede aynı *tırman-* eyleminin {-A} ekini istemediği görülmektedir. Çünkü güzergâh bilgisine odaklanılmıştır.

Otobüsün uğultusu hâlâ kulaklarımda çınlıyor. (16. s.)

Yine örnek cümlede *kulaklarımda çınla-* yapısında *çınla-* eylemi “çın diye ses çıkarmak” anlamında kullanıldığından hedef bilgisine ihtiyaç duymuş {-DA} ekiyle kullanıma çıkmıştır.

Havada çınlayan çekiç sesleri yüreğimde yankılanıyordu. (144. s.)

Yukarıdaki cümlede ise *hava-da çınla-* yapısında ortaç “çın diye ses çıkarmak” anlamında kullanılarak *hava* uzamında gerçekleşmiş ve {-DA} ekiyle kullanılmıştır.

Kentteki sahafları dükkân dükkân gezip kitaplar aldığımız yıllar geride kalmıştı artık; votka bardaklarıyla çınlayan akşamlarımız, üç şiirli saatlerimiz ve evimizi dokunuşlar denizine dönüştüren sıcak yaz gecelerimiz geride kalmıştı. (162. s.)

Bu cümlede ise *votka bardaklarıyla çınlayan* yapısında ortaç, “yankılanmak” anlamında kullanıldığından uzam bilgisine ihtiyaç duymamış {-DA} eki alan bir uzam kodlayıcısı istememiştir. Cümlelerdeki *çınla-* eyleminin kullanıma çıkarken gösterdiği istem değişimleri, eylemin bağlam içerisinde semantik yapısındaki çok anlamlılıktan kaynaklanmaktadır.

3.1. TEMELDE UZAM İFADESİ TAŞIYAN EKLER

3.1.1. {-A} Eki

{-A} ad işletme eki; eklendiği adı / zamiri, eyleme / eylemsiye / yükleme yön ya da hedef ilgisiyle bağlar. Ek, hedef ile işaret arasındaki uzamsal ilişkileri betimlerken devingen eylemlerle daha çok hedef anlamsal rolünü kodlar ve bitiş uzam bilgisi verir. Devingen olmayan eylemlerde yön anlamsal rolüyle işleme girer ve eylemin / eylemsinin / yüklemnin yöneldiği yeri gösterir. Ad işletme eklerinden {-A} yer-yön gösterme ekini alan ad görevindeki dil birimleri, uzam bildirdiklerinde cümlede yer-yön belirteci / yer-yön belirteç tümleci görevini üstlenirler. Uzam bildiren sözcükler üzerine eklenen {-A} eki eylemin / yüklemnin yöneldiği hedefi, yönü gösterip nereye sorusuna cevap verir.

Çünkü onun bedenine sığınıp gözlerini kullanarak direksiyondaki kendime bakıyordysam, benim bedenime de babam yerleşmiş olmalıydı... (212. s.)

Verilen örnek cümlede *onun bedenine* iyelik öbeği {-A} ekiyle yan önermenin yüklemi durumundaki *sığınıp* ulacına taşınmış, anlamsal rol olarak yerleşmenin hedefini göstermiştir. Cümlede örtük bırakılan vericinin sığındığı yer, babasının bedeninin içidir

ve dolayısıyla yerleşme ve hedef bilgisi ister. Cümlelerin devamında *benim bedenim* iyelik öbeği yine {-A} ekiyle eyleme taşınmıştır.

Bütün bu sözleri, kasabaya vardığımda bir kez daha işitmişim tabii; ertesi gün, avlusu eski minibüs tekerlekleriyle dolu evimizin penceresi dağlara bakan odasında, olanca yenilmişliğimle sedirin bir köşesine oturmuş, sanki hiç kente gitmemişim gibi, her şeyi yeni baştan dinliyordum. (114. s.)

Bağlamdan hareketle vericinin kentten çıkıp otobüsle ailesinin yaşadığı kasabaya vardığı bilinmektedir. Bu cümlede vericinin ulaştığı uzamı anlatan *kasaba* göstergesi {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle *vardığımda* ortacına bağlanmıştır. *Avlusu eski minibüs tekerlekleriyle dolu evimizin penceresi dağlara bakan odasında* belirtili ad tamlamasının tamlayan durumundaki *avlusu eski minibüs tekerlekleriyle dolu evimizin* yapısı, tamlanan durumundaki *penceresi dağlara bakan odası* yapısının kapsayan uzamıdır. Tamlananda yer alan *oda* göstergesinin penceresinin baktığı uzam, hedef anlamsal rolüyle *dağlardır*. *Penceresi dağlar-a bakan* sıfat görevindeki ortaç öbeğinde *dağlar* sözcüğüne gelen {-A} eki, adı ortaca taşıyarak öbek oluşumuna hizmet etmiştir. Verici bu odada, yine belirtili ad tamlaması yapısındaki sedirin bir köşesinde *oturdurağan* eylemiyle konumlanmaktadır. Tamlanan durumundaki *köşe* yerleştirme adı, {-A} ekiyle *otur-* eylemine bağlanmış ve yerleşmenin hedefini açıklamıştır. Yine cümlelerin devamında *kent* göstergesi {-A} ekiyle *gitmeme-* eylemine bağlanmış ve hedef anlamsal rolüyle işleme çıkmıştır.

O, sabahları apar topar işe koşarken, bakışlarımdaki isteği okumasın diye yüzümü pencereye dönüyorum. (17. s.)

Cümlede *dön-* eylemi pencerenin bulunduğu yöne doğru bir hareket bildirdiğinden {-A} ekiyle eyleme bağlanmakta hareketin yönünü bildirmektedir.

Ama, ikimiz de kırları dolaşmış, yalnızlığın işlettiği bir kır kahvesinde peş peşe demli çaylar içmiş, daha sonra da muşambaların, iplerin ve tentelerin çoktan derlenip toplandığı ıssız pazaryerlerinden geçmiş, geçerken fisiltıyla söylemiş ve boşluğa yağın sıkıntılı bir yağmurun altında sırlıklam ıslanmış gibi, biraz kır

çiçeklerini, biraz uçurumları ve biraz da pazarcılarını andırarak, hatta belki biraz da içimizdeki yoklukta yıkanarak dönerdik odaya... (21. s.)

Örnek metinde verici ve Turan'ın bulunduğu yer olan *oda* kapalı uzamı, bu cümleyle yeniden yüzey yapıya çıkarılmış {-A} eki alarak *dön-* eylemine bağlanmış, hedef rolüyle açık uzamdan gelinen kapalı uzamı anlatmıştır.

Yukarıya baksan salkım salkım bir avize, köşeye yürüsen yusuvarlak bir masayla çevresinde mürit sessizliğiyle bekleyen pembe kadife kaplı altı sandalye... (24. s.)

Cümlede *yukarıya baksan* yapısında *yukarı* yerleştirme adı, içerisinde yön bildiren {-ArI} ekini barındırmaktadır. Sözcük, {-A} ekini almadan da yön göstermektedir. {-A} eki, {-ArI} ekiyle aynı işleve sahip olup yön anlamsal rolüyle eylemin yöneldiği yeri işaret etmektedir. Aynı işlevdeki eklerin kullanımı işlevsel ve anlamsal tekrara yol açmıştır. *Köşeye yürüsen* yapısında ise *köşe* yerleştirme adı “*bir yöne doğru ilerlemek, yer değiştirmek*” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 2629) anlamındaki *devingen yürü-* eylemine {-A} durum ekiyle hedef anlamsal rolüyle bağlanmıştır.

Bunları bilemedim tabii, belki kendisi de bilmiyordu; bir sokağa onlarla bakmak, bir sokağı onlarla yürümek olağanlaşmıştı gözünde. (35. s.)

Cümlede *sokağa bakmak* yapısında *sokak* uzamına eklenen {-A} eki, bakılan uzamı işaret ederek yön anlamsal rolüyle adı ileriye taşımıştır. *Sokağı onlarla yürümek* yapısında ise “yürü-“ eylemi TDK Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 2629) tüm maddelerde nesnesiz yani geçişsiz olarak verilmesine rağmen bu cümlede “sokağı yürü-” şeklinde geçişlidir. Muhsine Börekçi, bir eylemin nesne alıp almamasının anlam bilimsel bir durum olduğunu söyler (Börekçi 2004: 489). Ömer Demircan, geçişliliğin, doğal bir ilişkiyle belirlendiğini, bu özelliğin sözcüklere değil sözlüksel anlam girdilerine yansıdığını belirtir (2003: 129). Verilen cümlede de anlambilimsel mahiyetine göre *yürü-* devingen eylemi geçişlidir, zaten cümlesinde de nesne vardır.

Kaleiçi'ndeki mağazalardan satın alınan küçüklü büyüklü gezer sehpaları, birkaç portatif yatağı, bir iki iskemleyle bir oval masayı, bir açılır kapanır kanepeyi ve bir iki postla bir iki battaniyeyi yüklediğimiz kamyonet, içimizden geçenleri

okumuşçasına pek gürültü çıkarmadan, taş döşeli sokaklardan eve getirmişti bizi ve bir solukta her şeyi taşıyıp yerli yerine yerleştirmiştik. (26. s.)

Metinde ilk cümlede kamyonetin, derin yapıda örtük bırakılan verici ve karısını getirdiği uzam *ev* kapalı özel uzamıdır. *Ev-e getir-* yapısında *ev* uzamına gelen {-A} eki, hedef rolüyle uzamı eyleme taşımıştır. Cümlede her şeyin yerleştirildiği uzam ise *yerli yeri* yapısıdır. Yapıda *yer* göstergesine eklenen {-II} addan ad yapım eki sözcüğe “bulunduğu bölgeye, alana ait” anlamı kazandırmıştır. Aynı sözcüğün farklı ekler almasıyla oluşmuş ikileme biçimindeki yapı, {-A} eki alarak *yerleştir-* eylemine hedef anlamsal rolüyle bağlanmıştır.

Eşyalar konusunda bir daha hiç tartışmamıştık; o hangi vitrinde ne gördüyse, karınca gayretiyle eve taşıyıp salonu ve odaları daraltmayı sürdürmüştü. (38. s.)

Cümlede *ev* kapalı uzamı yüzey yapıda verilerek “*Bir şeyi bir yerden alıp başka bir yere götürmek*” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 2279) anlamındaki *taşı-* eylemine {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle bağlanarak uzam bilgisine hizmet etmiş, vitrinde görülen eşyaların alındığı kaynak uzam ise örtük bırakılmıştır.

Salona döndüm yeniden, bir sigara yaktım ve oyalanayım diye bu kez de, duvardaki resimleri dikkatle incelemeye başladım. (41. s.)

Verici, cümlede örtük bırakılan *eve* ait bir uzam olan *koridordan* daha önce bulunduğu yine *eve* ait bir uzam olan *salona* geri dönmüştür. *Salon* özel uzamına eklenen {-A} eki hedef anlamsal rolüyle adı *dön-* eylemine taşımış devingen uzamsal ilişkide yer değiştirmeyi anlatmıştır.

Otobüs terminaline girdiğimizdeyse, yağmur karşılaşmıştı bizi; koşuşan insanların, perona girip çıkan otobüslerin, tepeleme dolmuş çöp bidonlarının, bavulların ve ayrılıkların üstüne sinsi sinsi çiseliyordu. (50. s.)

Cümlede *otobüs terminali* belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki herkese açık uzam kodlayıcısına eklenen {-A} eki, hedef anlamsal rolüyle uzam bilgisini eylemsiye taşımış, “bir yere varmak, içine ulaşmak” anlamında kullanılan yan önermenin yüklemi durumundaki *girdiğimizdeyse* ulacına bağlanmıştır. Bu otobüs terminaline ait bir bölümü

anlatan *peron* adına eklenen {-A} eki, yine hedef anlamsal rolünde uzam bilgisine hizmet etmiş, otobüslerin girip çıktığı uzamı anlatmıştır.

Otobüs, ertesi gün akşam saatlerinde girmişti kente. (50. s.)

Cümlede *kente gir-* yapısında *kent* sözcüğüne gelen {-A} eki hedef anlamsal rolüyle adı ileri taşımış, dışarıdan içeriye geçmek anlamındaki *gir-* eylemine bağlamıştır. Böylece kaynak uzamı örtük bırakılmış otobüsün vardığı hedef, yüzey yapıda bildirilmiştir.

Öyle ki, olanca ağırlığıyla geçmişimi taşıyormuşçasına çarçabuk yoruluyor, iki adımda bir yere bırakıp şöyle bir soluklanıyor, sonra onu bir daha kasabaya dönmeyeceğimin kanıtı olarak görüyor, bir yandan da içinde neler olduğunu merak ediyordum. (51. s.)

Cümlede örtük bırakılan bavulun uzamı, zemin anlamındaki *yer* uzamına eklenen {-A} ekiyle yön anlamsal rolüyle verilmiştir. Verici, bu bavulu kasabaya dönmeyeceğinin kanıtı olarak görmektedir. *Kasaba* kapsayan uzamına eklenen {-A} eki ise hedef anlamsal rolüyle ortaca bağlanmıştır.

Ne var ki, yağmur büsbütün azıtmadan, caddeden vızır vızır gelip geçen taksiler seyrelmeden ve apartman kapıları kilitlenmeden önce o eve varmam gerekiyordu. (53. s.)

Örnek cümlede *ev* kapalı uzamı, “ulaşmak” anlamındaki devingen *varma* adevlemine {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle bağlanmış ulaşılan son noktayı anlatmıştır.

Kente geldiğimi hissetmem için gerekliydi bu, babamın gölgesini terk ettiğimi bilmek için de gerekliydi; üstelik, otobüs terminali kocaman bir bavulla gezip dolaşılamayacak kadar kalabalıktı. (53. s.)

Yukarıdaki örnekte {-A} ekli *kent* kapsayan uzamı, hedef anlamsal rolüyle adı *geldiğimi* ortacına bağlamıştır.

Parçalara bölünmüş ve her parçasına değişik giysiler, değişik ayakkabılar, değişik anlamlar giydirilmiş bulanık bir et ve kemik denizi; teri, telaşı, umutsuzluğu ve kararsızlığıyla dönüp dolaşp birbirlerine kavuşan loş koridorlarda, peronlarda, otobüslerin çevresinde ve yazıhane kapılarının önünde uğultuyla dalgalanıyordu. (53. s.)

Bu cümlede *parçalara bölünmüş ve her parçasına değişik giysiler, değişik ayakkabılar, değişik anlamlar giydirilmiş bulanık bir et ve kemik denizi* yapısı terminaldeki insanlara gönderme yapmakta bu insanları betimlemektedir. Verici, bir denizi andıran bu kalabalığı terminal uzamına ait çeşitli alanlarda dalgalanır biçimde anlatmakta benzetmeye başvurmaktadır. Bu uzamlardan biri de *umutsuzluğu ve kararsızlığıyla dönüp dolaşp birbirlerine kavuşan loş koridorlarda* yapısıdır. *Birbirleri* sözcüğüne gelen {-A} eki ise koridorların birleştiği uzamı *kavuşan* ortacına hedef anlamsal rolüyle bağlamıştır.

Sonra onları tek tek askılara takıyor, aman tozlanıp mozlanmasın diye üstlerine kâğıt ya da naylon geçiriyor ve kocaman bir çelenk taşır gibi, kucaklayıp lojmana götürüyordu. (63. s.)

Verici, cümlede *onları* şeklinde eksik tekrarlar verilen giysilerin üstlerine kâğıt ya da naylon geçirmekte ve lojmana götürmektedir. Tamlayanı derin yapıda kalmış *giysilerin üstü* belirtili ad tamlaması {-A} ekiyle ve yön anlamsal rolüyle *geçir-* eylemine taşınmıştır. Yine örtük bırakılan *giysiler* lojman kapalı uzamına gelen {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle devingen *götür-* eylemine taşınmıştır.

Çünkü o sırada, babam çarşıya varıp minibüsü çoktan çalıştırmış ve durağa çıkmış olurdu. (68. s.)

Cümlede *çarşı* açık uzamı, {-A} ekiyle yan önermenin yüklemi durumundaki *varıp* ulacına hedef anlamsal rolüyle taşınmıştır. Cümlenin devamında özne durumundaki vericinin babasının çıktığı ticari uzamı anlatan *durak* sözcüğüne gelen {-A} eki ise hedef anlamsal rolüyle verilmiştir.

Çok seyrek gelirdi eve çünkü, sık sık giderdi ama, alabildiğine seyrek gelirdi. (69. s.)

Cümlede derin yapıda örtük bırakılan özne, vericinin babasıdır. Vericinin babasının varış uzamı olan *ev*, {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle *gel-* devingen eylemine taşınmıştır. Babasının hedeften çıktığı uzamı anlatan {-DAn} ekli *ev-den* uzamı ise eksiltide bırakılmıştır. Cümlede gidilen yer bilinmese de gelinen, dönülen yerin *ev* olduğu dilsel göstergelerden çıkarılmaktadır. Burada *git-* eyleminin, {-DAn} ekli uzam kodlayıcısına gereksinim duyduğu bilindiği için art alan bilgisinin yönlendirici olduğunu söylemek gerekir.

Sonra, kalkıp fincanları mutfağa götürmüştü o ve gelip yatağın kenarına, biraz daha pembeleşen yüzündeki gülümsemeye, yavaşça oturmuştu. (86. s.)

Ev kapalı uzamına ait yemek pişirilen alanı anlatan *mutfak* sözcüğü, {-A} ekiyle ve hedef anlamsal rolüyle *götür-* eylemine hizmet etmektedir. Cümlede işaret durumundaki uzam derin yapıda örtük bırakılan *oda*, hedef ise *mutfaktır*. *Yatağın kenarı* belirtili ad tamlamasına gelen {-A} eki, yön anlamsal rolüyle *otur-* durağan eylemine taşınmış, *o* göstergesiyle eksik tekrarlar verilen özne durumundaki vericinin karısı *Gülderim*'in konumunu bildirmiştir.

Camdan gördüğüm o boş pencereye ılık bir perde bile takılır belki, balkon temizlenir ve kadın tenli bir erkek sessiz adımlarla o balkona çıkıp duvar dibine yavaşça çömelir. (90. s.)

Cümlede *balkon* evin dışında bulunan, dışarıya açılan uzamı anlattığından *çıkıp* ulacıyla kullanıma çıkmıştır. İçeriden dışarıya çıkmayı anlattığı için {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle kullanılmıştır. Cümlede *balkona* çıkan özne, *kadın tenli bir erkek* yapısının *çömel-* durağan eylemiyle işaretlendiği uzam, *duvar dibi* belirtisiz ad tamlamasıdır. *Duvar dibi* tamlamasına eklenen {-A} eki ise taşıdığı hedef anlamsal rolüyle *çömel-* durağan eylemine bağlanmış, kadın tenli erkeğin uzamını işaret etmiştir.

Yatağın altına yavrularlar hatta, bok kabımı devirip topuklarına kadar pisliğe batarlar. (91. s.)

Örnek cümlede *yatağın altı* belirtili ad tamlaması {-A} eki alarak, derin yapıda örtük bırakılan özne görevindeki *köpek yavrularının* yavrulayacakları uzamı yön anlamsal rolüyle açıklamıştır.

Kimi zaman sigara üstüne sigara yakıp yere çömeliyor, sırtını duvara dayıyor ve oturmayı unutmuş da bir türlü anımsayamıyormuş gibi öylece, saatlerce bekliyordu. (95. s.)

Verilen cümlede zemin anlamındaki *yer* göstergesine gelen {-A} eki, yön anlamsal rolüyle *çömel-* durağan eyleminin uzamını işaret etmiştir. Yine *duvar* göstergesine gelen {-A} eki, adı “yaslamak” anlamındaki *daya-* eylemine yön anlamsal rolüyle bağlanmıştır.

Salona döndüğümde, ışık söndürülmüştü. (123. s.)

Cümlede önceki cümlelerden bildiğimiz vericinin bulunduğu *tuvalet* uzamı derin yapıda örtük bırakılmış, varılan yer olan *salon* uzamı {-A} eki alarak yüzey yapıda verilmiştir. *Salon* özel uzamı, {-A} eki alarak hedef bilgisiyle *döndüğümde* ulacına taşınmıştır.

Önümüzde birkaç köprü vardı, onları geçince kıvrıla kıvrıla Çal ayırımına kadar tepeyi tırmanacak, sonra da Baklan ovasına çıkacaktık. (149. s.)

Cümlede belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *Baklan ovası*, {-A} ekiyle varılacak uzamı anlatan *çık-* eylemine hedef anlamsal rolüyle taşınmıştır. Derin yapıda örtük bırakılan minibüs içerisindeki yolcuların varış noktası *Baklan ovası*dır.

Dememle birlikte, arkadaşlar hemen paldır küldür kapıları açıp otomobile doluştular tabii. (155. s.)

Yukarıdaki cümlede *otomobile doluş-* yapısında otomobil taşıt uzamına gelen {-A} eki, yön bildirerek uzamı *doluş-* eylemine taşımış, otomobilin içini işaret etmiştir.

Salona çıkmıştım. (171. s.)

Salon özel uzamına gelen {-A} eki, *çık-* eylemine hedef anlamsal rolüyle hizmet etmiştir. Vericinin bulunduğu odadan salona çıkmasından, bulunduğu odanın salona açıldığı çıkarılmaktadır.

Kanepelerin dibine çökmüştüm. (172. s.)

Derin yapıda örtük bırakılan vericinin bulunduğu konum, *kanepelerin dibi* belirtili ad tamlamasına gelen {-A} ekiyle yön anlamsal rolüyle *çok-* durağan eylemine taşınmıştır.

Tabanca elimdeydi çünkü... Ölü kuş soğukluğu vardı üzerinde, Gene de ben, uçup gitmesinden korkarcasına taşıdım onu odama, yatağa uzanıp hemen yorganın altına girdim. (173. s.)

Verici, *onu* göstergesiyle eksik tekrarlar verdiği tabancayı kuşa benzetmektedir. Bu tabancayı taşıdığı uzam olan *oda*, {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle işleme çıkmıştır. Vericinin uzandığı ve yorganın altına girdiği uzam olan yatak yine bu odadır. Dolayısıyla {-A} eki, kapsayan durumundaki *oda > yatak > yorgan* göstergelerini hedef rolüyle işleme çıkarmıştır.

Her şeyi yerli yerine koyduktan sonra da boynuma sarılıp çocuklar gibi tepiniyordu. (198. s.)

Yerli yeri ikilemesine gelen {-A} eki, ikilemeyi yan önermenin ulacına taşıyarak eşyaların uzamını bildirmiştir.

“Bak ne diyeceğim,” dedi Asuman. Bacak bacak üstüne atmış, gözlerimin içine bakıyordu. “Neden orada duvar dibine çömeldin sen?” (203. s.)

Bacak bacak üstüne atmak yapısı bir bacağını ötekinin üstüne koyarak oturmak anlamında bir oturuş biçimidir. *Üstüne* yerleştirme adı, {-A} ekiyle adı *at-* eylemine taşınmıştır. Romanda *duvar dibi* belirtisiz ad tamlaması ise {-A} ekiyle ileri taşınmış roman boyunca İsvan’a özgü bir oturuş biçimi olan *çömel-* durağan eylemine bağlanmıştır.

Gülderim, ablasıyla birlikte işlettikleri çeyiz dükkânına gidip geliyor, ikide bir eline kâğıt kalem alıp hesaplara dalıyor ya da bütün gece dantelli iç çamaşırlarından, armalı havlulardan, el örgüsü masa örtülerinden ve sim ısıltularıyla dolu bir sürü giysiden söz ediyordu. (205. s.)

Verilen cümlede belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *çeyiz dükkânı*, {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle, birleşik eylem yapısında verilmiş *gidip gel-* eylemine taşınmıştır. *Dükkâna git-* yapısında eylemin istemi {-A} ekiyken, *dükkândan gel-* yapısında eylemin istemi {-DAn} ekidir. Ancak birleşik *gidip gel-* yapısında {-A} eki hedef anlamsal rolü için yeterli olmuştur.

Telefon çaldığında çoğunlukla Fahir Ağabey kendisi bakıyor, sivri yüzünü omzuna yatırıp çabuk çabuk konuşuyor, sonra telaşla barakanın önüne çıkıp şoförlerden birini çağırarak hangi yolun kaçınıcı kilometresinde kaza yapılmışsa oraya bir kurtarıcı araç gönderiyordu. (206. s.)

Cümlede *barakanın önü* belirtili ad tamlamasında tamlamaya gelen {-A} eki, hedef anlamsal rolüyle uzamda yer değiştirmeyi anlatmış, tamlamayı *çıkıp* ulacına bağlamıştır. Böylece iç uzam olan barakadan dış uzam olan barakanın önüne çıkılmıştır. Cümlenin devamında *ora* göstergesi {-A} eki alarak, hedef anlamsal rolüyle ve eksik tekrar ilişkisiyle *hangi yolun kaçınıcı kilometresinde kaza yapılmışsa* yapısını açıklamıştır.

Hepimiz barakaya sığınıyorduk artık. Orta yere kurduğumuz teneke sobada sabahtan akşama dek cayır cayır otomobil lastiği yanıyor, üstünde de sürekli isli bir çaydanlık duruyordu. (207. s.)

Yukarıdaki cümlede örtük bırakılan özne durumundaki verici ve iş arkadaşlarının kapalı uzamı olan *baraka*, {-A} ekiyle işleme çıkmış *sığın-* eylemine hedef anlamsal rolüyle bağlanmıştır. Yine {-A} eki, barakanın ortasında bulunan uzam parçasını anlatan *orta yer* sıfat tamlamasına hedef anlamsal rolüyle eklenerek teneke sobanın kurulu olduğu uzamı anlatmıştır.

Fahir Ağabey'in telefonla öğrendiği kaza yerlerine giderken sigara içiyordum sürekli, kimi zaman kendi kendime şoförlük yaptığımı unutturmak için bağıra bağıra, motorun sesiyle yarışircasına türküler söylüyordum. (209. s.)

Kaza yerleri belirtisiz ad tamlamasında tamlanan tamlayana uzam ilgisiyle bağlıdır. Yine bu tamlamaya gelen {-A} eki, hedef anlamsal rolüyle ulaca uzam bilgisiyle hizmet etmiştir.

Düz yolda takla atmış, köprüden uçmuş, uçurumdan yuvarlanmış ya da yol kenarına yan yatmış araçları kancalara takıp sürükleye sürükleye sanayi çarşısına getirirken babamı düşünüyordum durup dinlenmeden. (209. s.)

Cümlede *yol kenarına yan yatmış araçlar* yapısında yan yatmış araçların uzamı *yol kenarı*dır. *Yol kenarı* belirtisiz ad tamlamasına gelen {-A} eki tamlamayı *yan yatmış araçlar* yapısına taşımış, araçların uzamını göstermiştir. Bu araçların getirildiği uzam, belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *sanayi çarşısı* ticari uzamıdır. {-A} eki ticari uzama gelerek, hedef anlamsal rolüyle işleme çıkarmıştır.

Çoğunlukla, kaza yapan araçların şoförleri de yanıma oturuyordu böyle zamanlarda ve sorsam da sormasam da, hemen kazanın nasıl olduğunu anlatmaya başlıyorlardı. (209. s.)

Önceki cümleden vericinin kaza yerine gittiği öğrenildiği için uzamın kurtarma aracının içi olduğu öncül göndermelerden bilinmektedir. Cümlede kaza yapan araçların şoförlerinin oturduğu uzam, kurtarma aracının içindeki vericinin yanındaki koltuklardır. *Yanıma* sözcüğü bu koltukları işaret etmektedir. {-A} eki *yanım* sözcüğüne eklenerek, yön anlamsal rolüyle yerleştirme adını ileri taşımış *otur-* durağan eylemine bağlamıştır.

Sıra arkadaki briket odaya gelince, bavulumu toplayıp Chevrolet'in yanına koydum. (202. s.)

Bu cümlede *Chevrolet'in yanı* belirtili ad tamlamasındaki *yan* yerleştirme adı, ansiklopedik bilgilerden *Chevrolet'in* bir araba markası olduğunu bildiğimiz için, arabanın yanındaki uzam parçasını anlatmakta dış uzama gönderme yapmaktadır. Sözcük öbeğine eklenen {-A} eki, yön anlamsal rolüyle tamlamayı *koy-* eylemine taşımıştır.

Kıvırcık saçıyla Turan'ın oturduğu bodrum katına dönmekse korkutuyordu beni...
(202. s.)

Cümlede *Kıvırcık saçıyla Turan'ın oturduğu bodrum katı* sıfat öbeğine gelen {-A} eki hedef anlamsal rolüyle *dön-* eylemine bağlanmıştır.

Kentin çıkışında yavaşlayıp direksiyonu her zamanki akaryakıt istasyonuna kırdım. (209. s.)

Cümlede *kır-* eylemi “hareket durumundaki canlının veya taşıtın yönünü değiştirmek, çevirmek, döndürmek” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1419) anlamındadır. Vericinin direksiyonunu kırmak suretiyle taşıt uzamı yönlendirdiği uzam, belirtisiz sıfat tamlaması yapısındaki *akaryakıt istasyonudur*. Bu ticari uzama gelen {-A} eki, yön anlamsal rolüyle uzam bilgisini *kır-* eylemine taşımıştır.

O sırada babamı anımsadım nedense... Ortaokulu bitirip liseye kaydolduğum yıllardı... Yaz tatillerinde daha okul kapanır kapanmaz babamın yanına koşuyordum gene. (210. s.)

Bu cümlede *babamın yanı* ifadesi, bağlam aracılığıyla somutlaşmakta, öncül göndermelerden öğrendiğimiz vericinin babasının çalıştığı iş yerine gönderme yapmaktadır. Böylece uzam kodlayıcısı olarak “yer” anlamı kazanmakta, belirtili ad tamlaması yapısında {-A} ekiyle işleme çıkarak *koş-* eylemine hedef anlamsal rolüyle bağlanmaktadır.

Düş görüyor gibiydi konuşurken, anlattığı şeylerin ötesinde kalan büyümlü bir dünyanın doyumsuz güzellikleri arasında dolaşıyordu sanki; gözlerindeki parıltılar giderek canlanıyor ve sesi kimi zaman uzaklara, ama çok uzaklara çekiliyordu. (37. s.)

Benveniste vericinin uzamı ya da uzam içindeki nesneyi kendisi ile ilgilendirerek betimlediğini söyler (1995: 129). Romanın bu cümlesinde *uzak* sözcüğü, yazarın bulunduğu noktadan uzakta bir yeri anlatmaktadır. Burada *uzaklar* adı, {-A} ekiyle eyleme bağlanarak soyut bir uzam bilgisi vermiştir çünkü söz konusu uzakların neresi olduğu belli değildir. *Uzak* göstergesine eklenen {-lAr} eki ise mesafenin niceliğini artırmıştır. Cümlede {-lAr} ekinin, belirsiz çokluk işleviyle *uzak* sözcüğüne belirsiz bir uzam ifadesi kattığı düşünülebilir.

Üstelik, tıpkı kasabanın tören alanındaki gibi artık istesem de hiçbir yere kaçamayacağımı düşünüyordum. (212. s.)

Kaç- eylemi yer değiştirmeyi ifade eden devingen bir eylemdir. Cümlede vericinin kaçamayacağını düşündüğü uzam olan sıfat tamlaması yapısındaki *hiçbir yer*, {-A} ekiyle hedef anlamsal rolüyle ileriye taşınmıştır.

Genelde eyleme ya da eylemsiye bağlanarak uzam bilgisine hizmet eden bu ekler birkaç örnekte ada bağlanarak tamlayan durumunda sıfat öbeği kurar. Bu durumda ek iki ad arasında hedeflenen, ait olan yeri ölçü almak üzere mesafe ilişkisi kurarlar (Üstünova, 2012: 464).

Figen adlı bir arkadaşları da vardı evde; masaya yakın bir yerde, teypten yayılan Ravel'in İspanyol Rapsodisi'ni dinliyordu. (39. s.)

Örnekte hedef durumundaki Figen'in bulunduğu yer, işaret durumundaki evdir. *Masaya yakın bir yer* yapısında yönelme öbeği “yer” göstergesinin tamlayanı durumunda mesafe ilişkiyle sıfat öbeği kurmuştur.

3.1.2. {-DA} Eki

Geleneksel dilbilgisinde yönelme tümleci / dolaylı tümleç olarak adlandırılan {-DA} ekli dil birimleri, eylemin kaldığı, bulunduğu uzamı gösterirler. Bu nedenle cümlede yer-yön belirteci olarak kullanıma çıkarlar. {-A} eki gibi bu ekler de bağlandıkları adları bitmiş eyleme taşıdıkları gibi bitmemiş eylemlere (mastar, ulaç, ortaç öbeklerine) de taşıyabilirler. Bu durumda ek, anlamsal rol olarak yönelme ya da hedef değil yer ve yerleşme bildirir. Yerleşme bildirdiği durumlarda konum ifadesiyle durağan uzamsal ilişkileri sağlar.

İçinde kitaplarım vardı çünkü... (7. s.)

Verilen cümlede tamlayanı derin yapıda bırakılmış “çantamın içi” yapısı, {-DA} eki alarak kitapların yerleştiği uzamı bildirmiştir. Cümlede *çanta* sözcüğü derin yapıda bırakılarak kitapların konumu sıfır tekrar yoluyla verilmiştir. *Var* göstergesiyle sağlanan yerleşme durumunda bulunma ilgisiyse {-DA} ekiyle sağlanmıştır.

Sonra, ansızın şaklayan bir tokadın ardından, alev alev yanan yüzlerini üzüm bağlarının yeşillikleri arasına saklıyordu bu çocuklar ya da gidip bir evin alacakaranlık odalarında geziniyorlar. (9. s.)

Cümlede vericinin kendi çocukluğuna göndermede bulunduğu çocuklar, bir evin alacakaranlık odalarında gezinmektedirler. *Bir evin alacakaranlık odalarında gezin-* yapısıdaysa *gezin-* eylemi, uzam bilgisine muhtaçtır. Cümlede *bir evin alacakaranlık odaları* belirtili ad tamlaması, {-DA} eki alarak tamlamayı *gezin-* eylemine bağlamış, çocukların bulunduğu uzamı, yer anlamsal rolüyle açıklamıştır.

Zamanlan ayrı, özlemleri ve tutkuları ayrı, binlerce, milyonlarca Bedran bırakıyordum kasabada. (10. s.)

Verilen cümlede *kasaba* kapsayan uzamı {-DA} ekiyle *bırak-* eylemine taşınmış, bağlama öbeği durumundaki *zamanları ayrı, özlemleri ve tutkuları ayrı, binlerce, milyonlarca Bedran* yapısının bırakıldığı uzamı yer anlamsal rolüyle açıklamıştır.

Onun önünde bir av gibi hissetmiştim kendimi. (11. s.)

Cümlede eksik tekrarlar dolaylı olarak verilen *onun* sözcüğü Bedran'a gönderme yapmaktadır. Sözcük, yerleştirme adı olan *ön* sözcüğüyle tamlama kurmuş, {-DA} eki alarak *kasaba* meydanındaki minibüsün içindeki Bedran'ın önünde bulunan uzamı yerleştirme ilgisıyla anlatmıştır.

Kasaba gerilerde kalmıştı artık... (12. s.)

Yerleştirme ifadesinden çok, geride bir yeri anlatan *gerilerde* göstergesi, {-IAR} belirsiz çokluk eki ve {-DA} eki alarak *kal-* durağan eylemine yer anlamsal rolüyle bağlanmıştır. Böylece kasabanın arkada bir yerde kaldığını anlatmıştır. Sözceleme anında vericinin içerisinde bulunduğunu öncül göndermelerden bildiğimiz taşıt uzam *otobüs* ise hareket halinde ilerlemektedir.

Şimdi uçsuz bucaksız bir bozkırda, ahlat karaltılarının seyrekleşe seyrekleşe uzaklaştığı, toprağın ölü gibi yattığı ve kuşların gökyüzünde savrula savrula kaybolduğu sapsarı bir bozkırda, uğultuyla ilerliyorduk. (12. s.)

Otobüsün içerisindeki vericinin ilerlediği uzamı anlatan {-DA} ekli *uçsuz bucaksız bir bozkır* sıfat öbeği, cümlede devamında yine {-DA} ekli *ahlat karaltılarının seyrekleşe seyrekleşe uzaklaştığı, toprağın ölü gibi yattığı ve kuşların gökyüzünde savrula savrula kaybolduğu sapsarı bir bozkır* sıfat öbeği yapısıyla ayrıntılı olarak betimlenmiştir. Verici, ara söz kullanarak uzam bilgisinin yineleme yoluyla öne çıkmasını sağlamıştır. Böylece yer anlamsal rolüyle yol boyunca ilerlenen uzam ifadesini, yinelemeli öge kullanarak açıklamıştır.

... ve bu köyler, kavakların arasından yükselen küflü minareleri, başıboş gezinen ya da güneşli bir duvar dibinde unutulmuş post karaltısıyla yatan köpekleri ve tezek yığınlarıyla birlikte arkamızda kalıyorlardı hemen... (12. s.)

Bir otobüsün içinde seyir halinde olan verici, yol boyunca gördüğü kapsayan uzam durumundaki köyleri betimlerken *kavakların arasından yükselen küflü minareleri, başıboş gezinen ya da güneşli bir duvar dibinde unutulmuş post karaltısıyla yatan köpekleri ve tezek yığınlarıyla* açıklamıştır. Betimlemede *köpekleri* tamlayan ortaç öbeği *güneşli bir duvar dibinde unutulmuş post karaltısıyla yatan* yapısındaki *güneşli bir duvar dibi* belirtisiz ad tamlaması, {-DA} ekiyle köpeklerin yattığı uzamı yer anlamsal rolüyle açıklamıştır. Cümlede devamındaysa “arka” yerleştirme adı, iyelik eki ve yer anlamsal rolüyle {-DA} eki alarak söz konusu köylerin hareket halindeki otobüsün arkasında bir uzamda kaldığını anlatmıştır. Cümlede köpeklerin yattığı duvar dibiyle tezeklerin bulunduğu yer, *arkamızda* yapısıyla ikinci kez verilmiştir. Aralarında eksik tekrar ilişkisi vardır.

Birkaç saat sonra tatlı bir dönemeçte, bir düzlüğün ortasında ya da gökyüzünü büsbütün mavileştiren kocaman ağızlı, derin bir uçurumun başında ansızın her şey bitecekti sanki... (14. s.)

Verilen cümlede *tatlı bir dönemeç* sıfat tamlaması, *bir düzlüğün ortası* belirtili ad tamlaması ve *gökyüzünü büsbütün mavileştiren kocaman ağızlı, derin bir uçurumun başı* belirtili ad tamlaması {-DA} ekiyle yer anlamsal rolüyle vericinin her şeyin biteceğini sandığı uzamları açıklamıştır.

Kimi zaman, karşı duvarın dibinde üst üste duran sehpaları bile sapsarı görüyorum bu yüzden. (23. s.)

Cümlede *karşı* yerleştirme adı, vericinin bulunduğu uzamın ileri yönünde bir uzamı anlatmaktadır. Hedef konumundaki *sehpalar*, vericinin karşı yönünde bulunan *duvarın dibinde* işaretlenmiştir. *Duvarın dibi* belirtili ad tamlaması, {-DA} ekiyle üst üste duran sehparın yerini kodlamıştır.

Onların bu çabasını, yattığım yerden coşkulu bakışlarla desteklemiyor değilim doğrusu; çünkü aylardır görmediğim halde çok iyi biliyorum ki, salonda adım atılacak yer yoktur. İki duvarın dibi pembe koltuklarla doludur gene; önlerinde birkaç cam sehpa vardır; onların üstünde de tozlu danteller, küllükler, camgöbeği bir şekerlik, unutulmuş kalemler, fesleğen saksısı ve insana aslında her şeyin ne denli küçük olduğunu düşündüren minicik minicik biblolar... (23. s.)

Verilen cümle üstü birimde *salonda adım atılacak yer yoktur* yapısında *salon* özel uzamı, {-DA} ekiyle *adım atılacak yer* yapısını yer anlamsal rolüyle kapsayan şekilde açıklamaktadır. *Birkaç cam sehpa* sıfat tamlaması ise tekrardan kaçınılıp derin yapıda bırakılmış, tamlayan durumundaki *pembe koltukların* önünde *ön* yerleştirme adına gelen iyelik eki ve yerleştirmeye hizmet eden {-DA} ekiyle açıklanmıştır. Cümlenin devamında ise *birkaç cam sehpa* yapısı *onların* sözcüğüyle eksik tekrar kullanılarak verilmiştir. Yerleşmede işaret durumundaki *birkaç cam sehpa üstündeyse* düşey uzamsal ilişkiler biçiminde *tozlu danteller, küllükler, camgöbeği bir şekerlik, unutulmuş kalemler, fesleğen saksısı ve insana aslında her şeyin ne denli küçük olduğunu düşündüren minicik minicik biblolar* konumlanmaktadır. *Onların üstünde* yapısında konumlamayı kodlayan tamlanan durumundaki *üst* yerleştirme adı iyelik eki ve {-DA} eki olarak yerleşmeyi açıklamıştır.

Öteki duvarı boydan boya, o hantal vitrin kaplamıştır; ortasında aylardır tamir ettirilemeyen yorgun bir televizyon vardır, onun solunda renk renk yapma çiçekler, küçük viski şişeleri, boş parfüm kutulan, uçları bile isteye sarkıtılmış gevşek danteller, sonra çiçek sepetiyle bir prenses, onun karşısında serenat yapan al kuşaklı bir prens ve onların ötesinde kırmızı ibikli hırçın bir horoz, sonra gürgenden yontulmuş, derilerinde kum ürpertisi taşıyan upuzun bir deve katarı...

Televizyonun sağındaysa, tepe tepe kullanılma hasretiyle dolu kristal kadehlerle kırmızı desenli beyaz fincan takımları... (23-24. s.)

Metinde yer alan ilk cümlede *ortasında* göstergesi, derin yapıda bırakılmış tamlayan durumundaki *vitrin* göstergesinin tamlananıdır. İyelik eki ve {-DA} eki alarak, yerleşmede hedef durumundaki televizyonun işaret durumundaki vitrin üzerinde yerleşmesini açıklamıştır. *Onun solu* yapısı aynı şekilde iyelik eki ve {-DA} ekiyle eksik tekrara bırakılan televizyon göstergesi üzerindeki *renk renk yapma çiçekler, küçük viski şişeleri, boş parfüm kutulan, uçları bile isteye sarkıtılmış gevşek danteller, sonra çiçek sepetiyle bir prenses, onun karşısında serenat yapan al kuşaklı bir prensin* yerleşmesini açıklamaktadır. Cümlenin devamında bu kez televizyon üzerindeki bu nesnelere derin yapıda *onların* zamiriyle verilmiştir. *Onların ötesi* iyelik öbeği ise {-DA} ekiyle *kırmızı ibikli hırçın bir horoz, sonra gürgenden yontulmuş, derilerinde kum ürpertisi taşıyan upuzun bir deve katarı* göstergelerinin yerleşmesini açıklamıştır. Vitrinin ortasında konumlanmış televizyonun sağ yönünde ise *tepe tepe kullanılma hasretiyle dolu kristal kadehlerle kırmızı desenli beyaz fincan takımları* yerleştirilmiştir. Yerleşme, *televizyonun sağı* belirtili ad tamlamasına eklenen {-DA} ekiyle kodlanmıştır. Yerleştirme ifade eden uzam betimlemeleri özellikle durağan uzamsal ilişkilerle kodlanırken yerleştirme adlarıyla kurulu belirtili ad tamlamaları {-DA} ekiyle ileri taşınmıştır.

Karım, kazadan sonraki durumuma her ne kadar katlanıyor görünse de, duvar diplerinde, kapı arkalarında, dolaplarda, çekmecelerde ya da çarşafların, küllüklerin ve dantellerin altında ya da bakışların ve duruşların bir köşesinde ya da belleğin ıvır zıvırla dolu karanlık odalarında kin gibi, usanç, nefret, hatta düşmanlık gibi bir şeyler birikiyor. (48. s.)

Cümlede verilen *duvar dipleri, kapı arkaları, dolaplar, çekmeceler ya da çarşafların, küllüklerin ve dantellerin görünmeyen alt kısımları ya da bakışların ve duruşların bir köşesi ya da belleğin karanlık odaları* yapılarının oluşturdukları bağlama öbeği, {-DA} ekiyle ileri taşınmış, mecazî anlamda vericinin karısının biriktirdiğini düşündüğü; *kin, usanç, nefret, hatta düşmanlık* gibi duygularının yerini bildirmiştir.

Herkes, günün her saatinde harman yerlerinde, ıssız bağ aralarında, çeşme başlarında, tarlalarda ve sokaklarda gördü onu. Oralarda ne aradığı, neyin peşinden koştuğu ya da neden ve nelerden kaçtığı hiç bilinmezdi. (61. s.)

Cümlede *harman yerleri*; “ıssız” sıfatıyla nitelenmiş *bağ araları*; *çeşme başları* belirtisiz ad tamlamalarıyla *tarlalar* ve *sokaklar* açık uzamlarının oluşturduğu bağlama öbeği, {-DA} eki alarak cümlede derin yapıda bırakılmış müdürün görüldüğü uzamları yer anlamsal rolüyle anlatmıştır. Söz konusu uzamlar sonraki cümlede *oralarda* göstergesiyle eksik tekrarlar verilmiş, {-DA} ekiyle yer anlamsal rolüyle eylemsilere hizmet etmiştir.

Her adımda yaşlanacak sonra köpek, her adımda yavaşlayacak. Derken, ufukta kaybolacaklar. (89. s.)

Cümlede “*Düz arazide veya açık denizde gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yer, çevren*” (TDK, Türkçe Sözlük, 2011: 2410) anlamındaki *ufuk* göstergesi, uzam kodlayıcısı işleviyle {-DA} ekiyle “yitmek” anlamındaki *kaybol-* eylemine taşınmıştır.

Apartmanın girişinde, nereden yayıldığı bilinmeyen ölgün bir ışık vardı. (92. s.)

Örnek cümlede *apartmanın girişi* belirtili ad tamlaması, apartmandan içeri girilen yerdeki boşluğu, antreyi anlatan bir uzam kodlayıcısıdır. Tamlama, {-DA} ekiyle *nereden yayıldığı bilinmeyen ölgün bir ışık* sıfat tamlaması yapısının uzamını açıklamıştır.

Onlar öteki köşede, yüzlerinden sigara külleri havalanan kirli minderlerin üstüne sıralanıp, kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrıldığı, kanlı hesapların yapıldığı, intikam yeminlerinin edildiği ve pencerelerin ölüm korkusuyla sınıksız kapatılıp kapıların evlatlara bile bin bir kuşkuyla açıldığı, tatsız bir dünyadan söz ederlerdi her akşam. (94. s.)

Cümlede sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş *öteki köşe* yapısına {-DA} eki gelmiş, *onlar* sözcüğüyle eksik tekrarlar verilen özne durumundaki “Turan ve ev arkadaşlarının” vericinin bulunduğu konuma göre uzakta olan diğer köşede, kirli minderlerin üzerinde sıralandığını yerleşme anlamsal rolüyle açıklamıştır.

Otomobilde kaç kişi olduğunu bilmiyorum gerçi, ama gene de, önce şoförü vurmak istiyorum. (98. s.)

Cümlede otomobil taşıt uzamına eklenen {-DA} eki “içinde” anlamıyla yerleşme bildirmiştir.

Bu yüzden, İsvan kente geldiğinde, ancak iki ay misafir kalabilmiş onlarda. (101. s.)

Yukarıdaki örnekte *onlar* sözcüğü eksik tekrar yoluyla, İsvan’ın teyzesi ve kızlarının yerini tutmaktadır. Ancak kişileri anlatan zamir, cümlede onların yaşadığı eve gönderme yaparak {-DA} ekiyle *kalabil-* eylemine taşınmış, İsvan’ın kaldığı uzamı yer anlamsal rolüyle açıklamıştır.

Üstlerinde geniş bir battaniye vardı. (124. s.)

Cümlede iyelik öbeğinde Turan ve İsvan’a gönderme yapan *onlar* göstergesi derin yapıda bırakılmış, *üstlerinde* göstergesi yüzey yapıda verilmiştir. Turan ve İsvan altta, geniş bir battaniye onların *üstlerinde* konumlanmaktadır. Öbeğe {-DA} durum eki getirilmesi *var* adının istemindedir.

Sonra, yıllardır yerlerinden oynatılmayan kocaman ve ağır eşyalar, düzenli dolaplar, temiz çekmeceler, iki günde bir tozu alman raflar, duvarların varlığını bir uçtan bir uca silip süpüren hantal vitrinler ve ışıltılı metal yığınları yoktu burada; her şey işlevinin bittiği yerde öylece bırakılıp bir dahaki kullanıma dek unutuluyordu. (51. s.)

Metinde bura zamirine gelen {-DA} eki örtük şekilde *yıllardır yerlerinden oynatılmayan kocaman ve ağır eşyalar, düzenli dolaplar, temiz çekmeceler, iki günde bir tozu alman raflar, duvarların varlığını bir uçtan bir uca silip süpüren hantal vitrinler ve ışıltılı metal yığınlarının* olmadığı uzamı kodlamıştır. *Burada* zamiri eksik tekrar yoluyla öncül vericinin kaldığı bodrum katındaki öğrenci evine gönderme yapmaktadır. *İşlevinin bittiği yer* sıfat tamlaması ise {-DA} ekiyle yan önermenin yüklemi durumundaki *bırakılıp* ulacına taşınmış *her şey* göstergesinin uzamını bildirmiştir.

Annemse, görünürde yoktu; uzaklarda, çok uzaklarda bir yerde, gözyaşları içinde babamı bekliyor olmalıydı. (142. s.)

Örnek cümlede *görünür* ortacına eklenen {-DA} eki, ortaca “görünür bir yer” anlamında yer ilgisi katmıştır. Cümlenin devamında *çok* belirteciyle derecelendirilerek tam tekrarla iki kez yüzey yapıya çıkan *uzaklarda* göstergesi de {-lAr} belirsiz çokluk eki ve {-DA} eki alarak soyut bir uzamı, bir yeri anlatmaktadır. Dolayısıyla *uzaklar*, görünür olmayan yer anlamındadır. Bu durumda her iki cümledeki uzam aynıdır, ancak aynı uzam farklı kodlayıcılarla verilmiştir.

Sabahtan akşama dek büronun kapısında oturup önümden geçen anayolu, ortalıkta dolaşan tamirci çıraqlarını, gelip geçen kamyonları, otobüsleri ve oradan oraya sürüklenen kaportası ezik otomobilleri seyrediyordum artık... (180. s.)

Cümlede *büronun kapısı* ad tamlamasına eklenen {-DA} eki yerleştirme anlamsal rolüyle tamlamayı *oturup* ulacına bağlamıştır. Cümlenin devamındaki *anayol, gelip geçen kamyonlar, otobüsler, otomobiller* ardıl göndermelerinden vericinin büronun dış kapısının önündeki dış uzamda oturduğu çıkarılmaktadır. *Ortalık* sözcüğüne eklenen {-DA} eki ise yer anlamsal rolüyle yine dış uzamı açıklamaktadır.

“Biz ablamla başka yerde oturuyoruz.

“Neden bu evde oturmuyorsunuz?” diye sordum. Yüzünü ekşiterek,

“Burada mı,” dedi, “onca gürültüde!” (189. s.)

Bedran ve Ayla arasında geçen diyalogda *başka yer* sıfat tamlaması, {-DA} eki alarak “bir yerde yaşamak” anlamındaki *otur-* durağan eylemine yer anlamsal rolüyle taşınmıştır. *Bu ev* sıfat tamlaması yapısıysa {-DA} ekiyle rolüyle sözceleme anında içinde bulunulan evi anlatmıştır. *Bura* işaret zamiri yine {-DA} eki almış ve önceki cümlede verilen *bu ev* yapısını eksik tekrarla işaret etmiştir. *Onca gürültüde* sıfat tamlamasına gelen {-DA} ekiyse yapıya “onca gürültünün içinde” anlamını vermiştir. Sonuçta ardışık üç cümlede kullanılan üç uzam kodlayıcısı (*bu evde, burada, onca gürültüde*), eşdeğerdir ve aynı dil göstergesine gönderme yapmaktadır. Verici, tekrara düşmemek adına *otur-* eylemine bağlanan uzam kodlayıcılarını eksik tekrar yoluyla yüzey yapıda tutarak bir

yandan eski bilgiyi korumakta bir yandan uzamı önemsenen bilgi konumuna yükseltmektedir.

Bir süre, tabancayı avuçlarımın içinde tutarak pencerenin önünde dikildim.

(191. s.)

Cümlede tabanca vericinin avuçlarının içinde {-DA} ekiyle yerleştirilmiştir. Yine vericinin dikildiği konum olan *pencerenin önü* belirtili ad tamlaması {-DA} eki olarak vericinin oda içerisinde yerleştiği uzamı açıklamıştır.

Tabanca yorganın altında, göğsümün üzerindeydi; soluk alıp verdikçe ağırlığını hissediyordum. (192. s.)

Örnekte hedef durumundaki tabancanın işaretlendiği konum, belirtili ad tamlaması yapısındaki *yorganın altı* ve tamlayanı derin yapıda bırakılmış vericinin *göğsünün üzeridir*. *Yorganın altı* ve *göğsümün üzeri* yapıları {-DA} ekiyle yerleşme anlamıyla ileri taşınmış ve ekeyleme bağlanmıştır.

Sessizce yürüdük sonra; o önde ben arkada, bahçe duvarını aşip merdivenleri tırmandık. (194. s.)

Cümlede *ön* ve *arka* yerleştirme adlarına gelen {-DA} eki, devingen uzamsal ilişkide *ben* zamiriyle eksik tekrarlar verilmiş verici ve *o* zamiriyle eksik tekrarlar verilmiş Ayla'nın devingen uzamsal ilişkideki yerleşme sırasını anlatmıştır.

Penceresi naylon kaplı loş bir odaydı burası; köşede rengi belirsiz bir masa, üzerinde de çöpe atılmayı bekleyen çürük bir soba vardı. (194. s.)

Yukarıdaki örnekte *masanın üzerinde* belirtili ad tamlamasında tamlayan eksiltide bırakılmıştır. Durağan uzamsal ilişkide tamlayanı eksiltide bırakılan yapı, {-DA} eki olarak işaret durumundaki *çöpe atılmayı bekleyen çürük bir soba* sıfat tamlamasıyla açıklanmıştır.

Dediklerine göre, işlemler o günlerde tamamlanmak üzereydi ve tamamlanır tamamlanmaz köydeki taşınmazları paraya çevirip Asuman'ın çalıştığı işhanında çeyiz dükkânı açmayı düşünüyorlardı. (203. s.)

Cümlede *Asuman*'in çalıştığı işhanı belirtili ad tamlamasına gelen {-DA} eki *çeyiz dükkânının* bulunduğu yeri kapsayan ilişkiyle açıklamıştır.

Bak ne diyeceğim,” dedi Asuman. Bacak bacak üstüne atmış, gözlerimin içine bakıyordu. “Neden orada duvar dibine çömeldin sen?” (203. s.)

Romanda *duvar dibi* belirtisiz ad tamlaması {-A} ekiyle ileri taşınmış roman boyunca İsvan'a özgü bir oturuş biçimi olan *çömel-* durağan eylemine bağlanmıştır. Soru cümlesindeyse {-DA} ekiyle ileri taşınmış *ora* zamiri, *duvar dibi* belirtisiz ad tamlamasıyla bir ölçüde somutlaştırılmıştır. *Ora*, duvar dibinin bulunduğu genel uzamı işaret etmektedir. Duvar dibi, *ora* ile anlatılan yere ait bir uzam parçasını anlatır.

Mor dağların tepesinde, küçük bir düzlükteydik. (213. s.)

Cümleden derin yapıda bırakılmış otobüs taşıt uzamı içerisindeki vericinin bulunduğu *küçük düzlüğün*, *mor dağların* üstünde “tepesinde” yerleştirme adıyla konumlandığı öğrenilmektedir. *Mor dağların tepesi* belirtili ad tamlaması, {-DA} ekiyle ileri taşınmış küçük düzlüğün yerleştiği uzamı açıklamıştır.

Ama Fahir Ağabey hiç gelmiyordu yanımıza, o, Chevrolet'nin direksiyonunda oturuyordu. (207. s.)

Cümlede *otur-* durağan eyleminde yerleşme anlatan *Fahir Ağabey*'in bulunduğu uzam, *Chevrolet'nin direksiyonu* belirtili ad tamlamasına {-DA} eki getirilerek ileri taşınmıştır. Ancak Fahir Ağabey'in oturduğu uzam *Chevrolet'nin direksiyonu* değil, otomobilin direksiyonun bulunduğu tarafında bulunan koltuğudur. Direksiyon göstergesi bu koltuğa gönderme yapmakta, şoför koltuğunu anlatmaktadır.

3.1.3. {-DAn} Eki

Genellikle devingen uzamsal ilişkileri kodlayan {-DAn} eki; eklendiği adı, eyleme / yükleme ya da eylemsiye ayrılma, çıkma ilgisiyle bağlar. Bu eki alan adlar, eylemin ya da eylemsinin uzaklaştığı, ayrıldığı / ayrılmadığı yeri ya da eylemin çıkış noktasını göstererek cümlede yer-yön belirteç tümleci olurlar (Üstünova, 2012: 272). Nazmi Alan, hareket bildiren eylemlerin kaynak rolü yüklenen üyelerinin daha çok hareket edilen yeri, hareket edilen konumu ya da hareket noktasını işaret ettiğini belirtir

(2016: 250). Uzam bilgisinde {-DAn} ekli yapılar, “nereden” sorusuna cevap vererek öge olarak belirteç / yer-yön belirteç tümleci görevi üstlenirler. {-DAn} eki, kaynak anlamsal rolüyle hareketin kaynaklandığı ya da başladığı yeri ifade eder.

Gene de ben, dikiz aynasında yavaş yavaş kaybolan Bedranlardan en güçlü olanının (sözgelimi, bir bayram sabahı kasaba meydanındaki minibüsün içine gizlenerek akşama dek sessiz sessiz ağlayanın) peşime takıldığını düşünmekten kendimi alamamıştım kasabadan çıkarken. (10. s.)

Verilen örnek cümlede *çık-* eylemi, “bir yerden ayrılmak” anlamında hareketin kaynağına ihtiyaç duyduğundan *kasaba* kapsayan uzamı {-DAn} ekiyle işleme çıkmıştır. Derin yapıda örtük bırakılan özne durumundaki vericinin çıktığı kaynak uzam kasabadır.

Sonra, kendi sessizliğini bozmaktan korkarcasına söze başlar ve zaman geçtikçe de, sanki tepeden yuvarlanıyormuş gibi hızlandıkça hızlanırdı. (19. s.)

Örnek cümlede *yuvarlan-* eylemi yüksekte bulunan bir yerden aşağıya doğru gerçekleştiğinden kaynak durumundaki uzam bilgisi *tepe* adına gelen {-DAn} ekiyle işleme çıkmıştır.

Öyle ki, bir daha asla dönüp gelmeyecek, kapının önünden geçse de hiç yüzünü çevirip bakmayacak, hatta duvarların arkasında benim yattığımı aklına bile getirmeyecekmişçesine çıkardı odadan... (20. s.)

Cümlede *kapının önü* belirtili ad tamlaması yapısı, {-DAn} ekiyle *geç-* eylemine bağlanarak uzam bilgisi vermiştir. *Oda* kapalı uzamıysa {-DAn} ekiyle ileri taşınmış, kaynak anlamsal rolüyle derin yapıda örtük bırakılan özne durumundaki vericinin karısının çıktığı uzamı anlatmıştır.

İkide bir saatine bakardı böyle zamanlarda; hareketleri kilometrelerce uzaktan izleniyormuşçasına yavaşlar, sesine, duruşuna ve bakışlarına, belli belirsiz bir ağırlık çökerdi. (20. s.)

Hareketleri kilometrelerce uzaktan izleniyormuşçasına yavaşlar cümlesinde *kilometrelerce uzaktan* sıfat tamlaması, {-DAn} ekiyle yan önermenin yüklemine

taşınmıştır. Anlamsal rol olarak *kilometrelerce* uzakta belirsiz, soyut bir uzamın kaynağını ifade etmiştir.

Kimi zaman da, artık piyasada pek bulunmayan Edip Cansever'in kitaplarını getirirdi bana... Sahaflardan alıyordu herhalde... (21. s.)

Yukarıdaki örnekte *sahaflar* ticari uzamı, {-DAn} eki alarak kaynak anlamsal rolüyle *al-* eylemine taşınmıştır. {-lAr} eki, bir yandan uzama çokluk anlamı verirken bir yandan da belirsizlik özelliği katmıştır. Gösterge, öncül göndermelerden öğrendiğimiz derin yapıda örtük bırakılmış özne durumundaki Turan'ın Edip Cansever'in kitaplarını aldığı uzamı açıklamıştır.

Eve geldiğimizde, düğün salonundan bizden önce ayrılan karımın ablası açmıştı kapıyı! (31. s.)

Bu örnekte *düğün salonu* herkese açık kapalı uzamı, yan önermenin yüklemi durumundaki *ayrılan* ortacına {-DAn} durum ekiyle bağlanmış, ayrılan uzamın kaynağını açıklamıştır.

Sehpa takımlarının sayısı dörde çıkmıştı durup dururken, kullanılmayan avizelerle sessizce duvarlardan indirilen resimlerse, kanepelerin altında sürünüyordu. (35. s.)

Cümlede *sessizce duvarlardan indirilen resimler* sıfat tamlamasında {-DAn} ekli *duvarlar* göstergesi indirilen ortacına bağlanmış, resimlerin bulunduğu kaynak uzamı göstermiştir. Eylem, yukarıdan alıp aşağıya getirmek anlamındadır.

Bazı geceler, ortalıktan el ayak çekildiğinde, derin derin soluk alıp verişlerini bile duyuyordum ben onların. (46. s.)

Yukarıdaki örnekte *ortalık* göndegesi, “bulunulan yer” anlamında soyut bir uzam kodlayıcısıdır. Bu soyut uzam kodlayıcısının verici ve karısının yaşadıkları ev olduğu ise ancak bağlam aracılığıyla somutlaşmaktadır. Cümlede *kaybol-* eylemi “görünür olmaktan çıkmak” anlamında kullanıldığından ortalık uzamı, {-DAn} ekiyle eyleme taşınmıştır.

Gene de, řu anda yatağımda hiç kıpırdamadan yatarken, salondaki eşyaların renklerini, duruşlarını, birbirleriyle uyumlarını, uyumsuzluklarını ve yere dūřen gōlgelerini merak etmekten kendimi alamıyorum. Sonra, kapı açılınca dışarıya nasıl baktıklarını, yere nasıl serilip yerden nasıl yükseldiklerini, nasıl kıvrıldıklarını ya da neleriyle neleri anımsatıp neleri unutturduklarını... (46. s.)

Cümlede “zemin” anlamındaki yer uzamına eklenen {-DAn} eki, yan önermenin yüklemi durumundaki yükseldiklerini ortacına kaynak anlamsal rolüyle bağlanmıştır.

Kasabadan, bir daha dönmemek üzere ayrılırken, nelerimi almıştım acaba? (51. s.)

Verilen örnek cümlede *kasaba* kapsayan uzamı, yer adı durumunda, {-DAn} ekiyle yan önermenin yüklemi durumundaki *ayrılırken* ulacına bağlanmış, kaynak anlamsal rolüyle vericinin çıkış uzamını anlatmıştır.

Ya da kasabadan çıkarken, şoförün solundaki dikiz aynasından gördüğüm Bedranlardan birini mi göndermişti annem, beni bana bekçi kılmak için? (51. s.)

Örnek cümlede *kasaba* kapsayan uzamına gelen {-DAn} eki, kaynak anlamsal rolüyle uzam kodlayıcısını *çık-* eylemine taşımış böylece kasabadan ayrılmayı ifade etmiştir.

O gün, halkı ve öğrencileri selamlamaya gelmedi müdür; belediye başkanıyla karakol komutanı, müdürün boşluğunu aralarına alıp hüznü bir yürüyüşle, yavaşça önümüzden geçtiler. (60. s.)

Bu metinde örtük bırakılan özne görevindeki müdürün gelmediği eksiltide bırakılan açık uzam, tören alanıdır. Tören alanında öğrencilerin bulunduğu konumun önündeki uzam parçası, tamlayanı derin yapıda bırakılmış iyelik öbeği yapısındaki *önümüz* göstergesine {-DAn} eki getirilerek *geç-* eylemine taşınmış *belediye başkanıyla karakol komutanının* geçtiği uzam bilgisini açıklamıştır.

Söylentilere bakılırsa, bazı akşamlar dönmüyordu lojmandan; nedense orada, müdürün yanında kalıyordu. (63. s.)

Cümlede *dön-* eylemi “bir yerden geri gelmek” anlamında kullanıldığından *lojman* kapalı uzamını {-DAn} ekiyle kaynak anlamsal rolüyle ileri taşımıştır.

Kimi zaman, ablası çıkıp geldiğinde, koltuğunun altında siyah, buruşuk bir çantayla kapıdan boynunu uzatıp nasıl olduğumu soruyor bana. (84. s.)

Cümlede özne durumundaki ablanın hareketi, {-DAn} durum ekiyle *sor-* eylemine taşınan *kapı* göstergesinden vericinin bulunduğu odanın içine doğrudur. Hareketin kaynağı kapı değil, kapının konumlandığı uzam parçasıdır.

Ansızın yüksek sesle bağırırsanız ya da şöyle birkaç dakika yüzüne içinizden kötü şeyler geçirerek ısrarla baksanız, hemen ortalıktan kaybolacaktı sanki. (92. s.)

Cümlede *ortalık* sözcüğü “bulunulan yer” anlamında soyut uzam kodlayıcısıdır. Cümlede *kaybol-* eylemi “görünür olmaktan çıkmak” anlamında kullanıldığından ortalık uzamı, {-DAn} durum ekiyle eyleme taşınmıştır.

Boşa geçen zamanıma acıyarak yerimden kalktım. (188. s.)

Cümlede tamlayanı derin yapıda örtük bırakılmış *yerim* iyelik öbeğine gelen {-DAn} eki “oturma durumundan dik duruma gelmek” anlamındaki *kalk-* eylemine bulunulan konumun kaynağını gösterecek şekilde eklenmiştir.

Terlemiştim çünkü, durup dururken kalbim hızlı hızlı çarpmaya başlamış ve ben oradan gerisin geri dönüp çabucak kaçmayı düşünmüştüm. (93. s.)

Örnekte *ora* zamiri, “bulunulan yerden görünmeden ayrılmak” anlamındaki *kaç-* eylemine {-DAn} ekiyle bağlanmıştır. Sözcüğün eksik tekrar yoluyla vericinin bulunduğu daire kapısının önünü anlattığı, bağlamdan çıkarılmaktadır. Bir başka deyişle bağlam aracılığıyla soyut uzam kodlayıcısından somut uzam kodlayıcısına dönüşmüştür.

Salonda otururken, bu üç öğrencinin sesi beş on adım ötemden değil de, kentin karanlık sokaklarından, okul önlerinden, öğrenci yurtlarından, bildirilerin uçtuğu alanlardan ya da sigara dumanına boğulmuş, upuzun toplantı salonlarından gelirdi sanki... (97. s.)

Türkçe Sözlük'te “*Konuşanın temel olarak aldığı bir şeyden daha uzak olan yer veya şey, mavera, beri karşıtı*” (TDK, 2011: 1862) olarak açıklanan *öte* sözcüğü, cümlede öğrencilerin hedefteki vericiden beş on adım ileride, yakın bir mesafede olduğunu anlatmaktadır. Ancak verici, bu seslerin *beş on adım öte* sıfat tamlaması, *kentin karanlık sokakları* belirtili ad tamlaması, *okul önleri* belirtisiz sıfat tamlaması, *öğrenci yurtları* belirtisiz sıfat tamlaması, *bildirilerin uçtuğu alanlar* sıfat tamlaması ya da *sigara dumanına boğulmuş, upuzun toplantı salonları* sıfat tamlaması yapılarıyla verilen uzamlardan yani olayların yaşandıkları yerlerden geldiğini hissetmektedir. Verici, bu cümleyle öğrencilerin hararetli bir sohbet içinde olduklarını anlatmakta, onların heyecanını okuyucuya öğrencilere ait uzamlar aracılığıyla sezdirmektedir.

{-DAn} biçimbirimi alan uzam kodlayıcılar, bir yerden bir yere anlamında uzam bildirdiklerinde bir hareketin çıkış yerini, kaynağını belirtir. Böylece başka bir uzama varışı anlatan kodlayıcı {-A} biçimbirimi alarak hedef rolündedir.

Bir ikindi sıcağında, kentten kasabaya dönüyorduk sanıyorum; kocaman çamlarla kaplı Ayvacık yokuşunun dönemeçlerine doğru yaklaşmıştık. (149. s.)

Örnekte *dön-* eyleminin kaynak uzamının {-DAn} ekli *kent* kapsayan uzamı, hedef uzamının ise {-A} ekli *kasaba* kapsayan uzamı olduğu görülmektedir. Bu durumda varış uzamı {-A} ekiyle, dönüş uzamı ise {-DAn} ekiyle işleme çıkmıştır.

Pek konuşmazdım zaten; onlar akşam karanlığında üniversiteden döndüklerinde, kimi zaman bulaşığa, yemeğe, sofranın hazırlanmasına ya da çay içilecekse bardakların taşınmasına falan yardım eder, hatta kıyıda köşede unutulmuş şeker kutusunu bulup herkese tek tek tutardım ama, pek konuşmazdım. (94. s.)

Cümlede geçen *üniversite* kurum, kuruluş adı olmasına rağmen aynı zamanda kamuya açık genel uzamları anlatır. {-DAn} ekiyle *döndüklerinde* ortacına bağlanan

gösterge, dönülen uzamın kaynağını, başlangıç uzamını açıklamıştır. Ancak dönülen uzam olan *ev*, cümlede örtük bırakılmıştır.

Karım işten döner dönmez, yatağımın altındaki sidik ve bok dolu kabı boşaltıp pencereleri sonuna kadar açıyor... (78. s.)

Örnekte geçen iş göndergesi, “iş yeri” anlamında kaynak uzam kodlamıştır. Bu nedenle {-DAn} durum ekiyle “bulunulan yerden çıkma” bildirerek yan cümlenin yüklemi durumundaki ulaca bağlanabilmiştir. Ancak bağlamdan çıkarılan varış uzamı *ev*, cümlede örtük bırakılmıştır.

Uzam bilgisinde bazı eylemler üyelerine {-A}’nın yanında eklenti olarak {-DAn} durum biçimbirimini alırlar. Bu durumda {-DAn} durum biçimbirimi alan ögeler sadece kaynak rolündedir. Nazmi Alan, bu eylemlerin kaynak rolü yüklediği ögelerin bir yerden başka bir yere, bir durumdan başka bir duruma geçişte ilk safhada yer aldığını ve daha çok yer ve durum belirttiğini söyler. Buna göre *bağlanmak, bakmak, çarpmak, düşmek, hücum etmek, selam etmek ve seslenmek* eylemlerinin uygun anlamlarında eklenti olarak kaynak rolü alır (2016: 272). Romanda da örneklerine rastlanmıştır.

Çok yükseklere çıkmış olmalıydık; aşağılardan, ta karanlığın dibinden irili ufaklı ışıklar tırmanıyordu yukarıya... (14. s.)

Yukarıda “*aşağılar-dan, ta karanlığın dibi-nden ... yukarı-ya ... tırmanıyordu*” biçiminde örneğini görmek mümkündür. *Yukarı* yer-yön belirteci, {-A} ekiyle yükleme taşınırken; *aşağılar* ve *karanlığın dibi* uzamları {-DAn} ekiyle kaynak anlamsal rolüyle uzam bilgisine hizmet etmiştir. Cümlede *aşağı* göstergesine belirsiz çokluk eki {-lAr} getirilerek uzama dair bir yer ifadesi sağlanmış sözcük dağın alt tarafını anlatmıştır. Cümlenin devamındaysa gösterge, *karanlığın dibi* belirtili ad tamlamasıyla açıklanmıştır. Her iki ifade, *irili ufaklı ışıkların* tırmandığı uzamı işaret etmektedir. *Aşağılardan* = *karanlığın dibinden* biçiminde aynı dil gerçeğine gönderme yapmaktadır.

Haydar Ediskun, “-den durumu (Ablatif)” başlığında {-DAn} ekini; ismi fiile bağlayan ve -genellikle- fiilin, kendinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirtmek üzere kullanılan durum olarak açıklar. Örneğin *sinemadan geliyor* cümlesinde *sinema*, kelimesine getirilmiş {-DAn} eki, kelimeyi fiile bağlamakta ve *gelmek* işinin sinemadan

başladığını göstermektedir. Bu bakımdan bu ek, {-A} durumunun karşıtı gibidir (Ediskun, 1999: 111-113). Aşağıdaki örnekte de benzer bir kullanım vardır.

Sonra, sigara içer sürekli, uzaklara bakar uzaklardan benim ona baktığımı düşünmeden. (90. s.)

Yukarıdaki örnek cümlede belirsiz çokluk eki {-lAr} alan *uzak* göstergesi, uzam ifadesi olarak kullanıma çıkmıştır. Cümlede {-A} ve {-DAn} ekli *uzaklar* soyut uzamları, birbirlerine karşıt durumda kullanıma çıkmıştır.

3.1.4. {-DAki} Eki

{-DAki} eki, {-DAki} < {-DA} + {-ki} yapısında uzamda bulunma bildiren bir birleşik ektir. Ek, sıfat tamlaması yapısında, adları adlara bağlar. Üstünova, eke dair şu bilgileri verir:

“{-DAki}; geldiği ada bir yerde, bir nesnede, kimsede olan / bulunan anlamı katan {-DA} ekiyle orada olan / bulunan anlamı katan {-ki} ekinin birleşerek kalıplaşmasından oluşmuş bir ektir: ({-DAki} < {-DA} + {-ki}) Kimi zaman {-DAki}, kimi zaman {-DA} biçiminde kullanıma çıkar. {-DAki}, sahiplik- aitlik ilgisiyle adları birbirine bağlar. Kimi zaman bu ilişki bulunma, olma anlamlarını da beraberinde getirir.” (2012: 114).

İncelenen roman boyunca ekin, söz konusu tanıma uygun şekilde adları adlara bulunma ilgisiyle bağladığı uzamda konum ve yerleşme bilgisine hizmet ettiği görülmüştür.

Çantam dizlerimin üstündeydi; onu tepedeki rafa ya da aşağıdaki bagajın karanlığına, onca sepetin, naylon torbanın ve içlerinde ne olduğu bilinmeyen eciş bücüüş bavullarla çuvalların arasına koyamazdım. (7. s.)

Örnek metinde otobüsün içindeki verici, kendisi için önemli olan çantasını tepesinin üstündeki rafa ya da karanlık bulduğu bagajdaki diğer eşyaların arasına koymak istemediğini bildirmiş böylece dizlerinin üstüne yerleştirmiştir. Cümlede geçen *tepe* göndergesi, yer olarak değil konum olarak vericinin başının üst hizasını anlatmaktadır³⁷.

³⁷ Tepe sözcüğü Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 2324), bir şeyin en üstteki bölümü; bir yerin bir nesnenin vb.nin üstü, hizası, birinin yanı başı, baş ucu; başın üst kafatasının iki kulak arasında kalan bölümü; coğrafyada ise yüksekliği genellikle birkaç yüz metreyi geçmeyen, çok kez tek başına, yamaçları yatık yer biçimi olarak açıklanır.

Göndergeye gelen {-DAki} eki, bulunma ilgisiyle ad soylu dil birimlerini birbirine bağlamıştır. *Tepemdeki raf* öbeğinde *raf* göndericinin tepesinin üzerinde olma, üzerinde bulunma özelliğini belirtmiş ve sıfat tamlaması kurmuştur. Rafın kapsayan uzamı ise derin yapıda bırakılan otobüstür. Yine *aşağıdaki bagajın karanlığı* yapısında {-DAki} eki alan *aşağı* göstergesi bulunma ilgisiyle *bagaja* bağlanmış ve sıfat tamlaması kurmuştur. Bu sıfat tamlaması ise karanlığın yerini bildirmiştir.

Gene de ben, dikiz aynasında yavaş yavaş kaybolan Bedranlardan en güçlü olanının (sözgelimi, bir bayram sabahı kasaba meydanındaki minibüsün içine gizlenerek akşama dek sessiz sessiz ağlayanın) peşime takıldığını düşünmekten kendimi alamamıştım kasabadan çıkarken. (10. s.)

Cümlede *kasaba meydanındaki minibüsün içi* yapısında *kasaba meydanı* belirtisiz sıfat tamlaması, {-DAki} sıfat yapım ekini alarak minibüsün bulunduğu uzamı anlatmıştır. Verici ise bu minibüsün içine konumlanmıştır.

Bu yüzden, denetleyemediğim bir irkilişle ikide bir gözlerimi şoförün tepesindeki aynaya dikerek, uzun uzun yolcuları süzüyordum o gün. (11. s.)

Örnekte *şoförün tepesindeki ayna* yapısında {-DAki} eki alan *şoförün tepesi* belirtili ad tamlaması, bulunma ilgisiyle *ayna* adına bağlanmış, aynanın bulunduğu yeri göstermiştir.

Doğrusu, ellerindeki gazeteleri hışırtıyla katlayan, camlardan dışarı bakan, mırıltıyla konuşan, başlarını koltuklardan sarkıtarak yolu gözetleyen, ya da uyumaya çalışan yolcuların hiç de avcıya benzer yanları yoktu. (11. s.)

Cümlede tamlayanı derin yapıda bırakılmış yolcuların elleri belirtili ad tamlaması, {-DAki} eki alarak sıfat tamlaması biçiminde bulunma durumu ilgisiyle gazetelerin konumunu bildirmiştir.

Tavandaki solgun ışıklar, uykuya dalan yolcuların keçeleşip sarkan yüzlerini bulanık bir sarıya boyamıştı. (14. s.)

Cümlede özne durumundaki *solgun ışıklar* sıfat tamlamasının konumu, {-DAki} eki getirilmiş *tavan* uzamıdır. Bu şekilde oluşan yeni sıfat öbeğinde bu kez tavandaki yapısı tamlayan, *solgun ışıklar* tamlanan durumundadır.

Ne var ki, pek uzun sürmezdi bu düşler; önümdeki öğrenciler yavaş yavaş yürürken, arkamdakiler de sanki peşlerinden kovalayan varmış gibi hızlandıkça hızlanırdı. Hep ezilirdim ortalarında, topuklarım, yürüyüş boyunca yediğim tekmeler yüzünden mosmor kesilirdi. Ayrıca, öndekiler bulut bulut savrulan berbat bir ter kokusu salarlardı üstümüze. (56. s.)

Metinde yer alan *önümdeki öğrenciler* sıfat tamlamasında {-DAki} eki, *ön* yerleştirme adına gelerek öğrencilerin vericinin ön konumunda yerleştirildiğini anlatmaktadır. Yine *ön* yerleştirme adına {-DAki} eki ve {-lAr} belirsiz çokluk eki getirilen *öndekiler* göstergesi cümlede özne görevinde öğrencilerin vericiye göre konumunu açıklamıştır.

Karım işten döner dönmez, yatağımın altındaki sidik ve bok dolu kabı boşaltıp pencereleri sonuna kadar açıyor, ikimiz de, göz göze gelmekten çekiniyoruz bir süre; ben başucumdaki kitaplardan birini okuyor görünürken, o öteki odalarda oyalanıp içerin havalanmasını bekliyor. (78. s.)

Metinde *sidik ve bok dolu kabın* konumu *yatağımın altı* belirtili ad tamlamasına gelen {-DAki} ekiyle açıklanmıştır. Ek, bulunma ilgisiyle ad soylu birimleri birbirine bağlamış, sıfat tamlaması biçiminde *sidik ve bok kabının* yerini göstermiştir. Yine *başucumdaki kitaplardan biri* yapısında hedef durumundaki kitapların vericinin başucunda konumlandığı anlatılmaktadır. {-DAki} eki bulunma ilgisiyle ad soylu dil birimlerini birbirine bağlamıştır. Sözcük öbeğinde *kitaplar* göndericinin başucunda, üzerinde bulunma özelliğini belirtmiş ve sıfat tamlaması kurmuştur. Kitapların kapsayan uzamı ise derin yapıda bırakılan vericinin yattığı odadır.

Akşam karanlığı camlara yaslanıp da evin içindeki eşyaları birbirine eklemeye, gözden silmeye ya da devleştirmeye başladığında da, sesi yavaş yavaş değişiyor. (80. s.)

Cümlede işaret durumundaki *eşyalar*, hedef durumundaki *ev* kapalı uzamında *iç* yerleştirme adına getirilen {-DAki} durum ekiyle konumlanmıştır. *Evin içi* belirtili ad tamlamasına gelen eşyaları, bulunma durumuyla nitelemiş sıfat tamlaması kurmuştur.

Birazını oradaki öğrencilerin konuşmalarından, birazını da iş ararken dolaştığım sokaklardan tanıyıp bildiğim bu karmaşık yaşam korkuturdu beni. (97. s.)

Verilen cümlede *oradaki öğrencilerin konuşmalarından* yapısında *ora* zamiri {-DAki} sıfat yapım eki alarak eksik tekrar yoluyla salonu yani öğrencilerin konumlandığı yeri anlatmaktadır.

Kasabadaki evimizin alacakaranlık odalarında fellik fellik aradığım ve nereye saklandığını bir türlü bulamadığım, gene de babam temizleyip yağlarken ya da annem bir odadan ötekine taşırken arada bir gördüğüm tabancanın, bilinçaltıma yerleşerek bende bir tutkuya dönüşmediğini düşünmüştüm. (100. s.)

Örnek cümlede vericinin tabancayı aradığı uzamlardan biri olan *kasabadaki evimizin alacakaranlık odaları* belirtili ad tamlamasında *kasaba* uzamı, {-DAki} sıfat yapım ekiyle tamlamanın kapsayan uzamını bildirmiştir. Tamlama, büyükten küçüğe sıralanmış üç uzamı iç içe vermiştir: *kasaba* → *ev* → *oda*.

İsvan, hafta sonu tatillerinde kitaplarını küçük, tozlu bir çantaya doldurup kentin öteki ucundaki teyzesine gidiyordu çünkü ve pazartesi akşamlarına dek, tamı tamına üç uzun gün eve dönmüyordu. (100. s.)

Yukarıdaki örnekte İsvan'ın gittiği uzam, *kentin öteki ucundaki teyzesine* yapısıyla verilmiştir. *Kentin öteki ucu* belirtili ad tamlaması {-DAki} ekiyle *git-* eylemine bulunma ilgisiyle bağlanmıştır. Teyzenin oturduğu ev, soyut bir uzaklıkla anlatılmıştır.

Peronların kenarındaki beton kanepelerden birine oturmuştum. (111. s.)

Verici, kapsayan uzam olan otogarda, peronların kenarındaki beton kanepelerden birinde *otur-* durağan eylemiyle konumlanmaktadır. *Peronların kenarı* belirtili ad tamlamasına gelen {-DAki} sıfat yapım eki bulunma ilgisiyle adı *beton kanepelerden biri* yapısına taşımıştır. Ardından *peronların kenarındaki beton kanepeler* sıfat tamlaması, {-DAn} ekiyle *biri* göstergesine taşınmış ve -DAn'lı ad tamlaması kurmuştur.

Kasabanın aşağısındaki ovaya doğru yürüdüm. (119. s.)

Devingen uzamsal ilişkinin anlatıldığı cümlede vericinin yürüdüğü uzam olan *ova*, kasabanın aşağısında konumlanmaktadır. *Kasabanın aşağısı* belirtili ad tamlamasına gelen {-DAki} sıfat yapım eki bulunma ilgisiyle ovanın konumunu açıklamıştır.

Yukarıdaki başlıklar ve örnekler doğrultusunda açıklandığı gibi Türkiye Türkçesi için temelde uzam bilgisi veren 4 eke rastlanmıştır. Bu ekler, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

{-A}
{-DA}
{-DAn}
{-DAki}

Tablo 7: Temelde Uzam Bilgisi Veren Ekler

3.2. UZAM BİLGİSİNİ BAŞKA KODLAYICILAR ARACILIĞIYLA TAŞIYAN EKLER

Uzam bildirmeyen birtakım kodlayıcılar, aldıkları ekler yardımıyla bağlam içerisinde uzam bilgisine hizmet edebilir, yer ya da yerleştirme adı hâline gelip uzam kavramını karşılayabilirler. Bu durumu, dil göstergelerinin anlamlandırılması sağlar. Dil göstergelerinin, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki yanı vardır. Gösteren, gösterenin sese, yazıya dökülmüş; duyu organları ile algılanabilen somut yanıdır. Gösterilen ise gösterenin çağrışım yoluyla zihinde canlandırılan, soyut yani anlamsal yanıdır. Üstünova, gösterilenin anlamlandırılmasının yani gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkinin belirlenmesinin, gösterilenin kullanım alanının ve kullanım biçiminin ancak ilişki kurduğu diğer dil birimleri aracılığıyla saptanabileceğini söyler (2012: 3). Dolayısıyla bir gösterenin birden fazla gösterileni olabilir ve bu gösterilen yan, uzam bilgisine hizmet ederek bu bilgiyi dolaylı olarak verebilir. Roman boyunca karşılaşılan uzam ifade etmeyen göstergelerin uzam bilgisine hizmet etmesini sağlayan ekler ve örnekleri şunlardır:

3.2.1. {-A} Eki

Zorla götürürlerdi beni, onlardan ayrı hareket etmeye, üstelik babamın sürekli benim ve kardeşimin hatırı için katlandığını söyleyip durduğu hayvanat bahçesi turlarına, bağbozumu şenliklerine ya da Pamukkale Festivali'ne gitmemeye hiç hakkım yoktu. (76. s.)

Cümlede *hayvanat bahçesi turları*, *bağbozumu şenlikleri*, *Pamukkale Festivali* ad tamlamaları {-A} ekleriyle *gitmeme-* eylemine hedef rolüyle bağlanmış, gidilmeyen uzamları açıklamıştır. Verici hayvanat bahçesi turlarına, bağbozumu şenliklerine ya da Pamukkale Festivaline değil bu etkinliklerin gerçekleştirildiği yerlere gitmeye hakkı olmadığını düşünmektedir. Ancak {-A} ekinin hedef anlamsal rolünden yararlanılarak cümlede bu bilgi örtük bırakılmıştır.

Sabahlan işe koşarken, otobüs durağına varıncaya dek hiçbir şeyi doğru dürüst göremiyordu belki; işçilerden memurlara, arabalara, seslere ve dükkânlarını açmaya çalışan esnaftan kaldırımların yalnızlığına kadar her şey, uykulu yüzüyle telaşlı adımlarının karanlığında kalıyordu. (137. s.)

Cümlede vericinin karısının koşarak yöneldiği hedef uzamı anlatan {-A} ekli *işe* göndergesi, uzam ifade etmeyen *iş* göstergesine eklenmiş örtük olarak işin yapıldığı uzamı anlatmıştır. Dolayısıyla {-A} eki, sözcüğe uzam ifadesi katmıştır.

Bu yüzden üçüncü gün, hiç içimden gelmediği halde işe gittim. (175. s.)

Yine bu cümlede vericinin gittiği uzamı açıklayan *iş* göstergesi, {-A} ekiyle adı yüklem taşımıştır. Gidilen yer *iş* değil, işin gerçekleştirildiği uzam olan *iş yeridir*.

Bunların hiçbirini yapamayabilirdim de tabii; çünkü onlar her sabah üniversiteye giderken, artık ben de sokaklara iş aramaya çıkıyordum. (103. s.)

Cümlede *sokaklar* sözcüğü dışarı anlamında kullanılmış, dış uzama gönderme yapmıştır. Ancak vericinin iş aradığı yer *sokaklar* değil vericinin iş aramak için gittiği *iş yerleridir*. *Sokaklar* sözcüğü de uzam ifadesi taşımasına rağmen cümlede örtük olarak farklı bir uzama gönderme yapmaktadır.

Hatta kimi zaman, adlarımızı bile bilmeyen, ama görür görmez bizi tanıyan ve birkaç yıl sonra dükkânı bir köfteciye (ardından da Köşem Bar'a) dönüşecek olan, bir bacağı aksak Selim Ağabey'e gider, köşedeki piknik tüpünün üstünde fokurdayan mavi sırlı çaydanlığı devirmemeye dikkat ederek dükkânın arka tarafına geçer ve gün boyu, bacaklarımız yorgunluktan bükülüp topuklarımıza ağırlar oturuncaya dek, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yıllar önce Türkçeleştirip yayımladığı klasikleri bir bir gözden geçirirdik. (25. s.)

Bu metindeyse özel kişi adına uzam ifadesi yüklendiği görülmektedir. Gidilen yer *Selim Ağabey* değil, onun birkaç yıl sonra bir köfteciye ardından da Köşem Bar'a dönüşecek olan *dükkânı*dır. Uzam bilgisi kişi adıyla örtük olarak verilmiştir. Cümlede “*Selim Ağabey*”in göstereni bir *kişi adı* iken, bağlamdan çıkarılan diğer dil birimleri ile birlikte gösterilen yanı ona ait olan bir uzam olan *dükkânı*dır. Bu nedenle uzam bilgisi isteyen *git-* eylemine bağlanabilmektedir.

Ben de yalvarır mıyım karım giderken? Hayır. Rasim'e gittiğini bilsem de mi? (86. s.)

Yine bu cümlede vericinin karısının gittiği uzamın gösteren yanı *Rasim*'dir. Ancak gidilen uzam *Rasim* değil *Rasim*'in bulunduğu uzamdır. Bu nedenle {-A} ekiyle *git-* eylemine uzam bilgisiyle hizmet edebilmiştir. *Rasim* göstergesinin gösteren yanı bir kişi adı iken gösterilen yanı uzam bilgisidir. Ancak *Rasim*'in bulunduğu uzamın neresi olduğu cümlede örtük bırakılmıştır, soyuttur.

İsvan, hafta sonu tatillerinde kitaplarını küçük, tozlu bir çantaya doldurup kentin öteki ucundaki teyzesine gidiyordu çünkü ve pazartesi akşamlarına dek, tamı tamına üç uzun gün eve dönmüyordu. (100. s.)

Cümlede *kentin öteki ucundaki teyzesi* sıfat tamlaması {-A} ekiyle *git-* eylemine taşınmış *İsvan*'ın gittiği uzamı açıklamıştır. Ancak tamlama kişi bilgisine değil *İsvan*'ın gidip üç gün boyunca kaldığı uzam bilgisine hizmet etmiş, teyzenin “*kentin öteki ucundaki evi*”ni açıklamıştır.

Bütün nesnelere titreşe titreşe buharlaştığı sıcak bir yaz günü, onlara gitmişim.
(39. s.)

Cümlede “onlar” zamiri eksik tekrar yoluyla vericinin karısının ve ablasının yaşadığı eve gönderme yapmakta böylelikle {-A} ekiyle *git-* eylemine taşınmaktadır. Sözcüğün gösterilen yanı kişi bilgisi iken gösteren yanı uzam bilgisidir.

Beyaz iç donuyla yatağımın kenarından hayal meyal geçer, önüne getirilen naylon leğende gırtlakını kazıya kazıya elini yüzünü yıkar, havluyu boynuna dolayıp duvardaki aynada saçlarını özenle tarar, sonra iştahla kahvaltısını edip, savaşa gidiyormuş da ordunun çok gerisinde kalmış gibi, kapıdan çıkıp anlaşılmasız bir telaşla sabahın alacakaranlığında kaybolur giderdi. (68. s.)

Örnek metinde vericinin babası betimlenmektedir. Sıralı cümlelerde *savaşa gidiyormuş da ordunun çok gerisinde kalmış gibi* yapısında özne durumundaki babanın gittiği uzam, *savaş* göstergesine eklenen {-A} ekiyle verilmiştir. Ancak babanın gittiği uzam, birincil olarak savaş, ikincil olarak savaş yapılan yerdir. Dolayısıyla {-A} ekli *savaş* göstergesi, uzam bilgisine hizmet etmiştir. Buradan hareketle *git-* eyleminin gereksinim duyduğu uzam bilgisinin dolaylı yoldan da verilebileceği söylenebilir.

Belki de bu yüzden, birkaç kez içimden geçmesine karşın nereye gideceğimi söyleyemedim ona... (66. s.)

Bu cümlede *nere* zamiri, soru yoluyla gidilecek yeri bildirmekte uzam bilgisine hizmet etmektedir. Böylelikle {-A} ekiyle yan önermenin yüklemi durumundaki *gideceğimi* ortacına taşınmış, uzam bilgisini soru yoluyla ifade etmiştir.

3.2.2. {-CI}

Kentte dayımın yüzünü yüzümde hissedip biracıya gidişimle onun zilzurna sarhoş oluşunun aynı güne rastladığını düşünüyor ve bundan rahatsızlık duyuyordum. Belki de, hemen hemen aynı saatlerde, aynı hızla uzanmıştık bardaklara...
(119. s.)

Örnek cümlede göstereni aynı gösterileni farklı {-CI} türetim eki, “bira” göstergesine gelerek hem bira satan kişi bilgisi hem de biranın satıldığı yer anlamında

ticari uzam bilgisi vermektedir. Cümlede *git-* eylemiyle işleme girmesinden uzam anlamıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Karım daha neyi düşürdüğünü fark edip eksikliğini tastamam yaşayamadan, bu kez bir dondurmacının önüne getirmiştir onu ayakları... Kimi zaman ayaklarımız, istemediğimiz yerlere götürür bizi; istediğimiz yerlere yani, çok önceden isteyip de kendi kendimizi engellediğimiz yerlere. Çiçekçinin birkaç dükkân ötesindeki dondurmacıda, tezgâhın başında, allı yeşilli efe giysilerine bürünmüş bir adam duruyordur; belinde küflü bir kılıç, kuşağının arasında çakaralmaz bir tabanca... (139. s.)

Metinden öğrenildiğine göre vericinin karısının geldiği uzam, bir dondurmacının önüdür. “Dondurma” göstergesine eklenen {-CI} türetim ekiyle dondurma satan kişi bilgisi verilirken aynı zamanda dondurmanın satıldığı yer bağlamında ticari uzam bilgisi de açıklanmıştır. Ekin, gösteren yanı birken gösterilen yanı birden fazladır. Sonraki cümlede *Kimi zaman ayaklarımız, istemediğimiz yerlere götürür bizi; istediğimiz yerlere yani, çok önceden isteyip de kendi kendimizi engellediğimiz yerlere* şeklinde göstergenin uzam bilgisi verdiği bağlamda somutlamıştır. Yine cümlede “çiçek” göstergesine eklenen {-CI} türetim eki hem çiçek satan kişi bilgisini hem çiçek satılan yer bilgisini açıklamış, ticari uzamı anlatmıştır. Cümlede *dondurmacı* ticari uzamının *çiçekçinin* birkaç *dükkân* ötesinde konumlandığı öğrenilmektedir. Bu bilgi yine *dondurmacı* ve *çiçekçi* göstergelerinin uzam bilgisine hizmet ettiğini göstermektedir.

3.2.3. {-DAn} Eki

Bir ikindi vaktiydi, işten yorgun argın çıkmış, eve gelirken de köşedeki büfeye uğrayıp iki votkayla bir büyük meyveli gazoz almıştım. (36. s.)

Cümlede *iş* göstergesi {-DAn} ekiyle eyleme taşınmış, vericinin eve gelmek üzere çıktığı uzamın kaynağını açıklamıştır. Ancak burada uzam kodlayıcısı *iş* değil işin yapıldığı uzam olan *iş yeridir*.

3.2.4. {-IA} Eki

Bir de çanlar vardır tezgâhın üstünde; yan yana dizilmişlerdir, kıpırdamasalar da sesleri işitiliyordur sanki; koyun sürüleri, yorgun deve katarları ve çadırlarla dolu bir yayla kokusunu saklıyorlardır ısrarlı çekiç darbeleriyle nakışlanmış bakır tenlerinde... (140. s.)

Eski Türkçedeki {-IA}-{-G} ekinden dönüşen ek bugün birkaç kelimedede yer, arazi adları oluşturur. *Kışla, yayla, kumla, tuzla vb.* (Korkmaz, 2003: 50). Cümlede de “yayla” göstergesi bu şekilde türemiş, uzam ifadesi kazanmıştır.

3.2.5. {-IİK} Eki

Mor dağların tepesinde, küçük bir düzlükteydik. (213. s.)

Cümlede vericinin bulunduğu uzam, mor dağların üstünde, “tepesinde” yerleştirme adıyla konumlanmış *küçük bir düzlüktür*. Düzlük göstergesi “düz” adına {-IİK} eki getirilerek türetilmiştir. Sözcük, Türkçe Sözlük’te “Deniz yüzeyine göre değişik yüksekliklerde olan az eğimli yer” (TDK, 2011: 748) olarak açıklanmaktadır. Türetim eki, uzam bilgisine hizmet etmiştir.

Düzlük biter bitmez yol, birkaç yüz metrelik dönemeçler halinde kekik kokulu kayalıklar arasından aşağıdan doğru iniyordu. (213. s.)

“Kaya” göstergesine eklenen {-IİK} eki göstergeye “Kayası çok olan yer” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1361) anlamında uzam anlamı kazandırmıştır. Yine “düz” göstergesi, {-IİK} ekiyle düzde kalan yer anlamında uzam ifadesi kazanmıştır.

Günay’la abla da çıkıp gelmişlerdi artık; karanlıkta birbirlerini kaybetmişler de yeniden bulmuşlar gibi, durup dinlenmeden göz göze bakıyorlardı. (44. s.)

Cümlede Günay ve ablanın çıkıp geldiği uzam, sıfır tekrara bırakılan “salon”dur. {-IİK} ekiyle türemiş *karanlık* göstergesi ise {-DA} eki olarak birbirlerini kaybettikleri uzamın niteliğini betimlemiştir.

Devlet kuruluşlarının giriş kapılarına asılan duyurular, büyük büyük salonlarda yüzlerce gözetmenin önünde bin bir titizlikle yapılan sınavlar, giriş koşulları, bilmem şu kadar vesikalık resim ya da savcılıklardan alınan sabıkasızlık belgeleriyle muhtarlara birkaç kuruş karşılığında mühürlettirilen iyi huy kâğıtları ve ikametgâh ilmühaberlerinin hepsi, sonuçları çoktan belirlenmiş bir oyunun gülünesi görüntülerini tamamliyordu. (113. s.)

Metinde yer alan “savcı” göstergesine gelen {-IİK} türetim ekiyle sözcüğün kazandığı anlamlardan biri de uzamdır ancak bu örnekte uzam bilgisi, birincil değil ikincil sıradadır. Belgeyi mekân vermiyor ama belge, mekânda veriliyor. Uzam anlamı kazanan sözcük, savcının görev yaptığı binayı anlatmıştır.

Salon ışığa boğuldu birden, çamaşır makinesi sarsıla sarsıla uğuldamaya başladı gene ve Ravel’in İspanyol Rapsodisi ortalığı sarıverdi. (44. s.)

Cümlede “orta” sözcüğü “Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer” (TDK Türkçe Sözlük, 2011: 1815) anlamında konum ifade ederken, getirilen {-IİK} ekiyle içinde bulunulan yer anlamında *salonun içini* açıklamıştır.

Oysa ortalıkta acele acele dolaşan ve gün boyunca kim bilir kaç kez aynı noktadan bağırarak geçen simitçilerin umurunda değildi bütün bunlar, kimsenin duygusal konumuna bakmaksızın tozlu mallarını satmaya çalışıyorlardı. (54. s.)

Verilen cümlede “Bulunulan yer, çevre” (TDK, Türkçe Sözlük, 2011: 1817) anlamındaki “ortalık” sözcüğü, *orta* adına {-IİK} eki getirilerek türetilmiş ve uzamsal bir yer anlamı kazanmıştır.

Sonuç itibariyle örnekler boyunca açıklandığı gibi romanda, uzam ifade etmeyen kodlayıcılara eklenerek uzam ifadesi katan pek çok göndergeye rastlanmıştır. Söz konusu işlevdeki ekler tabloda gösterilmiştir.

{-A}
{-CI}
{-DAn }
{-IA}
{-IİK}

Tablo 8: Uzam Bilgisine Hizmet Eden Diğer Ekler

3.3. UZAM ARACILIĞIYLA BAŞKA BİLGİLERİN VERİLMESİ

Uzam ifadesi taşımamasına rağmen bağlamda uzam bilgisine hizmet eden göstergeler olabileceği gibi uzam kodlayıcısıyken anlamından uzaklaşıp başka bilgilere hizmet eden göstergeler de olabilir. Bu durumda uzam bilgisi ikincil sırada kalır. İncelenen romanda belirlenen bu türden kodlayıcılar ve taşınmalarına hizmet eden ekler şunlardır:

3.3.1. {-A} Eki

Üniversiteye giden Gülderim'le, kentten en işlek çarşılarından birindeki bir çeyiz dükkânında çalışan Asuman'ın hatırı için katlanıyordu her şeye. (101. s.)

Cümlede *üniversite* herkese açık uzamı, kurum kuruluş adı biçiminde, {-A} ekiyle giden ortacına taşınmıştır. Ancak art alanda uzam olmasına karşın sözcüğün gösterilen yanı uzam bilgisini değil Gülderim'in eğitim seviyesini işaret etmektedir.

3.3.2. {-DAn} Eki

Sonunda, bir bakkal dükkânının camındaki duyurudan yola çıkarak, bakkaldan apartman yöneticisine, yöneticiden ev sahibinin yeni adresine, oradan da notere gide gele, bir bodrum katını kiraladık, iki oda bir yerdi burası... (186. s.)

Yukarıdaki örnekte gidip gelinen uzamları açıklayan *bakkaldan apartman yöneticisine, yöneticiden ev sahibinin yeni adresine* yapılarında *bakkal* ve *yönetici* göstergeleri {-DAn} ekiyle, gidilen kaynak uzamları ikincil derecede açıklamıştır. Gidiş amacı uzam değildir elbette; yönetici, bakkal kodlayıcılarının verdiği kişidir. Ancak kişiye ulaşmanın yolu, onun bulunduğu uzama ulaşmakla gerçekleşeceğinden uzamın

öncelikli değil ikincil derecede verildiğinden söz edilmiştir. Cümlenin devamında ise bu kez *ev sahibinin yeni adresi* yapısı *oradan* göstergesiyle eksik tekrarlar verilmiş, {-DAn} ekiyle *notere* gidilen kaynak uzamı açıklamıştır. Böylece uzam kodlayıcısı olmayan göstergeler uzam ifade etmiştir.

3.3.3. {-DAki} Eki

Ayrıca, öndekiler bulut bulut savrulan berbat bir ter kokusu salarlardı üstümüze.
(56. s.)

Cümlede {-DAki} ve {-lAr} belirsiz çokluk ekiyle işleme çıkan “ön” yerleştirme adı, kişi bilgisine hizmet etmiş, örtük biçimde öğrencileri açıklamıştır. Ancak öndekiler göstergesi aynı zamanda uzamda konum bildirmekte öğrencilerin vericinin önünde bulunan uzam parçasında yerleştiğini anlatmaktadır. Ancak sözcüğün konum ifadesi değil, bu konumda yerleşen kişi bilgisi ön plandadır.

Sonra hepsi kalabalığın içinde kendi çocuğunu arar, bulunca el sallar, sanki onu ilk kez görüyormuşçasına garip bir şekilde duygulanır, derken yanındakilere de gösterir ve ağızlarını kulaklarına kadar yayarak içten içe gururlanırlardı. (57. s.)

Cümlede “yan” konum sözcüğüne {-I(n)} tamlanan durumu eki getirilerek sözü söyleyen kişiye göre *yanın kime ait* olduğu açıklanmıştır. Ardından kalıplaşmış birleşik ek yapısındaki {-DAki} ekinde {-DA} ile bulunulan yer ifade edilirken {-ki} ile o yerde bulunan kişi ifade edilmiştir. Daha sonra sözcük belirsiz çokluk eki {-lAr} almış ve {-A} durum ekiyle *göster-* eylemine taşınmıştır. Sonuç olarak uzama dair bir yerleştirme ifadesi olan “yan” göstergesi aldığı eklerle kişi bilgisine hizmet etmiş, uzam bilgisi ikinci planda kalmıştır.

3.3.4. {-ki} Eki

Her şeyi önceden bilen karımın ablası bile, ötekilerden daha çok somurtuyordu.
(27. s.)

Cümlede “öte” sözcüğü {-ki} eki ile, bulunulan uzamdaki vericinin karısının ablasının dışındaki kişileri açıklamıştır. *Öte* adı, uzamda konum bildiren bir yerleştirme adıyla aldığı ek aracılığıyla uzam değil kişi bilgisine hizmet etmiştir.

3.3.5. {-II} Eki

Yalnız o mu, bütün kasabalı öfke duyuyordu müdüre; hatta biz, selamlama işi biter bitmez, karakol komutanının yanına iki jandarma eri alıp müdürün peşine düşeceğini, dere tepe demeden koşacağını ve onu yaka paça sürükleyip getirerek hesap soracağım sanıyorduk. (60. s.)

Cümlede kasaba göstergesine gelen {-II} eki, “kasaba” kapsayan uzamında yaşayan insanları açıklamakta ek aracılığıyla belli bir uzamdaki insanların yaşadığı yer bilgisi verilmektedir. Ek, aynı zamanda uzamda aitlik ilgisi kurmaktadır.

Roman boyunca uzam aracılığıyla başka bilgilerin verilmesine hizmet ederek uzamı ikinci planda ifade eden ekler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

{-A}
{-DAn}
{-DAki}
{-ki}
{-II}

Tablo 9: Uzam Aracılığıyla Başka Bilgilerin Verilmesine Hizmet Eden Ekler

4. UZAM BİLGİSİ VEREN İKİLEMELER

Uzam kodlayıcısı olarak karşımıza çıkan bir diğer yapı, çeşitli ad işletim ekleriyle öbikleşerek kurulan ikilemelerdir. İkilemeler diğer anlam ilgililerinde olduğu gibi uzam ifadesinde de anlatımı kuvvetlendirmek ve çeşitlendirmek için kullanılır. Çalışmada elde edilen verilerden uzam bilgisine hizmet eden ikilemelerin, uzam kodlayıcılarının ya da yerleştirme adlarının tekrarıyla oluştuğu belirlenmiştir. Derlemde uzam bilgisine hizmet eden ikilemelerin çeşitli ad işletim ekleriyle kurduğu anlam ilgileri ise şu başlıklarda tespit edilmiştir:

4.1. Eksiz Kurulu İkilemeler

Uzam kodlayıcılarının ek almadan olduğu gibi ya da yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla öbikleştiği ikilemelerdir. Bu ikilemeler, uzamı kapsadığı yer bakımından (metrekare cinsinden) genişletip niceliğini artırırken bir yandan da soyutlaştırmakta; kestirilemez, tasavvur edilemez bir nitelik kazandırmaktadır.

Belki de sokak sokak dolaşıp o bitip tükenmez kovalamacanın içine düşecektim gene; dilekçeler yazıp masaların ucunda bekleyecek, koridorların karanlığında umutla yürüyecek ya da vitrinlere yapıştırılan iş ilanlarını kollayacaktım. (198. s.)

Cümlede aynı sözcüğün tekrarıyla oluşmuş *sokak sokak* ikilemesi, bir sokaktan diğer sokağa neredeyse tüm sokaklar anlamındadır. Dolayısıyla nesnel, yani soyut uzam bilgisi vermektedir. İkileme, coğrafyaya ait kapsayan uzam durumundaki “sokak” göstergesinin tekrarıyla oluşmuştur. Verilen cümlede yan önermenin yüklemi durumundaki *dolaşıp* ulacına taşınmış, *bitip tükenmez kovalamacanın içine düşülecek* aynı nitelikteki birden fazla uzamı açıklamıştır. *Sokak* tanımına uyan tüm uzamları bu ikilemede bulmak mümkündür.

Kentteki sahafları dükkân dükkân gezip kitaplar aldığımız yıllar geride kalmıştı artık; votka bardaklarıyla çınlayan akşamlarımız, üç şiirli saatlerimiz ve evimizi dokunuşlar denizine dönüştüren sıcak yaz gecelerimiz geride kalmıştı. (205. s.)

Bu cümlede *dükkân dükkân* ikilemesi, pek çok *dükkânlar* anlamındadır. Ticari uzam durumundaki “*dükkân*” göstergesinin tekrarıyla oluşmuş ikileme, *gezip* ulacına

taşınmış, verici ve karısının kitaplar aldığı kentteki sahaflara gönderme yapmıştır. Bağlamdan kentteki tüm sahafları kapsadığı anlaşılmaktadır.

Sonra, kayalıkların çevresini saran o masmavi, o koskoca boşluğun sessizce toplanıp topuklarımda, küçücük bir nokta halinde, adeta beni uzaklara çağırircasına tatlı tatlı zonkladığını, zamanla bu zonklamaların çam dallarında kıpırtı olarak yankılandığını, yankılana yankılana yeşil bir rüzgâra dönüştüğünü ve rüzgârın da yeryüzünü köşe bucak dolaşıp gene bana döndüğünü düşünürdüm.
(56. s.)

Metinde yer alan *köşe bucak* ikilemesi, yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulmuştur. İkilemeyi oluşturan göstergeler, temel anlamlarından uzaklaşarak “her taraf” şeklinde, somutlaştırılması olanaksız, çok geniş, soyut bir alanı işaret etmiş; yeni bir anlama hizmet ederek uzam kodlayıcısı olarak karşımıza çıkmıştır. İkileme, yan önermenin yüklemi durumundaki *dolaşıp* ulacına taşınarak *rüzgârın* yeryüzünün tasavvur edilemeyen her tarafını dolaştığını açıklamıştır.

Evliliğimizin ilk yıllarında böyle bir tutkusu yoktu oysa çarşı pazar dolaşarak arkadaşlarından işittiği ya da bir yerlerde görüp heveslendiği eften püften şeylerin peşinden koşmazdı. (24. s.)

Cümlede *çarşı pazar* ikilemesi, yakın anlamlı sözcüklerin tekrarıyla kurulmuştur. İkilemeyi oluşturan göstergeler temel anlamlarını korumaktadır. Bu cümlede ikileme, “alışveriş edilen her yeri dolaşmak” anlamında yan önermenin yüklemi durumundaki *dolaşarak* ulacına taşınmış vericinin karısının *arkadaşlarından işittiği ya da bir yerlerde görüp heveslendiği eften püften şeylerin peşinden koştuğu* uzamı açıklamıştır.

Yukarıdaki örneklerde verilen ikilemelerin oluşturduğu uzamlarda ortak nokta; soyutluk, kestirilemezlik olarak belirlense de bunun derecesi hepsinde aynı değildir. Örneğin; *dükkân dükkân, sokak sokak* ikilemelerinde sunulan uzam, zor olsa da, art alan bilgisi gerektirse de bir derece somutlaştırılabilir. Özel bir çalışmayla sokakların / sahafların dökümüne ulaşılarak somutluk sağlanabilir. Ancak *köşe bucak, çarşı pazar* ikilemeleri için aynı şey söylenemez ve bunların bildirdiği soyutluk, ortadan kaldırılamaz ya da hafifletilemez.

4.2. İkileme + {-A} Yapısında Kurulu İkilemeler

İncelenen romanda ikileme + {-A} ad işletme eki yapısındaki ikilemeler, yerleştirme adlarının birebir tekrarıyla öbekleşmiştir. Tahir Kahraman, bu yapıdaki ikilemelerde {-A} ekinin yönelme, yaklaşma işlevinden uzaklaşarak anlatımda donmuş biçimde genellikle belirteç görevinde kullanıldığını söyler (2007: 29).

Kimi zaman, karşı duvarın dibinde üst üste duran sehpaları bile sapsarı görüyorum bu yüzden. (23. s.)

Cümlede yerleştirme adlarının tekrarıyla kurulan *üst üste* ikilemesi, uzamda dikey ekseninde birbiri üzerine konumlanma anlatır. Cümlede de hedef durumundaki sehparların, vericinin karşı yönünde bulunan duvarın dibinde birbirinin üstünde dikey yönde konumlandığını bildirmektedir.

Banyonun solundaki odanın kapısı aralıktı ve ablayla Günay içerideki halının üstüne uzanmış, sıcak sıcak yankılanan kesik inleyişlerle, alt alta, üst üste sevişiyorlardı. (40. s.)

Alt alta, üst üste yapısı, ikilemelerden oluşmuş birleşik ikileme yapısında bir ikilemedir. İkilemelerden oluşmuş bağlama öbeği olarak da düşünülebilecek yapı, cümlede uzamda bir kişinin altta, diğerinin üstte bir konumda yerleştiğini anlatmıştır. İkilemeler birden fazla sayıda varlığın konumlanmasını anlattıkları için yerleştirme adlarının tekrarlanmasıyla oluşmuşlardır. Aksine tek bir varlığın konumu anlatılırken bu tarz ikilemelerden yararlanılamaz.

Derken, karakol komutanıyla belediye başkanını, yan yana durup dikkatle kasabanın üstündeki çıplak tepeye baktıkları görüldü. (60. s.)

Yan yana ikilemesi ilk sözcüğün eksiz, ikinci sözcüğün {-A} eki aldığı yerleştirme sözcüklerinin tekrarıyla kurulmuş bir ikilemedir. Birinin, ötekinin yanında konumlandığını anlatır. Cümlede yan önermenin yüklemi durumundaki *durup* ulacına taşınan ikileme, karakol komutanı ve belediye başkanının uzamda birbirlerine göre yatay konumda bulunduğunu açıklamıştır.

4.3. {-A} ... {-A} Yapısında Kurulu İkilemeler

İncelenen romanda bu yapıda kurulu ikilemeler {-A} ad işletim ekli işaret zamirlerinin ya da yerleştirme adlarının tekrarıyla öbekleşmiştir. Kahraman'a göre {-A} ... {-A} yapısında kurulu ikilemeler yönelme, yaklaşma işlevini koruyarak pekişmiş anlamlar bildirirler (2007: 29). Romanda işaret zamirlerinin tekrarıyla kurulu ikilemelerde uzamın belirsiz, soyut olduğu görülmüştür.

Onların yanında da, oraya buraya dağılmış kasetler... (24. s.)

Örnek cümlede yer alan *oraya buraya* ikilemesi, “ora” ve “bura” işaret zamirlerine {-A} ekinin getirilmesiyle kurulmuştur. Cümlede kapsayan uzam durumundaki özel uzam salonda, bir yerden başka bir yere, ortalığa dağılmış anlamında kasetlerin konumunu soyut biçimde işaret etmiştir.

Mutfak lavabosunun altındaki karton kutular, başı kopmuş heykelcik, etamin, termometre, çay tabağı, fincan takımları ve oraya buraya mıknaatısla tutturulan sebze meyve süsleriyle doluydu. (35. s.)

Bu cümlede yine aynı yapıdaki *oraya buraya* ikilemesi mıknaatısla tutturulan sebze ve meyve süslerinin konumunu soyut olarak açıklamıştır. İkileme, gelişigüzel bir yerlere anlamında konum bildirmiştir. Sebze ve meyve süslerinin mıknaatısla tutturulduğu uzamın neresi olduğu belirsizdir.

Kaldı ki, onlar da yalnızca eşya değillerdi zaten; onlar, karımın beynine kök salan tutkunun eşya görünümüne bürünerek evimizin orasına burasına dağılışıydı, kokuşuydu o tutkunun, dumanıydı, sisiydi ve giderek genişleyen, kalınlaşan ve kendisini yaratanla birlikte benim de üstüme çöken karanlığıydı... (36. s.)

Metinde *evimizin orasına burasına* yapısında eksilteler tamamlandığında “*evimizin orası evimizin burası*” biçimine ulaşılır. İki belirtili ad tamlamasının oluşturduğu ikilemede, tamlayan ortak olduğundan derin yapıda bırakılmıştır. “Orası” ve “burası” göstergelerine eklenen {-A} eki, ikilemenin kuruluşuna hizmet etmiştir. *Dağınık olarak, gelişigüzel* anlamında kullanılan ikileme, evdeki eşyaların dağıldığı uzamı açıklamıştır.

Dinlenmek için bavulu yere bıraktığımda ne yapacağımı bilemiyordum, kalabalık üstüme üstüme geliyordu. (55. s.)

Örnek cümlede yer alan tamlayanları derin yapıda bırakılan iyelik öbeklerinin oluşturduğu ikilemede, tamlananlar tam tekrar oluşturmaktadır: (Benim) üstüme (benim) üstüme. Cümlede kalabalığın vericinin bulunduğu konuma doğru geldiğini açıklamıştır.

*Bakım işi sona erince, namluyu doğrultup oraya buraya nişan almaya başlıyordu Turan; yüzüne, Yılmaz Güney'in *At Hırsızı* ya da *Çirkin Kral* filmlerindeki yüz ifadesini oturtmaya çalışarak kaşının tekini havaya kaldırıp bir gözüni yumuyor ve salondaki herhangi bir noktaya, şık diye tetik düşürüyordu. (99. s.)*

Cümlede *oraya buraya* ikilemesi etraf anlamında kullanılmış nişan alınan yeri soyut olarak açıklamıştır. Uzama dair net bir bilgi yoktur.

4.4. {-DAn} ... {-A} Yapısında Kurulu İkilemeler

Bu yapıda kurulu ikilemeler, {-DAn} ... {-A} ad işletim ekleriyle bir uzamdan bir uzama anlamıyla kaynaktan hedefe yönelişi aktarır. Gülsel Sev, Türkçede öbekleşmiş tamlayıcılar içerisinde ikilemelerle en çok {-DAn} ... {-A} tamlayıcısının kullanıldığını söyler (2002: 250). Tahir Kahraman ise {-DAn} ... {-A} yapısıyla kurulu ikilemelerin; bir yerden bir yere, bir durumdan bir duruma, bir zamandan bir zamana geçişi anlatarak bağlandıkları fiillerin karşıladıkları eylem ve oluşları yer, zaman, durum bakımından tamamladıklarını belirtir (1996: 408).

Yumuşak salınanlarla karımı pistin o köşesinden bu köşesine sürüklerken mutluluğumun coşkusunu yaşıyor görünsem de, o eksik sözcüğü arıyordum aslında. (29. s.)

Cümlede *pistin köşesinden bu köşesine* yapısında eksilteler tamamlandığında “*pistin o köşesinden pistin bu köşesine*” biçimine ulaşılır. İki belirtili ad tamlamasının oluşturduğu ikilemede, tamlayan ortak olduğundan derin yapıda bırakılmıştır. Bu iki belirtili ad tamlaması ... {-DAn} ... {-A} yapısına girerek ikilemeyi oluşturmuştur.

O zamanlar, birlikte hafta sonu gezilerine çıkar, konuşa konuşa kentin bir ucundan bir ucuna yürür, o kitapçı senin bu kitapçı benim, bıkip usanmadan saatlerce dolaşırdık. (24. s.)

Cümlede *kentin bir ucundan bir ucuna* yapısı *kentin bir ucu* belirtili ad tamlamasına eklenen {-DAn} durum eki ve tamlayanı derin yapıda bırakılmış **kentin bir ucu** belirtili ad tamlamasına eklenen {-A} ekiyle öbekleşmiş, verici ve karısının yürüdüğü uzamı anlatmıştır. Yapı, uzam ifadesinin mesafesini abartılı bir şekilde açıklamıştır.

Belediye zabıtalарının inanılmaz bir gaddarlıkla sokaktan sokağa sürdüğü kaldırım kitapçıların peşinden koşarak, “Seç: 1000-TL.” tabelasının çevresine yığılan ve bilir bilmezlerce karıştırıla karıştırıla büsbütün yıpranan, yıprandıkça da kabarıp kalınlaşan kitapların içinden daha önce arayıp da bulamadığımız ya da pahalı olduğu için dükkânlardan alamadığımız kitapları tek tek seçerdik. (24. s.)

Sokaktan sokağa yapısı, “sokak” açık uzamına gelen {-DAn} ... {-A} ekleriyle öbekleşmiştir. Cümlede belediye zabıtalарının kaldırım kitapçılarını bir sokaktan başka bir sokağa sürdüğü uzamı anlatmıştır.

Seyrek geldiği yıllarda minibüsümüz yoktu henüz, babam ekmek parası için kentten kente gezer, hiç görmediğimiz, hiç bilmediğimiz kamyonlarda uzun yol şoförlüğü yapardı. (69. s.)

Kentten kente yapısında “kent” açık, kapsayan uzamı {-DAn} ... {-A} yapısıyla öbekleşmiş, ikileme biçiminde vericinin babasının gezdiği uzamı açıklamıştır.

Turan’ın yıllar önceki bir kargaşada prefabrik büroya getirip bıraktığı, ortalık durulduğunda da unuttuğu ve bizim oradan oraya kaçırdığımız tabancayı alıp gelişini izleyeceğim iri iri açılmış gözlerimle. (84. s.)

Örnek cümlede *ora* işaret zamiri aynen tekrar ederek ... {-DAn} ... {-A} yapısıyla öbekleşmiş, ikileme biçiminde yan önermenin yüklemine bağlanarak bir yerden diğer bir yere anlamıyla tabancanın kaçırıldığı soyut, tasavvur edilemez bir uzamı işaret etmiştir.

Karımsa, hâlâ yürüyordur dondurmacı dükkânının önünde; cadde boydan boya dondurmacı dükkânıdır artık, ne yapsa, ne etse bir türlü geçip gidemiyordur. (140. s.)

Cümlede *boydan boya* yapısı aynı sözcüğün tekrarıyla ...{-DAn} ...{-A} yapısıyla öbekleşmiş ikileme biçiminde bir uçtan öbür uca anlamında caddenin başından sonuna kadarki uzamı anlatmıştır.

4.5. {-DA} ... {-DA} Yapısında Kurulu İkilemeler

{-DA} ad işletim ekiyle kurulu ikilemeler, uzam ifadesinde bulunma ilgisiyle öbekleşir. Kahraman, bu yapıdaki iki {-DA} ile kurulu ikilemelerin yer aldıkları yargı öbeğindeki yüklem anlamını belirsiz bir şekilde bildirdiklerini söyler (2007: 40). Ancak bu belirsizliği {-DA} ekinin tek başına verdiği düşünülemez. Söz konusu ekin geldiği sözcükler de bu belirsizlikte rol oynar.

Otomatik silahlarla taranan okul bahçelerini, bombalanıp harabeye çevrilen öğrenci yurtlarını, kan gölüne dönmüş kahvehaneleri ve kantinleri, ele geçirilen sokakları, sağda solda dağıtılan kalın sesli bildirileri, zorla satılan gazeteleri ya da üstünden aylar geçtiği halde hâlâ aydınlanmamış karanlık baskınları dönüp dolaşıp yeniden tartışılırken, nasıl davranmaları gerektiğini bir kez daha gözden geçirir, üniversiteye sızan provokatörlerin kimliğini saptar ve olup biten bunca karmaşanın özünü birkaç sloganın çekirdeğine sığdırmaya çalışırlardı. (95. s.)

Örnekte metinde geçen sağ ve sol yönü bildiren yerleştirme adlarını işleme çıkaran {-DA} ... {-DA} yapısı, ikileme biçiminde öbekleşmiş, ortaca taşınarak bildirilerin dağıtıldığı uzamı açıklamıştır. Olayların geçtiği uzamların üniversite çevresinde geliştiği bağlam aracılığıyla çıkarılsa da bildirilerin dağıtıldığı *sağda solda* uzamını kestirmek imkânsızdır. Böylece ikileme uzamı, soyut olarak bildirmektedir.

4.6. {-DAn} ... {-DAn} Yapısında Kurulu İkilemeler

{-DAn} ad işletim ekiyle uzam bilgisine hizmet eden ikilemelerdir. Romanda çokça örneğine rastlanmasa da bu yapıda kurulu ikilemelerin belirsiz bir uzama gönderme yaptığı görülmüştür.

Bu kez de, rüşvet verme yoluna sapıyorlardı tabii; oradan buradan topladıkları paralarla, kapı kapı dolaşıp geleceklerini iki dudağının arasında tutan bir adam arıyorlardı. (114. s.)

Ora ve bura işaret zamirlerine {-DAn} ... {-DAn} ad işletim eklerinin getirilmesiyle ikileme biçiminde öbekleşmiş *oradan buradan* yapısı Türkçe Sözlük'te "belli bir sıra gözetmeksizin, karışık olarak" (TDK, 2011: 1808) anlamındadır. Cümlede yan önermenin yüklemi durumundaki *topladıkları* ortacına taşınarak paraların toplandığı uzamı kestirilemez biçimde açıklamıştır.

4.7. {-sIn} ... {-Ø} Yapısında Kurulu İkilemeler

Romanda rastlanan bu yapıda kurulu tek ikileme *gerisin geri* yapısıdır. *Gerisin geri* yapısı, Türkçe Sözlük'te (TDK, 2011: 936) "*Geldiği yere veya ters yöne doğru, gerisin geriye*" şeklinde açıklanır. Yapı "geri" belirtecine {-sIn} biçimbiriminin getirilmesiyle kurulmuştur. İsa Sarı, {-sIn} biçimbiriminin bugün Türkiye Türkçesinde *geri, arka, art* anlambirimciklerini taşıyarak ve doğrudan bu temel / yan anlamsal içerikleri bünyesinde barındırarak *geri, arka, art, göt, kış, sırt sözlükbirimlerine* eklendiğini söyler. Buna göre {-sIn} biçimbirimi ile oluşan *gerisin geri, arkasın geri, ardın geri, götün geri, kışın geri, sırtın geri* yapıları daha çok (git-, dön-, koş-, yürü-) eylemlerinin belirteci olarak kullanılmakta ve temel olarak *geriye doğru, geldiği yöne doğru, tersi istikamette* bir yönlenme hareketini, geri dönüşü bildirmektedir (İsa Sarı, 2019: 507).

Salondan çıkarken durup bir daha baktı geriye ve ortadaki genişliği gözleriyle tartıp bir paçavra gibi gerisin geri bıraktıktan sonra; "Döne döne zeybek oynarsınız artık burada!" diye homurdandı. (32. s.)

Cümlede yapı, *salon* özel uzamının ortasındaki uzam parçasına gönderme yapmıştır. Derin yapıda örtük bırakılan özne durumundaki ablanın *ortadaki genişliği gözleriyle tartıp bir paçavra gibi bıraktığı* uzam salonun ortasıdır.

Terlemiştim çünkü, durup dururken kalbim hızlı hızlı çarpmaya başlamış ve ben oradan gerisin geri dönüp çabucak kaçmayı düşünmüştüm. (93. s.)

Yine bu cümlede *gerisin geri* ikilemesi {-sIn} biçim birimiyle öbekleşmiştir. *Oradan* zamiriyle eksik tekrarlar verilen bodrum katındaki öğrenci evinin önünden geriye dönülen uzamı açıklamıştır.

4.8. {-sIz} ... {-sIz} Yapısında Kurulu İkilemeler

Üstünova, {-sIz} yokluk ekinin değişik yapıdaki sözcük öbeklerinde yer aldığını söyler. Bunlardan biri de ikilemelerdir (2012: 481). Bu yapıdaki ikilemeler, kuvvetlendirme anlamıyla kullanıma çıkar.

Güneşin ilk ışıklan minibüsün tozlu camlarını delip geçerek İsvan'ın yüzündeki kan şeritlerini büsbütün kırmızılaştırdığında kent, çiseleyen yağmuru, gecesi, sokak lambaları ve gürültüsüyle birlikte çok uzaklarda kalmıştı artık ve biz uçsuz bucaksız bir bozkırın ortasındaydık. (164. s.)

Uçsuz bucaksız yapısı, yakın anlamlı sözcüklere {-sIz} ekinin getirilmesiyle öbekleşmiş bir ikilemedir. İkileme, cümlede verici ve arkadaşlarının bulunduğu coğrafi uzam olan *bozkır* genişliği açısından nitelemiş, sıfat göreviyle kullanıma çıkmıştır. {-sIz} eki, ikilemeye yokluk anlamı katarak mecazen bozkırın ucu bucağı yani sınırı olmayacak kadar geniş olduğunu anlatmıştır. Böylece uzama soyutluk, kestirilemezlik özelliği kazandırılmış olmaktadır.

Dolayısıyla başlıklar altında verilen örneklerde görüldüğü üzere ikilemelerle kurulu uzam kodlayıcılarının büyük bölümü soyut, nesnel uzam bilgisi vermektedir. Özellikle 4.2; 4.3; 4.4; 4.5 ve 4.6 numaralı başlıklarda görüldüğü üzere uzam kodlayıcılarının yerini tutan zamirlerin tekrarıyla kurulu ikilemelerde bu soyutluk göze çarpmaktadır.

5. UZAM ANLATIMINDA DERECELENDİRME

Uzam ifadesinde kimi sözcük türleri ve ekler, sistemde kullanıma çıkarken anlamsal işlevlerini karşılaştırarak derecelendirme yoluyla ortaya koyabilirler. Böylece uzamda yerleşmeyi kimi zaman artan, kimi zaman azalan, kimi zamansa eşit türde bir yakınlıkla sağlayabilirler³⁸.

Oğuz Ergene, nitelik ya da nicelik açısından kavramlar arasındaki görecelik, aşamalı yakınlık, eş değerlik ve özdeşliklere dayanan benzerlik, yakınlık, yaklaşıklık, denklik ve özdeşlik ifadelerine, ilişkilendirmenin ve somutlaştırmanın güçlü olduğu etkili bir dil kullanımı için başvurulduğu bilgisini verir. Buna göre dil kullanıcıları da bu doğrultudaki anlam ilişkilerini, dilin kimi özelliklerinden, sağladığı anlatım olanaklarından yararlanarak gerçekleştirir. Ergene'ye göre bu konuda, dilin sözlüksel, biçim bilimsel, anlam bilimsel, söz dizimsel özellikleri başta olmak üzere dilsel ve kültürel pek çok bileşen etkin rol oynar. Türkiye Türkçesinin gramerini işleyen kaynaklarda da türlü eklerin, edat, zarf, bağlaç gibi sözcük türlerinin söz konusu anlam ilişkileri için kullanıldığı belirtilmiş ve örneklenmiştir (Ergene: 2018, 396). Uzam bilgisindeyse durum, tarz, nitelik vb. anlamsal özelliklerde derecelendirme yaparken sözcük türü olarak adlardan, sıfatlardan, belirteçlerden yararlanılabileceği gibi ardıl dil birimlerinden de yararlanılabilir.

Derecelendirmeyi sağlayan belirteçler, uzam ifadesinde de anlamsal işlevlerini koruyarak yakınlık ve mesafe rolleriyle kullanıma çıkarlar.

En üst rafta deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitapları; onların altında sırasıyla öyküler, romanlar ve şiirler; en alttaysa, ciltlenmiş edebiyat dergileri duruyor. (18. s.)

Örnekte verilen cümlede “en” belirteci, *üst* sıfatını derecelendirmiş böylece deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitaplarının hangi rafta yerleştiğine belirginlik kazandırmıştır. Yine sıralı cümlede, yer-yön belirteç tümleci görevindeki “en” göstergesi, *alt* yerleştirme adını derecelendirerek ciltlenmiş edebiyat dergilerinin bulunduğu rafı belirgin kılmıştır.

³⁸ Derecelendirme konusunda detaylı bilgi için bk. Üstünova, K. vd. (2019). *Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Birimleri Üzerine*. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 8(2), 713-725.

Her zaman, kasabanın anacaddesini bir uçtan bir uca dolduran öğrencilerin en arkasında yürümek isterdim ama, nedense bizim sınıf hep ortalara düşer ve ben de hep siyah önlüklü yüzlerce çocuğun arasında kalırdım. (56. s.)

Cümlede “en” belirteci, *arkasında* belirteç tümlecini derecelendirmiş, öğrencilerin bulunduğu sıradaki uzamın en gerisini açıklamıştır.

En önde ilerleyen bando takımındaki trampetlerle davulların ritmine denk düşen kalın sesli osuruklarsa, toplu bir kikirdeyişe yol açardı. (57. s.)

Bu cümlede yine “en” belirteci, yan önermenin yer-yön belirteç tümleci görevindeki *önde* belirtecini derecelendirerek, trampetlerle davulların bando takımındaki sırasını belirginleştirmiştir.

Patronun alnındaki kırıxıklıktan üst üste bindirip saatlerce radyo kurcaladığı ya da ibreyi iki istasyon arasındaki cızıtlılı bir noktada unutarak asmakata çıkıp yattığı ve orada, tarlanın en taşlı yerine gelmiş yorgun bir traktör gürültüsüyle horlamaya başladığı zamanlarda, işçiler bir gözleriyle işlerini takip ediyorsa, öteki gözleriyle Meftune 'yi süzüyorlardı. (147. s.)

Örnek metinde “en” belirteci, *tarlanın taşlı yeri* belirtili ad tamlamasındaki *taşlı* sıfatını çokluk bakımından derecelendirmiş, benzetmede traktörün geldiği uzamı, az da olsa somutlaştırmıştır. Bu uzam, tarladaki taşların en fazla olduğu yerdir.

Ama hemen önümüzden giden alamet kıyamet bir kamyonun hiç de yavaşlamaya niyeti yoktu, iki de bir hurlıyor, gürlüyor, başını sağa sola uzatarak geçip gidecek bir boşluk arıyor, ararken de egzosundan leş gibi, kara kara dumanlar püskürtüyordu. (149. s.)

Cümlede “hemen” belirteci, hareket bildiren devingen uzamsal ilişkide derecelendirme yoluyla, kamyonun vericilerin önünde çok yakın bir mesafede ilerlediğini anlatmaktadır. (149. s.)

Evin hemen hemen her köşesinde bir yer açmışık birlikteliğimize, bakışlarımıza ufuklar, adımlarımıza geniş geniş ovalar bağışlamışık. (26. s.)

Cümlede “hemen hemen” belirteci, ikileme yapısında *evin hemen hemen her köşesinde* belirtili ad tamlamasında tamlanan durumundaki *köşe* yerleştirme adının sıfatı durumundaki *her* sözcüğünü, yaklaşık anlamıyla derecelendirmiştir. Mecazî anlamda vericinin karısıyla birlikteliklerine, neredeyse eve ait tüm uzamları açtıklarını anlatmıştır.

Oysa ben, hemen camın dibindeki masaya oturup bira içmişim orada. (110. s.)

Yukarıdaki örnekte hedef durumundaki *masa*, işaret durumundaki *camın* hemen yanında “dibinde” yerleştirme adıyla konumlanmaktadır. “Hemen” belirteci, camın çok yakınında anlamında yerleşmeyi yakınlık açısından derecelendirmiştir.

Daha doğrusu babama demişler senin kız orada çalışır mı diye. Anayol üstünde, tam da tamirhanelerin göbeğinde bir büro. (176. s.)

Cümlede anayolun üstünde bulunan hedef durumundaki *büro*, işaret durumundaki tamirhanelerin ortasında insana ait bir bölüm olan *göbeğinde* sözcüğü ile konumlanmaktadır. “Tam” sözcüğü *büronun*, tamirhanelerin göbeğindeki yerini merkezde bulunması açısından derecelendirmekte uzam ifadesine belirginlik katmaktadır.

Çok yükseklere çıkmış olmalıydık; aşağılardan, ta karanlığın dibinden irili ufaklı ışıklar tırmanıyordu yukarıya, arada bir kayıplara karışıyor, sonra umulmadık bir uzaklıktan yeniden görünüyor, bir sağımıza bir solumuza sığıyor, derken yamaçları ışığa boğarak yanımızdan geçip geçip gidiyorlardı. (15. s.)

“Ta” belirteci, Türkçe Sözlükte (TDK, 2011: 2235), “*Dek, değin, kadar, beri vb. edatlarla birlikte kullanılarak bir fiilin, bir hareketin, bir yerin, bir şeyin başladığı veya sona erdiği noktayı, zaman ve uzaklık bakımından abartmalı bir biçimde anlatan bir söz*” şeklinde açıklanır. Sözcük, uzamda işaret görevi görür. Bu cümledeyse ışıkların tırmandığı uzamın kaynağını anlatan *karanlığın dibi* belirtili ad tamlamasına abartı anlamı katmıştır.

Sonra, büyüdü titreşimlerden oluşmuş halkalar halinde gelip birdenbire beni aralarına alacaklarını, beyazın derinliklerine sarıp sarmalayacaklarını ve bütün insanlardan ayırıp ya da kurtarıp ya da bir şekilde koparıp, ta uzaklara, ama çok uzaklara götüreceklerini düşünüyordum... (115. s.)

Cümlede “ta” belirteci ve “çok” sıfatı, *uzaklar* belirsiz uzamını artan biçimde derecelendirmiş, vericinin götürüleceğini düşündüğü uzamı abartılı bir şekilde soyut olarak açıklamıştır.

Sonra, bizi uzaktan ta duvarın dibindeki alaca karanlığın içinden kaygıyla izleyen anneme dönüp; “Şahanının uyandıramadığı adamlar bunlar!” diyordu, suçun birazını da ona yüklercesine. (74. s.)

Yine bu örnekte “uzaktan” ifadesi, *duvarın dibindeki alaca karanlığın içinden* yapısıyla açıklanmıştır. Annenin uzakta olduğu konum, *duvarın dibindeki alaca karanlığın içinde* işaretlenmiştir. “Ta” belirteci ise bu uzama derinlik katmış, uzamı derecelendirerek abartı ifadesi vermiştir.

Belirteçler gibi sıfatlar da uzam ifadesini derecelendirebilir.

Birkaç saat sonra tatlı bir dönemeçte, bir düzlüğün ortasında ya da gökyüzünü büsbütün mavileştiren kocaman ağızlı, derin bir uçurumun başında ansızın her şey bitecekti sanki... (14. s.)

Dönemeç sözcüğü, yolda yön değiştirilen yer anlamında, coğrafi uzam ifadesi taşır. Cümlede “tatlı” sıfatı, *çok keskin olmayan* anlamı vererek *dönemeç* uzamının keskinliğini azalan yönde derecelendirmiştir.

Belirteçler ve sıfatlarla birlikte ardıl dil birimleri de uzamın derecelendirilmesinde rol oynar. Özellikle {-lAr} eki, uzam ifadesini belirsiz çokluk açısından derecelendirerek niceliğini artırır.

Uzaklardan, çok uzaklardan otomobil ışıkları geçiyordu. (120. s.)

Cümlede vericinin bulunduğu konuma göre uzakta olan yeri anlatan *uzaklardan* göstergesi, “çok” sıfatıyla derecelenmiş, uzaklığın fazlalığını anlatmıştır. Burada uzamın belirsizliğini sağlayan bir diğer unsur ise uzak göstergesine eklenen {-lAr} belirsiz çokluk ekidir. Ek, uzaktaki soyut bir uzamı yine çoklukla derecelendirmiştir.

Belleklerinde kopuk kopuk efe hikâyeleri, roman sayfalarından çıkıp gelen atlar, şiirlere yaslanan dumanlı dağlar ya da bir filmin sonunda, mavzerine sarılıp yokuş aşağı koşan, yalnız, yapayalnız bir efe, rüzgârda uçuşan cepkeni, hışırdayan çalılıklar ve aşağılarda, çok aşağılarda kınalı bir gelin... (140. s.)

Cümlede *aşağılarda* göstergesi, “çok” sıfatıyla derecelendirilmiş, *kınalı gelinin* yokuşun aşağısında bulunduğu uzamı açıklamıştır. Ancak bu uzamın nerede ya da ne kadar aşağıda olduğu soyuttur. Bu soyutluk, *çok* belirteci ve {-lAr} belirsiz çokluk ekiyle anlatılmıştır.

Çok yükseklerle çıkmış olmalıydık; aşağılardan, ta karanlığın dibinden irili ufaklı ışıklar tırmanıyordu yukarıya. (14. s.)

Yine *çok yüksekler* yapısında yüksekler göstergesi, {-lAr} belirsiz çokluk eki almış ve *çok* sıfatıyla derecelendirilmiştir. Böylece yüksekte kalan soyut bir uzamı anlatmıştır. Bu yükseklerdeki uzamın neresi olduğu ise bilinmemektedir.

Beyaz iç donuyla yatağımın kenarından hayal meyal geçer, önüne getirilen naylon leğende gırtlığını kazıya kazıya elini yüzünü yıkar, havluyu boynuna dolayıp duvardaki aynada saçlarını özenle tarar, sonra iştahla kahvaltısını edip, savaşa gidiyormuş da ordunun çok gerisinde kalmış gibi, kapıdan çıkıp anlaşılmaz bir telaşla sabahın alaca karanlığında kaybolur giderdi. (68. s.)

Bu cümledeyse “çok” belirteci, *gerisinde* belirtecini artan uzam bilgisi açısından derecelendirmiş, vericinin babasının ordunun çok gerisinde soyut bir uzamda kaldığını anlatmıştır.

Onları tanımamam imkânsızdı; kırmızı çamurdan testiler yapan Mehmet Ali'nin, şimşir tarak yardımıyla testilerin bellerine desen çizen uzun parmaklı ellerine bakıyorlardı çünkü; emekli postacının gelip okul önlerine özene bezene sıraladığı ve aman rüzgâr uçurmasın diye uçlarını küçücük taşlarla bastırıldığı, her biri birbirinden heyecanlı masal kitaplarının kapaklarına bakıyorlardı. (9. s.)

Bu cümlede *okul önleri* yapısı, okul kapılarının önünde bulunan uzam parçasını anlatmaktadır. *Okul önleri* belirtisiz sıfat tamlamasının tamlananı durumundaki “ön”

yerleştirme adı, {-lAr} belirsiz çokluk eki alarak civar anlamıyla uzam parçasının niceliğini artırmıştır.

Örneklerde görüldüğü üzere {-lAr} belirsiz çokluk eki, *çok* sıfatı ve belirteci uzamı çokluk açısından derecelendirirken belirsizliğini artırarak soyutlaştırmakta; *en* belirteci, *hemen* belirteci ve *tam* sıfatı ise uzam bilgisini derecelendirirken somutlaştırmaktadır.

6. UZAM İFADESİNDE TEKRARLARIN ROLÜ

Alıcı ve verici arasında kod çözmeye dayalı dil, dizge içinde bir göstergeler sistemidir. Saussure'den sonra ortaya çıkan işlevsel dilbilim, dil dizgesi içindeki göstergeleri ve bu göstergelerin bağıntılarını işlevleri açısından inceler. Sistemde kullanıma çıkan tüm göstergelerin dizge olarak incelenmesiyle sisteme çıkan bütün yapıların birlikte değerlendirilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarır.

İletişim kurulurken bir başka deyişle veri sunumu yapılırken alıcı, bilgilerini her zaman aynı yöntemle vermez. Hedefe ulaşmak amacıyla her bir kodu birbirinden farklı sunar. Kimi açıkça, doğrudan; kimi gizli; kimi dolaylı, örtük... Bu durumda alıcının dolaylı yoldan bilgiye ulaşması beklenir. Alıcının göstergeleri çözümlerken yalnızca gösteren yanı değil gösterilen yanı yani göstergenin derin yapıdaki biçimini de düşünmesi gerekir. Hatta bunları dil dışı göndermelerle beslemesi, art alan bilgisini devreye sokması gerekmektedir. Yazınsal metinlerde doğru bildirişime ancak göstergelerin gönderme yaptığı birimlerin çözümlenmesiyle ulaşılabilir. Erkman Akerson ve Karakuş, yazın yapıtlarında kullanılan göstergelerin ancak okurun yorumuyla oluşturulabileceğini söyler. Buna göre yazınsal yapıtlardaki göstergelerin anlamı ve sınırları, her seferinde okurun yaratıcı bir hamlesiyle yeniden somutlanır (1993: 110).

Göstergeler ve bunlar arasındaki etkileşimde anlam bağıını sağlayan unsurlardan biri de tekrarlardır. Tekrarların en büyük görevinin cümleleri birbirine bağlamak, bütüne hizmet etmek olduğu bilgisini veren Üstünova, her göstergenin biçimsel olarak kendisinden farklı ama anlamsal olarak kendisiyle ilintili başka bir göstergeyle eşleşebileceğini söyler. Böylece göstergeler, aynı dil gerçeğini tam ya da kısmen işaret edebilir. Üstünova'ya göre, bunun sonucu olarak ortaya çeşitli tekrar türleri çıkar (2003: 185). Yine Üstünova, tekrarların iletişimde yer almasını ise şu şekilde açıklar:

“Kodlayan, kod çözene her cümlede yeni bilgiler sunar. Önceki cümlede verilen bilgi, bir sonrakinde eski bilgi konumuna geçtiğinden yeni cümlede yer almayabilir. Ancak sonraki bilgiler, önceki bilgileri destekler konumdadır. Yani eski bilgilerle yeni bilgiler birbiriyle bağıntılı olmalıdır. Zaman zaman verilen bilgilerin pekiştirilmesi, mesajların ezberlenmesi, kodlamanın amacına ulaşması için eski bilginin de cümleye girmesi gerekebilir. Diğer yandan dilin estetiğe olan düşkünlüğü, tekrara düşmemeyi gerektirir. Çünkü dile katılan her göstergenin bir işlevi olmalı, alıcıya yeni bilgi sunmalıdır. Anlatıma katkısı olmayan, işi bitmiş göstergelerin dilde kullanılmasının bir anlamı yoktur. Bu nedenle dil tekrarı sevmez denir. Evet, dil tekrarı sevmez, ancak tekrardan da vazgeçemez.” (2003: 180).

Bu bilgiye göre tekrarlar bilgiyi pekiştirmek, anlatımı güçlendirmek için yüzey yapıda yer alabileceği gibi estetik kaygıyla derin yapıda örtük de bırakılabilir. Örtük bırakılan bilgiler, alıcıya soyut bir biçimde dolaylı yoldan iletilir. Uzam bilgisi sunan dil birimleri de bağlam içerisinde doğrudan verilebileceği gibi örtük olarak dolaylı yoldan verilebilir. Buna bağlı olarak alıcının uzam bilgisine ulaşmak için harcayacağı çaba ve zaman değişkenlik gösterecektir. Açıkça verilen bilgiye ulaşmakla, örtük verilen ya da gizli bırakılan veriye ulaşmak aynı tarzda olmayacaktır. Tekrarlar, uzamı dolaylı olarak vermenin bir yolu olarak görülebilir. Bu açıdan uzam çalışmalarında bağlam içerisinde inceleme yapmak vericinin doğrudan ya da dolaylı olarak sunduğu uzam bilgisini eksiksiz olarak kavramayı sağlayacaktır. Çalışmada tekrarlarla, dolaylı yoldan verilen uzam bilgisi “tam tekrar”, “sıfır tekrar” ve “eksik tekrar” olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir.

6.1. Tam Tekrar Yoluyla Verilen Uzam Bilgisi

Tam tekrarlar, dil biriminin aynı cümle içerisinde ya da kendisinden önceki ve sonraki cümlelerde yüzey yapıda aynen tekrar edilmesiyle meydana gelir. Söze dikkat çekmek ya da vurgulamak amacıyla metinlerde bu tekrar türüne rastlanır. İncelenen roman boyunca yazarın uzam bilgisini vurgulamak ya da uzam bilgisi aracılığıyla duygularını alıcıya hissettirmek için tam tekrarlara başvurduğu görülmüştür. Bu başlıkta uzamın tam tekrar yoluyla verildiği örnekler incelenecektir.

Kasaba gerilerde kalmıştı artık; şimdi uçsuz bucaksız bir bozkırda, ahlat karaltılarının seyrekleşe seyrekleşe uzaklaştığı, toprağın ölü gibi yattığı ve kuşların gökyüzünde savrula savrula kaybolduğu sapsarı bir bozkırda, uğultuyla ilerliyorduk. (12. s.)

Yukarıdaki cümlede otobüsün ilerlediği uzamı gösteren, *uçsuz bucaksız* ikilemesiyle genişliği pekiştirilen tanımsız uzam “bozkır”, cümlenin devamında *sapsarı* sıfatıyla nitelenerek yeniden yüzey yapıda yer almıştır. Verici, göstergeyi cümlenin devamında yeniden yüzey yapıya taşıyarak tam tekrara başvurmuştur. Verici, ahlat karaltılarının seyrekleştiği bu bozkırı toprağın ölü gibi yatmasıyla kuşların gökyüzünde kaybolmasıyla tekinsiz bir yer olarak resmetmektedir.

Onlar geçer geçmez, içinde bulunduğumuz karanlık bir kat daha koyulaşıyordu sanki ve ben alnımı cama dayamış, o karanlığa bakıyordum; yeryüzünün, yeryüzündeki insanların, (yeryüzündeki) ağaçların ve (yeryüzündeki) böceklerin karanlığına... (15. s.)

Cümlede uzam kodlayıcısı durumundaki *yeryüzü* göstergesinin; insanların, ağaçların ve böceklerin en geniş manada kapsayan uzamı olduğunu ansiklopedik bilgiler aracılığıyla çıkarmak mümkündür. Ancak verici, anlatımını etkin kılmak için göstergelyi *insanlar* göstergesinin tamlayanı olarak yüzey yapıda tam tekrarla yeniden vermiş, sonrasında ise derin yapıda eksiltiyeye bırakmıştır.

Oysa imkânsızdı bu. İsvan, hiçbir zaman ziyaretime gelemezdi artık; dönülmez bir yere gitmişti o, hiç dönülmez bir yere ... (19. s.)

Örnek metinde verici, İsvan'ın ölümünü *dönülmez bir yere* gidişiyile sezdirmiş, uzam aracılığıyla örtmeceyle aktarmıştır. Eksilteli cümle içerisinde yer alan “dönülmez bir yer” söz öbeği, *hiç* belirteciyle pekiştirilerek ikinci cümlede de yüzey yapıda aynen yer almış, tam tekrar meydana getirmiştir. Bu tam tekrarla, vericinin İsvan'ın ölümüne vurgu yapmak istediği tasavvuru, art alan bilgisi gerektiren soyut uzam kodlayıcısıdır.

Minibüslerle gelen yorgun yüzlü kadınlarsa, adım adım birbirlerine sokulmuş, kaş altından sessizce bakıyorlardı. Seslerinde bozkır sessizliği taşıyan bu kadınlar, dallı güllü giysileriyle çocukluğumun kırlarını anımsatıyorlardı bana ve bir arada durmakla o kırların sürekliliğini koruyorlardı sanki, giysi ve deri kıvrımlarının arasında kente taşınan o kırların serinliğini, ılıkliğini ve çiçek kokularıyla dolup taşan, kuş civiltularıyla süslü güzelliğini koruyorlardı. Gene de endişeliydiler; kırları bu kadar yakınlarındayken ve kendileri bir düğünün gürültüsünde kalabalıkla birlikte oradan oraya koşuşturur ya da oynayanlara bakıp bakıp alkış tutarken, gene de endişeliydiler. (27. s.)

Vericinin kentteki düğününe kasabadan gelen kadınları betimlediği cümlelerde, kasabaya ait coğrafi bir uzam olan *kırları* tam tekrarla yüzey yapıya taşıdığı görülmektedir. Coğrafi alana açık uzam kodlayıcısı *kır*, {-lAr} belirsiz çokluk ekiyle soyut olarak verilmiştir. Verici cümlelerde *kır* uzamını sık sık yüzey yapıya taşınmasıyla,

kasabadan kente gelen kendisinin kasabaya olan özlemini ve kentte yaşayan bir kasabalı olarak kentte hissettiği tedirginliğini vurgulamıştır.

Kahvaltımı yatağıma getirmesine, öğle yemeğimi başucuma bırakıp gitmesine ve arada bir yüzüme yarısı donmuş kekre bir gülümseyişle bakmasına karşın, bu odada çürümemi istiyor sanki, bu odada çürümemi bekliyor ve bu odada çürümemi umut ediyor... (47. s.)

Kaza sonucu yatağına bağlı kalan vericinin, karısının kendine karşı tutumunu sezdiği cümlelerde uzam, yattığı odadır. Vericinin, ardışık cümlelerde “bu odada” kapalı uzamını yüzey yapıda tam tekrarlarla vermesinden yatağına ve dolayısıyla bu odaya mahkûm kalışından duyduğu üzüntüyü vurgulamak istediği çıkarılabilir.

Koridorlardan geçmişim sonra, iki yanı banklarla, bankları insanlarla, insanları kederlerle dolu uzun koridorlardan geçmiş ve elleri tespikli odacıların şeytani bakışlarını peşime takıp bir büronun kapısından içeri süzülüvermişim. (107. s.)

Metinde *koridor* uzamı, yüzey yapıya yeniden çıktığı yerde *iki yanı banklarla, bankları insanlarla, insanları kederlerle dolu uzun koridorlardan* yapısında sıfat öbeğinin tamlananı durumundadır. Böylece verici hem koridor uzamını vurgulamış, hem de betimlemiştir.

Doğup büyüdüğüm o toprağına gizli bir bağla bağlıydım da bütün bu olup bitenler beni oraya dönmeye mi zorluyordu, ya da o toprağın tenimdeki ağırlığından bıkip usanmışım da yükümden kurtulmaya mı gidiyordum, ya da babamla dayımdan sonra annemin de bedenimin herhangi bir yerinden kendini göstereceğinden mi korkuyordum, bilmiyorum. (112. s.)

Örnek metinde *o toprak* yapısı, eksik tekrar yoluyla vericinin doğup büyüdüğü kasabaya gönderme yapmaktadır. Verici, kentten kasabaya dönmek üzereyken *kasabaya* dair hissettiklerini *o toprak* yapısıyla tam tekrarlar yüzey yapıda yeniden vermiş, böylece hem kasabayı bir toprak parçası olarak gördüğünü hem de ruhundaki derin yararlarla bütünleştirdiği vurgulamıştır.

Camdan gördüğüm o boş pencereye ılık bir perde bile takılır belki, balkon temizlenir ve kadın tenli bir erkek sessiz adımlarla o balkona çıkıp duvar dibine yavaşça çömelir. Sonra, sigara içer sürekli, uzaklara bakar uzaklardan benim ona baktığımı düşünmeden. (90. s.)

İlk cümlede verici, evinin penceresinden gördüğü karşı apartmanda bir daireye ait balkon göstergesini cümlenin devamında farklı görevde tam tekrarlar yeniden yüzey yapıda vermiş, böylece uzam bildiren balkon sözcüğünün yer aldığı cümleler birbirine tam tekrar ilişkisiyle bağlanmıştır. Yine ikinci cümlede uzaklar göstergesi, derin yapıda örtük bırakılan kadın tenli bir erkeğin baktığı hedef uzamı, vericininse baktığı kaynak uzamı göstererek tam tekrarlar verilmiştir.

Zaten, o gün ölü adımlarla yürümüştüm caddelerde, ikindiye doğru, çiçekçilerle, ekmek içi köfte, kokoreç satıcılarıyla ve adım başı banklarla dolu daracık bir sokakta, oturmuş, bira içiyordum. Şimdi, o sokağın kentin neresinde olduğunu bile anımsamıyorum; belki de bu kentte öyle bir sokak olmamıştı hiçbir zaman, ya da o gün kurulup o gün yıkılan minicik bir sokaktı orası... Kentin tarihine bir masal sızmıştı ya da nereden ve nasıl sızdıysa, masaldan bir sokak düşmüştü yaşamın ortasına ve oradan geçenler yaşamıştı onu, duranlar yaşamış, görenler yaşamıştı; sonuna kadar gidip geri döndüklerindeyse, yerinde bulamamışlardı bir daha, görememişler ve anımsayamamışlardı. (109. s.)

Verici cümle üstü birime, dış uzama dair bir gönderge olan sokakta oturduğunu bildirerek başlamıştır. Devamındaki cümlelerde “sokak” ve bu sokağın kapsayanı durumundaki “kent” göstergelerini yüzey yapıda vermeye devam ederek tam tekrara başvurmuştur. Göstergelerin betimlemeleri iç içe geçmiş, vericinin iç dünyasındaki yansımalarını anlatmıştır.

Sanayi çarşısının kokusuna, sanayi çarşısının eciş bücüş otomobillerle, cıraklarla dolu görüntüsüne ve sanayi çarşısının hizar sesleri, motor uğultuları ya da çekiç çınlamalarıyla artan gürültüsüne gömüldükçe, farkında olmadan Meftune'ye tutunuyordum. (177. s.)

Roman boyunca bağlamdan öğrendiğimize göre *sanayi çarşısı* ticari uzamı, vericiye babasıyla geçirdiği bunalımlı yıllarını hatırlatmaktadır. Bu cümlede de verici bu uzamı, yüzey yapıda tam tekrarlarla *eciş bücüş otomobiller, motor uğultuları ve gürültüye gömülmek* ifadeleriyle vererek kendisinde yarattığı bunalımı vurgulamak istemiştir.

Bunları bilemedim tabii, belki kendisi de bilmiyordu; bir sokağa onlarla bakmak, bir sokağı onlarla yürümek olağanlaşmıştı gözünde. (35. s.)

Yukarıdaki metinde *sokağa bak-*, ve *bir sokağı onlarla yürü-* yapılarında *sokak* dış uzamı yüzey yapıda farklı görevlerde kullanıma çıkarılarak tam tekrara başvurulmuştur. *Onlarla* göstergesiyle eksik tekrarlar gönderme yapılan, vericinin karısının evleri için aldığı eşyalardır. *Sokak* dış uzamını tam tekrarlar yüzey yapıya taşıyan verici, karısının dışarıyı eşyalarla eve taşımak istediğini vurgulamıştır. Dış uzamı belirsizlik yönüyle niteleyen *bir* sıfatı ise herhangi bir sokak anlamıyla uzamı soyutlaştırmıştır.

Kaçmıştı çünkü o, herkesin beklentisini boşa çıkarmış, kuralları ve alışkanlıkları ayaklarının altına alıp bir güzel çiğnemiş ve kalabalığı ardında bırakıp o çıplak tepede, tepenin ötesindeki kayalıklarda, kayalıkları sarıp sarmalayan yemyeşil bir maviliğin ortasında tek başına olabilmışti. (61. s.)

Cümlede derin yapıda örtük bırakılmış özne, kasabaya atanmış nahiye müdürüdür. Müdürün kasabalıları geride bırakıp kaçtığı uzamlar, birbirini kapsar biçimde *o çıplak tepede > tepenin ötesindeki kayalıklarda > kayalıkları sarıp sarmalayan yemyeşil bir maviliğin ortasında* yapılarıyla verilmiştir. Yapılarda *tepe* coğrafi uzamı, ilkinde sıfat tamlamasının tamlanan durumundayken ardından belirtili ad tamlamasının tamlananı durumunda görev olarak yüzey yapıda aynen tekrar etmiş, tam tekrar meydana getirmiştir. Yine *kayalık* göstergesi, ilkinde sıfat tamlamasının tamlananı durumundayken ardından *kayalıkları sarıp sarmalayan yemyeşil bir maviliğin ortası belirtili ad tamlaması* yapısında yüzey yapıda yer olarak tam tekrar meydana getirmiştir. Tam tekrarlar, tamlamalarla iç içe geçmiştir.

Dağlar, çocukluğumun aşamadığı o kekik kokulu güzelim dağlar, yavaş yavaş karanlığa gömülüyordu. (114. s.)

Cümlede coğrafi uzama dair bir gösterge olan *dağlar* sözcüğü, *çocukluğumun aşamadığı o kekik kokulu güzelim dağlar* yapısı içinde aynen tekrar etmekte verici, yinelemeli özne yapısıyla uzam bilgisini öne çıkarmaktadır.

Sonra, büyüdü titreyimlerden oluşmuş halkalar halinde gelip birdenbire beni aralarına alacaklarını, beyazın derinliklerine sarıp sarmalayacaklarını ve bütün insanlardan ayırıp ya da kurtarıp ya da bir şekilde koparıp, ta uzaklara, ama çok uzaklara götüreceklerini düşünüyordum... Rüzgârların bile erişemeyeceği kadar uzaklara... (115. s.)

Yukarıdaki metinde *uzaklar* göstergesi, uzama dair soyut bir gösterge olarak *ta uzaklara*, *çok uzaklara* yapılarında ve *rüzgârların bile erişemeyeceği kadar uzaklara* eksilteli cümlesinde tam tekrarla yüzey yapıda yer almıştır. Verici, sözcüğü tam tekrarlarla vererek bulunduğu ortamdan uzaklaşma, uzaktaki uzamlara gitme isteğini vurgulamıştır. *Uzaklar* sözcüğü, tasavvuru alıcıya bırakılan örtük uzam bir kodlayışı olarak işleme çıkmıştır.

6.2. Sıfır Tekrar Yoluyla Uzam Bilgisinin Verilişi

En az çaba ilkesi ve estetik kaygılarla metinlerde dil birimlerinin tekrarından kaçınılır. Gereksiz görülen göstergeler derin yapıya itilir yani eksiltiye bırakılır. Ancak bu göstergeler derin yapıda anlamsal işlevini yerine getirmeye devam eder. Böylece sıfır tekrar meydana gelir. Üstünova, bu eksilteli yapılar hakkında şu bilgileri verir:

“İletişimde zamandan tasarruf, dilin tekrardan hoşlanmayı, en az çaba ilkesi gibi nedenler, anlatım kısalığına yol açan etkenlerdendir. Konuşanın, dinleyenin bir takım şeyleri bildiğini, konuşmayı dikkatle dinlediğini sanması ve duyduklarını doğru yorumlayabileceğini düşünmesi, konuşmalarda kimi birimlerin atlanmasına, düşürülmesine, yarım bırakılmasına yol açmaktadır. Bütün bunlara rağmen anlatımın gerçekleştiğini, iletişimin sağlandığını söyleyebiliriz. Ancak anlam bütünlüğünü bozmadan, cümlenin bazı öğelerinin düşürülmesi ile oluşan eksilteli yapılarla iletişim sağlanmaya çalışılmaktadır. Eksiltelerin bir kısmının da, tıpkı tekrarlar gibi daha çarpıcı, daha etkili anlatımlara ulaşmak için yapıldığını görmezden gelemeyiz.” (1999: 94).

Türkçede ister eylem ister ad soylu olsun, yüklemde zaman ve kişi kodlayıcısı bulunmasına rağmen uzam kodlayıcısı yer almaz. Cümle içinde uzamın gösterimi, farklı biçimlerde olur. *Doğrudan, dolaylı, açık, örtük* vb. Ancak anlatılarda yüklem istemiyle

doğru orantılı olarak örtük ya da açık, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde uzam kodlayıcısının verildiği bilinir. Aşağıdaki örnekler boyunca uzam bilgisinin sıfır tekrarlarla verildiği cümleler incelenecektir.

(Çantamın) İçinde kitaplarım vardı çünkü, (çantamın içinde) kimselere göstermediğim, herkesten köşe bucak sakladığım şiirlerim vardı ve (evde) annemin babamın uykuya gömüldüğü, (evde) kardeşimin kolunu bacağını dağıtarak ölü gibi kalakaldığı ve evdeki sessizliğin kalemimin cızırtısına doğru eğilip eğilip duvarlarda yankılandığı saatlerle doluydu o (çantamın içindeki) şiirler; (çantamın içindeki şiirler) (evde) kendimi kalem ucuyla deşmelerimle, (çantamın içindeki şiirler) (evde) kendimi gizli gizli kanatmalarımınla, (çantamın içindeki şiirler) (evde) ruhumun çıplaklığı ve (çantamın içindeki şiirler) (evde) çıplaklığımın yorgan altlarında küflenmiş acemiliğiyle doluydu. (7. s.)

Yukarıdaki cümle üstü birimde vericinin, derin yapıda örtük bıraktığı birimler parantez içinde gösterilmiştir. Verici, şiirlerinin bulunduğu **çantamın içinde** ve **evde** dil birimleri bağlamdan çıkarılabileceği için eksiltide bırakarak sıfır tekrara başvurmuştur. Ancak bu eksiltiler, dil içi göndermelerden tüm okuyucularca aynı biçimde tamamlanabildiğinden uzam anlatımında bir eksikliğe ya da daralmaya sebep olmamıştır.

Uzam anlatımında özellikle arka planda dekor vazifesi gören uzam bilgisi, sıkça yüzey yapıda tutulmaya, doğrudan verilmeye gerek görülmez. Özellikle metnin geneline sinen kapsayan durumundaki uzamlar, okuyucuya bildirildikten ya da sezdirildikten sonra sıfır tekrarlarla varsayılır. Verici, tekrardan kaçınmak yeni uzamı daha sonra etkili bir biçimde sunmak için kimi birimleri eksiltiye, derin yapıya bırakır.

Kimi zaman, yolun iki yanında toprak damlı ıssız köyler görüyorduk ve bu köyler, (köylerin) kavakların arasından yükselen küflü minareleri, (köylerin) başıboş gezinen ya da güneşli bir duvar dibinde unutulmuş post karaltısıyla yatan köpekleri ve (köylerin) tezek yığınlarıyla birlikte arkamızda kalıyorlardı hemen; bozkırın yüzünde, küçük küçük noktacıklar halinde kaybolup gidiyorlardı. (12. s.)

Örnek metinde, betimlenen köylerin kapsayan uzamının *bozkır* olduğu ancak ardıl göndermeyle son cümlede verilmiş, önceki cümleler boyunca sıfır tekrarlarla derin yapıda bırakılmıştır. Yine kapsayanı bozkır olan köylerin betimlendiği; **(köylerin) kavakların**

arasından yükselen küflü minareleri, (**köylerin**) başıboş gezinen ya da güneşli bir duvar dibinde unutulmuş post karaltısıyla yatan köpekleri ve (**köylerin**) tezek yığınlarıyla birlikte yapılarında tamlanan durumundaki köylerin sözcüğü bağlamdan çıkarılabildiği için sıfır tekrarla eksiltide bırakılmıştır.

*Kimse oturmuyor orada; aylardır kiraya verilmesini ya da sahiplerinin bir an önce gelip yerleşmelerini, balkona çıkmalarını, (**balkona**) renk renk çamaşır asmalarını, (**balkonda**) toplanıp çay içmelerini ya da neler düşüneceğini hiç bilemeyeceğim kadın tenli bir erkeğin, ama genç ve sessiz, ama dargın ve örtük bir erkeğin oraya oturup uzaklara bakmasını, hatta (**balkonda**) ağızından sigara dumanlan saçarak bana hâlâ bir şeylerin kıpırdayabileceğim anımsatmasını sabırsızlıkla bekliyorum. (18. s.)*

Verilen cümle üstü birimde *orada* göstergesinin, eksik tekrarlarla vericinin penceresinden görünen karşı apartmanda bir daireye gönderme yaptığı bağlam aracılığıyla öğrenilmektedir. Bu apartman dairesine ait olan *balkon* göstergesi, ilk kullanıma çıktığında yüzey yapıda okuyucuya bildirilmiş sonrasında derin yapıda sıfır tekrara bırakılmıştır. *Renk renk çamaşır asılan, toplanıp çay içilen ya da vericinin neler düşüneceğini hiç bilemeyeceği kadın tenli bir erkeğin, ama genç ve sessiz, ama dargın ve örtük bir erkeğin oraya oturup uzaklara baktığı, hatta ağızından sigara dumanlan saçarak vericiye hâlâ bir şeylerin kıpırdayabileceğini anımsattığı* yan önermelerle sıralanmış yapılarda örtük olarak sıfır tekrarlarla verilen uzam, hep bu apartman dairesine ait “balkon”dur. *Orada = balkon*, aynı dil gerçekliğine gönderme yapmaktadır.

*(Eve) Gelişleri gibi (**evden**) gidişleri de sessizdi, birden bireydi. (20. s.)*

Cümlede sıfır tekrarlarla örtük bırakılsa da özne durumundaki Turan’ın, geliş ve gidiş uzamının vericinin evi olduğu önceki cümlelerden bağlam aracılığıyla bilinmektedir. Örnekte de görüldüğü üzere *ev* uzamının alması gereken durum ekleri, bağlandığı eylem tarafından yönlendirilmektedir. *Gel-* eyleminin {-A} ekiyle, *git-* eyleminin {-DAn} ekiyle çekimlenmiş uzam kodlayıcısı istemesi eylemlerin karakteristik anlamsal özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

*İki duvarın dibi pembe koltuklarla doludur gene; (**iki duvarın dibindeki pembe koltukların**) önlerinde birkaç cam sehpa vardır. (23. s.)*

Cümlede hedef durumundaki *pembe koltukların*, işaret durumundaki *iki duvarın dibinde* konumlandığı bildirilmektedir. Cümlenin devamında ise *pembe koltuklar* sıfır tekrarlarla örtük olarak verilmiştir. Ancak örtük biçimde *birkaç cam sehpanın* işareti biçiminde uzam bilgisine hizmet etmeye devam etmektedir. Birkaç cam sehpanın iki duvarındaki pembe koltukların önünde yerleştiği sıfır tekrarlarla öğrenilmektedir.

Sahaflardan alıyordu herhalde; (sahaflarda) kim bilir kaç karanlık depoyu karıştırıp kaç sandığın küf kokularını didikliyordu? (21. s.)

Ardışık cümlelerde Turan'ın karanlık depoları karıştırıp sandıkların küf kokularını didiklediği uzam, önceki cümlede verilip bu cümlede sıfır tekrara bırakılan *sahaflar* uzamıdır.

Tozlu bir kitap cennetiymi o dükkân, insan (dükkândan) içeriye girdi mi yavaş yavaş dışarıyı unutturdu. (25. s.)

İlk cümlede yer alıp özne göreviyle uzam bildiren *dükkân* sözcüğü, ikinci cümlede yüzey yapıda yer almamış; sıfır tekrarlarla verilmiştir. Yer-yön belirteç tümlecinin (*dükkândan içeriye*) birinci unsuru görevinde eksiltiye bırakılmıştır.

Salonda uçuşan sigara dumanlarıyla devleşen gölgelerin arasında, akşama dek oturmuştuk o gün. Günay'la abla da (salona) çıkıp gelmişlerdi artık; (salonda) karanlıkta birbirlerini kaybetmişler de yeniden bulmuşlar gibi, durup dinlenmeden göz göze bakıyorlardı. (44. s.)

İlk cümlede, derin yapıda bırakılan özne durumundaki verici ve arkadaşlarının oturduğu yerin *salon* özel uzamı olduğu bildirilmiştir. Ancak ikinci cümlede Günay ve ablanın çıkıp geldiği ve karanlıkta birbirlerini kaybetmişlerde yeniden bulmuşlar gibi bakıştıkları aynı *salon* uzamı, sıfır tekrarlarla verilmiştir.

En sevdiği şeyse, gazetelerin köşesindeki bulmacaları çözmekti; bu yüzden kahvehaneleri dolaşıp tek tek bütün gazeteleri toplar, (kahvehanelerde) daha önce bulmacası çözülmüş olanları buruş buruş buruşturup yere fırlatır, öfkesi biraz geçince de, (kahvehanelerde) bir köşeye çekilip düşünmeye başlardı. (61. s.)

Cümlelerde derin yapıda örtük bırakılmış *müdürün* dolaştığı uzamın *kahvehaneler* olduğu ikinci cümlede bildirilmiştir. Ancak kapsayan durumdaki bu uzam, sonraki sıralı cümlelerde yer-yön belirteç tümleci eksiltisi olarak sıfır tekrarlar verilmiştir.

Bir saat sonra, prefabrik bir büronun önündeydik. (prefabrik büronun) Kapısı kilitliydi. (prefabrik büronun) Camlara yüzümüzü yaklaştırıp içeriği görmeye çalıştık ama, tozdan topraktan hiçbir şeyi doğru dürüst seçemedik. “Buranın sahibi işi bırakmış olmalı,” dedim Meftune’ye. (177. s.)

Cümlelerin kapsayan uzamı, ilk cümlede verilen sonrasında derin yapıda sıfır tekrara bırakılmış *prefabrik büro*dur. Verici, ilk cümlede yüzey yapıda verdiği bu bilgiyi sonrasında varsaymıştır. Cümlelerin devamındaki doğrudan aktarım cümlesindeyse aynı *prefabrik büro* uzamı, *buranın sahibi* yapısında tamlayan durumundaki *bura* sözcüğüyle eksik tekrarlar yüzey yapıya çıkmıştır. Ayrıca *içeri* belirteci de yine *prefabrik büronun* eksik tekrarıdır.

Kamyonetten bozma, portakal renkli, yaşlı bir minibüsümüz vardı. Kasabayla kent arasında gidip gelirken, sık sık arızalanırdı bu minibüs; biz de akşamları evin önünde orasını burasını söküp dağıtır, el fenerlerinin cılız ışıkları altında, sabahlara dek onarmaya çalışırdık. Bazı geceler, (evin önünde) gözümüzü bile kırpmazdık; komşularımız sıcacık yataklara uzanıp horul horul uyurken, biz benzin kokularının, naylon leğenlerin, anahtar takımlarının, civataların ve babamın homurtularının arasında, ailece didinir dururduk. (67. s.)

Örnek metinde verici, minibüslerinin orasını burasını söküp dağıtarak, el fenerlerinin cılız ışıkları altında, sabahlara dek onarmaya çalıştıkları uzamın *evin önü* olduğunu ilk geçtiği yerde bildirmiştir. Son cümledeyse minibüsü onarmaya çalıştıkları *benzin kokularının, naylon leğenlerin, anahtar takımlarının, civataların ve babamın homurtularının arasında* yapılarının kapsayan uzamı durumundaki *evin önü* uzamını sıfır tekrarlar vermiş, örtük bırakmıştır. Bu bilgiye öncül göndermelerle bağlam aracılığıyla ulaşılmaktadır.

Çok seyrek gelirdi eve çünkü, (evden) sıklık giderdi ama, (eve) alabildiğine seyrek gelirdi. (69. s.)

Yukarıdaki cümlede derin yapıda örtük bırakılan özne, vericinin babasıdır. Vericinin babasının geldiği hedef uzam bilgisi *eve* göstergesiyle yüzey yapıda verilirken gittiği kaynak uzam bilgisi *evden* sıfır tekrarla örtük bırakılmıştır. Ancak varış hedefi bilindiğinden, aynı noktadan çıkışın *ev* olduğunu çıkarmak mümkündür.

Apartmanın girişinde, nereden yayıldığı bilinmeyen ölçün bir ışık vardı. (apartmanın girişinde) Işığın içinde, bacaklarının gölgesi merdiven basamaklarına kadar uzanan bir sandalye duruyor, sandalyede de, en az ışık kadar cansız ve bulanık görünen ürkek bir adam oturuyordu. (92. s.)

Cümlede ışık kadar cansız ve bulanık görünen ürkek bir adamın oturduğu uzam, bir sandalyedir. Bu sandalyenin bulunduğu uzam olan *apartmanın girişi* kapsayan uzamıysa ilk cümlede yüzey yapıda verilmiş sonraki cümlede derin yapıda bırakılarak sıfır tekrarlar verilmiştir.

Buz gibi bir sessizlik kapladı odayı.

(Odada) Ortaya top mermisi düşmüş gibi karımla göz göze geldik hemen, sonra burukça, evliliğimizin ilk günlerine hüznü bir mesaj gönderircesine gülümsemeye çalıştık. (133. s.)

Yukarıda ilk cümlede uzamın ev özel, kapalı uzamına ait *oda* olduğu verilmiş, ikinci cümledeyse aynı uzam sıfır tekrara bırakılarak varsayılmıştır. *Ortaya* uzam parçasının kapsayan uzamı, yine bu ilk cümlede verilen *odadır*.

6.3. Eksik Tekrar Yoluyla Uzam Bilgisinin Verilişi

Uzam kodlamada yararlanılan eksik tekrarlar, bir yandan cümleler arasında anlamsal ve biçimsel bağ kurarken diğer yandan da uzam bilgisini işaret etmek, alıcının uzam bilgisini tasavvur etmesini sağlamak amacıyla yüzey yapıda yer alırlar. Bu tür tekrarlar; sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ve cümlelerin aynı dil gerçeğine göndermede bulunmasıyla uzam bilgisine hizmet ederler. *Bura, şura, ora, buralar, şuralar, oralar, böyle, şöyle, öyle* vb., görevsel birimler, eski uzam bilgisini gündemde tutan göndergelerdir.

Eksik tekrarlar, aynı zamanda okuyucu işaretler yoluyla metnin içine yönlendiren metin içi gönderim unsurlarıdır. Enser Yılmaz, metin içi gönderimlerin, bağdaşıklık ilişkisinin kurulmasına hizmet ettiği için üzerinde önemle durulması gerektiğini belirtir. Buna göre, ön gönderim ve art gönderim olmak üzere iki metin içi gönderimden bahsedilir. Yılmaz ön gönderimde, metin içindeki bir unsur zikredilmeden evvel onunla anlamsal bağıntı içerisinde olan dilsel bir birim kullanıldığını belirtir. Metin içi gönderimin diğer unsuru olan art gönderimde ise metinde önce gelen ögenin ardındaki bir öge onunla anlamsal bir ilişki içine girerek ona gönderimde bulunur (2021: 1379).

Bu tekrar türünü, “*Gösteren yanı farklı, gösterilen yanı aynı olan tekrar çeşidi*”, olarak açıklayan Üstünova da, amacını şöyle dile getirir:

“Kimi zaman mesajların alıcıya iyice belletilmesi, eski bilgilerin dile yeniden sokulması gerektiğinde kullanılır. Daha önce kullanılan bir bilgi, art ya da ön gönderim yoluyla iletişimde yeniden kullanılır. Bu yolla iletişim anında emekten ve zamandan tasarruf edilmiş, tekrara düşülmemiş, dolayısıyla dilin estetik yanı zarar görmemiş olur.” (2003:179).

Dolayısıyla “eksik tekrarlar”, dil birimlerinin estetik yapıyı bozmayacak bir biçimde aynı dil gerçeğine gönderimde bulunmalarıyla gerçekleşen metnin bağdaşıklık ilgisini kurmaya sağlayan unsurlardır. Bu bölümde incelenen roman boyunca sıkça karşılaşılan, uzamın dolaylı olarak eksik tekrarlarla verildiği örnekler incelenecektir.

Kitaplıkla pencere arasında ütü masası duruyor; üstünde, karımın alelacele bıraktığı, kolu kanadı aşağıya sarkmış, renk renk giysiler... Sanki bana dışarıyı anımsatıp durmaları için oraya bile isteye atılıyorlar. (22. s.)

Yukarıdaki sıralı, kesik cümlede *vericinin karısının alelacele bıraktığı, kolu kanadı aşağıya sarkmış, renk renk giysilerin yerleştiği uzam*, tamlayan durumundaki *ütü masasının* eksiltide bırakıldığı belirtili ad tamlamasının tamlananı durumundaki *üstünde* yerleştirme adıyla bildirilmiştir. Sonraki cümledeyse “*oraya*” işaret zamiri aynı *ütü masasının üstü* konumuna gönderme yapmaktadır. “*Oraya*” göstergesi dolaylı olarak *ütü masasının üstüne* işaret etmiş, farklı göstergeler aynı dil gerçeğini açıklamıştır. İki cümle arasında *ütü masasının üstüne* = *oraya* şeklinde eksik tekrar ilişkisiyle uzam bağı kurulmuştur.

Salondan çıkarken durup bir daha baktı geriye ve ortadaki genişliği gözleriyle tartıp bir paçavra gibi gerisin geri bıraktıktan sonra; “Döne döne zeybek oynarsınız artık burada!” diye homurdandı. (32. s.)

Bu cümlede özne durumundaki Günay’ın çıktığı uzamın *salon* olduğu bilgisi verilmiştir. Bağlamdan hareketle Günay’ın geriye baktığı uzamın ve ortadaki genişliğin ait olduğu uzamın *salon* özel uzamı olduğunu çıkarmak mümkündür. Konuşma cümlesinde verilen “burada” sözcüğü de aynı dil gerçekliğine gönderme yapmakta, eksik tekrar yoluyla *salon* özel uzamının yerini tutmaktadır.

Yukarıda, köprünün başında bekleyen ve babamın ne yapmak istediğini bir türlü anlayamayan yolcularsa, sabırsızlanmaya başlamışlardı. (150. s.)

Cümlede “yukarıda” göstergesi, eksik tekrarla *köprünün başında* uzamını açıklamıştır. İki dil göstergesi aynı uzam bilgisine işaret etmektedir.

Öyle ki, neredeyse sürükleye sürükleye taşıyabiliyordum onu ve artık peronlarda bekleyen otobüslerin yanına kadar gelmiştim. Birden, durduğumu fark ettim orada; bavulu yere bırakmış, giderek uzayan burnumla havayı kokluyordum. (51. s.)

Devingen uzamsal ilişkinin verildiği cümlede vericinin geldiği uzam, *peronlarda bekleyen otobüslerin yanına kadar* olan mesafedir. Sonraki cümlede vericinin bu uzamda durağan olarak yerleştiği anlatılmaktadır. “Orada” zamiri, eksik tekrarla bu uzamı açıklamıştır. *Peronlarda bekleyen otobüslerin yanı = orada*, şeklinde aynı uzamı işaret etmektedir.

İçimi kaplayan sıkıntıdan kurtulayım diye, sürekli kasabanın üstünde yükselen kayalıklara bakardım o sırada. Orada, kekik kokularının arasında bir başıma yürüyor varsayardım kendimi ve daldan dala seken rengârenk kuş civıltılarının yanaklarımı çizip çizip geçtiğini düşünürdüm. (56. s.)

Önceki cümlede yüzey yapıda verilen *kasabanın üstünde yükselen kayalıklar* uzamı, sonraki cümlede “orada” zamiriyle eksik tekrarla verilmiştir. Sözcük, eksik tekrar

yoluyla *kayalıkların* yerini tutmaktadır. Aynı cümlede *kekik kokularının arasında* uzamı, eksik tekrarla verilen bu uzamı betimlemiştir.

Derken, karakol komutanıyla belediye başkanını, yan yana durup dikkatle kasabanın üstündeki çıplak tepeye baktıkları görüldü. Herkes oraya döndü hemen.
(60. s.)

Cümlelerde “oraya” zamiri, eksik tekrar yoluyla *kasabanın üstündeki çıplak tepeye* söz grubunun yerini tutmaktadır. Aynı göstergeler *oraya = kasabanın üstündeki çıplak tepeye* şeklinde aynı dil gerçeğine gönderme yapmaktadır.

Herkes, günün her saatinde harman yerlerinde, ıssız bağ aralarında, çeşme başlarında, tarlalarda ve sokaklarda görürdü onu. Oralarda ne aradığı, neyin peşinden koştuğu ya da neden ve nelerden kaçtığı hiç bilinmezdi. (61. s.)

Yukarıda ilk cümlede müdürün görüldüğü uzamlar, {-DA} ekiyle bulunma ilgisiyle eyleme taşınmış *harman yerleri, ıssız bağ araları, çeşme başları, tarlalar ve sokaklar* uzamlarıdır. Ardıl cümlede bu uzamların tekrarından kaçınılmış, “oralarda” zamiri eksik tekrar ilişkisiyle aynı dil gerçekliğine gönderme yapmıştır.

Söylentilere bakılırsa, bazı akşamlar dönmüyordu lojmandan; nedense orada, müdürün yanında kalıyordu. (63. s.)

Örnek cümlede “orada” zamiri, eksik tekrar yoluyla *lojman* kapalı uzamının yerini tutmaktadır. Eksik tekrarla verilen uzam, cümlenin devamında *müdürün yanı* yapısıyla belirgin kılınmıştır.

Ben bunlarla uğraşırken, babam oralarda olmuyordu ama, onun tozlu bir bakkal dükkânında ya da erkenci yaşlılarla dolu bir kahvehanede çay içtiğini ve gözücuyla beni izlediğini, hatta yaptığım her işe bir not verdiğini biliyordum.
(70. s.)

Metinde vericinin babasının olmadığını düşündüğü “oralarda” uzamı, bağlamdan çıkarıldığına göre minibüsün çevresindeki uzamı eksik tekrar yoluyla soyut olarak anlatmaktadır.

Bu sözü deftere mi, yoksa bana mı dediğini bir türlü anlayamıyordum tabii; yavaşça kalkıp öteki odalardan birine kaçıyordum hemen ve orada, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlıyordum. (74. s.)

Vericinin çocukluğuna dair göndermelerden kasabadaki evlerine ait *öteki odalardan biri* sıfat tamlaması, soyut olarak evin belirsiz bir odasını anlatmaktadır. Bu soyut iç uzam, bağlı cümlenin devamında *orada* göstergesiyle eksik tekrarlar verilmiştir.

Düğün salonunun girişindeki gelin odasında, orkestranın toza dumana boğduğu bölüme geçmeden önce son kez makyajını tazeleyip duvağının tellerini ve belindeki kırmızı kurdeleyi düzeltirken, annemin bir avuç buğdayla ağlaya ağlaya içeri dalıp orada bulunan herkesi hayrete düşürmesini bir türlü anlayamıyor. (79. s.)

Verici ve karısının düğünlerinden alınan anlatıda kapsayan uzam, *düğün salonudur*. Cümlede “*orada*” göstergesi, eksik tekrar yoluyla bu düğün salonuyla aynı dil gerçekliğine gönderme yapmış, annenin içeri daldığı uzamı açıklamıştır.

Dönüp ben de ona bakmak istedim ama, yapamadım nedense, basamakları indim, otuz üç numaralı kapıda durdum ve zile bastım. İçeride, dönüp geriye bakma isteğimi örten boğuk bir kanarya ötüşü yankılandı. Sonra, oralarda saatlerdir çeşitli renklerle ötüşen binlerce kanarya varmış da ansızın uçup gitmişler gibi, derin bir sessizlik kapladı ortalığı. (93. s.)

Cümlede “*ora*” göstergesinin işaret ettiği uzamın, kapsayanı apartman olan 33 numaralı dairenin önü olduğu bağlamdan öncül göndermeler aracılığıyla bilinmektedir. Göstergede, {-lAr} belirsiz çokluk ekiyle girişteki bu uzama genişlik katılmış, eksik tekrar yoluyla vericinin bulunduğu daire kapısının önünü soyut uzam kodlayıcısından somut uzam kodlayıcısına dönüşmüştür.

Orada, üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yan karanlık bodrum katında, tam iki ay on iki gün kaldım. (93. s.)

Örnek cümlede örtük bir biçimde uzam belirten “*orada*” sözcüğü, ardıl göndermelerden öğrendiğimiz *üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yan karanlık*

bodrum katını anlatmaktadır. Orada = üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yan karanlık bodrum katında şeklinde eksik tekrar ilişkisiyle aynı dil aynı gerçekliğe gönderme yapmaktadır.

Terlemiştim çünkü, durup dururken kalbim hızlı hızlı çarpmaya başlamış ve ben oradan gerisin geri dönüp çabucak kaçmayı düşünmüştüm. (93. s.)

Yukarıdaki örnekte *oradan* göstergesinin, eksik tekrar yoluyla vericinin bulunduğu daire kapısının önünü anlattığı, bağlamdan çıkarılmaktadır. Bir başka deyişle gösterge, bağlam aracılığıyla soyut uzam kodlayıcısından somut uzam kodlayıcısına dönüşmüştür.

Köyle kent arasında sürünüp duran, oldukça yaşlı, buruş buruş bir kadındı teyzesi; ne gürültüsüne alışabilmişti buraların, ne görüntüsüne, ne suyuna, ne de havasına. (101. s.)

Romanda köyden kente göçmüş teyzenin anlatı zamanında kentte yaşadığı bağlamdan bilinmektedir. Bu cümledeyse belirsiz çokluk eki {-lAr} alan “buralar” sözcüğü, eksik tekrar yoluyla kapsayan uzam durumundaki *kente* gönderme yapmaktadır.

Bu yüzden, İsvan kente geldiğinde, ancak iki ay misafir kalabilmiş onlarda. (101. s.)

Cümlede “onlar” sözcüğü eksik tekrar yoluyla teyze ve kızlarının yerini tutmaktadır. Ancak kişileri anlatan zamir, cümlede onların yaşadığı eve gönderme yaparak {-DA} ekiyle eyleme taşınmış, İsvan’ın kaldığı uzamı anlatmıştır.

*Gelgelelim, bu kez de İsvan’ı merak etmekten alamıyormuş kendini; onun bu kargaşada sağ olup olmadığını görmek için, her gün değilse bile haftada bir *eve* gelmesini, kendisine sağ salim görünmesini, hatta cumartesi pazar günlerini orada, dizlerinin dibinde geçirmesini istiyormuş.* (101. s.)

Örnek metinde *ev* özel uzamının teyzeyle ait olduğu bağlam aracılığıyla öğrenilmektedir. “Orada” göstergesiyle eksik tekrar yoluyla örtük olarak verilen uzamsa *teyzenin dizlerinin dibidir. Orada = dizlerinin dibinde* şeklinde aynı dil gerçekliğine gönderme yapan göstergelerin kapsayan uzamıysa bu evdir.

Artık o köprüden geçerken minibüsü hep yavaş sürüyor ve başını çevirip derenin dibine bakmadan edemiyordu. Oradaki kamyona düpedüz sevdalanmış gibiydi. (150. s.)

İlk cümlede vericinin babasının baktığı uzamı açıklayan belirtili ad tamlaması yapısındaki *derenin dibi* uzamı, sonraki cümlede *oradaki* sıfatıyla eksik tekrarlarla kamyonun bulunduğu uzamı açıklamıştır. *Derenin dibi = oradaki* biçiminde aynı dil gerçekliğine gönderme yapmıştır.

“Yalnız,” dedi, “biraz tozludur orası...” Gerçekten, beklenenden daha tozluysa büro, Meftune’yle kapısını açtığımızda şaşırmıştık. (178. s.)

Romandan alınan bir konuşmada geçen cümlede “orası” göstergesi, eksik tekrarlarla *büro* uzamını açıklamıştır. *Orası* ifadesiyle soyut olarak verilen uzamın bir büro olduğu bağlamda, ardıl göndermeden öğrenilmektedir.

Telefon çaldığında çoğunlukla Fahir Ağabey kendisi bakıyor, sivri yüzünü omzuna yatırıp çabuk çabuk konuşuyor, sonra telaşla barakanın önüne çıkıp şoförlerden birini çağırarak hangi yolun kaçınıcı kilometresinde kaza yapılmışsa oraya bir kurtarıcı araç gönderiyordu. (206. s.)

Cümlede “oraya” zamiri eksik tekrar yoluyla, *hangi yolun kaçınıcı kilometresinde kaza yapılmışsa* ifadesiyle verilen kaza yerlerini açıklamıştır.

Kentte, gidebileceğim derli toplu arkadaş evleri dururken, dönüp dolaşıp bu üç öğrencinin karmaşık dünyasına gelişimin ve burada huzur buluşumun temelinde de bu gerçek yattıyordu belki. (124. s.)

Yukarıdaki örnekte *üç öğrencinin karmaşık dünyası* ifadesiyle kodlanan uzamın, bodrum katındaki öğrenci evi olduğu bağlamdan çıkarılmaktadır. Verici bu öğrenci evini, cümlenin devamında tekrar etmekten kaçınmış “burada” göstergesiyle kodlamıştır. “Burada” göstergesinin gösteren yanının *bodrum katındaki öğrenci evi* olduğu öncül göndermelerle somutlaşmıştır.

Belki de herkes beni bekliyordu dışarıda; İsvan'dan geriye kalan bir parça, koparılıp atılmamış bir saçak ya da kırılmamış bir dalmışım gibi kahvelerin önünde, köşe başlarında, kaldırımlarda, otobüs duraklarında, lokantalarda, kantinlerde, resim galerilerinde ve kapılarda herkes beni bekliyordu. (175. s.)

Metinde vericinin kendisini beklediğini düşündüğü uzam, “dışarıya” belirteciyle kodlanmıştır. Ancak bu uzamın göndermesi, henüz ilk cümlede örtüktür. Sıralı cümlelerin devamında “dışarı” göstergesi *kahvelerin önünde, köşe başlarında, kaldırımlarda, otobüs duraklarında, lokantalarda, kantinlerde, resim galerilerinde ve kapılarda* ifadeleriyle somutlaşmıştır.

Bodrum katına oldukça yorgun ve umutsuz dönmüştüm o gün. Kır bıyıklı kapıcının yüzüne bile bakmadan, merdiven basamaklarını asık bir suratla inip sessizce içeriye süzül müştüm. Ellerime bakmıştım kuşkuyla, mutfakla salon arasında gidip gelmiş, lavaboda oyalanmış, bir sigara yakıp pencerenin önünde saatlerce heykel gibi dikilmiş, tüle kara benekler halinde konup havalanan sinekleri izlemiş, daralmış, öfkelenmiş, sonra da bir köşeye çuval gibi yığılıp kalmıştım. Ellerime dikkatle bir daha bakmıştım orada. (106. s.)

Yukarıdaki örnek metinde “orada” göstergesi, eksik tekrar yoluyla vericinin yığılıp kaldığı köşe uzamına gönderme yapmaktadır. Bağlamdan öğrenildiğine göreyse bu köşenin kapsayan uzamı *salon*, salonun kapsayan uzamıysa *bodrum katındaki apartman dairesidir*.

Oysa ben, hemen camın dibindeki masaya oturup bira içmiştim orada. (110. s.)

Cümlede “orada” göstergesinin hemen camın dibindeki masa oluşu, öncül göndermelerle somutlaşmaktadır. *Hemen camın dibindeki masa = orada* biçiminde aynı dil gerçekliğine gönderme yapmış, eksik tekrar ilişkisi kurmuştur.

Gene böyle, çocukluğuma dek uzanan bir akşam yürüyüşünden sonra yorgun argın bodrum katına döndüğümde, evde kimseyi bulamamıştım. (159. s.)

Yukarıdaki cümlede *bodrum katı* ve *ev* göstergeleri aynı uzama gönderme yapmış, eksik tekrar yoluyla birbirlerini açıklamışlardır.

Sonunda, bir bakkal dükkânının camındaki duyurudan yola çıkarak, bakkaldan apartman yöneticisine, yöneticiden ev sahibinin yeni adresine, oradan da notere gide gele, bir bodrum katını kiraladık, iki oda bir yerdi burası, Gülderim'in kalabalık oluyor diye içeri sokmadığı iki koltuk dışında eşyaların hemen hepsini alıp alıp içeriye taşırken, Asuman ikide bir, "Fırsat buldukça ziyaretimize gel olur mu, hiç çekinme!" diyordu. (186. s.)

Yukarıdaki metinde geçen "oradan" göstergesi, *ev sahibinin yeni adresi* yapısıyla kodlanan uzamı eksik tekrar yoluyla açıklamaktadır. Gösterge, bu ardıl göndermeyle somutlaşmaktadır. "Burası" göstergesiyle iki oda bir yer şeklinde açıklanan *bodrum katını* eksik tekrar yoluyla bildirmektedir. Yine cümlelerde verilen "içeri" ve "içeriye" belirteçleri, bu bodrum katına gönderme yapmakta, bodrum katının içerisini eksik tekrarlarla anlatmaktadır.

Konuşmasını, "Bu işe girmeden önce sanayi çarşısında bir iş bulmuştum," diye sürdürdü Meftune. "Daha doğrusu babama demişler senin kız orada çalışır mı diye. Anayol üstünde, tam da tamirhanelerin göbeğinde bir büro. Kurtarıcı araçlar bürosuydu. Dur bakayım... Tam adı, evet, Köseoğlu Kurtancı Araçlar Bürosu... Ben kabul etmedim tabii; ters yer. Sana orayı diyorum işte, şimdi gidip bir bakalım mı?" (176. s.)

Diyalogdan alınan yukarıdaki cümlelerde Meftune'nin "orada" göstergesiyle kodladığı uzamın, sanayi çarşısında bir iş yeri olduğu öncül göndermeler aracılığıyla bağlamdan öğrenilmektedir. *Sanayi çarşısında bir iş yapısı* ikincil olarak uzam bilgisi taşımakta ve "orada" göstergesiyle aynı dil gerçeğine gönderme yapmaktadır. Ardından kapsayıcı sanayi çarşısı olan bu iş yerinin *anayol üstünde, tam da tamirhanelerin göbeğinde bir büro* olduğu bildirilmiştir. *Büro* uzamı, *Kurtarıcı araçlar bürosuydu... Tam adı, evet, Köseoğlu Kurtancı Araçlar Bürosu* cümlelerinde ismi tekrarlanarak yeniden yüzey yapıda tam tekrarlar almıştır. "Ters yer" ve "orayı" göstergelerinin göndermesiyle yine bu *büroyadır*. Göstergeler, eksik tekrar yoluyla aynı uzamı işaret etmektedir.

7. UZAM ANLATIMINDA SOYUTTAN SOMUTA GEÇİŞ

Bir yazınsal metinde verici, alıcıyı anlatının olay örgüsüne, kişilerine ve zamanına uygun biçimde metnin tutarlılık ve bağdaşıklık sınırları içerisinde pek çok uzama götürür. Ancak dilin estetik kanunları çerçevesinde tüm bu uzamlar yüzey yapıda verilmez. Verici, metnin dekoru görevindeki uzamları alıcıya tekrar tekrar bildirme gereği görmez. Dil birimleri ancak başka dil birimleri ile ilişki kurarak varlık gösterebileceği için metnin geneline sinen bu uzamlar da ancak diğer dil birimlerinin yardımıyla bağlam içinde somutlaşabilir. Dolayısıyla uzam kodlayıcı dil birimleri gerek dil içi gerekse dil dışı göndermelerle ait oldukları metnin bütünü içerisinde ele alınmalıdır.

Metinlerde ilk verilen uzam ifadesi ya da yeni bir uzama geçiş, alıcı için her zaman tanımsızdır, soyuttur. Bu nedenle vericinin, metnin doğal seyri içerisinde bu yeni tanımsız uzamlara dair bilgi vermesi, somutlaştırması gerekir. Alıcı, bu bilgiler ışığında uzamı, diğer uzamlardan ayırt edebilecektir. Verici, eski bir uzamı metne dâhil etmek istediğinde ise eski uzama dair bir ipucu alıcı için yeterli olacaktır. Özellikle incelenen “Sonsuzluğa Nokta” romanı gibi olay örgüsünün belirli bir düzende ilerlemediği postmodern anlatılarda, uzama dair ipuçlarıyla metnin parçalanmışlığı alıcının zihninde tamamlanabilecektir. Bu nedenle vericinin dil içi ya da dil dışı göndermelerle verdiği uzam bilgisini alıcı için somutlaştırması, tanımlı / belirgin kılması önemlidir³⁹.

Dil birimlerinin somutlaşması genelden özele doğru bir düzen içinde gerçekleşir. Uzam bilgisinde gerek konum gerekse mekân / yer ifadesi, varlığı ya da eşyayı çevreleyen en geniş uzamdan sınırlandıran en dar uzama doğru olacaktır. Bu durumda uzam kodlayıcı adların somutlaşması, kapsayan uzamdan kapsanan uzama doğru CBB ya da cümle düzeyinde gerçekleşirken; bu kapsayan / kapsanan uzamların birbirine göre yerleşmesi veya uzamın konum ifadesinde yerleştirme adlarıyla kurulu yapıların somutlaşması sözcük öbeği düzeyinde gerçekleşir. Dolayısıyla uzam anlatımında somutlaşma cümleden büyük birlikler, cümle veya sözcük öbeği içerisinde genelden özele doğru olacaktır. Ancak vericinin ön göndermelerle alıcıya bildirdiği fakat sonrasında örtük bıraktığı metnin geneline sinen temel kapsayan uzamlarının varlığı da göz ardı edilmemelidir. Aşağıda bu durumun örneklerini görmek mümkündür.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Üstünova, “Türkçede Dil Birimlerinin Soyuttan Somuta Geçiş Üzerine”, ss. 17-25.

Gene de ben, dikiz aynasında yavaş yavaş kaybolan Bedranlardan en güçlü olanının (sözgelimi, bir bayram sabahı kasaba meydanındaki minibüsün içine gizlenerek akşamadek sessiz sessiz ağlayanın) peşime takıldığını düşünmekten kendimi alamamıştım kasabadan çıkarken. (10. s.)

Cümlede vericinin, peşine takıldığını düşünmekten kendini alamadığı, bir bayram sabahından akşama dek sessiz sessiz ağlayan Bedranlardan en güçlü olanının uzamı, *kasaba meydanındaki minibüsün içi* sıfat tamlamasıyla verilmiştir. Uzamın somutlaşma biçimi kapsayan uzamdan kapsanan uzama doğru *kasaba > kasaba meydanı > minibüs > minibüsün içi* şeklinde gerçekleşmiştir. *Kasaba meydanı* yapısında meydanın türü belirtisiz ad tamlamasıyla verilmiş, böylece meydanın dâhil olduğu uzamın *kasaba* olduğu sözcük öbeği içerisinde bir parça somutlaşmıştır. Ardından yapı, {-DAki} sıfat yapım ekiyle, tamlananı yerleştirme adı olan *minibüsün içi* belirtili ad tamlamasına taşınmıştır. Ancak bağlama bakıldığında dilsel göstergelerle uzam bir parça somutlaşsa da temel kapsayan durumundaki kasabanın neresi olduğu alıcı tarafından bilinmemektedir. Bu durum da diğer uzamların tam olarak somutlaşmasına olanak tanımamaktadır.

Romanlarda tanımlı uzamlar “burası” iken “başka bir yer” tanımsız uzamları anlatır. Burası, belli bir yerken; başka bir yer bilinmezliği, yeniliği içeren tanımsız bir uzamdır. Böylece kahramanın gideceği her yer uzam, alıcı için başlangıçta tanımsızdır, soyuttur.

Otobüsün ön koltuğuna yorgun bir tavşan gibi büzülmüş, öylece bakıyordum.
(7. s.)

Yukarıda verilen cümleyle, incelenen romanın bir otobüste başladığı öğrenilmektedir. Metinlerde açılış cümlesi sayılan ilk ifadelerdeki bilgiler her zaman soyuttur. Bu durum uzam bilgisi için de geçerlidir. Cümlede verilen bilgilerden vericinin “otobüs” taşıt uzamı içerisinde yerleştiği bilinmektedir. Ancak bu otobüsün kalkış ya da varış bilgisi hatta hareket edip etmediği henüz bilinmemektedir. İlk cümlede verilen “otobüs” taşıt uzamı sonraki sayfa boyunca derin yapıda örtük bırakılmıştır.

Otobüs, küçük, loş ve tozlu dükkânlarla çevrili kasaba meydanını geride bırakıp da tek katlı evlerin bahçeleri arasından kıvrıla kıvrıla ilerlemeye başladığında, içimde başka boşluklar açılmıştı oysa ve bu boşluklar, önümde pofur pofur sigara içen şoförün vitesi her değiştirmesinde biraz daha genişlemişti. (8. s.)

Bu cümlelerdeyse otobüsün geride bıraktığı uzamın bir *kasaba meydanı* olmasının bildirilmesiyle çıkış uzamı bir parça somutlaşmış, kasaba olduğu öğrenilmiştir. Ancak bu kasabanın neresi olduğu, gerçek mi ya da kurmaca bir uzam mı olduğu henüz bilinmemektedir. Yukarıdaki iki örnekte romanın kapsayan durumundaki uzamları *kasaba* ve *kent*'e ilk kez yer verilmiştir. Bu iki uzam da alıcı için henüz soyut, belirsizdir. Bedran için *kasaba* tanımlı, bilinen bir uzamken *kent* tanımsız, belirsiz bir uzamdır. Alıcı içinse romanın henüz başlangıcı olduğundan her iki uzam da soyut, tanımsız / belirsiz uzamlardır.

Kente geldiğimi hissetmem için gerekliydi bu, babamın gölgesini terk ettiğimi bilmek için de gerekliydi; üstelik, otobüs terminali kocaman bir bavulla gezip dolaşamayacak kadar kalabalıktı. (53. s.)

Yukarıdaki örnekte verici kente gelme sebebini açıklar. Buna göre romanın 8. sayfadaki ilk örnekte *kasaba* uzamı verici için “burası” uzamıyken, kendisini babasının gölgesinden kurtararak yeni bir hayat vaat eden “başka bir yer” uzamı *kenttir*⁴⁰. Ayşe ve Zeynel Kıran'ın “başka bir yer”i tanımlarken açıkladığı gibi, bu uzam roman kahramanı Bedran için yeniliği içeren yabancı bir uzamdır. Bachelard, *gölgeyi* bir barınak olarak tanımlar (1996: 151). Ancak verici bu barınaktan ayrılışını terk etmek eylemiyle kodlamaktadır (*babamın gölgesini terk ettiğimi*). Bu yeni uzam, onun için yeni bir hayatın umut vaat eden başlangıcıdır.

Tanımlılık ya da tanımsızlık söylem içerisinde yalnızca kapsayan ya da kapsanan uzamlarda değil tüm uzam türlerinde karşılaşılabilecek bir niteliktir. Kerime Üstünova'ya göre, ad değerindeki bir dil birimini belirli kılmak çeşitli yollarla giderilebilir. Bunlardan bazıları *belirtme durumu, tamlayan durumu, iyelik ekleri, sıfat türeten çeşitli durum ekleri, sıfatlar ve zamirlerdir*⁴¹ (2010: 95). Uzam kodlayıcı dil birimini tanımlı / belirli

⁴⁰ Roman boyunca yer alan kapsayan durumundaki uzamların çıkarım ve sezdirimlerle somutlaştığı örneklere ilgili başlıkta yer verilmiştir. Bk. s. 209, “Uzam Anlatımında Sezdirimlerin Rolü”.

⁴¹ Türkiye Türkçesinde adlarda tanımlılık konusunda bk. Kerime ÜSTÜNOVA, *Dil Bilgisi Sorunları*, (2010: 95-100).

kılmak da Üstünova'nın söz ettiği benzer dil bilgisel göndergeler aracılığıyla gerçekleşir. Zira belirtme durumu, tamlayan durumu, iyelik durumu, sıfat türeten durum ekleri, sıfatlar ve zamirler vericinin uzamı tanımlı kılmak için kullandığı dil birimlerindedir. Aynı şekilde bazı sıfatların, zamirlerin ya da biçimbirimlerin uzamı belirsiz, tanımsız kıldığı görülür. Elbette dil birimlerinin tanımlılık işlevini yürütmesinde esas bağlayıcı yine bağlamdır.

Vericinin, uzam bilgisi verirken tercih ettiği tanımlılık ya da tanımsızlık ifadeleri, anlatıda uzamın rolünü de gösterir. Tanımlı, belirli bir uzam kodlayıcısı daha çok yaşanmışlık barındırarak olay örgüsüne, zamana, ya da roman kişilerine dair daha çok bilgi sunacakken; tanımsız herhangi bir yeri anlatan bir uzam kodlayıcısı anlatıda daha çok dekor vazifesiyle yer alacaktır. Verici, metnin tamamına sinmiş uzam kodlayıcılarını alıcıya bildirirken kendi üslubu doğrultusunda tanımlılık ya da tanımsızlık özellikleriyle verir. Böylece uzam kodlayıcılarının anlatıdaki rolü şekillenir.

Zaten, o gün ölü adımlarla yürümüştüm caddelerde, ikindiye doğru, çiçekçilerle, ekmek içi köfte, kokoreç satıcılarıyla ve adım başı banklarla dolu daracık bir sokakta, oturmuş, bira içiyordum. Şimdi, o sokağın kentin neresinde olduğunu bile anımsamıyorum; belki de bu kentte öyle bir sokak olmamıştı hiçbir zaman, ya da o gün kurulup o gün yıkılan minicik bir sokaktı orası... (109. s.)

Verilen örnek metnin ilk cümlesinde vericinin bira içtiği kapsayan uzam; *çiçekçilerle, ekmek içi köfte, kokoreç satıcılarıyla ve adım başı banklarla dolu daracık bir sokaktır. Daracık bir sokak* sıfat tamlaması, *çiçekçilerle, ekmek içi köfte, kokoreç satıcılarıyla ve adım başı banklarla dolu* edat öbeğiyle tamlanmıştır. Romanda ilk kez geçen bu *sokak*, hem verici hem alıcı için tanımsız / belirsiz bir sokaktır. Sokağa belirsizlik katan aynı zamanda “bir” belgisiz sıfatıdır. Ancak ikinci cümlede *o* sıfatıyla işaretlenmiş tam tekrarlı yüzey yapıda verilen aynı sokak, artık hem verici hem alıcı için (vericinin ikindiye doğru bira içtiği ekmek içi köfte, kokoreç satıcılarıyla ve adım başı banklarla dolu daracık sokak) biraz daha bilinen bir uzamdır. Fakat vericinin bu uzamı, şimdi kentin neresinde olduğunu bile hatırlamamasıyla silikleştirdiği, fazla bir yaşantısının olmadığı dekor vazifesinde bir sokak olarak gördüğü açıktır.

Roman boyunca uzam bilgisine tanımlılık katarak uzamı somutlaştıran ya da tanımsızlık katarak soyutlaştıran kodlayıcılar ve ekler aşağıda iki başlıkta incelenecektir.

7.1. Uzam Anlatımına Tanımlılık / Belirlilik Katan Kodlayıcılar

Yer adları, bir uzamın tanımlı kılınmasında en somut bilgi veren kodlayıcılardır. Metinlerde uzam bilgisi gerçek de olsa bunlar vericinin kurmaca dünyasının uzamlarıdır. Ancak verici, gerçek yer adları kullanmayı seçmişse bu uzamlar gerçek uzamlarla benzerlik gösterecek, alıcıya somut uzam bilgisi sunacaktır. Türkiye Türkçesinde yer adı kurmaya en elverişli yapılar belirtisiz ad tamlamalarıdır. Belirtisiz ad tamlamalarında tamlayan, tanımlanamayan bir nesneyi işaret eder ve birinci adla ikinci ad arasında eksiz tamlama kurulur. Kerime Üstünova, tamlayan ile tamlanan arasında sahiplik ilgisi olmayan tamlamalarda, yani belirtisiz ad tamlamalarında tanımlama, belirtme işlevinin ön plana çıktığını belirtir. Yine Üstünova, bu tamlamalarda eksiz tamlayan durumundaki birinci adın, kendinden sonra gelen adı tıpkı bir sıfat gibi cins, tür, nitelik bakımından belirgin kıldığını söyler. Böylece eksiz tamlayan durumundaki birinci ad, sıfat görevine denk bir kullanım üstlenir. Bu durum, sıfatın kendinden sonra gelen adı belirli kılma işleviyle de örtüşür (2010: 97). Söz konusu işlev, uzam anlatımında özellikle özel adlarla kurulu belirtisiz sıfat tamlamalarında kendini gösterir. Bu yapılar, sözcük öbeği düzeyinde bir araya gelse de yer bilgisi vererek metnin genelindeki kapsayan / kapsanan uzamları oluştururlar.

Bir ikindi sıcağında, kentten kasabaya dönüyorduk sanıyorum; kocaman çamlarla kaplı Ayvacık yokuşunun dönemeçlerine doğru yaklaşmıştık. Önümüzde birkaç köprü vardı, onları geçince kıvrıla kıvrıla Çal ayrımına kadar tepeyi turmanacak, sonra da Baklan ovasına çıkacaktık. (149. s.)

Yukarıdaki metinde geçen *Ayvacık yokuşu*, *Çal ayrımı* ve *Baklan ovası*, vericinin *kent* kapsayan uzamından *kasaba* kapsayan uzamına dönüş yolunda bulunan özel yer adı yapısındaki uzamlardır. Özel yer adı + ad yapısında kurulu bu belirtisiz sıfat tamlamalarında *yokuş*, *ayırım*, *ova* uzamları herkese açık tanımsız uzamlardır. Ancak özel yer adlarıyla tamlanarak hem verici hem alıcı tarafından bilinen belirgin / tanımlı uzamlar haline gelmişlerdir. Elbette bunda roman boyunca vericinin gerçekçi uzamlara yer vermesinin de etkisi vardır. Alıcı küçük bir araştırmayla bu uzamların “Denizli” iline ait olduğunu öğrenebilir. Böylece romanda kapsayan uzam durumundaki kentin Denizli, kasabanınsa yine Denizli iline bağlı olduğu somutlaşacak, bu somutlaşma romandaki tüm

uzam kodlayıcı adların alıcının zihninde belli bir yere kadar somutlaşmasına olanak sağlayacaktır.

Uzamın bilgisinin somutlaşmasına katkı sağlayan bir diğer yapı, {- (n)In} tamlayan durumuyla kurulu, ekli ad tamlamalarıdır. Türkiye Türkçesinde belirtili ad tamlamalarında {- (n)In} ekiyle karşılanan tamlayan durumu, diğer adlarla kurduğu öbeklerde olduğu gibi, uzam kodlayıcılarına eklenerek kurduğu öbeklere de belirlilik katar. Böylece tamlayan durumundaki ad, tamlananı belirgin kılarak uzamı bağlı olduğu öbek içinde tanımlı hale getirir. İncelenen romanda; uzamın konum ifadesinde yerleştirme adlarıyla kurulu belirtili ad tamlamalarında, iyelik öbekleriyle kurulu belirtili ad tamlamalarında ve kapsayan / kapsanan ilişkisiyle verilen uzam kodlayıcılarında bu durum sıkça görülür.

Aynada hâlâ kasaba vardı o sırada ve otobüs ilerledikçe, yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evleri, iğde kokulu bahçeleri, bahçelerden taşan sessizlikleri ve bu sessizliklerin içinde yüzen, çiçek saksılarıyla dolu, tekdüze pencereleriyle yavaş yavaş geride kalıyordu. (8. s.)

Yukarıdaki metinde eksilteler tamamlandığında derin yapıda örtük bırakılmış temel kapsayan uzamın *kasaba* olduğu görülecektir. *Kırmızı kiremitli evler* sıfat tamlaması, bu kasabada bulunan evleri betimlemektedir. Yol kenarında konumlanmış bu evlerin kapsayan uzamı *kasabadır*. Açık uzamı anlatan *iğde kokulu bahçelerin* kapsayan uzamı **kasabanın** *yol kenarındaki kırmızı kiremitli evleridir*. Bahçelerden taşan sessizlikler yapısındaki sessizliklerin kapsayan uzamı **kasabanın** *yol kenarındaki kırmızı kiremitli evlerinin bahçeleridir*. Çiçek saksılarıyla dolu tekdüze pencerelerin kapsayan uzamı ise **kasabanın** *yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evlerinin iğde kokulu bahçelerinden taşan sessizlikleridir*. Bu örnekte verilen uzam kodlayıcıları ayrıntılarına karşın soyutluklarını sürdürmektedirler. Bunlar tanımlı, bilinen mekânları anlatmazlar. Söz konusu uzamlar, bir kasabada yol üstünde yer alan mekânlardır. Matruşkalar gibi birbirini kapsar şekilde büyükten küçüğe doğru iç içe geçmişlerdir. Ancak (**kasabanın**) *yol boyunca sıralanan kırmızı kiremitli evleri, (kasabanın) iğde kokulu bahçeleri, (kasabanın) sessizlikleri içinde yüzen çiçek saksılarıyla dolu tekdüze pencereleri* belirtili ad tamlaması yapılarında ilgi durumu {- (n)In} vasıtasıyla tamlayan ile tamlanan arasında belirlilik sağlanmıştır.

Hemen içeri girememiştik bu yüzden, kapının dibinde durup bir süre umutsuz umutsuz bakmıştık. Sonra Meftune, sehpaların yanından kalçasını kıvrarak geçmiş ve büronun arka kapısına doğru yürümüştü. İlk kez o kapının önünde öpüştük onunla... Yan yana durmuş, büronun arkasındaki birkaç adımlık boşluğa ve boşluğun sonundaki briket odaya bakıyorduk. (178. s.)

Yukarıdaki metinde verici ve Meftune'nin umutsuz umutsuz birbirlerine baktıkları uzam, *kapı* ara uzamına gelen tamlayan durumu ekli *dip* yerleştirme adına taşınan *kapının dibi* belirtili ad tamlamasıyla somutlaşmıştır. Ardıl göndermelerle bağlamdan öğrenildiğine göre bu *kapının önü*, büronun dışındadır. Ardından Meftune'nin kalçasını kıvrarak geçtiği uzam *sehpa* göndergesine eklenen {-n}In} ekiyle kurulu *sehpanın yanı* belirtili ad tamlamasıyla belirgin kılmıştır. Meftune'nin yürüdüğü uzamsa {-A} eki ve doğru ilgeciyle öbekleşen *büronun arka kapısı* belirtili ad tamlamasıyla belirgin kılınmıştır. Bu arka kapının ait olduğu uzamsa *büro*'dur. Bu bilgiyi sağlayan ise yine büronun arka kapısı yapısındaki {-n}In} ekidir. Son cümlede verici ve Meftune yan yana durarak baktıkları uzamlarsa *büronun arkasındaki birkaç adımlık boşluk* ve *boşluğun sonundaki briket odadır*. Birkaç adımlık boşluğun büroya göre konumu büro + {-n}In} + arka yerleştirme adıyla + tamlanan eki (*büronun arkası*) şeklinde somutlaşmıştır. Briket oda ise bu boşluğun sonunda boşluk + {-n}In} + son + tamlanan eki (*boşluğun sonu*) belirtili ad tamlamasıyla tanımlanmıştır.

Karımsa, hâlâ yürüyordur dondurmacı dükkânının önünde; cadde boydan boya dondurmacı dükkânıdır artık, ne yapsa ne etse bir türlü geçip gidemiyordur. (140. s.)

Örnek metinde *dondurmacı dükkânı* belirtisiz sıfat tamlamasında tamlayan durumdaki *dondurmacı*, “dükkân” uzamının niteleyerek tanımlı, belirgin kılmıştır. Ardından tamlama {-n}In} tamlayan ekiyle *ön* yerleştirme adıyla belirtili ad tamlaması kurmuş vericinin karısının yürüdüğü uzamı tanımlamıştır. Böylece vericinin bildiği bu tanımlı uzam, alıcı için de bir parça somutlaşmıştır.

Yine {-n}In} tamlayan durumunun özellikle kapsayan / kapsanan uzam ilişkisinde eklendiği uzam kodlayıcısıyla birlikte derin yapıda kaldığı başka örneklere de rastlanmıştır.

Salonda otururken, bu üç öğrencinin sesi beş on adım ötemden değil de, kentin karanlık sokaklarından, okul önlerinden, öğrenci yurtlarından, bildirilerin uçtuğu alanlardan ya da sigara dumanına boğulmuş, upuzun toplantı salonlarından gelirdi sanki... (97. s.)

Yukarıdaki örnekte vericinin üç öğrencinin sesinin geldiğini düşündüğü uzamların kapsayanı, eksilteleri tamamlandığında görülecek, *kent*dir. *Kent* kapsayan uzamına eklenen {- (n)In} tamlayan eki, karanlık olarak nitelenen *sokaklar* uzamını belirtili ad tamlaması yapısında belirgin kılmıştır. Diğer uzamlar ise;

kent + {- (n)In} okul önleri

kent + {- (n)In} öğrenci yurtları

kent + {-DAki} bildirilerin uçtuğu alanlar

kent + {- (n)In} sigara dumanına boğulmuş, upuzun toplantı salonları

biçiminde {- (n)In} tamlayan ekiyle tamlanan uzamların belirgin kılındığı, tamlayanı derin yapıda örtük bırakılmış belirtili ad tamlamalarıdır.

{-DAki} sıfat yapım eki, {- (n)In} tamlayan durumuna benzer bir kullanımla kapsayan uzamları kapsanan uzamlara taşıyarak, kapsanan uzamları tanımlı kılan bir diğer biçimbirimdir. Ancak bu kez sözcük öbeği, belirtili ad tamlaması değil sıfat tamlaması görevi üstlenir. İncelenen romanda yine {-DAki} sıfat yapım ekinin uzam kodlayıcılarına eklenerek göstergelerin yerini tanımladığı, belirli kıldığı pek çok örneğe rastlanmıştır. Aşağıdaki cümlelerde örneklerini görmek mümkündür.

Salona döndüm yeniden, bir sigara yaktım ve oyalanayım diye bu kez de, duvardaki resimleri dikkatle incelemeye başladım. (41. s.)

Abla, banyodaki çamaşır makinesini kendi başına bırakıp hemen koştu ıslak elleriyle, dizlerimizin dibinden etekleri uçuşan telaşlı bir rüzgâr gibi geçti ve kayboldu. (40. s.)

Gene de, şu anda yatağında hiç kıpırdamadan yatarken, salondaki eşyaların renklerini, duruşlarını, birbirleriyle uyumlarını, uyumsuzluklarını ve yere düşen gölgelerini merak etmekten kendimi alamıyorum. (46. s.)

Yukarıdaki ilk cümlede resimlerin konumu, ara uzam durumundaki *duvar* göstergesine eklenen {-DAki} ekiyle (duvardaki resimler); çamaşır makinesinin yeri, kapsanan özel uzam durumundaki *banyo* kodlayıcısına eklenen {-DAki} ekiyle (banyodaki çamaşır makinesi); eşyaların yeri, *salon* kapalı uzamına eklenen {-DAki} ekiyle (salondaki eşyalar) sıfat tamlaması yapısında tanımlı, belirli kılınmıştır. Ancak bu tanımlılık sözcük öbeği düzeyindedir.

İyelik öbekleri, uzamı sahiplik ilgisiyle tanımlı / belirli kılan diğer yapılardır. Ancak roman boyunca uzam anlatımında üslup özelliği olarak görülebilecek noktalardan biri, vericinin iyelik öbeği yapısındaki uzam kodlayıcılarına sık yer vermeyişidir. Verici anlatısında kendisinin bulunduğu kasabayı, kenti ya da bunların kapsananı durumundaki uzamları verirken iyelikli yapılar kullanmaktan kaçınmaktadır. Bu durum vericinin *kasaba, kent, sokak, cadde, bodrum katındaki ev, kasabadaki ev* vb. uzamları sahiplenmediğini düşündürmektedir. Örneğin “*Bavulu elime almış nereye gideceğimi, nerede kalacağımı bilemeden öylece dikiliyordum. Pencereleri naylon kaplı kimsesiz ev, prefabrik bürodan kalan boşluğu da kendine ekleyerek büsbütün kimsesizleşmişti; orada tek başıma kalmak istemiyordum.* (202. s.)” cümlelerinde geçen *pencereleri naylon kaplı kimsesiz ev* ve *prefabrik büro* uzamları verici için pek çok yaşanmışlık barındırsa da iyelikli yapıda verilmemiştir. Bu durum romandaki tüm uzamlar için geçerlidir. Verici, yalnızca evliliklerinin ilk yıllarında karısıyla yaşadıkları evlerini esenlikli göndergelerle betimlediği cümlelerde (toplam 8 cümlede) ve çocukluk yıllarındaki kasabadaki evlerini betimlediği 1 cümlede “evimiz” ifadesini kullanmaktadır⁴².

İki kulak olurduk kimi zaman da, uykuda yüzen yastıklardan başımızı kaldırır, dirseğimizin üstünde doğrulur ve küt küt atan kalplerimizle, evimizin önünden gelip geçen ayak seslerini dinlerdik. (69. s.)

Kentteki sahafları dükkân dükkân gezip kitaplar aldığımız yıllar geride kalmıştı artık; votka bardaklarıyla çınlayan akşamlarımız, üç şiirli saatlerimiz ve evimizi dokunuşlar denizine dönüştüren sıcak yaz gecelerimiz geride kalmıştı. (205. s.)

⁴² Bk. Hasan Ali TOPTAŞ, 2009, s: 26, 33, 34, 36, 69, 205, 206, 114.

Geldiler mi, hepsi ayrı bir kokuya boğardı salonu, hepsi farklı bir kıvrılışla, farklı bir beyazlık ve farklı bir sıcaklıkla doldururdu kanepeleri ve hepsi evimizin anlamını ayrı ayrı yıkıp ayrı ayrı yeniden oluştururdu. (33. s.)

O günlerde bunu pek düşündüğümüz de yoktu gerçi; Gülderim her gidişimde merdivenlerini ıslak bulduğum o uğultulu çarşıdaki dükkâna gide gele para hırsını körükler, sonra bu hırsı alışveriş anındaki çekişmeli pazarlıklarla biler, bu arada da düğün sırasında basit, hafif ve gerekli eşyalarla döşenen evimize yeni yeni hantal şeyler alır ve orada burada gördüğü ıvır zıvırı karınca gayretiyle gizlice eve taşırken ben de Fahir Ağabey'in garajına koşuyordum. (206. s.)

Yukarıda evliliklerinin ilk yıllarını anlattığı örnek cümlelerde görüldüğü üzere verici, evlerini esenlikli ifadelerle betimlemekte tamlayanı derin yapıda bırakılmış iyelik öbekli belirtili ad tamlaması yapısında kodlamaktadır (evimiz). Verici için evliliklerinin ilk yıllarında karısıyla yaşadığı evleri bütün samimi ve sıcak ilişkilerin yaşandığı, sosyalliğin arttığı, kendini rahat hissettiği bir içtenlik mekânıdır. Kazadan sonra evliliklerinde yaşanan sorunlar bu ev uzamını da daraltıcı bir uzama dönüştüreceklerdir.

Bütün bu sözleri, kasabaya vardığımda bir kez daha işitmişim tabii; ertesi gün, avlusu eski minibüs tekerlekleriyle dolu evimizin penceresi dağlara bakan odasında, olanca yenilmişliğimle sedirin bir köşesine oturmuş, sanki hiç kente gitmemişim gibi, her şeyi yeni baştan dinliyordum. (114. s.)

Yukarıdaki cümle ise vericinin çocukluk yıllarında ailesiyle yaşadığı evi iyelikli yapıda kodladığı tek örnektir. Cümlenin yer-yön belirteç tümleci görevindeki *avlusu eski minibüs tekerlekleriyle dolu evimizin penceresi dağlara bakan odası* yapısı belirtili ad tamlaması şeklinde kuruludur. Tamlamanın hem tamlayanı (*avlusu eski minibüs tekerlekleriyle dolu evimizin*) hem tamlananı (*penceresi dağlara bakan odasında*) sıfat tamlamasıdır. Tamlayanda yer alan *ev* kapalı özel uzam kodlayıcısı ise verici ve ailesinin *kasabada yaşadıkları evi* anlatmakta, iyelik ekiyle uzam somutlaşmaktadır. Vericinin bu evi iyelikli olarak veridiği başka bir örneğe rastlanmamıştır.

Uzam bilgisini somutlaştıran bir diğer unsur belirtme ekidir. K. Grönbech, geleneksel dil bilgisinde yükleme hâli, akuzatif hâli gibi terimlerle karşılanan belirtme

durumu ekini⁴³ yükleme hâli terimiyle kullanır ve “İş ve oluşla ilgili belirli mekân ve fonksiyon münasebetine girmeksizin kendisini takip eden fiil içinde eritilmeleri gerekmeyen adlara gelen şekiller” olarak açıklar (1995: 127-128). Grönbech’e göre yükleme hâli eki, bir nesneye önem verildiği durumlarda kullanılır ki bu durumda nesneyi belirterek belirginliğini vurgular (1995: 129). İncelenen romanda da birincil nesne göreviyle uzam kodlayıcı adlara gelen ekin, belirli / tanımlı uzamlara eklendiği görülmektedir.

Ne zamandan beri kenti dolaştığımızı ve şimdi hangi semtte olduğumuzu bilemiyordum. (77. s.)

Yukarıdaki ilk cümlede temel cümlenin birincil nesne öbeği içerisindeki yan önermede yine birincil nesne göreviyle yer alan *kent* kapsayan uzamı, {-I} ekiyle belirgin kılınmıştır. Uzam, hem verici hem alıcı için tanımlıdır.

Belki günün birinde, karanlık bir sokakta karşılaşacaktım kendimle... Gece de yürüyecekti benimle, sokak da, anılarım, düşlerim ve korkularım da yürüyecekti. (97. s.)... Ama işitiyorum; otomobile gaz veriliyor hızla. Gürültüsü sokağı saran karanlık bir cam ve demir yığını, üstüme doğru ilerliyor. (98. s.)

Örnek cümlede 97. sayfada verilen öncül göndermelerle bağlamdan öğrendiğimize göre *sokak* uzamı, hem verici hem alıcı için tanımsız herhangi bir uzamdır. Ancak verici bu uzamı 98. sayfada ortaç öbeği içerisinde {-I} ekiyle birincil nesne durumunda vererek alıcı için tanımlı kılmıştır. Bu sokak, öncül göndermelerde verilen aynı sokaktır.

Bedenime gözlerimden, kulaklarımdan ve derimden sinen ne varsa şu sidikle birlikte dışarı çıksaydı; dayım sözgelimi, babam, onlardan hazır olarak aldıklarım, sonra her şeyiyle kasaba, kasabayı kente bağlayan yollar ve kentteki karmaşa ve karmaşadaki abartı, karmaşadaki ikiyüzlülük, sonra işsizliğim, sonra içime yerleştirilmiş umutlanma güdüsü, sonra alışkanlıklarım, sonra uyumsuzluk korkum, düşlerim, beni eksilten sevinçlerim ve daha bir sürü şey... (122. s.)

⁴³ Belirtme durumu ekinin işlevleri konusunda bk. K. GRÖNBECH (1995: 127-132); Leyla KARAHAN (2007: 327-335); Kerime ÜSTÜNOVA (2012: 183-209); Zeynep KORKMAZ (2009: 278-280).

Yukarıdaki cümlede verici; dayım, babam, onlardan hazır aldıklarım ifadeleriyle kasabada babası ve dayısıyla yaşadığı yılları sezdirmiş böylece sözünü ettiği *kasabanın* doğup büyüdüğü kasaba olduğunu alıcıda somutlaştırmıştır. Metinde *kasabayı kente bağlayan yollar* yapısında tam tekrarla yüzey yapıda yer alan *kasaba*, {-I} ekiyle birincil nesne durumunda belirgin kılınmış ve aynı kasabaya gönderme yapmıştır. *Kasabayı kente bağlayan yollar* ise romanın kasabadan kente büyük umutlarla başladığı otobüs yolculuğuna gönderme yapmaktadır. Yine *kentteki karmaşa ve karmaşadaki abartı, karmaşadaki ikiyüzlülük, sonra işsizliğim, sonra içime yerleştirilmiş umutlanma güdüsü, sonra alışkanlıklarım, sonra uyumsuzluk korkum, düşlerim, beni eksilten sevinçlerim* ifadeleri vericinin yaşadığı tanımlı kente dair göndermelerdir.

Uzam kodlayıcılarına tanımlılık, belirlilik ifadesi sağlayarak onları somutlaştıran görevsel sözcük birimlerinden biri de sıfatlardır. Nitekim yerleştirme adlarının sıfat göreviyle de kullanıma çıkarak yerleştirme bildirebileceği önceki bölümlerde açıklanmıştı⁴⁴.

Ben de, onun bu zahmetine karşılık, kitaplığın alt rafındaki dergi ciltlerinden Cansever'in yayımlandığı sayıları bulup yattığım yerden şiirler okuyordum.
(21. s.)

Cümlede Cansever'in yayımlandığı dergi ciltlerinin konumu, *kitaplığın alt rafıdır*. *Kitaplığın alt rafı* belirtili ad tamlamasında “alt” yerleştirme adı, tamlanan durumundaki *raf* göstergesinin hangisi olduğunu belirli kılmıştır.

Sonra, pencereleri yukarıda kalan, o rutubet kokulu salonda oturmuştuk. (39. s.)

Yukarıdaki cümlede sıfat tamlaması yapısındaki *rutubet kokulu salon* kapalı uzamı ise “o” sıfatıyla tamlanmış, sıfat uzamın daha önce alıcı tarafından bilindiğini göstermiştir. Böylece hem verici hem alıcı tarafından tanımlı bir uzamı belirtmiştir.

Uzamı derecelendirme yoluyla belirten kimi belirteçlerin de yerleştirmeye belirginlik kazandırdığı görülür.

⁴⁴ Bk. başlık “Konum Sözcükleri / Yerleştirme Adları” s. 44.

En üst rafta deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitapları; onların altında sırasıyla öyküler, romanlar ve şiirler; en alttaysa, ciltlenmiş edebiyat dergileri duruyor. (18. s.)

Örnekte verilen cümlede “en” belirteci, *üst* sıfatını derecelendirmiş böylece deneme, inceleme, günlük ve felsefe kitaplarının hangi rafta yerleştiğine belirginlik kazandırmıştır. Yine sıralı cümlede, yer-yön belirteç tümleci görevindeki “en” göstergesi, *alt* yerleştirme adını derecelendirerek ciltlenmiş edebiyat dergilerinin bulunduğu rafı belirgin kılmıştır.

7.2. Uzam Anlatımına Tanımsızlık / Belirsizlik Katan Kodlayıcılar

Uzam bilgisini somutlaştıran kodlayıcılar olduğu gibi belirsizleştirerek soyutlaştıran dil birimleri de vardır. Bu durumda uzam kodlayıcıları, bilinen tanınan öznel uzamlar olmaktan çıkarak nesnelleşirler. Uzam kodlayıcı adları belirsizlik yönüyle tamlayan bazı sıfatlar, uzam ifadesinin derecesini artırarak belirsizliğini derecelendiren kimi ikilemeler ve biçimbirimler bu işlevdedir.

Adları belirsizlik yönüyle niteleyen sıfatlar, uzam bilgisine de belirsizlik katan kodlayıcılarıdır. Bu işlevde en sık kullanılan dil birimi ise uzama herhangi bir yer anlamı katarak uzamı nesnelleştiren, soyutlaştıran “bir” belgisiz sıfatıdır.

O yanımda olmasa da, ulaşmaya çalışıyordum sanki, varlığımı varlığına yakınlaştırmak için onun baktığı yerlere bakıp onun dokunduğu yerlere dokunuyordum. (159. s.)

Örnek cümlede verici, *o* göstergesiyle eksik tekrarlarla kodladığı İsvan’ın, baktığı yerlere bakıp dokunduğu yerlere dokunmak istediğini anlatmıştır. Verici İsvan’ın varlığını kendi varlığına yakınlaştırmak dolayısıyla ona ulaşmak için bu tanıdık, bildik yerlere bakmak, dokunmak istemektedir. Zira bu yerler verici için öznel tanımlı uzamlardır.

Herkes bir yerlere bakıyordu, bense herkese ve her şeye. Kirli duvarlarda, tozlu bavullarda, ellerde, ayaklarda ve kimsenin ilgisini çekmeyen mavi mavi çöp sepetlerinde bile bir yerlere ulaşmanın telaşı vardı. (53. s.)

Yukarıdaki cümlelerde ise *yer* uzam kodlayıcı adları, “bir” sıfatlarıyla nitelenmiştir. Böylece uzama herhangi bir yer anlamında soyutluk kazandırılmıştır. Bu yerlerin neresi olduğu hem verici hem alıcı için belirsizdir.

Üniversiteye giden Güldirim’le, kentin en işlek çarşılarından birindeki bir çeyiz dükkânında çalışan Asuman’ın hatırı için katlanıyordu her şeye. (101. s.)

Örnek cümlede Asuman’ın çalıştığı uzam, kapsayan *kentin en işlek çarşılarından biri* olan bir çeyiz dükkânıdır. *Çeyiz dükkânı* belirtisiz sıfat tamlamasının “bir” sıfatıyla tamlanması bu çarşıda birden çok çeyiz dükkânı olduğunu göstermiş, adı geçen dükkânın ise bunlardan herhangi biri olduğunu soyut olarak açıklamıştır. Bağlamdan öğrenildiğine göre verici için de bu çeyiz dükkânı tanımsızdır. Çünkü verici bu bilgiyi İsvan’ın teyzesinden duymuştur. Bu uzam görüp bildiği, tanıdığı bir yer değildir.

Bu sözü deftere mi, yoksa bana mı dediğini bir türlü anlayamıyordum tabii; yavaşça kalkıp öteki odalardan birine kaçıyordum hemen ve orada, hiçkırta hiçkırta ağlamaya başlıyordum. (74. s.)

Örnek olarak verilen yukarıdaki metinde *öteki odalar* sıfat tamlaması {-DAn} ... {-A} yapısında tamlayan durumunda, *bir* adını tamlamış, bütün-parça ilişkisinde belirtili ad tamlaması kurmuştur. Ancak tamlanan durumundaki *bir* göstergesi, yine “herhangi bir” anlamıyla uzamı soyutlaştırmıştır. Verici için uzam tanımlı olsa da alıcı için tanımsız / belirsizdir.

“Bir” göstergesinin dışında da uzam bilgisine soyutluk katan belirsizlik sıfatları vardır. Bunlar “bir” göstergesiyle öbekleşerek de soyut bir uzama gönderme yapabilirler.

Belki de Turan o boşluklarla uğraşıyor şimdi, belki de başka bir kentin hastanesine atandı. (22. s.)

Cümlede verici, Turan’ın atandığı uzamı *başka bir kentin hastanesi* yapısıyla açıklamıştır. *Kentin hastanesi* belirtili ad tamlaması “başka” ve “bir” sıfatlarıyla soyut olarak nitelenmiş, nesnel belirsiz bir uzamı açıklamıştır.

Pazarlık biter bitmez, kurtarıcı araçlarla derenin dibinden çıkarıp sürükleye sürükleye tamirhaneye götürdük onu, aylarca, o dükkândan ötekine dolaştırdık durduk. (150. s.)

Yukarıdaki cümlede *onu* göstergesiyle eksik tekrarlar verilen kamyonun dolaştırıldığı uzam, alıcı için tanımsız, soyut uzamları anlatan *o dükkândan ötekine* yapısıyla verilmiştir. Bu kez *o* işaret sıfatı *dükkân* ticari uzamını nitelemiş {-DAn} ... {-A} yapısıyla öteki adına taşımış, bilinmeyen herhangi bir uzama gönderme yapmıştır.

Yine uzam anlatımında belirsizliğin görüldüğü yapılardan biri ikilemelerdir. İkilemeler, uzamın niceliğini artırırken tasavvurunu belirsizleştirmektedir. Ancak uzam kodlayıcı adların aynen tekrarıyla kurulu ikilemelerde uzamın belirsizliği okuyucunun gayretiyle giderilebilecekken zamirlerin ya da sıfatların tekrarıyla kurulu ikilemelerde uzam daha belirsizdir.

Onlar öteki köşede, yüzlerinden sigara külleri havalanan kirlî minderlerin üstüne sıralanıp, kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrıldığı, kanlı hesapların yapıldığı, intikam yeminlerinin edildiği ve pencerelerin ölüm korkusuyla sımsıkı kapatılıp kapıların evlatlara bile bin bir kuşkuyla açıldığı, tatsız bir dünyadan söz ederlerdi her akşam.

Yukarıdaki metinde örtük bırakılmış özne görevindeki bodrum katındaki öğrenciler, minderlerin üstüne sıralanıp ikincil nesne öbeği görevindeki *kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrıldığı, kanlı hesapların yapıldığı, intikam yeminlerinin edildiği ve pencerelerin ölüm korkusuyla sımsıkı kapatılıp kapıların evlatlara bile bin bir kuşkuyla açıldığı tatsız bir dünyadan söz* etmektedir. Nesne öbeği içerisinde geçen *kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrıldığı* ortaç öbeğinde yer alan “semt semt” ikilemesi kenti parça-bütün ilişkisiyle açıklasa da bu semtlerin neresi olduğu tanımsızdır. Ancak alıcı kendi gayreti ve özel bir çalışmayla bu semtleri öğrenebilir. Aynı durum aşağıdaki *dükkân dükkân* ikilemesi için de geçerlidir.

Kentteki sahafları dükkân dükkân gezip kitaplar aldığımız yıllar geride kalmıştı artık; votka bardaklarıyla çınlayan akşamlarımız, üç şiirli saatlerimiz ve evimizi dokunuşlar denizine dönüştüren sıcak yaz gecelerimiz geride kalmıştı. (205. s.)

Bu cümlede *dükkân dükkân* ikilemesi, pek çok *dükkânlar* anlamındadır. Ticari uzam durumundaki “*dükkân*” göstergesinin tekrarıyla oluşmuş ikileme, *gezip* ulacına taşınmış, verici ve karısının kitaplar aldığı kentteki sahaflara gönderme yapmıştır.

Bağlamdan kentteki tüm sahafları kapsadığı anlaşılmaktadır. Bu dükkânlar vericinin özel bir gayretiyle belirlenebilir dolayısıyla tanımlı hâle gelebilir.

Aşağıdaki örneklerde verilen yakın anlamlı sözcüklerinin tekrarıyla kurulu ikilemelerde ise uzamı belirli kılmak mümkün değildir.

Bu yüzden, bekçilerle jandarma erleri köşe bucak kaçmaya başlamışlardı ondan.
(62.s.)

Yalnız o mu, bütün kasabalı öfke duyuyordu müdüre; hatta biz, selamlama işi biter bitmez, karakol komutanının yanına iki jandarma eri alıp müdürün peşine düşeceğini, dere tepe demeden koşacağını ve onu yaka paça sürükleyip getirerek hesap soracağım sanıyorduk. (74. s.)

Evliliğimizin ilk yıllarında böyle bir tutkusu yoktu oysa; çarşı pazar dolaşarak arkadaşlarından işittiği ya da bir yerlerde görüp heveslendiği eften püften şeylerin peşinden koşmazdı. (24. s.)

Örneklerde geçen *köşe bucak*, *dere tepe*, *çarşı pazar* ikilemelerinin bildirdiği uzamların kestirilebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla ikilemelerle verilen uzam kodlayıcılarında tanımsızlığın / belirsizliğin hepsinde aynı derecede olmadığı görülmektedir.

Sıfatlar ve ikilemeler gibi kimi ardıl dil birimleri de uzamın tanımsızlığında rol oynar. Bu ardıl dil birimlerinden biri, {-lAr} ekidir. Ek, uzam ifadesini belirsiz çokluk açısından derecelendirerek niceliğini artırır. Ancak bunu yaparken uzamı belirsiz, tanımsız bir çoklukla açıklar.

Uzaklardan, çok uzaklardan otomobil ışıkları geçiyordu. (120. s.)

Örnek olarak verilen yukarıdaki cümlede vericinin bulunduğu konuma göre uzakta olan yeri anlatan *uzaklardan* göstergesi, “çok” sıfatıyla derecelenmiş, uzaklığın fazlalığını anlatmıştır. Burada uzamın belirsizliğini sağlayan bir diğer unsur, uzak göstergesine eklenen {-lAr} belirsiz çokluk ekidir. Ek, uzaktaki soyut bir uzamı yine

çoklukla derecelendirmiş, böylece kodlayıcı, belirsiz / tanımsız bir uzama gönderme yapmıştır.

Camlardan geçi geçiveren görüntülere silinmişti artık; ne bulutlar vardı, ne gökyüzü, ne uzak uzak tepeler, ne de aşağılarda kalan bozkır... Her yer, bir anda zifiri karanlığa gömülmüştü... Çok yükseklerde çıkmış olmalıydık; aşağılardan, ta karanlığın dibinden irili ufaklı ışıklar tırmanıyordu yukarıya. (14. s.)

Yukarıdaki metinde ilk cümlede geçen *tepe* ve *aşağı* uzam kodlayıcıları, {-lAr} belirsiz çokluk ekiyle soyutlaşmıştır. Ancak bağlamdan camlardan geçi geçiveren görüntülerin içinde bu uzam kodlayıcılarının da olduğu öğrenilmektedir. Cümledeki *artık* kodlayıcısından (*camlardan geçi geçiveren görüntülere silinmişti artık*), vericinin bu uzamları daha önce de gördüğü çıkarılmaktadır. Dolayısıyla bu uzamlar, verici için dekor vazifesiyle de olsa tanımlı uzamlardır. İkinci cümledeki *çok yüksekler* yapısında ise yüksekler göstergesi, {-lAr} belirsiz çokluk eki almış ve *çok* sıfatıyla derecelendirilmiştir. Böylece yüksekte kalan soyut bir uzamı anlatmıştır. Bu yükseklerdeki uzamın neresi olduğu ise bilinmemektedir. Hem verici hem alıcı için soyuttur.

Sonuç olarak uzama dair dil birimlerinin de somutlaşması genelden özele doğru gerçekleşmekte genişleyen uzam ifadesi ise uzam bilgisine soyutluk kazandırmaktadır. Vericinin öncesinde bildiği tanımlı uzamlar öznel uzamlarken; metinde öncesinde alıcıya bildirilmeyen ya da sadece dekor vazifesiyle adı geçen uzamlar tanımsız, nesnel uzamlardır.

8. UZAM İFADESİNDE SEZDİRİMLERİN ROLÜ

İnsanı diğer varlıklardan ayıran özellik olarak sayılan *dil*, kendi kurallarıyla var olan bir sistemdir. Dil çalışmalarında dilin bir sistem oluşu ise dilbilimin kurucusu olarak adlandırılan Ferdinand de Saussure ile zirveye taşınan “Yapısalcılık Kuramı” ve ardından N. Chomsky ile gelişen “Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramı” ile ortaya konmuştur. Böylece dilin, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki yanı bulunan bir sistem olduğu ve dil birimlerinin ancak dizgeler içinde anlam kazandığını ileri sürülerek modern anlamda dil çalışmaları başlamıştır. Ancak Yapısalcılık’ın temelinde gelişen dil incelemeleri yüzey yapıyla sınırlı kalır. “Üretici-Dönüşümsel Dilbilgisi Kuramı”nda ise derin yapı ele alınsa da incelemeler cümle bağlamındadır. Günümüz modern dil bilim çalışmalarına geldiğinde cümle bağlamında metin incelemelerinin yetersiz olduğu anlaşılmış ve bir metnin eksiksiz olarak anlaşılması için incelemelerde cümleden büyük birliklerin, derin yapı yüzey yapı ilişkileriyle bağlam içerisinde ele alınmasının önemi ortaya konmuştur. Böylece bugün, çalışmalarda eksiksiz doğru bildirişime ulaşabilmek için anlamın bütünlüyci alanı olarak ele alınan *edimibilim* anlayışı öne çıkmaktadır.

Terim olarak kullanımı çok eski olmasına karşın, felsefe ve mantıkçı Charles William Morris’in adıyla özdeşleştirilen *edimibilim*, göstergelerin verici ve alıcısıyla ilişkisini inceler. Ayşe Eziler Kıran; edimibilimin, dili bir eylem aracı olarak ele aldığını ve her sözü belli bir zamana, belli bir yere ve konuşan öznelerin buldukları belli bir dilsel duruma ya da iletişim durumuna bağladığını söyler. Bu da anlamın sözcüklerin ötesine geçtiğinin kanıtıdır. Eziler Kıran’a göre, böylece dil yalnız betisel ya da mecaz anlamı değil, örtük anlamı da barındırdığını göstermek için anlamın ne özel bir göstergeden ne de bir göstergeler dizisinden kaynaklanmadığını, ama çelişkili de olsa, tüm bunlara yaslanmadan da ortaya çıkabileceği gösterir (2014: 727).

Kerime Üstünova da dil çalışmalarına edimibilim bakış açısıyla yaklaşarak, dil bilimin bugün geldiği son noktanın, dili bir bütün olarak görmeyi zorunlu kıldığını bildirir. Üstünova’ya göre mademki dil bir bütündür, o hâlde bütünü oluşturan, sorumluluğunu taşıyan temel değerler olmalıdır. Böylece yapı taşları da denebilecek bu değerler, önce kendini oluşturan birimler içinde, sonra yer aldığı bütün içinde oluşumları, işlevleri, bağlantıları vb. bakımından çok yönlü olarak irdelenmelidir (2014: 14). Fatma Erkman Akerson ve Şeyda Özil de edimibilim etkisiyle gelişen işlevci yaklaşıma dikkat

çekerek bir bildirişim aracı olan dilin; konuşulduğu ortamdan, onu konuşandan ve dinleyenden soyutlanarak incelenemeyeceğini dile getirirler (1998: 33).

Edimbilim, vericinin iletmek istediği mesajın alıcıya eksiksiz olarak ulaşması ve böylece doğru bildirişimin sağlanması için anlamın cümleden büyük birliklerde aranmasını gerekli görür. Verici ve alıcının iletilerini durum bağlamında ele alarak kişi, yer ve zamanın söyleme katkısı üzerinde durur. Böylece hem iletinin kendisi hem de bağlamın söyleme katkısı dil içi ve dil dışı göndermeler aracılığıyla çözümlenmiş olur.

Üstünova, dizgeyi oluşturan birimlerin göndermede buldukları gerçek göstergelerin belirlenmesi, aralarındaki ilişkinin saptanması ve metin kurucunun metin çözücüye iletmek istediği mesajın sağlıklı olarak algılanabilmesi için yalnızca genel dil kurallarının ortaya konmasının yetmeyeceğini söyler. Bunun nedenini ise dil bilgisi yapılarıyla kullanımları arasında her zaman bir ilişki kurmanın mümkün olmamasıyla açıklar. Yine sözcükler, her zaman temel anlamlarıyla kullanılmayabilir ya da söylenenle, söylenmek istenen örtüşmeyebilir. Söylenmek istenen dolaylı bir biçimde de sunulabilir. İşte bu nedenlerdir ki Üstünova, dil birimlerinin ancak kullanımları doğrultusunda anlam kazandığını, varlık bulduğunu bildirir. Hem dil içi hem dil dışı göndermelerin, iletilerin alınmasına katkıda bulunduğunu, bundan ötürü incelemelerde anlam bağının bütüncül olarak hesaba katılması zorunluluğu üzerinde durur (2014: 16).

Yine Günay, söylem incelemesinin yalnızca dil içi göndermelerle (artgönderim ve öngönderim) sınırlı olmadığını söyler. Günay'a göre iletişim ediminde kültürel ve toplumsal boyut ile verici ve alıcıya ait öznel tutumlar (varsayımlar, dünya görüşleri, beklentileri, düşünbilimleri, vb.) da göz önünde bulundurulur (2018: 276). Böylece yazar, bilgiyi dolaylı olarak verirken dil içi göndermelerden yararlanabileceği gibi dil dışı göndermelerle ya da varsayımlarla da okuyucuyu anlatının içine çekebilir.

Doğan Aksan'ın dil bilgisel ve mantıksal düzenin aranan ilk nitelik olarak kabul ettiği "metin"de (2006:148), dilsel verilerin incelenmesi elbette metnin anlaşılması için gereklidir. Ancak tek başına dil bilgisel verilerin incelenmesi, edebî eseri tamamiyle anlamamıza imkân vermez. Bu nedenle bir metne metinsellik ölçütleriyle yaklaşmak, dilsel yapılar ve bu yapılar arasındaki anlamsal bağ hakkında önemli çıkarımlarda bulunmamızı sağlar. Enser Yılmaz, özellikle anlamsal boşluklara ve dilsel sapmalara oldukça yer veren postmodern eserlerde metinsellik ölçütlerinin birçok açıdan sağlanmadığının görüldüğünü söyler. Bunun da edebî eserin doğru anlaşılmasına mâni

olabileceğini belirtir. Yılmaz'a göre, her edebî eseri kendine has bir yapısının olduğunu göz önünde bulundurarak incelemek ve metinsellik ölçütlerine bu doğrultuda başvurmak gerekir. Ayrıca metni, yazınsallık öğelerinden de faydalanarak incelemekle metnin anlam katmanları ve estetik değeri daha iyi anlaşılır (2021: 1388). Yine Yılmaz'a göre *bağdaşıklık, tutarlılık, gönderim, eksilti ve tekrarlar* vb. bir edebi metnin metinsellik ölçütleri; anlatım / anlatıcı, zaman, mekân ve metinlerarasılık kurmaca metinler için yazınsallık öğeleridir (2021: 1376-1377).

Umberto Eco'nun *Açık Yapıt* adlı eserinde bildirdiği üzere her sanat yapıtı, zorunluluğun açık ya da üstü örtülü poetikasının ürünü de olsa, sanal olarak sonsuz sayıda okumalar toplamına açıktır. Bu okumaların her biri yapıtta, belirli bir bakış açısına, beğeniye, kişisel performansa göre yeni bir canlılık sağlar (2001: 35). Eco, yazarın yorumcuya tamamlanacak bir yapıt sunduğunu düşünerek (2001: 31) edebi eserlerde okurun çıkarımlarını da devreye sokar. Eco'nun yaklaşımı, okuru ön plana alan bir estetik kuramı olarak açıklanan "Alımlama Estetiği" ile bağdaşır. Sefa Yüce'nin bildirdiğine göre "Alımlama Estetiği" kuramında edebî eseri anlayan, çözümleyen ve değerlendiren okurdur. Bir başka deyişle bu kuram, "yazar-metin-okur" ilişkisine dayanır. Yüce, okuyucunun kendine özgü kişiliğinin, bilgi birikiminin, yetiştiği kültür ortamının ve dünya görüşünün, edebî eseri değerlendirme ve yorumlamada belirleyici bir rol oynadığını söyler. Böylece okur tarafından yapılan her farklı yorum ve değerlendirme edebî eserin zenginleşmesi demektir (2016: 114). Okurun yaptığı yorum ve değerlendirmelere ise yazarın yönlendirdiği sezdirim / çıkarım ifadeleriyle ulaşılabilir. Nitekim Üstünova da, örtük bilgilerin alıcı tarafından istenen düzeyde çözümlenmesini alıcının art alan bilgi birikimine, sosyal statüsünün sağladığı kültürel düzeye, belleğinin işlekliliğine, dili kullanma biçimine, sözcük dağarcığına vb.'ye bağlar. Buna göre alıcı, çıkarım sürecinde sağlıklı sonuç elde edebilmek amacıyla genel dünya bilgisine ek olarak kendi yaşantısını ve öncül bilgilerini kullanır (2018: 8).

Her dilin kendine özgü kurallarıyla belirlenmiş çeşitli anlatım olanakları vardır. En az çaba yasası, tutarlılık ve bağdaşıklık ilkelerine uyduğu sürece verici, bilgiyi aktarmada istediği anlatım yolunu seçmekte serbesttir. Bilgiyi doğrudan bildirim cümleleriyle aktarabilir ya da dolaylı yoldan verebilir. Tekrarlar gibi, bilgiyi dolaylı yoldan aktarmanın yollarından biri de sezdirim / çıkarım cümlelerinden yararlanmaktır. Verici okuru meraklandırmak, algısını canlı tutmak, bilişsel olarak harekete geçirmek,

bazense okura açıkça söylemek istemediği bir yargıyı iletmek için sezdirimlerden / çıkarımlardan yararlanabilir. Böylece alıcı ve verici arasında kod çözmeye dayalı iletişimde okurla yazar arasında bir bağ kurulur.

Sezdirim, bilginin yüzey yapıda yer almayıp, art alanda dolaylı olarak verilmesidir. Cümlelerde verilen dilsel ve anlamsal ipuçlarından akıl yürütmeye çıkarılabilecek bilgileri içerir. Okuyucu, metinde verilen bilgiyi belleğindeki bilgilerle bütünleştirip ifade edilmek istenen örtük anlamların farkına vararak çıkarımlara ulaşır. Yazar ve okuyucu arasındaki bildirişimse ancak doğru sezdirimler / çıkarımlar aracılığıyla sağlanabilir. Bilginin dolaylı olarak sunulması, yazarın üslubuyla olduğu kadar yeteneğiyle, dili kullanma becerisiyle de ilgili bir durumdur. Yine okuyucunun doğru bilgiye ulaşabilmesi için yazarın ipuçlarını, sezdirimleri takip etmesi, dil içi ve dil dışı göndermelere hâkim olması gerekir. Bu ise ayrıntılı bir çözümlemeyi, metnin derin yapısına inmeyi zorunlu kılar. Bu durum bağlamın ve derin yapının önemini ortaya çıkarır. Bu nedenle cümleden büyük birlikler temelli bir inceleme, metnin genelini görmemizi, asıl anlatılmak isteneni daha doğru kavramamızı sağlar.

Viyanalı dil bilgini Ludwig Wittgenstein, “Dilimin sınırları dünyamın sınırlarıdır” (1922: 144) diyerek dilin anlam zenginliği ve derinliği üzerinde durmuştur. Kişi ve zaman unsurlarıyla birlikte bir söylemin temel unsurlarından olan uzam bilgisini doğru kavramak için de dilin söylem zenginliğini göz önünde bulundurmak dolayısıyla bağlam temelli bakmak gerekir. Tahsin Yücel’in “Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam (1979)” adlı kitabı, göstergebilimin Türkçedeki ilk kapsamlı örneği olmasının yanı sıra “uzam” konusunu başlığında da taşıyarak konunun çalışmalarda nasıl değerlendirilmesi gerektiğini göstermesi açısından araştırmacılara kaynaklık edecek ilk önemli çalışmadır. Yücel, kitabına dünya konusunda her türlü bilginin en azından üç işlevi olduğunu söyleyerek başlar. Bunlar dünyanın kendisi *uzam*, onu ele alan özne *kişi* ve her ikisinin de yer aldığı *zamandır*. Uzam, yaşanan mekânda hayat bulur. Bu yönüyle uzamla yazının ortak bağı insandır. Uzamı anlamlandıran kişidir. Kişi ise uzamda, zaman içinde var olur. Geleneksel metin tahlillerinde bu durum tasvir ya da betimleme olarak verilir ki bu tasvir ya da betimlemeler dekor vazifesiyle söylemin yaratıldığı bağlam hakkında fikir verir. Böylece metin çözücüyü, uzam aracılığıyla kişi ve zamana dair çıkarımlarda bulunma imkânı sağlar.

Yücel'in kast ettiği uzam, öznenin anlattığı mekândaki “şimdi”nin “burada”ıdır. Öyleyse zaman içinde değişen uzamda, konuşma anında bulunan uzam burasıyken, önceki zamandaki uzam orası, gelecekte gerçekleşecek eylemin uzamı ise şurasıyla anlatılabilir. Bu bilgilere göre, bir söylemi anlamlandırmak için, sözcemelele durumundaki üç temel ögenin *kişi-uzam-zaman* bilinmesi önemlidir. Günay'a göre ise, dili iletişim olgusu olarak görmek, dili verici-alıcı bağlamında incelemek yani dilin belli bir uzam-zaman bağlamı içinde üretilmiş bir sözce ya da metin olarak nasıl incelenebileceğini araştırmak demektir (2018: 250-251). Günay, bu incelemenin yani söylem çözümlemesinin en temel amacının, vericinin söylemde geçen bir durumla ilgili bilgilerini, kendisi ya da alıcısıyla ilgili yaklaşımlarını ortaya koymak olarak açıklar. Söylemde vericinin öznelliğinin ise *gösterme belirticileri ve kiplik belirticileri* olmak üzere iki temel açıdan görülebileceği bilgisini aktarır. Buna göre *uzam belirleyicileri*, zaman ve kişi belirleyicileriyle birlikte söylemin göstericisi durumundadır (2018: 249). Günay'a göre, *uzam belirleyicileri* çoğunlukla nesnel ve verici temellidir. Verici, uzamı ya da uzam içindeki nesneyi kendisi ile ilgilendirerek betimler (2018: 250). Nitekim yazınsal metinlerde kişi, uzam ve zaman unsurları iç içe geçerek anlatıyı oluşturur. Ayrıca söylemde uzam bilgisi nesnel olmasına rağmen vericinin bu bilgiyi verişte seçtiği yol bir o kadar özeldir. Verici temelli olarak açıklanan uzamı, zaman ve kişi unsurlarıyla birlikte, yazarın özgür sunuş tercihiyle ilişkilendirerek açıklamak gerekir. Zira insanı, insana insanla anlatan yazınsal metinlerde *kişi*, *zaman* ve de *uzam* ulamını göstergebilimi yöntemiyle, birlikte çözümlemeye çalışmak söylemin iletlediği mesajlara tam olarak ulaşabilmeyi sağlayacaktır. Uzamın kişi ve zaman birlikteliğini şu örnekte görmek mümkündür:

Köyle kent arasında sürünüp duran, oldukça yaşlı, buruş buruş bir kadını teyzesi; ne gürültüsüne alışabilmişti buraların, ne görüntüsüne, ne suyuna, ne de havasına. İsvan'ın dediğine göre, gecekondulu mahallesinde, bahçesi erik ağaçlarıyla gölgelenmiş tek katlı, şirin bir evde oturuyorlardı ama, teyze gene de koynunda köy düşleri taşıyor, her gün onlarla yatıp kalkıyor ve ağzından çıkan her tümceyi onların sıcaklığıyla tatlandırıyor. (101. s.)

İncelenen romandan alınan cümlelerde vericinin *buralar* göstergesiyle eksik tekrarla kodladığı uzam, kendisinin de konuşma zamanında içinde bulunduğu “kent”tir.

Verici uzam içindeki *teyzeyi*, kendisini temel alarak betimlemiştir. *Burada* uzamı, vericinin konuşma zamanında yani “şimdi” içinde bulunduğu uzamdır. Teyze, kentte gecekondulu mahallesinde bahçeli, tek katlı, şirin bir evde oturmaktadır. *Gecekondulu mahallesi* kapsayan uzamı, teyzenin ekonomik durumuna dair fikir vermekte, kırsaldan kente gelen insanların yaşadığı uzamı düşündürmektedir. Ancak bu tek katlı bahçeli evin, *şirin* sıfatıyla tanımlanması uzamı esenlikli kılmakta, huzurlu bir evi çağrıştırmaktadır. Teyzenin *köy* ve *kent* uzamları arasında kalışından yine, köylü olmasına rağmen kente göçmüş biri olduğu çıkarılmaktadır. Ancak koynunda köy düşleri taşıması, her gün bu düşlerle yatıp kalkıyor olması, ağzından çıkan her tümceyi köy düşlerinin sıcaklığıyla tatlandırması ifadelerinden teyzenin, köyüne duyduğu özlem çıkarılmakta *kent* uzamına alışamadığı sezilmektedir. Verici, bunu doğrudan bildirmek yerine, betimlemelerle süslemekte çıkarımı alıcıyı bırakmaktadır. Böylece metinde uzam kodlayıcı göndergelerin aracılığıyla sezdirilen hem zamana hem kişiye dair bilgilere ulaşılmaktadır.

Sonuç olarak uzam incelemesinde anlam bağına sağlayan dilsel ipuçları olarak, söylemi ve söylemin ortaya çıktığı bağlamı daha iyi anlamak için kullanılan yerleştirme sözcükleri ve önceki bölümlerde ele alınan çeşitli görevsel sözcük türleri sayılabilir. Yine metinselliği sağlayan tekrarlar, eksilteler vb. de uzam bağı sağlayan öğelerdir. Ancak yetkin uzam bilgisine ulaşabilmek için söylemin dili aracılığıyla söylemin üreticisini, üretildiği ortamı kısacası sosyal bağlamını anlamak önemlidir. Bu nedenle vericinin sunduğu örtük bilgileri çözümlenmek için, sunduğu sezdirimlerden ve çıkarımlardan faydalanmak gerekecektir. Bu bölümde, bir anlatının temel öğeleri sayılan *kişi-uzam-zaman* üçlemesinde “uzam” bilgisinin kişi ve zaman unsurlarıyla birlikte sezdirimi ve bunun anlatıdaki rolü belirlenmeye çalışılacaktır.

8.1. Uzam Bilgisinin Sezdirimi

Bir anlatıda diğer unsurlarda olduğu gibi uzam bilgisi de her zaman yüzey yapıda verilmeyebilir. *Kişi-uzam-zaman* üçlüsünün sözcükleme durumundaki üç temel öğe oluşundan ancak cümle kurucusu olarak yetkilendirilen yüklemde zaman, kişi kavramları bir ekle kodlanmasına karşın uzam kodlayıcısının bulunmamasından daha önce söz edildi. Buna göre kişi bilgisi, birincil olarak verilirken uzam bilgisini sunma daha sonraya ötelenmiştir. Dolayısıyla dil, uzam bilgisini başka yöntemlerle aktarma yolunu seçer. Verici, uzamı başta vererek sonrasında bildiğini varsayarak derin yapıda örtük bırakabilir ya da hiç vermeyerek alıcının bulmasını isteyebilir. Vericinin uzam bilgisini dolaylı

yoldan vermesi bu bilgiyi gizlemek gibi özel bir amacı olmasından değil daha çok tekrarından kaçınmak istemesindedir. Ancak bu durum metinde uzam bilgisinin olmadığı anlamına gelmez. Özellikle postmodernist anlatılardan itibaren uzama dair verilerin giderek silikleştiği görülür. Bu çalışmada derlem olarak seçilen “Sonsuzluğa Nokta” romanında, geçirdiği bir trafik kazası sonucu yatağa bağlı kalan ana karakter Bedran’ın kazadan önce ve kazadan sonraki hayatı iki ayrı düzlemde ele alınır ki bu iki düzlemin geleneksel anlamda bir olay örgüsüne sahip olmaması, kronolojik ve açık bir biçimde uzam-zaman bilgisi taşımaması, olayların düzensiz bir şekilde ilerlemesi, postmodern roman niteliklerinden sayılır⁴⁵. Olay örgüsünün kronolojik bir zamanda ilerlemediği romanda, uzam bilgisi de belli bir düzende açıkça verilmemiştir. Romanda uzam bilgisine ve uzama ait yerlerin kurmaca mı yoksa gerçek mi olduğu bilgisine de ancak çıkarımlarla ulaşılmaktadır.

Romanda babasının gölgesinde yaşamaktan sıkılan Bedran’ın doğup büyüdüğü kasabayı terk ederek kente gitmesiyle, kasaba ve kent uzamlarında yaşadıkları iç içe anlatılmaktadır. Bedran, kente geldiği ilk yıllarda kasabadan arkadaşı Turan ve onun iki ev arkadaşıyla birlikte kalır. Üniversite öğrencisi bu üç devrimci genç, onun kenti gördüğü ilk gözlerdir. Bu evde yaşadıklarının ardından iş bularak sanayi bölgesinde bir prefabrik büroya taşınır. Bu büroda Meftune ve Ayla’yla ilişkisi, sonrasında karısıyla tanışması ve evlenmesi son olarak da bir kaza geçirip felçli kalarak yattığı yatağından izlenimleri romanın olay örgüsünü oluşturur. Sonsuzluğa Nokta, babasıyla kuramadığı bağla mutsuz bir çocukluk geçiren Bedran’ın, aradığı mutluluğu bulmak üzere kasabadan kente gelişi ancak burada da bir trafik kazası sonucu yatalak kalmasıyla yaşadığı ruhsal bunalım üzerine kuruludur. Böylece alıcı, bir yandan Bedran’ın yatalak kalmadan önce kentteki öğrenci evinde yaşadıklarıyla, aşk hayatıyla ve iş hayatıyla ilgili deneyimlerine ve evliliğinin ilk yıllarındaki bilgilere ulaşırken bir yandan geçirdiği trafik kazası sonucu yaşadığı bunalıma şahit olur.

Romanda bir bölümde anlatıcının geçmişi, sonraki bölümde anlatıcının yatağa bağlı kaldığı zamanlarda yaşadıkları ve hatırladıkları anlatılmaktadır. Böylece genel kurgusu “geçmiş-şimdi” çizgisinde ilerleyen 14 bölüm halinde yazılmış romanın bölümlerinde kapsayan uzam, kimi zaman *kasaba* kimi zaman *kent* olur. Bedran,

⁴⁵ Romanın postmodern oluşuna dair bilgiler için bk. Yıldız ECEVİT, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, 2004.

varoluşsal sorgulamalarını da yine *kasaba* ve *kent* uzamlarındaki hayatları karşılaştırarak yapar. Bedran'ın kazadan önceki hayatının anlatıldığı bölümler ise kazadan sonraya ait olayların anlatıldığı bölümlerden hacimce daha fazladır. Çünkü kazadan sonra yatağa bağlı kalmasıyla yaşanmışlıkları daha azdır. Böylece kazadan önceki yaşantılarının anlatıldığı bölümlerde daha fazla uzam kodlayıcısına rastlanır. Yine kaza sonrası şimdiye dair anlatıları, yatağa bağlı kaldığı için karısıyla yaşadığı *ev* kapalı uzamıyla sınırlıdır. Roman boyunca vericinin uzam ifadesini doğrudan bildirdiği uzamlara az rastlanır. Uzama dair çoğu bilgiye sezdirimler ve çıkarımlarla ulaşmak mümkündür. Ancak verici, kaza sonucu yatağa bağlı kalmasıyla yaşadığı bunalımı vurgulamak amacıyla ilettiği söylemde bulunduğu uzamı anlatırken “bir odada” olduğunu bildirmektedir⁴⁶. Bunun dışında bulunduğu uzamı, doğrudan bildirdiği cümlelere rastlanmaz. Bu odanın ise kapsayan uzamının kentte bir apartman dairesi olduğuna yine çıkarımlarla ulaşılmaktadır.

Otobüsün uğultusu hâlâ kulaklarımda çınlıyor.

Oysa, ben bir odadayım şimdi. Buzlu camının varlığıyla arkasında salona, odalara, sokaklara, caddelere ya da meydanlara bölünmüş bir dışarıyı sakladığını anımsatıp duran şu kapının açılıp kapanışını bile özlüyorum kimi zaman. (16. s.)

Yukarıda romanın 2. bölümünden alınan metinde verici, bir odada olduğunu bildirmektedir. Bu *oda* ise ara uzam durumundaki *buzlu camlı bir kapı* ile *salona* > *başka odalara* > *sokaklara* > *caddelere* > *meydanlara* açılmaktadır. İç uzamlardan dış uzamlara doğru bir sıralama içinde verilen tüm bu uzamlar kapsayan durumundaki “dışarı” uzamının üyeleridir. Metinde bu odanın bulunduğu dış uzamlar içerisinde verilen *caddeler* ve *meydanlar* kasabadan daha büyük bir kapsayan uzamı düşündürse de henüz vericinin bulunduğu kapsayan uzam belirsizdir. İkinci bölümün tamamı incelendiğinde ise bağlamdan bu odayı kapsayan durumundaki uzamın bir kent olduğu bilgisine sezdirimler aracılığıyla ulaşılabilmektedir.

Romanda bildirimler, sezdirimler ve çıkarımlar sonucu ulaşılan bu 14 bölümdeki kapsayan uzamlar genel olarak şu şekilde gösterilebilir:

⁴⁶ Bk. Hasan Ali Toptaş, *Sonsuzluğa Nokta* 1996, s: 16, s:20, s: 47, s: 134.

Bölümler	Kasaba ve Kasabaya Dair Uzamlar	Kent ve Kente Dair Uzamlar
1.	Bedran'ın kasabadan ayrılışı ve ilk çocukluk gençlik yıllarının geçtiği kasaba	
2.		Kazadan sonra evindeki yatağa bağlı kalan Bedran'ın karısıyla yaşadığı apartman dairesi, karısı ve ablasının evlenmeden önce yaşadıkları bodrum katındaki daire
3.	Kasaba meydanındaki tören alanı, Bedran'ın kasabadaki evleri, babasının çalıştırdığı minibüse dair uzamlar,	Kente ilk varıştaki otobüs terminali, kente ait dış uzamlar
4.		Bedran ve karısının yaşadığı ev
5.	Kasabayı ziyaretinde kasabadaki evleri,	Turan, İsvan ve kıvrıcık saçlıyla kaldığı kentte bodrum katındaki öğrenci evi, İsvan'ın teyzesinin gecekondu mahallesindeki evi,
6.		Bedran ve karısının yaşadığı ev,
7.	Kasabada babasıyla çalıştıkları minibüse dair yol uzamları, minibüsün içi	Meftune'yle birlikte çalıştıkları kentteki heykel atölyesi, bodrum katındaki öğrenci evi, İsvan'ın cesedini götürdükleri köyü
8.	Çocukluğunda kasabadaki evlerinde gezindiği odaları	Bedran ve karısının yaşadığı ev,
9.		Sanayi çarşısındaki kurtarıcı araç bürosundaki yeni iş yeri, iş yerine ait taşındığı briket oda, İsvan'ın teyzesinin evi,
10.		Bedran ve karısının yaşadığı ev
11.		Briket oda, briket odanın yanındaki Ayla ve ablasına ait ahşap ev, Bedran'ın karısı Gülderim ve ablası Günay'ın yeni taşındıkları, Bedran'la evlenmeden önce oturdukları bodrum katı daire.
12.		Bedran ve karısının yaşadığı ev.
13.	Kasabadaki minibüsün içi	Bedran ve karısının yaşadığı ev, Bedran'ın çalıştığı Fahir Ağabey'e ait sanayi çarşısındaki garaj, kurtarma aracının içi.
14.		Bedran ve karısının yaşadığı ev.

Tablo 10: Romanın Kapsayan Uzam Şeması

Romanda kapsayan durumundaki uzamlar, Bedran'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarını geçirdiği *kasaba* ve ardından babasının gölgesinden kurtulmak, iş bulmak ve kendini gerçekleştirmek üzere gittiği *kent* uzamlarıdır. 14 bölüm halindeki romanın 1. bölümü, verici durumundaki Bedran'ın kasabadan kente yolculuğuyla başlar ve kasabaya dair çocukluk ve ilk gençlik anlatılarıyla devam eder. 2, 4, 6, 8, 10, 12 ve 14. bölümlerindeyse uzam, karısıyla evlendikten sonra yaşadıkları, kentteki apartman dairesidir. 3, 5, 7, 9 ve 11. bölümlerdeyse kente geldikten kaza geçirdiği zamana kadarki

yaşadıkları anlatılır ki bu bölümlerde uzam yer yer *kasaba*, yer yer *kent* olur. Roman boyunca uzam bilgisine dair bilgilere çoğu kez derin yapıda örtük bırakılan çıkarımlarla dolaylı olarak ulaşılmaktadır.

Otobüsün ön koltuğuna yorgun bir tavşan gibi büzülmüş, öylece bakıyordum.
(7. s.)

Romanın bu açılış cümlesiyle bir otobüs yolculuğuyla başladığı öğrenilmektedir. Metinlerde açılış cümlesi sayılan ilk ifadelerdeki bilgiler her zaman soyuttur. Bu durum uzam bilgisi için de geçerlidir. Vericinin bir taşıt uzam içinde olduğu bilinse de bu yolculuğun başlangıç ve varış uzamlarına dair bir bildirim yoktur. Cümlede verilen bilgilerden yalnızca kahramanın bir otobüs içerisinde olduğu bilinmektedir. Ancak bu otobüsün kalkış ya da varış bilgisi hatta hareket edip etmediği henüz bilinmemektedir. Romanın bu ilk cümlesinde verilen, vericinin içinde bulunduğu *otobüs* taşıt uzamı sonraki sayfa boyunca derin yapıda örtük bırakılmıştır. Ancak bu taşıt uzama dair göetergelerden vericinin otobüs içerisinde olduğu çıkarılmaktadır. Bu otobüsün kalkış uzamının *kasaba* olduğu ise sonraki sayfada öğrenilebilmektedir.

İçinde kitaplarım vardı çünkü, kimselere göstermediğim, herkesten köşe bucak sakladığım şiirlerim vardı ve annemin babamın uykuya gömüldüğü, kardeşimin kolunu bacağım dağıtarak ölü gibi kalakaldığı ve evdeki sessizliğin kalemimin cızırtısına doğru eğilip eğilip duvarlarda yankılandığı saatlerle doluydu o şiirler; kendimi kalem ucuyla deşmelerimle, kendimi gizli gizli kanatmalarımınla, ruhumun çıplaklığı ve çıplaklığımın yorgan altlarında küflenmiş acemiliğiyle doluydu. (7. s.)

Romanın yine ilk sayfasından alınan bu metinde verici, uzam bilgisini örtük bırakmıştır. Ancak cümleden vericinin çantasının içinde bulunan herkesten sakladığı şiirlerini, annesinin babasının uykuya gömüldüğü, kardeşinin uyuyakaldığı zamanlarda yazdığı bildirilmektedir. Bu bilgiyle verici uzama dair açık bir bilgi sunmasa da annesi, babası ve kardeşiyle aynı evde kaldığı sezilmektedir. Fakat bu evin nerede olduğu bilgisi de henüz soyuttur.

Otobüs, küçük, loş ve tozlu dükkânlarla çevrili kasaba meydanını geride bırakıp da tek katlı evlerin bahçeleri arasından kıvrıla kıvrıla ilerlemeye başladığında, içimde başka boşluklar açılmıştı oysa ve bu boşluklar, önümde pofur pofur sigara içen şoförün vitesi her değiştirmesinde biraz daha genişlemişti. Kayalıklar arasından çıkıveren uçsuz bucaksız bir deniz gibi tıpkı, ya da, tepeden tırnağa yeşile kesmiş alacakaranlık bir ormanda yürürken yürürken ağaçların gerisinde beliriveren, sonsuzluğu parçalanmışlığında saklı, bulutlu bir gökyüzü gibi. (8. s.)

Bu cümlede otobüsün geride bıraktığı uzamın bir *kasaba meydanı* olmasının bildirilmesiyle çıkış uzamı bir parça somutlaşmış, kasaba olduğu öğrenilmiştir. Bu kasabanın neresi olduğu, gerçek mi ya da kurmaca bir kasaba mı olduğu ise henüz bilinmemektedir. Vericinin kasabayı anlatırken *küçük, loş ve tozlu dükkânlarla çevrili* olarak nitelenmesinden bu kasabanın gelişmemiş bir yer olduğu sezilmektedir. Verici, otobüsün kasabayı geride bırakmasıyla yani yeni bir uzama geçmesiyle içinde yeni boşluklar açıldığını bildirmekte hissettiklerini anlatmaktadır. Bu boşluklar ise metnin son cümlesinde *kayalıklar arasından çıkıveren uçsuz bucaksız bir deniz gibi ve tepeden tırnağa yeşile kesmiş alacakaranlık bir ormanda yürürken yürürken ağaçların gerisinde beliriveren, sonsuzluğu parçalanmışlığında saklı, bulutlu bir gökyüzü gibi* ifadelerinde kayalıklar ve alacakaranlık orman göndermeleri zorlukları düşündürürken, uçsuz bucaksız deniz ve sonsuz gökyüzü uzamları esenliği, huzuru anlatan göstergelerdir. Dolayısıyla verici bu ifadelerle zorlukların ardından ulaşılan esenlikli uzamlara gönderme yapmıştır. Vericinin kasabadan çıkışı, bir kurtuluş gibi sunulmuştur.

Gerçi, babamın gölgesinde yaşamaktan bıkarak kente gitmeye karar verip de otobüse bindiğimde, yerleşik bir yaşamı noktalamanın beni uzun süre zayıflatacağımı ve yolculuk boyunca epeyce yoracağımı hesaplamıştım ama, bu denli güçsüz kalacağımı düşünememiştim. (14. s.)

Önceki cümlelerde bir kasaba meydanını geriye bırakmasıyla başlangıç uzamını çıkardığımız otobüsün kalkış uzamının *kasaba*, varış uzamının *kent* olduğu ancak bu cümleyle bir parça somutlaşmıştır. Bu cümleyle verici, uzamda yer değiştirmesinin sebebinin babasının gölgesinden kurtulmak olduğunu bildirmiş böylece uzamı yardımcı eyleyen rolüyle anlatıya dahil etmiştir. Böylece uzam değişikliği, olay örgüsünü değiştirmenin bir yolu olarak sunulmuştur.

Otobüsün uğultusu hâlâ kulaklarımda çınlıyor.

Oysa, ben bir odadayım şimdi. Buzlu camının varlığıyla arkasında salona, odalara, sokaklara, caddelere ya da meydanlara bölünmüş bir dışarıyı sakladığım anımsatıp duran şu kapının açılıp kapanışını bile özliyorum kimi zaman ... Gene de, onca şeye dokunup biçimlenen, parkları dolaşıp kokulanan ve ateşli bakışlarıyla her yeri dumana boğan genç kızların memelerine yaslına yaslına ısınan dışarının bana ulaşabilmesi için, kimi zaman kapının açık kalmasını istiyorum. (16. s.)

Yukarıdaki metinle verici, romanın ikinci bölümüne başlarken “*Otobüsün uğultusu hâlâ kulaklarımda çınlıyor*” cümlesiyle otobüsün “kasaba” kapsayan uzamından çıkışına gönderme yapmış, sonrasında bir odada, iç mekânda olduğunu bildirmiştir. Bu odanın nerede olduğu bilgisi ise soyuttur. Ardıl göndermelerden verici, bu odanın birbirini kapsar şekilde salona < odalara < sokaklara < caddelere < meydanlara bölünmüş bir dışarıya açıldığını ama bu dış uzama çıkamadığı sezdirmiştir.

Oradan görebildiğim dünya, soluk renkli birkaç apartman çatısıyla kimi zaman bulutlanıp kararın, kimi de unutulmuş bir mendil gibi kendi mavisıyla oyalanan kuşsuz bir gökyüzü... Uzunlu kısalı bacalar sonra, isli televizyon antenleri, terk edilmiş bir leylek yuvası, güneşin altında titreşen kirli kiremitler ve ikindileri parlayan perdesiz bir pencereyle o küçücük balkon... (18. s.)

Cümlede *oradan* zamiriyle eksik tekrarlar verilen uzam, vericinin bulunduğu odanın penceresidir. Bu pencereden görülen uzamların apartman çatıları olmasından vericinin kentte olduğu çıkarılabilir. Ancak verici dünya göndergesiyle kapsadığı bu dış uzamı *soluk renkli apartman çatılarıyla, bulutlanıp kararın unutulmuş bir mendil gibi kendi mavisıyla oyalanan kuşsuz bir gökyüzü* olarak resmetmektedir. *Uzunlu kısalı bacalar, isli televizyon antenleri, terk edilmiş leylek yuvası, kirli kiremitler, perdesiz pencereleriyle küçücük balkon* göndermeleri yine bu dış dünyayı esenliksiz kılan ifadelerdir. Uzam açık olmasına rağmen iç karartıcı ifadelerle sunulmaktadır.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere romanın anlatı zamanındaki olayların uzamı, 2. bölümden itibaren bir kaza sonucu yatağa bağlı kalan verici ve karısı Gülderim’in kentteki evlerinde başlamaktadır. Örtük biçimde verilen bu bilgiye vericinin karısıyla ilgili göndermelerinden de ulaşmak mümkündür.

Turan'ın kucagında getirilip de yatağa bırakıldığı günlerde, bunu hiç çekinmeden söyleyebiliyordum karıma; nede olsa bir kazadan sağ çıkabilmek kimi ayrıcalıklar tanıyor insana, özgürlüğünün sınırlarım sessiz sedasız genişletiyor. (16. s.)

2. bölümden alınan bu cümlede vericinin, arkadaşı Turan'ın kucagında getirilip yatağa bırakılmasından yürüyemediği çıkarılmaktadır. Cümlede uzam bilgisi örtük bırakılsa da *yatak* göstergesinden bulunulan uzamın bir *oda*, yani iç uzam olduğu bağlam aracılığıyla öğrenilmektedir. Evli ve yatağa bağlı olduğunu öğrendiğimiz vericinin bundan sonraki 4, 6, 8, 10, 12 ve 14. bölümlerde karısıyla ilgili göndermelerinden, bulunduğu uzam bilgisini örtük bıraksa da *kentte karısıyla yaşadıkları ev* olduğu çıkarılmaktadır.

Karım işten döner dönmez, yatağımın altındaki sidik ve bok dolu kabı boşaltıp pencereleri sonuna kadar açıyor, ikimiz de, göz göze gelmekten çekiniyoruz bir süre; ben başucumdaki kitaplardan birini okuyor görünürken, o öteki odalarda oyalanıp içerinin havalanmasını bekliyor. (78. s.)

Yukarıdaki metinde uzam bilgisi yine örtüktür. Ancak bağlam aracılığıyla vericinin evde yatağa bağlı olduğu bilindiğinden karısının işten döndüğü uzamın da evleri olduğunu çıkarmak mümkündür. Yine işten dönen karısının, vericinin kişisel bakımına yönelmesi, *pencere* ve *oda* göstergeleri, karısıyla birlikte yaşadıkları kapalı *ev* iç uzamını sezdirmektedir.

O zamanlar, haftada bir iki kez uğrardı. Peşinden sürüklenip gelen hastane kokularıyla birlikte kapıdan girer girmez, karımın hazırladığı, yüze yarım yamalak oturtulmuş hüznünler, abartılı hoşgeldinler, renksiz gülümseyişler, kolonyalar ve hal hatır sormalarla dolu uzun mu uzun bir törenle karşılaşırdı tabii. (19. s.) ... Derken, bir gün gene böyle doyumsuz bir gidiş geliş sırasında, Turan dönmedi odaya. Ben elimde kocaman bir dergi cildiyle, başucumda duran tozlu sandalyeye bakakaldım. Dönmedi... Belki de Turan o boşluklarla uğraşüyor şimdi, belki de başka bir kentin hastanesine atandı. (21- 22. s.)

Yukarıdaki cümlelerde vericinin daha önce doktor olduğunu bildirdiği, kasabadan arkadaşı Turan'ın ziyaretlerine yer verilmiştir. Doktor olan Turan'ın *hastane* uzamından gelişi cümlede açıkça verilmemiş, *peşinden hastane kokuları sürüklemesiyle* sezdirilmiştir. Yine cümlelerde verici, Turan'ın ziyaretlerini kesmesini belki de başka bir kentin hastanesine atanmasıyla varsaymaktadır. Bu cümleyle Turan'ın çalıştığı hastanenin bir *kent* hastanesi olduğu, dolayısıyla vericinin bulunduğu odanın ve evin yani vericinin de kentte olduğu kesinleşmektedir.

Romanda 3. bölümün ilk cümlesinde otobüsün vardığı uzamın *kent* olduğunu bildirmiş, otobüs aracılığıyla kendisinin uzamına gönderme yapmıştır. Bu uzam sonraki cümleler boyunca derin yapıda bırakılarak varsayılmıştır.

Otobüs, ertesi gün akşam saatlerinde girmişti kente.

Önümüzde mor dağlar yoktu artık, bozkır da yoktu, toprak damlı köyler de, ovalar da. Alacakaranlık caddeler vardı, dev karaltılarıyla kocaman kocaman binalar, gecenin bir ucundan bir ucuna abanan köprüler, ıssız kavşaklar, durup dinlenmeden akan ışıklar ve ışıklar vardı. (50. s.)

Metinde *alacakaranlık caddeler, dev karaltılarıyla kocaman kocaman binalar, gecenin bir ucundan bir ucuna abanan köprüler, ıssız kavşaklar* şeklinde verilen uzamların yine kente dair dış uzamlar olduğunu ansiklopedik bilgilerle çıkarmak mümkündür. Ancak uzamları niteleyen esenliksiz sıfatlar (*alacakaranlık caddeler, dev karaltılarıyla kocaman kocaman binalar, gecenin bir ucundan bir ucuna abanan köprüler, ıssız kavşaklar*), vericinin kenti ürkütücü bulduğunu sezdirmektedir.

Uyuyor olsam da, adım adım izlerdim onu: Beyaz iç donuyla yatağımın kenarından hayal meyal geçer, önüne getirilen naylon leğende girtlağını kazıya kazıya elini yüzünü yıkar, havluyu boynuna dolayıp duvardaki aynada saçlarını özenle tarar, sonra iştahla kahvaltısını edip, savaşa gidiyormuş da ordunun çok gerisinde kalmış gibi, kapıdan çıkıp anlaşılmaz bir telaşla sabahın alacakaranlığında kaybolur giderdi. Kış aylarında da ayakkabılarını teneke sobanın dibinde kurutur, rüzgâr vurmasın diye göğsüne gazete döşer ve yine aynı saatlerde, aynı telaşlı adımlarla, dam saçaklarından sarkan upuzun buzların ağartılarına dala çıka çarşıya koşardı. (68. s.)

Yukarıda cümleler boyunca uzam yüzey yapıda verilmemiştir. Ancak derin yapıda örtük bırakılan özne durumundaki vericinin babasının; yatağın kenarından geçmesi, duvardaki aynada saçlarını taraması, ayakkabılarını teneke sobanın dibinde kurutması, iç uzamı anlatan bir eve dair göndergelerdir. Metinde bağlamdan vericinin çocukluk yıllarında babasının sabah işe gitmeden önceki eylemlerinin anlatıldığı öğrenilmektedir. Bu durumda uzamın, *kasabadaki evleri* olduğu çıkarılmaktadır.

Zorluk çektiğim tek şey para toplamaktı. Önceden bilet vermiyorduk yolculara, ücretleri, varacağımız yere yaklaştığımızda alıyorduk. Ben, koltukları tek tek dolaşp elleri bir türlü ceplerine gitmeyen o insanlardan para isterken utanıyordum nedense, her koltukta, bir suç işlemişim de onu itiraf ediyordum gibi yüzüm alev alev yanıyordu. (71. s.)

Uzamın örtük bırakıldığı cümlelerde özne durumundaki vericinin para toplaması, yolcuların olması ve onlara bilet verilmesi, varılacak bir yerin olması ve vericinin koltuklar arasında dolaşması bilgilerinden *taşıt uzam* olduğu çıkarılmaktadır. Bağlam aracılığıyla ise bu taşıt uzamın vericinin çocukluğunda babasıyla birlikte çalıştıkları minibüs olduğunu çıkarmak mümkündür.

Romanda 4. bölüm boyunca kapsayan uzam, verici ve karısının yaşadığı evdir.

Karım işten döner dönmez, yatağımın altındaki sidik ve bok dolu kabı boşaltıp pencereleri sonuna kadar açıyor, ikimiz de, göz göze gelmekten çekiniyoruz bir süre; ben başucumdaki kitaplardan birini okuyor görünürken, o öteki odalarda oyalanıp içerinin havalanmasını bekliyor. Gene de, odaya sinen sapsan bok kokusu bir türlü uçup gitmiyor olmalı ki, yanm saat sonra yanıma geldiğinde, sanki içeride başka kaplar varmış da gizliyordum gibi kuşkuyla çevresine bakmıyor. (78. s.)

Yukarıdaki metinde uzam bilgisinin örtük bırakılmasına rağmen bu bilgiye vericinin karısının işten dönmesi ve kişisel temizliğini yapmasıyla bağlam aracılığıyla ulaşılmaktadır. Örtük bırakılarak bağlamdan çıkarılan uzamlar, iç mekânı sezdiren verici ve karısının yaşadığı apartman dairesi ve ona ait odalardır.

5. bölümde vericinin kente ilk gelişine dair anlatılara yer verilir.

Bindiğim taksi saatlerce dönüp dolaştıktan sonra, bir caddenin köşesinde durmuştu o akşam. Ben de, çantamı alıp usul usul çiseleyen yağmurun altında, şoförün gösterdiği apartmana doğru yürümüştüm. (92. s.)

Yukarıdaki metin, vericinin *taksi* taşıt uzamı içinde oluşuyla 3. bölüme gönderme yapar. Cümlede vericinin bir apartmana doğru yürüdüğü bildirilmiş, ancak bu apartmanın neresi olduğu ya da kime ait olduğu bilgisi örtük bırakılmıştır. Bu bilgi ise şu diyalogla somutlaşmaktadır:

“Kimi aradın?” diye sordu.

“Turan Küçükaslan’ı,” dedim.

Çenesiyle bodrum kata inen merdiveni gösterdi.

“Otuz üç numara!”

Yavaş yavaş yürüdüm. (92. s.)

Diyalogla vericinin taksiyle geldiği apartman uzamına dair bilgiler verilmiştir. Diyalogdan vericinin geldiği apartmanın otuz üç numaralı dairesinde ilk bölümde geçen Turan Küçükaslan’ın yaşadığı çıkarılmaktadır.

O akşam, kapı eşiğinde dikilen ve kasabada özlediği ne kadar koku, ses ve renk varsa hepsini ceplerime doldurup ona armağan getirmişim gibi yüzüme ıslıl ıslıl bir sevinçle bakan Turan’ın karşısında, bunları düşünmüyordum tabii. O sırada kendimi, babamın ellerinden kurtarılıp kente getirilmiş, oldukça kirli, hantal ve karmaşık bir yük olarak görüyordum. Hem de öyle derin hissediyordum ki bunu, kendimi bütün varlığımla Turan’ın ayakları dibine bırakıvermişim. Sonra, bir elim onun elinde, çaresiz, boynumu büküp içeri girdim. Orada, üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yan karanlık bodrum katında, tam iki ay on iki gün kaldım... (93. s.)

Verilen cümle üstü birimde *kasabada özlediği ne kadar koku, ses ve renk varsa hepsini ceplerime doldurup ona armağan getirmişim gibi yüzüme ıslıl ıslıl bir sevinçle bakan Turan* ifadesinden Turan’ın kasabayı özlediği çıkarılmakta Turan ve vericinin aynı kasabalı olduğu sezilmektedir. Cümle üstü birimin devamında verici, *Orada, üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yan karanlık bodrum katında, tam iki ay on iki*

gün kaldım bildirim cümlesiyle kaldığı uzamı bildirmiştir. Romanda bundan sonraki bölümlerde bu öğrenci evine dair uzam, *bodrum katı* olarak kodlanmıştır.

Dün, aylardır ortalıkta görünmeyen Turan ziyaretime geldi. Akşamdı ve karım, bok kokusu çıksın diye pencereleri sonuna kadar açmıştı gene. Mutfakta bir şeyler pişiriyordu sanırım, salondaki radyonun sesine fasulye kokulan karışıyordu. İşte o sırada çaldı kapının zili, az sonra da, yaklaşan öksürük seslerinden, gelenin Turan olduğunu anladım. Radyodaki “Beraber ve Solo Şarkılar”ın içinden geçti öksürükler, hatta geçmişe, bodrum katındaki o dağınık günlere bile gidip geldiler bir ara. (132. s.)

6. bölümün başlangıcına ait cümlelerde, uzam bilgisi yüzey yapıda verilmemiştir. Ancak vericinin *yattığı odaya ait pencere, mutfak ve salon özel uzamları ev kapsayan uzamına ait göndergelerdir*. Turan’ın bu uzamı ziyarete gelişiyle ise bu uzamın, verici ve karısının yaşadığı ev olduğu çıkarılmaktadır. Böylece anlatı zamanının kazadan sonrası olduğu sezilmektedir.

Bodrum katından kıvırcık saçlıyla birlikte çıkmıştık o gün. Polis otomobillerinin durup dinlenmeden gelip gittiği, sakınlı ve sessiz insanlarla dolu upuzun caddelerden geçmiş; alınlarından zincirli taslar sarkan çeşmelerin susuzluğuyla yoksullaşan taş döşeli sokaklara dalmış ve hiç konuşmadan, iki dilsiz gölge gibi saatlerce yürümüştük. (143. s.)

7. bölümden alınan yukarıdaki metinde uzam, vericinin *bodrum katı* olarak kodladığı, kentte kaldığı öğrenci evidir. *Çık-* eylemiyle, verici ve kıvırcık saçlı olarak adlandırdığı arkadaşının dış uzama geçtiği öğrenilmektedir. Otomobillerin gelip geçmesi, caddeler ve sokaklar boyunca yürüme gibi ifadelerden yine kente ait dış uzamda oldukları çıkarılmaktadır.

Meftune, kendinden önce boyalarla tanıştırdı beni. Öteki işçilerin (kalabalıklılar) plastik kalıplardan çıkardıkları heykelcikleri boyayıp vernikliyor, sonra içleri pamuk dolu karton kutulara yerleştirip kentteki turistik eşya satan dükkânlara sevk ediyorduk. Heykellerin çoğu, kentin de simgesi sayılan horozdu. Bu yüzden,

Meftune önce bir sürü halinde onlan saldı önüme; hiç de kümes kokmayan, sabah kokmayan horozları... (146. s.)

Bu cümlelerde vericinin kentteki ilk iş yerine dair gönderimlerde bulunulmuştur. Kalıplardan çıkarılan heykelciklerin boyanıp verniklenerek kutulara yerleştirilmesi ve turistik eşya satan dükkânlara gönderilmesinden bu iş yerinin hediyelik heykeller üreten bir atölye olduğu çıkarılmaktadır. Bu heykellerin çoğuysa kentin simgesi sayılan horozdur. Romanda şimdiye kadar kapsayan durumdaki kentin neresi olduğuna dair somut bir bilgi yoktur. İlk defa bu bilgiyle dil dışı göndergeler aracılığıyla ansiklopedik bilgilerden yararlanılarak horozun “Denizli” ilinin simgesi olduğu bilindiğinden bu kentin romanın yazarının da memleketi olan *Denizli* olduğu çıkarımlanabilir. Bu bilgi, roman uzamlarının kurmaca değil gerçek uzamlar olabileceğine dair de ipucu vermektedir.

O zamanlar, babam oldukça varlıklıydı artık. Minibüs için aldığı milli piyango biletlerine ikramiye falan çıkmamıştı gerçi, hiç çıkmıyordu, o cam ve metal yığınının biletlerden yana zerrece şansı yoktu ama her gün kucak dolusu para kazandırıyor bize. Hatta, sonunda babam bu paraları biriktirip bir kamyon bile satın almıştı. Tuhaf bir alım satımdı bu... Bir ikindi sıcağında, kentten kasabaya dönüyorduk sanıyorum; kocaman çamlarla kaplı Ayvacık yokuşunun dönemeçlerine doğru yaklaşmıştık. Önümüzde birkaç köprü vardı, onları geçince kıvrıla kıvrıla Çal ayrımına kadar tepeyi tırmanacak, sonra da Baklan ovasına çıkacaktık. (149. s.)

Yine 7. bölümde geçen yukarıdaki cümlelerde verici çocukluğuna dair, babasıyla kasaba ile kent uzamları arasında taşıyıcılık yaptıkları minibüste çalıştığı yıllar hakkında göndermelerde bulunmaktadır. Minibüsün kasabaya dönerken geçtiği özel uzamlar *Ayvacık yokuşu*, *Çal ayrımı* ve *Baklan ovasının* “Denizli” iline ait olduğu dil dışı göndermelerle çıkarılmaktadır. Bu bilgiyle daha önce *horoz* simgesiyle özdeşleşen ilin “Denizli” olduğu ilk defa somutlaşmıştır. Böylece roman boyunca kapsayan durumundaki kentin gerçek bir uzam olan “Denizli” olduğu sezdirimlerle verilmiş, okuyucu tarafından çıkarımda bulunulması istenmiştir.

Bu sabah uyandığında karım evde yoktu... Başucuma bırakılan ıslak havluyla yüzümü silerken, bakışlarını karşı duvardaki Van Gogh portresinde, ütü masasının üstündeki giysilerde ve artık giderek tozdan rengini yitirmekte olan kitaplıkta gezdirdim bir süre. Turan sık sık gelip gitseydi karım bu kitaplığın tozunu alırdı, diye geçirdim içimden. Meftune nerelerde, dedim sonra yanımda birisi varmış gibi; nerelerde Figen, Güler nerelerde, Ayhan sonra, Ayhan nerelerde? (167. s.)

8. bölüme ait yukarıdaki ilk cümlede verici, uyandıığında karısının evde olmadığını söyleyerek bulunduğu uzamın evleri olduğunu sezdirmiştir. Yine duvarda Van Gogh portresinin asılı olması, ütü masası ve kitaplık göstergeleri iç uzama ait olduğundan vericinin evlerinde olduğu çıkarılmaktadır.

İsvan'ı badem ağaçlarıyla dolu köy mezarlığında toprağa verdikten sonra, ardımızda tezek dumanları içinde yüzen kerpiç damların hüznü silüetlerini bırakarak kente dönmüştük. (174. s.)

9. bölümde verici ilk defa uzam bilgisini yüzey yapıda vermiştir. Ancak İsvan'ın defnedildiği mezarlığın kapsayan uzamı olan köy ve ardından döndükleri kapsayan durumdaki kent uzamının neresi, hangi köy ve hangi kent olduğu bilgisi yine örtüktür.

Belki de herkes beni bekliyordu dışarıda; İsvan'dan geriye kalan bir parça, koparılıp atılmamış bir saçak ya da kırılmamış bir dalmışım gibi kahvelerin önünde, köşe başlarında, kaldırımlarda, otobüs duraklarında, lokantalarda, kantinlerde, resim galerilerinde ve kapılarda herkes beni bekliyordu. (175. s.)

Verilen cümlede vericinin kendisini beklediğini düşündüğü dış uzamı anlatan dışarı göstergesinin neresi olduğu örtüktür. Ancak otobüs durakları, lokantalar, kantinler, resim galerileri uzamları kente ait göndergeler olduğundan bu uzamın kent olduğu sezilmektedir.

Oysa nefret ediyordum o otomobillerden; tamirhanelerin görüntüsünden, havadaki çekiç seslerinden, yoldan gelip geçen kamyonlardan, beyaz dişli çıraklardan, eciş bücüş kaporta yığınlarından, otobüslerden ve özellikle de otobüslerin içinde uyuyan yolculardan nefret ediyordum. Hafta sonu tatillerinde,

genellikle briket odaya kapanıyordum bu yüzden; tahta kanepeye uzanıp iki gün boyunca ölü gibi yatıyordum. (183. s.)

Yine 9. bölümden alınan yukarıdaki ilk cümlelerde uzam bilgisi örtük bırakılmıştır. *Briket odaya kapanıyordum* ifadesiyle vericinin uzamı art göndermelerle somutlaşmıştır. Ancak önceki cümlelerde verilen *tamirhanelerin görüntüsünden, havadaki çekiş seslerinden, yoldan gelip geçen kamyonlardan, beyaz dişli çıraklardan, eciş bücüş kaporta yığınlarından* ifadeleri sanayi çarşısındaki tamirhanelere dair göstergelerdir. Böylece cümlelerden *briket odanın* kapsayan uzamının sanayi çarşısı olduğu çıkarılmaktadır.

Dün gece geç saatlere dek karımın dönmesini beklediğim için, bu sabah gözlerimi oldukça zor açtım. Hemen yataktan kalkıp evin içini gözden geçirdim. Ben uyurken sessizce gelip gitmiş olabileceğini düşünüyordum. Oysa boş bir umuttu bu, belki de bunca yıllık beraberliğin doğurduğu aptal bir iyimserlikti. Her şey nasıl bırakılmışsa öylece duruyordu çünkü, eve gelip giden yoktu... (191. s.)

10. bölüm boyunca uzam yine verici ve karısının yaşadıkları evdir. İlk cümlede vericinin karısının dönmesini beklemesinden uzamın birlikte yaşadıkları ev olduğu çıkarılmaktadır. Sonraki cümlede *evin içini gözden geçirdim* ifadesiyle verici bu uzamı, yüzey yapıda vererek somutlaştırmıştır. Cümlelerde vericinin gece boyunca eve gelmeyen karısının onu terk ettiğini düşündüğü sezilmekte uzam aracılığıyla olay örgüsüne dair bilgi verilmektedir.

Bir pazar günü, briket odaya kapanmış, havada vızıldayan sinekleri arada bir elimle kovarak şiir yazmaya çalışıyordum. (193. s.)

11. bölüm, vericinin kapanarak şiir yazdığı uzamın *briket oda* olduğunu bildirdiği yukarıdaki cümleyle başlar. Önceki bölümlerde Turan, İsvan ve kıvrıcık saçlıyla birlikte kaldıkları öğrenci evini *bodrum katı* şeklinde kodlayan verici, bu bodrum katından ayrıldıktan sonra yerleştiği sanayi çarşısındaki iş yerine ait uzamı, *briket oda* olarak kodlamaktadır. Bölümün girişinde bildirilen uzam, sonraki cümlelerde yüzey yapıda yer almayıp varsayılmıştır.

Sessizce yürüdük sonra; o önde ben arkada, bahçe duvarını aşip merdivenleri tırmandık. Tahta kapının tozlu gıcırtiları arasından küflü mü küflü, karanlık bir salona girdik. Ayaklarımızın altındaki döşemeler hafif hafif yaylanıyordu. İki yanımızdan akıp dipteki karanlığa doğru uzanan duvarların ağırtısına gözlerimizle tutunarak birkaç adım daha attık. (194. s.)

Verici önceki bölümlerde briket odanın yanında eski bir ahşap ev olduğu bilgisini vermişti. Ancak bu bölümde, birden karşısına çıkan Ayla'yla içine girdikleri bu ahşap evi yüzey yapıda açıkça vermemiş, sezdirimlerle alıcıya buldurmuştur. Ayla ve verici, derin yapıda bırakılan briket odanın bahçe duvarını aşmış ve örtük bırakılan ahşap evin merdivenlerini tırmanmıştır. Tahta bir kapıyla küflü karanlık bir salona girilmesi, ayaklarının altındaki döşemelerin yaylanması bilgilerinden bu ahşap, eski evde oldukları çıkarılmaktadır.

Karım hâlâ dönmedi.

*Artık ne Rasim'in ne de Turan'ın yüzünü düşleyebiliyorum. İsvan'sa zaten yok...
Tabanca elimde bekliyorum. (203. s.)*

12. bölüm yalnızca yukarıdaki üç cümleden oluşur. Cümlelerde uzam bilgisi yüzey yapıda verilmemiştir. Bu bölüm okuyucuyu, vericinin elinde tabancayla karısını beklediği 10. bölüme götürür. Vericinin karısının dönmediği uzamın birlikte yaşadıkları ev olduğu önceki bölümlerde verilen bilgiler aracılığıyla bağlamdan çıkarılmaktadır.

Gülderim'le evlenişimizin ikinci yılıydı.

Kentteki sahafları dükkân dükkân gezip kitaplar aldığımız yıllar geride kalmıştı artık; votka bardaklarıyla çınlayan akşamlarımız, üç şiirli saatlerimiz ve evimizi dokunuşlar denizine dönüştüren sıcak yaz gecelerimiz geride kalmıştı. (205. s.)

13. bölümden alınan yukarıdaki metinde verici, karısı Gülderim'le evlendiklerinin ikinci yılına dair uzamlardan söz etmektedir. Cümlede yüzey yapıda verilen *evimiz* göstergesi, evlendikleri bilgisini vermesinden dolayı bu uzamın evlendikten sonra karısıyla yaşadıkları ev olduğunu sezdirmektedir.

O sırada babamı anımsadım nedense... Ortaokulu bitirip liseye kaydolduğum yıllardı... Yaz tatillerinde daha okul kapanır kapanmaz babamın yanına

koşuyordum gene. Hatta o yıllarda bu bir zorunluluktan benim için. Çünkü babam, güpegündüz direksiyon başında uyumaya başlamıştı ve onun bu huyunu artık bütün kasabalılar biliyordu. Gerçi minibüsün ön koltuğuna babamı lafa tutmak için her zaman konuşkan adamlar oturuyordu ama, o gene, de sohbetin bir yerinde gözlerini yavaşça kapatıp kestirmeye başlıyordu. (211. s.)

Yine 13. bölümden alınan bu cümlelerde ise *babamın yanı* ifadesinden vericinin babasının çalıştığı *minibüs* taşıt uzamı çıkarılmaktadır. Çünkü önceki bölümlerden babasının bir minibüs durağına bağlı olarak minibüs şoförlüğü yaptığı ve sık sık bu minibüste zaman geçirdiği bilinmektedir. *Direksiyon başı* uzamıyla da yine vericinin babasının minibüsü kullandığı anlar anlatılmakta bulunan uzamın *minibüsün içi* olduğu sezilmektedir.

Sonunda dayanamadım artık; vitesi boşa alıp yavaşça frene bastım. Mor dağların tepesinde, küçük bir düzlükteydik. Düzlük biter bitmez yol, birkaç yüz metrelik dönemeçler halinde kekik kokulu kayalıklar arasından aşağılara doğru iniyordu.

“Şoför olmak ister misin?” dedim çocuğa.

“İsterim,” dedi gülümseyerek, hevesle.

“Hadi o halde,” dedim öfkemi örten bir sesle, “yer değişelim.” (213. s.)

İlk cümlede geçen *vites* ve *fren* ifadeleri bir taşıta ait göstergelerdir. Cümlelerde uzam açıkça verilmese de vericinin vitesi boşa alması ve frene basmasından bir taşıt uzam içinde oldukları çıkarılmaktadır. Bu taşıt uzam, derin yapıda bırakılsa da güzergâhının *mor dağların tepesindeki bir düzlükten aşağı doğru* olduğu cümlede bildirilmiştir. Cümlelerin ardından gelen diyalogdan vericinin yanındaki çocuğa *şoför olmak ister misin* diye sorduğu ve *yer değiştirelim* dediği öğrenilmektedir. Roman boyunca verici durumundaki Bedran’ın bir trafik kazası sonucu yatalak kaldığı bilinmekte ancak bu kazanın nasıl olduğuna dair bir bilgi verilmemektedir. 13. bölümün sonundaki bu diyalogla verici kazaya dair sezdirimde bulunmaktadır. Ancak açıkça kazayı anlatmaz. Aracı kullananın verici olduğu bağlamdan bilinmektedir, çocukla yer değiştirmesinden ise aracı kullanması için çocuğa verdiği çıkarılmaktadır. Vericiyi yatağa bağlayan kazayı da aracı kullanan bu çocuğun yaptığı varsayılabilir.

Romanın 14. bölümü iki cümleden oluşur.

Günlerdir bekliyorum ama, karım hâlâ dönmedi.

Artık kimi vuracağımı biliyorum. (214. s.)

Romanın bu iki cümlelik son bölümünde uzam bilgisi yine örtüktür. Ancak vericinin karısının dönmesini beklemesi ve kimi vuracağımı biliyorum ifadesi, 12. bölüme elinde tabancayla beklemesine göndermede bulunur. Ayrıca romanda kronolojik olarak uzam bilgisinin birer bölüm arayla aynen verildiği tespit edilmiştir. Bu nedenle 14. bölümün uzamı, okuyucuyu 12. bölüme götürmekte uzam bilgisinin aynı olacağını düşündürmektedir. Böylece vericinin karısının hâlâ dönmediği uzamın, birlikte yaşadıkları ev olduğu çıkarılmaktadır.

Sonuç olarak iki düzlem halinde yazılan romanın ilk düzleminde kasabadan kente babasının gölgesinden kurtulmak üzere gelen Bedran'ın anlatıları kent, geçmişini hatırladığı zihinsel geri dönüşleri ise kasaba kapsayan uzamında şekillenir.

8.2. Uzam Bilgisi Aracılığıyla Zamanın Sezdirimi

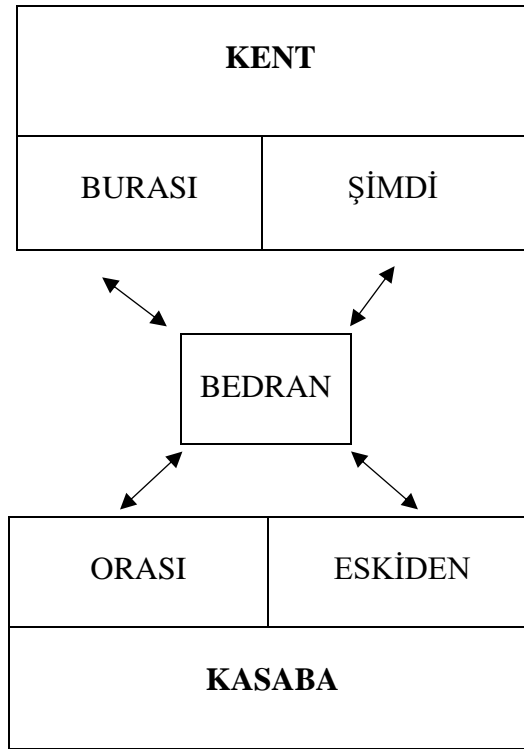
Antik Yunanda zaman kavramı ile en yoğun şekilde uğraşan kişi Aristoteles, zamanın devinimle birlikte algılanabileceğini düşünür. Devinim ise bir nesnenin bir yerden bir yere hareket etmesidir (Aristoteles, 1996: 11). Aristo'dan beri düşünülegelen bu zaman ve mekân birlikteliği yazınsal metinlerin de ayrılmaz unsurlarındandır. Ahmet Hamdi Tanpınar, bunu *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı eserinde, “*Saatin kendisi mekân, yürüyüşü zaman, ayarı insandır*” (2008 :31) şeklinde anlatır.

Metinlerde bazen uzamdaki gibi zamana dair bilgiler de açıkça verilmez. Bu durumda dil dışı göndermeler açıklayıcı olur. Hatta anlatıdaki uzam-zaman birlikteliği aracılığıyla uzam bilgisine hizmet eden birimlerle zamana ilişkin çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Okur, kendi bilgi birikimi ve kültür düzeyi seviyesinde ansiklopedik bilgilerini de devreye sokarak uzam aracılığıyla zamanı metinden kendi çıkarabilir.

Romanda, kasabadan şehre büyük umutlarla giden Bedran'ın hikâyesi anlatılır. Kendini kasabalı olarak gören Bedran, kentte yaşarken varoluşsal sorgulamalarını çocukluğunda kasabada yaşadığı yılları hatırlayarak yapmaktadır. On dört bölüm halinde yazılan roman, kahramanın geçmişini ve bugünü anlatacak biçimde kurgulanmıştır. Böylece romanda döngüsel bir işleyiş söz konusudur. Örneğin romanın ikinci bölümünde

roman kahramanı ve aynı zamanda anlatıcı durumundaki Bedran'ın, bir kaza geçirerek yatağa bağlı kaldığı öğrenilir. Ancak Bedran'ın bu kazayı nerede ve ne zaman yaptığına dair bilgi verilmez. Bu kazaya dair bilgilere ancak romanın satırlarında yer verilir. Böylece Bedran'ın hatıralarıyla geçmişe dönüp neden kaza geçirdiğini en sonda anlatmasıyla hikâyeye tekrar başa döner. Böylece anlatı zamanında uzam kentken bölümlerde yer yer geriye, geçmişe gittiğinde uzam *kasaba* olur. Roman bölümleri, *kasaba* ve *kent* uzamları arasında geçer. Yazar bugününü anlatırken de yer yer kente ilk geldiği yıllara gider. Böylece kasaba ve kent uzamlarının anlatıldığı bölümlerden romanın zamanı çıkarılır.

Romanın bölümleri arasındaki bu farklılıklarda uzam bilgisi, hangi zamanın anlatıldığı konusunda sezdirimlerde bulunur. Romanda Bedran'ın geçmişinde ve bugünündeki uzamlar şu şekilde şemalandırılabilir:

Geçmiş ve bugün arasında kasaba ve kent uzamlarında geçen romanın tamamı incelendiğinde herhangi bir zaman ifadesine rastlanmaz. Ancak özellikle roman kahramanı Bedran'ın kentte arkadaşlarıyla kaldığı öğrenci evindeki anlatımlar zamana dair sezdirimlerde bulunur. Bedran kentte ilk olarak, kasabadan tanıdığı tıp öğrencisi Turan'ın yanına yerleşir. Bodrum katındaki bu dairede Turan, İsvan ve romanda kıvırcık

saçlı olarak betimlenip adlandırılan bir gençle kalmaktadır. Bedran, kentte bu üç gençle birlikte yaşamaya başlar.

Romanda verici “*Orada, üç öğrencinin oturduğu basık, rutubetli ve yan karanlık bodrum katında, tam iki ay on iki gün kaldım...*” (93. s.) cümlesiyle evde kaldığı süreyi bildirirse de hangi tarihte orada olduğuna dair bir bilgi vermemektedir. Bedran, bu üç gençle birlikte yeni bir uzamda kenti anlamlandırmaya çalışır. Kenti bu gençlerin gözüyle tanımaya çalışan kasabalı Bedran, bu üç üniversite öğrencisinin içinde olduğu dönemin siyasi kargaşasına şahit olur. Özellikle üniversite öğrencileri arasındaki bu çalkantılı dönem roman tarihinin 1980’li yıllar olduğunu sezdirmektedir.

Onlar öteki köşede, yüzlerinden sigara külleri havalanan kirli minderlerin üstüne sıralanıp, kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrıldığı, kanlı hesapların yapıldığı, intikam yeminlerinin edildiği ve pencerelerin ölüm korkusuyla sımsıkı kapatılıp kapıların evlatlara bile bin bir kuşkuyla açıldığı, tatsız bir dünyadan söz ederlerdi her akşam. (94. s.)

Cümlede *kanlı hesapların yapılması, intikam yeminlerinin edilmesi ve pencerelerin ölüm korkusuyla sımsıkı kapatılıp kapıların evlatlara bile bin bir kuşkuyla açılması* ifadeleri bir kargaşanın olduğunu, *kentlerin semt semt siyasî bölgelere ayrılması* ise bu kargaşanın ülke çapında olduğunu ve siyasî bir alt yapısının olduğunu düşündürmektedir.

Romanda bu siyasî kargaşanın eğitime yönelik sosyal bir uzam olan *üniversitelerde yoğunlaştığı* görülmektedir.

Otomatik silahlarla taranan okul bahçelerini, bombalanıp harabeye çevrilen öğrenci yurtlarını, kan gölüne dönmüş kahvehaneleri ve kantinleri, ele geçirilen sokakları, sağda solda dağıtılan kalın sesli bildirileri, zorla satılan gazeteleri ya da üstünden aylar geçtiği halde hâlâ aydınlanmamış karanlık baskınları dönüp dolaşıp yeniden tartışılırken, nasıl davranmaları gerektiğini bir kez daha gözden geçirir, üniversiteye sızan provokatörlerin kimliğini saptar ve olup biten bunca karmaşanın özünü birkaç sloganın çekirdeğine sığdırmaya çalışırlardı. (95. s.)

Cümlelerde verilen bilgilerden *okul bahçelerinin taranması, öğrenci yurtlarının bombalanması, sağda solda bildiriler dağıtılması, kahvehanelerin ve kantinlerin kan*

gölüne dönmesi, üniversiteye provakatörlerin sızması ve Bedran'ın üniversite öğrencisi ev arkadaşlarının bunların kimliğini saptaması, bu olaylar üzerine tartışıp düşünmeleri, olayların "üniversite" uzamı etrafında yoğunlaştığını ve öğrencilerin bu siyasî kargaşaya dâhil olduğunu sezdirmektedir. "...kıvırcık saçlı olanı uzun süre kabullenemedi beni, varlığıma, özellikle de sessizliğime alışamadı bir türlü; beynimin ıssız koridorlarında, bütün Türkleri bir bayrak altında toplamaya çalışan burma bıyıklı yeniçeri ağalarının gezinip durduğunu düşünüyor olmalıydı ki, yüzüme hep kuşkuyla baktı." (94. s.) cümlesinden ise kıvırcık saçlının, Bedran'ın karşı gruptan olabileceği için kuşkulandığını bu yüzden ona ısınmadığını sezdirmektedir. Bu cümle de üniversite öğrencileri arasındaki karşıt gruplaşmayı anlatmaktadır. Yine "*Salonda otururken, bu üç öğrencinin sesi beş on adım ötemden değil de, kentin karanlık sokaklarından, okul önlerinden, öğrenci yurtlarından, bildirilerin uçtuğu alanlardan ya da sigara dumanına boğulmuş, upuzun toplantı salonlarından gelirdi sanki...*" (97. s.) cümlesi ile de siyasî kargaşanın üniversite uzamında yoğunlaştığı çıkarılmaktadır.

Bedran, kasabasına ziyarete gittiğinde kasabadaki yaşlılar bu siyasi olayların gençlerin arasında olduğunu ve özellikle kentlerde yoğunlaştığını şöyle anlatmaktadır:

Yaşlılar, birer sigara daha yakıp, kentlerde sürüp giden kargaşadan söz ediyorlardı sözgelimi, bu yangını körükleyen anarşist ruhlu gençlerden şöyle otuz kırk kadarının bir meydanda ipe çekilmesi gerektiğini, yoksa bu işle başa çıkmanın asla mümkün olamayacağını ileri sürüyorlardı. Kimse ürpermiyordu bu öneri karşısında, kafalarını eğip düşünüyorlar, belki de ipe çekilecek genç sayısını yetersiz bulup içlerinden biraz daha yükseltiyorlardı. (116. s.)

Romanın bir bölümünde ise Bedran hayalinde içindeki sıkıntılarını bir umumi tuvalete bırakmak istemektedir. Gözünde, daha önce okuduklarından orada yazacak duvar yazılarını canlandırmaktadır. Cümlelerden biri "*...(Üçlü sevişme için dişi aranyor!/ Moskova'ya git lan ibne!) okurdum. (123. s.)*" şeklindedir. Verici hayalinde tuvaletteki "*Üçlü sevişme için dişi aranyor*" duvar yazısına "*Moskova'ya git lan ibne*" karşılığının verildiğini canlandırmaktadır. Cümlede geçen *Moskova* uzamı, coğrafi bir ülke adıdır. Bu cümledeki kullanımı ise 1980'lerde yaygın olan "*Komünistler Moskova'ya*" sloganını sezdirmektedir. Üçlü sevişme toplumun hoş görmediği, yasaklı bir erotik kodlayıcıdır. Bu yazıya cevap olarak, yazan kişiye Moskova'ya git denmiştir.

Cümleden toplumun hoş karşılamadığı böyle bir cinsel arzuyu ancak komünistler ister, gibi bir anlam çıkarılmaktadır. Vericiye göre ise bu düşünce mahpusluktur. Bu cümlede Moskova uzamının komünizmi çağrıştırması, aynı zamanda romanda üniversite öğrencileri arasında yaşanan çatışmaları da somutlaştırmakta örtük bırakılan zaman unsuru hakkında bilgi vermektedir. Uzam bilgisi, romanın zamanı hakkında çıkarımda bulunmamızı sağlamakta alıcıyı 1980’li yıllara götürmektedir.

Romanda öğrenciler arasında yaşanan bir silahlı çatışmada ev arkadaşları İsvan vurulur ve ölür. Bunun üzerine kıvrık saçlı, Bedran’a İsvan’ın ölümü ardına yaşanabilecekleri şöyle anlatmaktadır:

Artık bir yandan hızlı hızlı yürüyor, bir yandan da İsvan’ın bir an önce kentten uzaklaştırılması gerektiğini, yoksa onun cesedini önümüzdeki günlerde cadde cadde dolaştırıp bir bayrak gibi kullanacaklarını ya da böyle bir şeye meydan vermemek için birilerinin onu elimizden alacağını, sonra da hiç kimsenin aklına gelmeyecek derecede büyük ve korkunç çatışmaların yaşanacağını söylüyordu.
(162. s.)

İsvan’ın ölümü karşıt grupların arasındaki çatışmalar sırasında gerçekleşmiştir. Olayların büyümemesi için ceset, bir an önce kentten uzaklaştırılmalıdır. Bunun üzerine İsvan’ı defnetmek üzere köyüne götürürler. Ancak defnetme işlemi gizli gerçekleşmek zorundadır. Yolda polise yakalanmaktan korktukları şu cümlelerden çıkarılmaktadır:

Ama o sabah, bozkırın ortasında, İsvan’ın cesedini kimseciklere örseletmeden bir an önce köyüne ulaştırmak istiyordum. Elimi vites koluna uzattım yavaşça. Sonra, olanca dikkatimi toplayıp öfkeyle gaza bastım. Ötekilerin hızlı gitmeme karşı çıkacaklarını sanmıyordum; bir polis ekibiyle karşılaşmaktan ve koltukların dibinde yatan İsvan’ın görülmesinden şiddetle korkuyorduk çünkü, ne kadar çabuk gidebilir, köye varıp İsvan’ı yakınlarına ne kadar çabuk teslim edebilir, hatta onu hiç zaman geçirmeden mezarlığa götürüp ne kadar çabuk gömebilirsek o kadar iyiydi. (165. s.)

Romanda İsvan’ı köyüne defnetmek üzere götürürken Bedran minibüsün uzamı olan yolu “*Telgraf direkleri rüzgâr gibi geçiyordu iki yanımızdan.*” (165. s.) cümlesiyle betimler. Cümlede yol uzamında sıralanan *telgraf direkleri* yine günümüzde olmayan

geçmiş dönemlere ait bir gösterge olarak karşımıza çıkar. İsvan'ın ölümünden sonra Bedran, öğrenci evinden ayrılır ve çalıştığı büroda yaşamaya başlar. Romanda açıkça ifade edilmeyen bir süre sonra evlenir, 2 yıl kadar sonraysa bir trafik kazası sonucu yatağa bağlı kalır.

Romanda zamana ait kronolojik ve açık bir zaman bilgisi yoktur. Ancak vericinin özellikle *üniversite* uzamı çerçevesinde üniversite gençliğinin içinde bulunduğu siyasî karmaşayı anlatmasından vericinin kente geldiği ilk yıllara dair zamanın 1980'li yıllar olduğu çıkarılmaktadır.

8.3. Uzam Bilgisi Aracılığıyla Karakterlerin Sezdirimi

Aristoteles'in, zamanı fizik dünya üzerinden anlatması ve doğa üzerinden felsefesini kurması, insanın dışarıda kaldığını düşündürmez. Aristo, zamanı her ne kadar evrensel bir durum gibi anlatsa da bunu fark eden ve devinimi gerçekleştiren zihinsel bir varlık'ın zorunluluğundan da bahsetmektedir. Bu açıdan bakıldığında nesnel bir zaman anlayışı açıklasa da öznel bir faktörün olduğunu da göstermeye çalışır (Ceyhan Çoştur, 2018: 1069). Dolayısıyla ilk filozoflardan itibaren zaman, uzam ve kişinin birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak algılandığı düşünülebilir. Ece Korkut, yazınsal metinlere de aynı açıdan bakarak özellikle de anlatısal metinlerde uzamların, zamanların ve kişilerin birbirini tamamlayan ve etkileşim içinde bulunan, birbirinden ayrı değerlendirilemeyecek unsurlar olduğunu söyler. Bu nedenle uzamdaki ve zamandaki değişimler öznedeki bir dönüşüme neden olabilir (1999: 126). Yine Yeliz Akar, mekânın üzerinde yaşanan / konumlanılan yerden öte, insanın dünyayı algılama ve kavrama biçimiyle yakından ilişkili olduğunu söyler. Böylece fiziksel boyutundan çıkarak insanın kendisini ve çevresini yorumlamasıyla değer ve mahiyet kazanan yapısı, özellikle hikâye ve roman gibi anlatma esasına bağlı edebi metinlerde görülür (2017: 47).

Söylemin dilsel birimin konuşulduğu durumu açıklaması açısından, bağlam içerisinde değerlendirilmesi önemlidir. Bununla birlikte edimbilim, bağlamın ortamında verici, alıcı, yer ve zaman unsurlarını da hesaba katar. Böylece uzam bilgisinin bağlam içerisinde incelenmesi uzamın anlatıdaki rolünü de gösterir. Hilmi Uçan, günlük yaşamdaki gerçek uzamların (İstanbul, Akşehir, Paris, Cezayir...), bazen bir eyleyen rolü üstlenerek; engelleyici veya gönderici olabileceğini söyler. Uzam, olaylardaki dekor işlevinin yanı sıra kişileri tanıtmada konusunda da bir işlev yüklenebilir, kimi zaman olay örgüsünün temel bir ögesi olarak karşımıza çıkabilir (Uçan, 2006: 52). Ayşe ve Zeynel

Kıran da yine uzamın, olay örgüsünün, bir başka deyişle entrikanın gelişmesine olanak sağlayarak *gönderici eyleyen* ya da *yardımcı eyleyen* rollerinde olabileceğini söyler (2011: 263).

Olay örgüsünde eyleyen, ya da engelleyen rolü üstlenebilen uzam, roman karakterlerine dair de fikir verir. Bacherald, mekân çözümlemesinin özel yaşamımızla ilgili mekânların dizgesel ruhsal çözümlemesi olacağını belirtir. Buna göre geçmişin tiyatrosu olan belleğimizin dekoru, kişileri baskın rolleriyle korur. İnsan bazen zaman içinde kendini tanıdığını sanır, ancak tanıdığını sandığı şey, varlığın durağanlık kazandığı mekânlar içindeki bir dizi bağlamlardır yalnızca (1996: 35-36). Nitekim kişi, dış dünyayı uzamla algılar, uzamla yorumlar. Özgül Sezer, yazınsal metinlerde uzam tasarımının, karakterlerin ilişki ağları üzerine kurulu olduğunu söyler. Buna göre, hangi sosyal bağlamda ve mekânda hangi karakterin hangi karaktere nasıl bir dilsel davranış sergilediği belirlenebilir. Hangi karakterin nerede ve nasıl bir iletişime girdiğini belirlemek ise eser yapısının belirginleşmesi için oldukça önemlidir (2019: 146). Bu nedenle kişilerin bulunduğu yer itibarıyla uzam bilgisi verilebileceği gibi, uzama dair göndergeler aracılığıyla kişilerin ruhsal portresi de çizilebilir. Bu durumda anlatı karakterlerine dair verilen bilgi, alıcıya uzam tasvirleri yoluyla sezdirilmiş olur. Dolayısıyla uzam tasvirleri, bir tür sezdirim işlevi görür. Bütün bunlar ise dilin bir sistem oluşunun, dil birimlerinin birbirlerinin varlık sebebi oluşunun göstergesidir.

İncelenen romanda da yazarın, kişiler aracılığıyla uzam bilgisini sezdirmediği örnekler olduğu gibi uzam bilgisi aracılığıyla roman karakterlerinin ruhsal durumuna dair sezdirimlerde bulunduğu örneklere de rastlanmıştır. Aşağıdaki örneklerde *uzam*, *zaman* ve *kişi* birlikteliğinde uzam bilgisinin roman kişilerini tanıtmayı sağlayan ifadelerin sezdirimine değinilecektir.

Sonsuzluğa Nokta romanının temel konusu, ana kahraman Bedran'ın bireysel varoluş meselesidir. Bedran'ın arayışı, kendini gerçekleştireceği bir sonsuzluk arayışıdır. Yazar romanda mekân-insan özdeşliğini, ana karakter Bedran'ın yaşamı sorgulamada algıladığı uzamların ruhsal durumuna etkileri üzerinden verir. Kendini bulmak için uzamdaki değişikliği çare olarak gören Bedran, eski yaşamının psikolojik etkilerini beraberinde getirdiği için bu yeni uzamda da mutluluğu yakalayamaz. Geçirdiği kaza sonrası yatağa bağlı kalmasıyla da sonsuzluğu parçalanan Bedran'ın psikolojisi onu intihara kadar sürükler. Böylece babasının gölgesinden ve iktidarından kurtulmak

isterken yatağa ve dolayısıyla karısının gölgesine mahkûm kalan Bedran, yitirdiği umutlarını ve heyecanlarını hatırlayarak kendini var edemediği gerçeğiyle yüzleşir. Bedran'ın romanın birinci düzleminde kendisini gerçekleştiremeyişiyile ikinci düzleminde ise yatağa bağlı kalmasıyla girdiği bunalımla algıladığı uzamlar, kendi psikolojisinin etkisiyle hep dardır, karanlıktır. Bedran'ın ruhundaki bu karanlığı, romanın tüm uzamlarına yansır.

Romanının ilk düzleminde, kasabada babasının gölgesinde yaşamaktan sıkılan Bedran'ın kendini gerçekleştirmek üzere kente gelişi, kentte yaşadığı hayalleri ve hayal kırıklıkları anlatılmaktadır. Ancak Bedran, kasabayı bedensel olarak terk etse de ruhsal olarak hep içinde taşımaktadır. Aşağıda bu bilgiye dair örnekler sunulmuştur.

Zamanlan ayrı, özlemleri ve tutkuları ayrı, binlerce, milyonlarca Bedran bırakıyordum kasabada. (10. s.)

Yoksa, beni eninde sonunda kasabaya sürükleyip götürecek olan paslı bir zincir mi bulacaktım açtığımda? Bir tılsım mı ya da, bir işaret, bir zorunluluk mu? Ya da kasabadan çıkarken, şoförün solundaki dikiz aynasından gördüğüm Bedranlardan birini mi göndermişti annem, beni bana bekçi kılmak için? (51. s.)

Gerçi, babamın gölgesinde yaşamaktan bıkararak kente gitmeye karar verip de otobüse bindiğimde, yerleşik bir yaşamı noktalamanın beni uzun süre zayıflatacağını ve yolculuk boyunca epeyce yoracağını hesaplamıştım ama, bu denli güçsüz kalacağımı düşünememiştim. (14. s.)

Kente geldiğimi hissetmem için gerekliydi bu, babamın gölgesini terk ettiğimi bilmek için de gerekliydi; üstelik, otobüs terminali kocaman bir bavulla gezip dolaşamayacak kadar kalabalıktı. (53. s.)

Yukarıdaki ilk cümlede Bedran kasabadan kente doğru yaptığı yolculuk sırasında geride zamanları, özlemleri ve tutkuları ayrı, binlerce, milyonlarca Bedran bıraktığını

düşünür (10. s.). Ancak verilen metinde, geçmişinin otobüsten indiği anda muavinin verdiği bavulla yakasını bırakmadığını görür. Böylece kasabanın bu bavulla yanında geldiğini hissetmektedir (51. s.). Metinde “kasaba” uzamını, Bedran’ın yaşamak istemediği hayat olarak düşünmek mümkündür. Üçüncü metinde Bedran, kapsayan uzamda yer değiştirmesinin sebebini babasının gölgesinden kurtulmak olarak bildirmekte böylece uzamı yine yardımcı eyleyen rolüyle anlatıya dahil etmektedir. Son cümlede ise verici, *babamın gölgesi* ifadesiyle örtük olarak, kente gelişinin kaynak uzamı olan *kasabaya* gönderme yapmıştır. Böylece kişiye dair bir göndermeyle örtük olarak, terk ettiği uzamın *kasaba* olduğunu sezdirmiştir. Nitekim yukarıda verilen örnekler boyunca *kasaba* kapsayan uzamı Bedran için engelleyici bir uzam olarak, *kent* kapsayan uzamını ise ona yeni bir hayat vaad eden yardımcı eyleyen rolünde bir uzam olarak görmek mümkündür. Ancak Bedran, kente ilk geldiği anda dahi beklediği huzuru bulamayacaktır. Aşağıdaki metinde kentin ruhunda yarattığı tedirginliği görmek mümkündür.

Alacakaranlık caddeler vardı, dev karaltılarıyla kocaman kocaman binalar, gecenin bir ucundan bir ucuna abanan köprüler, ıssız kavşaklar, durup dinlenmeden akan ışıklar ve ışıklar vardı. (50. s.)

Metinde verici bir kaçış, bir başlangıç olarak gördüğü *kent* kapsayan uzamına dair ilk hissettiklerini yine uzam kodlayıcılarını esenliksiz ifadelerle betimleyerek sezdirmiştir. Caddelerin alacakaralık renkte betimlenmesi, kocaman kocaman binaların dev karaltılara sahip olması, köprülerin gecenin bir ucundan bir ucuna abanması, ve ıssız olarak nitelenen kavşaklar hissettiği karamsarlık duygusunu sezdirmiştir. Böylece bu yeni uzama dolayısıyla da yeni hayatına dair ilk izlenimleri iç karartıcıdır.

Kasabadan kente gelen Bedran burada üç öğrenciyle birlikte kalır. Romanda, kendini bulma çabasındaki Bedran, kenti kendisi için yeni bir dünya olarak görse de kasabadan ruhen kopamaz. Bir kasabalı olarak kente uyum sağlayamaması, iş bulmakta güçlük çekmesi, hafızasından babasını silememesi, kasabadan getirdiği ruhundaki yaralar Bedran’ın ruhunu sıkır. Bir akşam kaldığı öğrenci evinde arkadaşları siyasi bir tartışma yaparken, o bu konularla ilgilenmediği için kalkıp tuvalete giderek düşünür. Kasaba ve kent uzamlarının ruhuna etkisini aşağıdaki metinde görmek mümkündür.

Bedenime gözlerimden, kulaklarımdan ve derimden sinen ne varsa şu sidikle birlikte dışarı çıksaydı; dayım sözgelimi, babam, onlardan hazır olarak aldıklarım, sonra her şeyiyle kasaba, kasabayı kente bağlayan yollar ve kentteki karmaşa ve karmaşadaki abartı, karmaşadaki ikiyüzlülük, sonra işsizliğim, sonra içime yerleştirilmiş umutlanma güdüsü, sonra alışkanlıklarım, sonra uyumsuzluk korkum, düşlerim, beni eksilten sevinçlerim ve daha bir sürü şey... dışarı çıksaydı.
(122. s.)

Metinde Bedran, tuvalette kasabada başlayan dayısıyla ve babasıyla geçmişini, kasabadan kente gelme mücadelesinde yolda hissettiklerini, kentin ruhunda yarattığı karmaşayı boşaltmak istediğini bildirmektedir. Dolayısıyla hayallerini, hayal kırıklıklarını, mutsuzluklarını ve umutlarını boşaltmak, kasabada ve kentte ruhunu yaralayan ne varsa arınmak istediğini sezdirmektedir. Ruhundaki yaraları anlatırken *kasaba* ve *kent* uzamlarını söylemine katarak uzamın ruhundaki etkisini bildirmek istediği çıkarılabilir.

Roman boyunca edilgen bir anlatıcı rolündeki Bedran, benlik arayışıyla içinde hep boşluklar taşıdığını düşünür. İçindeki boşluğu bir türlü dolduramayan Bedran'ın bu benlik arayışını yine uzam kodlayıcılar aracılığıyla sezme mümkündür.

Oradan ne zaman çıktığımı anımsamıyorum şimdi. Nereye gittiğimi bilmeden yürümeye başlamıştım, içimde, kocaman bir boşluk... Yüzyıllardır kayıptım sanki, döne dolaşa her sokakta, her köşede, her kıpırtıda ve her seste kendimi arıyordum, kendimi onların gürültüsüne, rengine ve şekline bulaştırarak. (111. s.)

Yukarıdaki metinde kendini kayıp olarak gören vericinin, *döne dolaşa her sokakta, her köşede, her kıpırtıda ve her seste kendini araması* uzamdaki değişimle kendini bulmaya çalıştığını düşündürmektedir. *Kendimi onların gürültüsüne, rengine ve şekline bulaştırarak* cümlesiyle ise vericinin gittiği uzamlara ayak uydurmaya çalıştığı sezilmektedir. Verici, kendini gerçekleştirmek için uzamı, yardımcı eyleyen olarak gördüğünü çıkarımlatmaktadır.

Bedran evliliğinin ilk yıllarında katıldığı yeni çevrede kendini özgür ve mutlu hissetse de geçirdiği bir kaza sonucu yatağa bağlanmasıyla sonsuzluğu noktalanır. Kaza

sonrası evde yatağa bağlı kalmasıyla ev kapalı uzamı onun için engelleyici bir uzama dönüşür.

Kitaplıkla pencere arasında ütü masası duruyor; üstünde, karımın alelacele bıraktığı, kolu kanadı aşağıya sarkmış, renk renk giysiler... Sanki bana dışarıyı anımsatıp durmaları için oraya bile isteye atılıyorlar ve daha çok anımsayıp da bir an önce çıldırayım diye gündün güne birikerek, dokularına sinen park, sokak, çiçek ve uğultulu çarşı kokularını odaya sinsi sinsi yayıyorlar. (22. s.)

Cümlelerde bir kaza sonucu yatağa bağlı kalan vericinin dışarıya duyduğu özlem sezdirilmiştir. Bu bilgiyse vericinin, karısının ütü masasının üzerine bıraktığı giysilerden odaya *park, sokak, çiçek ve uğultulu çarşı* gibi dış uzamların kokularının sindiğini düşünmesinden çıkarılmaktadır. Cümlelerden giysilerin odada yerleştiği uzamın, vericiye dış uzamları hatırlattığı için üzüldüğü, dışarıya özleminin arttığı sezilmektedir. Verici, dış uzama olan bu özlemiyle yatağa kalmasıyla iç dünyasında hissettiklerini anlatmıştır.

Bedran'ın kentte kendini en huzurlu hissettiği dönemler karısı Gülderim'le evliliklerinin ilk yıllarındadır. Yaşadıkları bu uzam, Bedran'ın esenlikli göndergelerle kodladığı tek uzamdır.

Evin hemen hemen her köşesinde bir yer açmıştık birlikteliğimize, bakışlarımıza ufuklar, adımlarımıza geniş geniş ovalar bağışlamıştık. (26. s.)

Verici, bu cümleyle karısıyla evliliklerine verdiği önemi betimlerken uzama dair göstergelerden yararlanmıştı. Bu göstergelerde uzam bilgisini ikinci planda bırakmış, uzam ifadesi taşıyan *evin hemen her köşesinde, ufuklar ve geniş geniş ovalar* göstergeleri aracılığıyla sevgilerinin ve birbirlerine açtıkları duygusal alanın genişliğini sezdirmiştir. Ancak evliliklerinin sonraki yıllarında özellikle kazadan sonra Bedran'ın yatağa bağlı kalmasıyla her şey değişir. Evlendikleri ilk yıllarda Bedran'ın karısı Gülderim yalnızca birlikteliklerine önem verir, eşyaya önem vermez. Sonraki yıllarda ise aralarında uçurumlar açılmaya başladıkça Gülderim'in evi tika basa eşyayla doldurduğu görülür. Yaşadıkları uzamdaki bu fiziksel değişim, Bedran için kendi eksikliğini görme sebebidir.

Her şey nasıl oldu da değişti ve ben bu değişikliği neden yıllar sonra fark edebildim, anlamıyorum. Görmem gerekirdi oysa; dünyamı daraltan, özellikle de içimdeki o silik hayvanın hareketlerini sınırlayan bunca eşya, akşam karanlığında

gürül gürül gürüldeyen kocaman bir kamyonla getirilmemişti kapımıza; kimi ikindi tenhaliğında, kimi öğle aralığında, kimi de hafta sonlarının o uyusuk boşluğunda, tek tek taşınmıştı. Karımın bana, başkalarına ve kendine duyduğu güvensizliğin karşılığıydı hepsi. Maddeleşmiş güvensizlikti. Kuşkusuz, aldığı her eşya onun içindeki bir gediği kapatıyordu ve kim bilir ne zaman açılmıştı o gedikler, kimler açmıştı, nasıl açmıştı ve kim bilir kaç yıldan bu yana serin rüzgârlar geçiyordu oralardan? (35. s.)

Yukarıdaki cümleler boyunca Bedran ve Gülderim'in evliliklerinde yaşadıkları sorunların buldukları uzamda da değişikliğe neden olduğu görülmektedir. Bedran'ın dünyasını daraltan, maddeleşmiş güvensizlik olarak gördüğü, karısının evlerini yeni eşyalarla doldurma isteğidir. Bu da yine uzamın kişilerin ruhsal durumlarıyla etkileşimini gösteren bir örnektir. Bu yeni durumun Bedran'ın ruhunu sıkıttığı sezilmektedir.

Yüzündeki sevinci görebilmek için o anda hemen gözlerimi karıma çevirdim ama, o, yüzünü ekşiterek bakıyordu bana. Dağların ardından bakıyordu, tüllerin, buzlu camların, dumanların ve sislerin ardından bakıyordu. (136. s.)

Bu cümledeyse vericinin karısının kendisine baktığını düşündüğü uzamlar *dağların ardi, tüllerin, buzlu camların, dumanların ve sislerin ardi* yapısıyla verilmiştir. Cümlede *art* sözcüğü, “arka” anlamında dağların uzaklığını ve engebeyi anlatırken; tüller < buzlu camlar < dumanlar < sisler vericinin karısıyla arasındaki perdeyi anlatmaktadır. Metinde verici bu göndergelerle, karısının onun yatakta oturabilir hale gelmesine sevinmediğini sezdirmektedir.

Karımınsa beni kucağına alıp salona çıkaracağı yok. Kahvaltımı yatağıma getirmesine, öğle yemeğimi başucuma bırakıp gitmesine ve arada bir yüzüme yarısı donmuş kekre bir gülümseyişle bakmasına karşın, bu odada çürümemi istiyor sanki bu odada çürümemi bekliyor ve bu odada çürümemi umut ediyor... (47. s.)

Yukarıdaki örnek metinde Bedran, karısı Gülderim'in onu bulunduğu odadan evlerine ait salona çıkarmayışından yakınmaktadır. Karısının kahvaltısını yatağa getirmesiyle, öğle yemeğini başucuna bırakmasıyla temel ihtiyaçlarıyla ilgilendiğini

düşünse de bu odada çürümesini istediğini düşünürken *bu oda* uzamını yüzey yapıda tekrarlarla kodlayarak vermesiyle karısının ondan bıktığını düşündüğünü sezdirmektedir.

Karım, kazadan sonraki durumuma her ne kadar katlanıyor görünse de, duvar diplerinde, kapı arkalarında, dolaplarda, çekmecelerde ya da çarşafların, küllüklerin ve dantellerin altında ya da bakışların ve duruşların bir köşesinde ya da belleğin ıvır zıvırla dolu karanlık odalarında kin gibi, usanç, nefret, hatta düşmanlık gibi bir şeyler biriktiyor. (43. s.)

Örnek metinde Bedran, kazadan sonra karısının kendisine karşı kin gibi, usanç, nefret, hatta düşmanlık gibi duygular biriktirdiği uzamları *duvar diplerinde, kapı arkalarında, dolaplarda, çekmecelerde ya da çarşafların, küllüklerin ve dantellerin altında ya da bakışların ve duruşların bir köşesinde ya da belleğin ıvır zıvırla dolu karanlık odalarında* gibi kuytu, kenar uzamlarda vermiştir. Böylece verici, karısının ondan bıktığını ancak bunu kendisine belli etmek istemediğini, gizlediğini sezdirmiştir.

Romanda Bedran'ın "sık sık giden, ama seyrek gelen" (120. s. ve 167. s) olarak nitelediği babasıyla ilişkisi, roman boyunca anlatılarının psikolojik temelini oluşturur. Babasından beklediği ilgiyi hiçbir zaman göremeyen Bedran yalnızlığından kurtulmak için babasının gölgesinden kaçmayı seçer. Ancak ruhuna sinen babasından kalma izler kentte de yakasını bırakmaz. Romanda geçen kimi uzamlar, ona babasını yaşatan imler olarak verilir.

Çoğu zaman da, yolum sanayi çarşısına düşüyordu. Çok geç fark ediyordum tabii bunu ve karşımda ansızın hurdaya ayrılmış kamyon kasalarını, hızar seslerini ve kriko üstünde duran otomobilleri bulunca şaşırıyordum. Oralara gitmeyi hiç istemiyordum aslında, kahverengi küf kokulan çevremi sarar sarmaz yolumu değiştirip bir yanından sular, öteki yanından sıra sıra kavaklar akan incecik sokaklara dalıp hızla kaçıyordum. Ne var ki, bir süre sonra simsiyah üstübeç yığınlan, çekiç sesleri, eciş bücüş otomobilleri, zenciye dönmüş ışıldak gözlü ve kırmızı dilli çırakları ve sıcağın cayır yanan kepenkleriyle sanayi çarşısı gene önüme çıkıyordu. Aptallaşıyordum artık, aylak adımlarla yürüyüp bir tamirhanenin kapısına dikiliyor ve havada uçuşan egzoz dumanlarını koklayarak babamı düşünüyordum. İlkokulu bitirdiğim yıllardaki babamı... (148. s.)

Metinde sanayi çarşısı uzamı, Bedran'ın sokaklarda dolaşırken karşısına rastgele çıkan ancak ona şoför olan babasıyla geçirdiği ilkokul yıllarını hatırlatan bir uzam olarak verilmiştir. Verici, küf kokularıyla betimlediği *oralara* göstergesiyle eksik tekrarlar verdiği sanayi çarşısına gitmeyi hiç istemediğini bildirmekte bu eseniksiz uzamdan esenlikli bir uzama *bir yanından sular, öteki yanından sıra sıra kavaklar akan incecik sokaklara* dalıp hızla kaçtığını bildirmektedir. Böylece uzama dair kodlayıcılar aracılığıyla babasından kaçtığını sezdirmektedir. Ancak ne var ki, *bir süre sonra simsiyah üstübeç yığılan, çekiç sesleri, eciş bücüş otomobilleri, zenciye dönmüş ışıldak gözlü ve kırmızı dilli çırakları ve sıcaktan cayır cayır yanan kepenkleriyle sanayi çarşısı* yine önüne çıkmaktadır. Bu ifadeyle ise babasından ne kadar kaçsa da kurtulamadığını çıkarımlatmaktadır. Verici ruhunda taşıdığı babasının etkilerinden kaçmak istediğini sezdirmekte ancak bunu başaramadığını yine babasını uzamla özdeşleştirerek anlatmaktadır.

Bedran'ın babasıyla ilişkisine, çocukluğuna dair anlatılarından ulaşılr. Bu anlatılarda da babasını konumlandığı uzam, alıcıya yardımcı olur.

Duruşlarında bir İngiliz anahtarını babama zamanında yetiştirememenin, bir tornavidayı bulamamanın ya da anahtar çantasının paslı mandallarını açamamamın sıkıntısını taşıyan dikiz aynasındaki bazı çocukların ellerindeyse, motor yağına batmış kirli bezler vardı. Sonra, ansızın şaklayan bir tokadın ardından, alev alev yanan yüzlerini üzüm bağlarının yeşillikleri arasına saklıyordu bu çocuklar; ya da gidip bir evin alacakaranlık odalarında geziniyorlar, sık sık yeri değiştirilen tabancayı buluyorlar ve onu hayal meyal dokunuşlarla, korka korka okşuyorlardı. (9. s.)

Bir otobüs yolculuğuyla başlayan romanda, kasabanın yol kenarlarında görüp kendi çocukluğuyla ilişkilendirdiği yukarıdaki metinde Bedran'ın, daha sonraları şoför olduğunu öğreneceğimiz babasıyla ilişkisine dair ilk sezdirimler bulunur. Buna göre Bedran'ın babasından yediği bir tokatla yüzünü sakladığı uzam *üzüm bağlarının arası* ya da gezinerek tabancayı aradığı uzam *bir evin alacakaranlık odalarıdır*. Bu evin karanlık odalarında, yerini tahmin ettiği bir uzamda dolaşmasından evin tanımlı bir uzam olduğunu çıkarmak mümkündür. Henüz alıcı için soyut olan bu uzam, romanda sonraları somutlaşacaktır. Ayrıca romanda bu tabancaya ve Bedran'ın onu aradığı *alacakaranlık*

odalar uzamına romanda metin içi gönderim unsuru olarak rastlanır. Bedran, hayatını sonlandırmak için aradığı tabancayı, çocukluğundaki anılarında da benzer uzamlarda arar.

Kendime bunlan sorarken, otomobil epeyce yaklaşacaktı artık. Bense, tabancayı bir kez olsun ateşleyemeyecektim. Tetiği çekemeyişimle çocukluğumdaki tabancayı bulamayışım arasında bir bağ kuracaktım o an. Derken, kaçmayı düşünecektim; çocukluğumda kendimi öldürmek için hıçkıra hıçkıra yüklükteki yorganlann arasında aradığım, ama bir türlü bulamadığım o kayıp tabancaya doğru, zamanın bağrında uzun uzun tüneller açıp yaşanmışlıklara! üzerinden atlaya sıçraya, kocaman adımlarla kaçmayı... (98. s.)

Derken, kaçmayı düşünecektim; çocukluğumda kendimi öldürmek için hıçkıra hıçkıra yüklükteki yorganların arasında aradığım, ama bir türlü bulamadığım o kayıp tabancaya doğru, zamanın bağrında uzun uzun tüneller açıp yaşanmışlıklara! üzerinden atlaya sıçraya, kocaman adımlarla kaçmayı... (99. s.)

Kasabadaki evimizin alacakaranlık odalarında fellik fellik aradığım ve nereye saklandığını bir türlü bulamadığım, gene de babam temizleyip yağlarırken ya da annem bir odadan ötekine taşırken arada bir gördüğüm tabancanın, bilinçaltıma yerleşerek bende bir tutkuya dönüşmediğini düşünmüştüm. (100. s.)

Tabancayı, tıpkı çocukluğumdaki gibi alacakaranlıkta aramak istiyordum sanki; ya da bütün bu yaşadıklarım bir düşse, çocukluk yıllarımdaydım hâlâ, oralarda gene eskisi gibi dönüp dolaşıp duruyordum. Girdiğim odanın bitişiğinde babam vardı belki de. Başucunda veresiye defteri... Veresiye defterinin içinde de, uyuyan minibüs yolcuları... Yer içer uyku tulumları yani, başımın kahrolası belaları, çocukluğumun pıtrakları, dikenleri! (172. s.)

Görüldüğü gibi yukarıda metinlerde verici aynı olaya gönderme yapmakta böylece metiniçi gönderim aracılığıyla 9. sayfadaki tabancının saklandığı uzam somutlaşmaktadır. 98. sayfada bu tabancının arandığı uzam bu kez *yüklükteki yorganların arasındadır*. Yine 99. sayfada Bedran'ın kaçmaya çalıştığı hedef uzam, çocukluğunda kendini öldürmek için hıçkıra hıçkıra yüklükteki yorganların arasında aradığı ama bir türlü bulamadığı o kayıp tabancanın bulunduğu uzama doğrudur. Aynı tabancanın yeri, 100. sayfada kasabadaki *evimizin alacakaranlık odalarında tamlamasıyla* bildirilmektedir. 172. sayfada ise verici, bu tabancanın bulunduğu alacakaranlık odanın bitişiğinde babasının olduğunu, babasının başucundaki veresiye defterindeyse *başımın kahrolası belaları, çocukluğumun pıtrakları, dikenleri* şeklinde nitelediği çocukluğunun yaraları, kötü hatıraları olduğunu düşünmektedir.

Çocukluğunda babası tarafından onaylanmamış Bedran'ın ruh hali onun ruhunda açılan boşlukların sebebidir. İçine kapanık ve kalabalık korkusu olan Bedran için kasabadaki bayramlar gerginlik nedenidir. Bedran, çocukluğunda kasabadaki bayramlarda babasının tören alanındaki davranışlarıyla kendisini yapayalnız ve korunmasız hisseder. Bunu da babasının bulunduğu uzam aracılığıyla sezdirmektedir.

Kimi zaman, babam da gelirdi bu törenlere ve nedense bir suçlu gibi hep kıyıda köşede dururdu. Beni görür müydü görmez miydi bilmiyorum ama, hiç el sallamazdı. Hatta, bakışlarıyla bile dokunmazdı bana; gözlerini yere indirir, ellerini ceplerine sokar ve durup dinlenmeden, öylece, yutkunur dururdu. Onun öteki babalarinkine benzemeyen bu davranışı yüzünden, ben yapayalnız ve korunmasız hissedirdim kendimi. (57. s.)

Metinde görüldüğü üzere vericinin babasının tören alanında bulunduğu uzamlar, *kıyıda köşede* yapısıyla verilmiştir. Babasının, onu görüp görmediği belli olmayan kıyı köşe bir uzamda durması ve Bedran'a değil yere bakması kendini yalnız ve korunmasız hissetme sebeplerindedir.

Pencerelerdeki naylonlar ne zaman hışırdayıp ne zaman susar, güneş gelip tepeye dikilince evin gölgesi babasından korkup gene babasına sığınan bir çocuk zavallılığıyla duvann dibine nasıl büzülür, sonra o bakımsız bahçedeki buruşuk kâğıt parçalan rüzgâr hangi makamdan eserse merdiven basamaklarının üstünde uçuşur, biliyordum. (182. s.)

Yine yukarıdaki metinde verici, çocukluğunda kendisinin babasından korkusunu bir evin gölgesine benzeterek örtmeceyle vermiş, bu çocuğun sığındığı uzamı ise *duvar dibi* yapısıyla kenar, köşe bir yer olarak kodlamıştır. Bu uzam, babasının otoritesi altında ezilen Bedran'ın kenarda köşede kaldığını dolayısıyla kendini köşeye sıkışmış hissettiğini sezdirmektedir.

Romanda Bedran'ın ruhsal durumuna etkin karakterlerden biri de annesidir. Roman boyunca Bedran'ın annesinin silik bir karakter olduğu, babasına karşı savunmasız ve sakin kaldığı sezdirilmiş ancak bu bilgi bildirim cümleleriyle verilmemiştir. Metinde, uzam bilgisiyle annesinin karakterine dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Çünkü bu sessiz, sakin kadın genelde kenar, köşe uzamlarda kodlanmış, böylece arka planda bırakılmıştır. Bachelard, bir evdeki her köşeyi, bir odadaki her duvar köşesini, insanın sıkışıp büzüşmek istediği her küçük mekânı, imgelem için yalnızlık olarak açıklar. Köşesine çekilmek kuşkusuz zayıf bir ifadedir (1996: 154-155). Zira roman boyunca anne de Bedran'ı babasına karşı koruyamayan zayıf iradeli bir kadın olarak sezirilmiştir.

Daha sonra, kalabalığın arasından yavaşça sıyrılarak, kimseye, özellikle de babama sezdirmeden düğün salonunun köşesine, yaptıkları yaramazlıklar yüzünden anne babalarınca geriye itilmiş birkaç somurtkan çocuğun yanına çekilmişti annem. Orada dururken, kasabamızın girişindeki yaşlı çeşmeye benziyordu artık; ister istemez gözyaşlarıyla soluk alıp veriyor ve yaşama onların ışıltularıyla tutunuyordu. (28. s.)

Yukarıdaki cümlede vericinin, düğününde annesinin çekildiğini bildirdiği *düğün salonunun köşesi* uzamı annesinin ön plana çıkmayan karakterini sezdirmiştir. Aynı uzam cümlelerin devamında *yaptıkları yaramazlıklar yüzünden anne babalarınca geriye itilmiş birkaç somurtkan çocuğun yanı* şeklinde açıklanmıştır. Bu yaramaz çocukların geriye itilmesi ve somurtkan olması ise uzama yansıyan esenliksiz ifadelerdir. Vericinin annesinin babasına sezdirmeden bu uzama çekilmesi annenin üzgün olduğunu ancak bunu babasına belli etmekten çekindiğini düşündürmektedir.

Annemse, ömrünün en güzel yıllarını duvar diplerine, yollara ve dam başlarına saçıp savurarak hep onu beklerdi; kardeşimle benim nefesime tutunurdu beklerken, kokumuza tutunurdu, aydan aya uzayan boylarımıza, yanaklarımıza, sesimize ve rengimize tutunurdu. (69. s.)

Yine bu cümlede verici annesinin babasını beklediği uzamları *duvar dipleri, yollar ve dam başları* göstergeleriyle vermiş, kenar köşe uzamları sezdirmiştir.

Sonra, bizi uzaktan ta duvarın dibindeki alaca karanlığın içinden kaygıyla izleyen anneme dönüp; “Şahanının uyandıramadığı adamlar bunlar!” diyordu, suçun birazını da ona yüklercesine. (74. s.)

Bu cümlede de annesinin yerleştiği uzam *ta duvarın dibindeki alaca karanlığın içi* yapısıyla verilmiş uzam bilgisiyle annenin arka planda kalan bir yapısı olduğu sezdirilmiştir. Babasının vericiyi azarlarken annenin bulunduğu bu uzak duvarın dibindeki uzam ise *ta* belirteciyle derinleştirilerek ve alacakaranlıkla açıklanarak annenin bu duruma sessiz kaldığı sezdirilmiştir.

Yine romanda Bedran’ın duygusal yakınlık hissetmesiyle ön plana çıkan karakterlerden biri, kentteki öğrenci evinde tanıştığı İsvan’dır. Roman boyunca verici, bodrum katındaki evde kalan öğrencilerden biri olan İsvan’a yakınlık duyduğunu sezdirmiş, ancak bunu açıkça bildirmemiştir. Nitekim uzama dair ifadelerle de İsvan’a yakın olma isteğini görmek mümkündür.

Belki İsvan ötekilerden önce döner de karşılıklı çay içeriz diye çaydanlığı ateşe koymuştum sonra da, arada bir mutfığa gidip kaynayıp kaynamadığına bakmış, salonun o köşesinden bu köşesine yürümüş, ardından da, İsvan’ın her akşam çömeldiği yere oturup üst üste sigara içmiştim. (159. s.)

Yukarıdaki cümlelerde verici İsvan’ı beklerkenki heyecanını, bulunduğu uzamdaki devinimiyle, salonun o köşesinden bu köşesine yürüyerek anlatmıştır. Vericinin İsvan’ı beklerkenki tavrından ona duygusal hisler beslediği çıkarılmaktadır. Yine verici, İsvan’a yakın olma isteğini salonda her akşam onun oturduğu yeri tercih ederek, uzama dair göstergelerle sezdirmiştir.

Camdan gördüğüm o boş pencereye ılık bir perde bile takılır belki, balkon temizlenir ve kadın tenli bir erkek sessiz adımlarla o balkona çıkıp duvar dibine yavaşça çömelir. (90. s.)

Yukarıdaki metindeyse verici, Bedran’a özgü bu oturuş şeklini metiniçi gönderim aracı olarak kullanmıştır. Kadın tenli bir erkeğin sessiz adımlarla balkona çıkıp duvar

dibine çömelmesiyle alıcıya İsvan sezdirilmiştir. Örtük olarak verilen bu bilgide hem İsvan'ın oturma biçimi hem de oturduğu uzam, alıcının İsvan'ı çıkarımlamasına yardımcı olmuştur.

Doğrusu, İsvan'sız bir yeryüzünün hiçbir önemi yoktu o günlerde; gözümü kırpmadan, babamın gölgesine bile dönebilirdim. (176. s.)

Bu cümledeyse verici, *yeryüzü* uzamıyla yaşama gönderme yapmış İsvan'sız bir yaşamın onun için değeri olmadığını sezdirmiştir. Yeryüzü göndergesi, yaşama gönderme yapmakta uzam ifadesi ikinci planda kalmaktadır.

Daha ben salona girer girmez, İsvan geliyordu arkamdan. Dönüp bakıyordum ona; yüzünde sonbahar... Yüzünde, caddelerden akan kalabalığın kirli ayak sesleri, kentin kokusu yüzünde, insanların yerlere tükürüşü, binaların ağırlığı, çöp bidonlarının düzensizliği... (168. s.)

Bu metinde verici, İsvan'ın ölümünden sonra bodrum katındaki öğrenci evinin ona hissettirdiklerini anlatmakta, salon uzamının ona geçmiş yaşantılarıyla İsvan'ı hatırlatmasını *Daha ben salona girer girmez, İsvan geliyordu arkamdan* cümlesiyle sezdirmektedir. Metnin ikinci cümlesinden, vericinin İsvan'ın ölümünde kentin etkisini gördüğü çıkarılmaktadır. Vericinin hatırladığı İsvan'ın yüzünde kent kapsayan uzamı, *kalabalığın kirli ayak sesleri, kentin kokusu, insanların yerlere tükürüşü, binaların ağırlığı, çöp bidonlarının düzensizliği* şeklinde esenliksiz, kirli, dağınık ifadelerle betimlenmektedir. Bunların İsvan'ın yüzüne sindiğini düşünmesi, vericinin kentteki çirkinliklerle İsvan'ın ölümünü bağdaştırdığını sezdirmektedir.

Yine romanda uzam aracılığıyla haklarında fikir sahibi olabileceğimiz başka karakterlere de yer verilmiştir. Örneğin aşağıdaki metinde geçen kasabalı kadınlar hakkında uzam aracılığıyla fikir edinmek mümkündür.

Minibüslerle gelen yorgun yüzlü kadınlarsa, adım adım birbirlerine sokulmuş, kaş altından sessizce bakıyorlardı. Seslerinde bozkır sessizliği taşıyan bu kadınlar, dallı güllü giysileriyle çocukluğumun kırlarını anımsatıyorlardı bana ve bir arada durmakla o kırların sürekliliğini koruyorlardı sanki, giysi ve deri kıvrımlarının

arasında kente taşınan o kırların serinliğini, ılıkliğini ve çiçek kokularıyla dolup taşan, kuş civıltılarıyla süslü güzelliğini koruyorlardı. (27. s.)

Cümlelerde verici, düğünlerine gelen misafirleri betimlemiş ancak geldikleri kaynak uzamı örtük bırakmıştır. Ancak minibüslerle gelen bu kadınların seslerinde bozkır sessizliği taşıdığını düşünmesi, giysileriyle vericiye çocukluğunun kırlarını anımsatmalarıyla kasabalı oldukları çıkarılmakta uzam bilgisi aracılığıyla bu kadınların düğüne geldikleri kaynak uzamın *kasaba* olduğu sezilmektedir. Vericinin bu kadınları güllü dallı elbiselerle, kırları ise serinliğiyle, ılıkılığıyla ve çiçek kokularıyla dolup taşan, kuş civıltılarıyla süslü güzellikleriyle anlatması alıcıya kasabaya dair esenlikli bir uzam tablosu çizmiştir.

Aynı inançla yetiştirilmiş, çoluklu çocuklu bir orduya benzetiyordum onları; saçları bile ağarmıştı kiminin, derileri buruşup sarkmıştı. Hatta, toprağa benziyorlardı biraz da, çocukluğumda benim aşamadığım dağlara, kayalıklara ve badem ağaçlarının duruşlarına benziyorlardı. (117. s.)

Yukarıdaki cümlede ise verici, doğup büyüdüğü kasabayı ziyareti sırasında evlerine gelen kasabanın yaşlılarını betimlemektedir. Bu betimlemede *çocukluğumda benim aşamadığım dağlara, kayalıklara ve badem ağaçlarının duruşlarına benziyorlardı* yapısında *çocukluğumda benim aşamadığım dağlar* ve *kayalıklar* göstergeleri uzam ifadesi taşımaktadır. Verici kasabanın yaşlılarının sabit fikirliliğini, çocukluğunda aşamadığı uzamlara benzeterak sezdirmiştir.

Romanda metin kurucunun, uzamı kişileştirdiği böylece uzam ifadesinin anlatıdaki rolünü güçlendirdiği örneklere de rastlanmıştır.

Böylece biz, kendi çıplaklığımızı bir başka çıplaklıkla tanıyor ve kendi çıplaklığımıza ulaşacaksa, başka çıplaklıkların dağlarını, ovalarını, nehirlerini ve pembe bulutlarla kaplı derin derin vadilerini aşmak zorunda kalıyorduk... (34. s.)

Yukarıdaki metinde kendi sınırlarını aşıp benliğine erişmeye bir başkasının çıplaklığıyla ulaştığını anlatan verici *dağları, ovaları, nehirleri ve pembe bulutlarla kaplı derin derin vadileri aşmak* yapısında uzama dair göstergeler aracılığıyla açıklamaktadır.

Dolayısıyla kendi benliğine erişmek için başka benliklere ulaşmak zorunda kaldığını anlatan verici bunu çıplaklıkla, bu çıplağa ulaşırken geçirdiği evreleri ise uzama dair kodlayıcılar aracılığıyla sezdirmektedir.

Hatta görüntülerin de ötesine geçmeye çalışıp ev üstüne öyküler bile kuruyordum. Sözelimi, bir kızı oluyordu o evin, adını Bendegül koyuyordum. Ama o bilmiyordu bunu... Akşam saatlerinde bahçeye çıkıp merdiven basamaklarına oturuyor ve dalgın dalgın uzaklara bakıyordu. Ben de ona bakıyordum prefabrik büronun camlarından... Uzaklarda neler gördüğünü bilemiyordum; çünkü uzaklarda gördükleri onun oturduğunda, bakışında ve susuşunda görünmüyordu. "Bendegül," diye fısıldıyordum yavaşça... Adını bilmediği için dönüp bakmıyordu. Böylece, belki yeryüzünde ilk kez bir insanın adı o insandan çok söyleyene kalıyordu; Bendegül... (182. s.)

Yine yukarıdaki metinde *Ben de ona bakıyordum prefabrik büronun camlarından...* cümlesiyle *prefabrik büronun* içinde olduğu çıkarılan vericinin baktığı uzam, eksik tekrarlar *ona* zamiriyle işaret edilmiş bağlam aracılığıyla ise *ahşap eski ev* olduğu öğrenilmiştir. Verici, prefabrik büronun yanındaki bu ahşap eski evi kişileştirmekte, Bendegül adında bir kıza sahip olduğunu hayal etmektedir.

Her dükkân, her araba, her tamirci ve her çırak, şaşılacak derecede birbirine benziyordu çünkü. Hatta dükkânlar insanlara, insanlar dükkânlara benziyordu. Sokaklar da öyleydi dikkatli bakıldığında, araçlar, oraya buraya fırlatılmış boş teneke kutuları, kirli üstübeçler, bezler ve havada uçuşan sesler de öyleydi ve ben benzerliklerin arasında, giderek onlara benzeyerek dönüp dolaşıp duruyordum. (158. s.)

Yukarıdaki metnin kapsayan uzamı, öncül göndermelerle öğrendiğimize göre sanayi çarşısıdır. Verici, buradaki *dükkânları* ve öyle belirteciyle bağlamdan eksik tekrarlar öğrendiğimiz *sokakları, araçları, oraya buraya fırlatılmış boş teneke kutularını, kirli üstübeçleri, bezleri ve havada uçuşan sesleri* insanlara, insanları ise dükkânlara benzettirir. Böylece bulunan uzamın insanların ruhuna ve yaşamına sirayet ettiğini düşündüğünü sezdirmektedir.

Dolayısıyla yukarıdaki örneklerde görüleceği üzere metin kurucu, karakterleri alıcıya tanıtırken uzama dair verilerden faydalanmış, alıcının bu karakterleri zihninde canlandırmasına ve Bedran'ın duygu durumunu anlatmada uzam bilgisini sezdirim aracı olarak kullanmıştır. Bunu yaparken ise yine sezdirimlerden ve çıkarımlardan yararlanarak alıcının metne çözümlemedeki dahline olanak sağlamıştır. Roman boyunca geçen uzamların ifadesi, romanın genel havası hakkında fikir vererek Bedran'ın iç dünyasındaki huzursuzluğu sezdirmekte ayrıca diğer roman karakterlerinin tanınmasını olanak sağlamaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada bir anlatının temel unsurlarından olan uzam konusu, dil bilgisel açıdan ele alınmış, Hasan Ali Toptaş'ın “Sonsuzluğa Nokta” romanındaki dilsel verilerden hareketle uzam işaretleyicileri ve bunların işlevleri, bağlama dayalı olarak tespit edilmiş böylece Türkiye Türkçesinde uzam incelemesinin nasıl yapılabileceğine dair bir yöntem denemesi ortaya konmaya çalışılmıştır. Uzam kavramını bir üst terim olarak ele alan ve kavrama, anlam odaklı yaklaşarak dilbilgisel açıdan inceleyen çalışmada ilk bölümde kavramın dil çalışmalarında konum, mekân, yer anlam ulamlarıyla açıklanabileceği görülmüştür. Buna göre;

- Dil çalışmalarında uzam kavramının, cisimlerin ve varlıkların birbirine göre boşluk, mahâl, mevki, yön, mesafe ilişkisiyle yani uzay boyutuyla anlatılıyorsa konum; inşa edilmiş alanları anlatıyorsa mekân, coğrafi manada bir alan anlatıyorsa yer kavramlarıyla açıklanmaya müsaittir. Bu nedenle çalışmalara her açıdan (konumsal, mekânsal / yersel) bakmayı gerektirir.

Çalışmanın ikinci bölümde ise bu ulamların dilbilgisel açıdan nasıl görüldüğüne dair bir inceleme denemesi yapılmıştır. Buna göre derlemde elde edilen veriler ışığında dil bilgisel uzam kodlayıcılarının işletimi ve anlamsal rolleri konusunda şu sonuçlara varılmıştır:

Uzamın konum ifadesinde yerleşmenin esas olduğu görülmüş, buna göre yerleştirilen varlık *hedef*, yerleşmede referans olarak verilen varlık *işaret* ve bunların arasındaki ilişkiler ele alınmıştır. Böylece kurulan uzamsal ilişkiler *durağan* ve *devingen* olmak üzere iki açıdan incelenmiştir. Buna göre;

- Durağan uzamsal ilişki, varlıklardan en az birinin konumu gereği sabit olmasını anlatır. Bu durumda durağan konumdaki varlık, diğer varlık için referans noktası oluşturur. Durağan uzamsal ilişkiler, “durağan eylemler” ve “ada ya da ad soylu dil birimlerine gelen yüklemselleştirici ekler” ile sağlanmaktadır. Yine çoğu zaman eksiltide bırakılan {-Ø} eki (yüklemselleştirici ek), “var” ve “yok” adlarına getirilerek yerleştirmeyi sıkça ifade etmektedir.
- Devingen uzamsal ilişkilerin temelinde ise hareket vardır. Bu hareketle, dolayısıyla devingen eylemlerle uzam bilgisi verilir. Ancak hareket, yalnızca yer

değiştirmeyi ya da uzamda bir mesafe katetmeyi anlatmaz. Uzamsal ifadede yön değişimi de devingen uzamsal ilişkiler aracılığıyla sağlanır.

Uzamdaki varlıkların birbirlerine göre konumlarının uzamsal ilişkiler içerisinde incelendiği çalışmada; yerleştirilen varlıkların uzaklık, büyüklük, sabitlik gibi özelliklerinin yerleştirmenin tarzını belirlediği görülmüştür. Yerleştirmenin tarzı ise bu çalışmada yerleştirme adı olarak ele alınan dil birimleri aracılığıyla kodlanmaktadır. Buna göre;

- Dilsel işleyiş açısından, varlıkların uzamda yerleşmesinin üç eksenini bulunur: dikey eksen, ön eksen ve yan eksenidir. Yine yerleştirmede uzamın kodlandığı eksenlerin yanında buldukları düzlem de rol oynar. Örneğin üç boyutlu bir düzlem, içselliği ya da dışsallığı doğurur.
- İncelenen romanda yerleştirme adları, söz konusu özelliklerine göre bağlamda kullanıma çıktıkları anlamsal rolleriyle “içsel” ve “dışsal” yerleştirme adları şeklinde iki grupta incelenmiştir. Ancak yerleştirmede, varlıkların sözcüleme anındaki durumları esastır. Bu yönüyle boyut, yön, yakınlık gibi farklı anlam özelliklerine sahip olsalar da yerleştirme adlarının esas anlamlarını bağlam belirler.
- Romanda tespit edilen içsel yerleştirme adlarından dikey ekseninde yerleşme bildiren *üst, alt, üzeri, yan, aşağı, dip* vb. sözcükleri ile içindeleme bildiren *iç, dış* vb. sözcüklerinin ve ön ve arka yüze sahip nesnelere diğer varlıklar arasında uzamsal ilişki kurmayı sağlayan *ara, orta, ön, arka, karşı, peş* vb. sözcüklerinin kullanım sıklığının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Varlıkların bölümlerini, sınırlarını gösteren *bitişik, kıyı, sırt, yan* vb. içsel yerleştirme adlarının kullanım sıklığı ise daha azdır.
- Elde edilen verilerden romanda, içsel yerleştirme adlarının *dış, çevre, civar* gibi dış uzamları anlatan dışsal yerleştirme adlarına göre daha sık kullanıldığı görülmüştür. Bunun yanı sıra içsel yerleştirme adları, dışsal yerleştirme adlarına göre daha somut konum bilgisi vermektedir. Dışsal yerleştirme adlarının bildirdiği konum ifadesi ise içsel yerleştirme adlarına göre daha genel ve soyuttur.
- Yine Türkçede, içselliği ya da dışsallığı ifade etmek için {-A}, {-DA}, {-DAN} durum ekleri de kullanılır.
- Kimi araştırmacılarca ilgeçler içinde ele alınan *yerleştirme adlarının* derlem boyunca tek başlarına anlamları olmaları, işleme girmeleri, tamlama ve ikileme kurmaları

yönleriyle ilgeçlerden; uzam ifadesini, kullanıma çıktıkları adlarla tamamlamaları yönüyle uzam kodlayıcı adlardan ayrıldığı görülmüştür. Bu sözcükler, uzam kodlayıcı adlar gibi tek başlarına kullanıma çıkmamakta çıkarlarsa yerleştirme adı özelliklerini kaybetmektedir. Uzam kodlayıcı adlar tek başlarına uzam ifadesi taşıyabilirken yerleştirme adları, uzamsal ilişki içindeki diğer varlıklara bağımlıdır. Zira anlamları ancak bağlandıkları kodlayıcılarla bağlam içinde somutlaşmaktadır.

Çalışmada uzam kodlayıcı sözcük türleri olarak eylemler, adlar, belirteçler ve ilgeçler ele alınmıştır. Zamirler, adlarla kodlanan uzam ifadelerini örtük olarak eksik tekrarlar yoluyla kodlayarak adlarla aynı dil gerçekliğine gönderme yaptıklarından ayrıca uzam kodlayıcı sayılmalarına gerek görülmemiştir. Yine sıfatlar, uzam kodlayıcı adları işaret yoluyla belirtmektedir ancak söyleme ayrıca bir uzam ifadesi katmamaktadır. Bu nedenle bu görevsel sözcükler inceleme dışında tutulmuştur.

Uzam ifadesi sağlaması ve cümleye girecek uzam kodlayıcılarını yönetmesi açısından, incelenen ilk sözcük türü eylemler olmuştur. Buna göre;

- Bir eylemin gerçekleşmesi için gerekli olan üç koşuldan (zaman, kişi, uzam) biri uzamdır. Ancak Türkçede bitmiş eylemlerde zaman ve kişi kodlayıcısı bulunmasına rağmen uzam kodlayıcısı yer almaz. Bunun gösterimi, doğrudan, dolaylı, açık, örtük vb. farklı biçimde olur.
- Uzam bilgisinin öncelikli olduğu durumlar ya da ikincil olarak belirtilmesi gereken durumlar tamamen eylemin istemiyle ilgilidir.

İncelenen romanda eylemler, varlıkların uzamdaki konumunu, yer değiştirmesini ya da hareketin yönünü göstermesine göre *durağan* ve *devingen* eylemler olmak üzere iki açıdan incelenmiştir. Buna göre;

- Durağan eylemlerin, devingen eylemlere göre daha kısa anlatılar oluşturduğu ve özellikle hedef durumundaki sözcüğün konumunu bildirerek sabit yani durağan uzamsal ilişkileri sağladığı görülmüştür.
- Devingen eylemler, devinim yani hareket içerirler. Hedef durumundaki varlık, işaret aracılığıyla bir mesafe geçer ve bir uzama ulaşır. Hedefte yer değiştirme olurken işaret sabit kalır. Bazense hem hedef hem işaret yer değiştirir. Ancak uzamsal bakışta devingen eylemlerdeki bu hareketin mutlak bir yer değiştirme olması gerekmez. Romanda yer alan devingen eylemlerin uzamda yer değiştirme olmaksızın varlıkların yönelme ya da hareket tarzını gösterdiği örneklere de rastlanmıştır.

- Türkiye Türkçesi için eylemlerin cümleye dahil ettiği uzam kodlayıcılarının genellikle cümlede yer-yön belirteç tümleci göreviyle işleme çıktığı düşünülmektedir. Ancak yine eylemleri, uzam konusundaki bilgileri öğrenmemizi sağlayan *bilmek, görmek, sezmek, ayımsamak, anlamak* vb. eylemler; ikincisi uzam içindeki devinimleri anlatan *koşmak, yürümek, oturmak, toplamak* vb. eylemler biçiminde sınıflamak mümkündür. Bu durumda birinci türden eylemlerde uzam bilgisi nesne olarak eyleme hizmet ederken, ikinci türden fiillerde yer-yön belirteç tümleci olarak kullanıma çıkmaktadır.
- Romanda uzam ifadesi taşımamasına rağmen bağlamda uzam bilgisine hizmet eden göstergelere de rastlanmıştır. Örneğin *onlara git-, anneme git-* vb. örneklerde “kime *git-*” yerine “nereye *git-*” sorusunun sorulmasında örtük verilen uzam bilgisinin rolü olduğu düşünülebilir. Buradan hareketle *git-* eyleminin gereksinim duyduğu uzam bilgisinin dolaylı yoldan da verilebileceği söylenebilir. Bu da her uzam kodlayıcısının, yer-yön belirteç tümleci göreviyle yan ya da temel önermenin yüklemelerine bağlanmadığını göstermektedir. Yukarıda verilen örneklerde uzam bilgisini dolaylı yoldan verenler, ikincil nesne görevindedir. Ancak bu durumda uzam bilgisinin ikincil planda kaldığı gözlemlenmiştir.

Çalışmada uzama dair dil birimlerinden adların, uzam kodlayıcı eklerle işleme çıkarak eyleme / yükleme taşındığı, mekân ve yer bilgisi verdiği görülmüştür. Buna göre;

- Uzam kodlayıcı adlar, “özel adlar” ve “cins adlar” temelinde, *açık / kapalı / ara; kapsayan / kapsanan* uzamlar şeklinde incelenebilir. Anlatıcının bulunduğu uzam ve ruh hali, kullandığı anlatım unsurlarında dolayısıyla romandaki uzama dair göstergelerin sınıflandırılmasında etkili olur.
- Yazınsal metinlerde kapalı ve dar mekânlar daha çok vericinin ruhsal gerginliklerini anlatan, vericiyi engelleyen esenliksiz uzamlarken açık ve geniş mekânlar sevinci, mutluluğu, huzuru anlatan mekânlar olarak düşünülebilir. Ancak mekân algısında asıl etken, kişinin ruh hali ve psiko-sosyal ortamıdır. Dolayısıyla mekân incelemeleri, olaylara gerçeklik kazandırmak ve dekor yaratmak amacıyla kullanılan çevresel mekânlardan ve kahramanın ruhsal durumuna göre kendi bakış açısıyla şekillendirdiği algısal mekânlardan oluşur. Bu bilgilerle metin kurucunun göndermelerinde yer alan uzam kodlayıcı adların, esenlikli ya da esenliksiz ifadelerle betimlenmesi ya da *açık* ve

kapalı uzamlara dair göndergelerin seçimi anlatıcının ruh halini yansıtan sezdirimler olarak görülebilir.

- Söylemde uzam kodlayıcı adlar aracılığıyla *açık uzamlar* dış mekânları anlatırken, *kapalı uzamlar* iç mekânları anlatmaktadır. Roman, uzam bilgisi veren cins adlar açısından incelendiğinde dış ve iç mekânları kodlayan *açık* ve *kapalı uzamların* birbirine göre bir üstünlüğü olmadığı görülmüştür. Romanda sıkça karşımıza çıkan herkese açık uzamlar *cadde, sokak, bozkır, dağ, meydan, orman* vb. göstergelerden; en sık kullanılan kapalı özel uzamlar *kasabadaki ev, kentteki bodrum katları ve dükkân, depo, büro* gibi ticari uzamlardır.
- “Açık” ve “kapalı” uzamların dışında, uzam kodlayıcısı olmamasına rağmen buldukları uzam parçasına gönderme yaparak uzam kodlayıcısı gibi işleme çıkan varlıklar ya da nesnelere “ara” uzamları oluşturur. Bu ara uzamlar, içerisi ile dışarısını ayıran noktalardır. İncelenen metinde de *kapı, pencere, cam, duvar* gibi bu türden ara uzamlara rastlanmaktadır. Özellikle romanın ikinci düzleminde Bedran’ın geçirdiği kaza sonrası yatağa bağlı kalmasıyla *kapı* ve *pencere* ara uzamları, ona dışarıyı hatırlatan ve düşündürülen göndergeler olarak ön plana çıkar.
- Metinlerde kahramanın bulunduğu uzam, “burası” iken, yeni uzam “başka bir yer”dir. İncelenen romanda ise Bedran’ın geçmişe dair anlatılarında “burası” uzamı *kasaba* iken “başka bir yer” uzamı babasının gölgesinden kurtuluş olarak gördüğü, zihninde bir heterotopya olarak canlandırdığı, yardımcı eyleyen rolündeki *kent*dir. Böylece uzam, romanda olay örgüsünün bir parçası olarak sunulmuştur.
- Uzamların birbirine göre konumları “kapsayan” ve “kapsanan” uzamları ortaya çıkarır. Metinlerde yer alan temel kapsayan uzamların metnin büyük ölçekli yapısının uzam bilgisini verdiği, onların alt dallarını oluşturan kapsanan uzamların ise küçük ölçekli metin yapısındaki uzam bilgisine hizmet ettiği söylenebilir. Çalışmanın derlemine oluşturan iki düzlem halinde yazılan “Sonsuzluğa Nokta” romanında ilk düzlem; roman kahramanı Bedran’ın, babasının gölgesinden kurtulmak üzere kasabayı terk edişi ve kentteki anlatılarından oluşur. İkinci düzlemde ise anlatılar, Bedran’ın kentte kaza yaptıktan sonra yürüyemeyip evde yatağa bağlı kalması çevresinde gelişir. Dolayısıyla romanın büyük ölçekli yapısındaki temel kapsayan uzamlar *kent* ve *kasaba*dır. Bedran’ın kentteki iç dünyasına zihinsel geri dönüşlerinde ise kapsayan uzam yine *kasaba* olur. Böylece romanın büyük ölçekli yapısında kapsayan durumundaki uzamlar şimdinin

anlatıldığı söylemde *kent*, geçmişin anlatıldığı söylemde *kasaba*dır. Ancak yazınsal metinlerde derin yapıda kalan kapsayan bir uzam olduğu öncül göndermelerden bilinse de verici bunu sürekli yüzey yapıda tutmaya gerek duymaz. Söylemde kapsayan uzamların dilde en az çaba ilkesi gereği derin yapıda kalması mümkündür. Böylece uzam bilgisi doğrudan değil dolaylı olarak örtük verilir. Bu durum ise uzam incelemesinde derin yapının önemini ortaya çıkarır.

- Söylemde, bulunulan kapsayan uzamın niteliği, coğrafi konumu, gelişmişliği gibi özellikler, uzam kodlayıcı adların türüne yansır. Zira romanda yer alan uzam kodlayıcı adların türleri de kapsayan uzamın kent ya da kasaba oluşuna göre değişiklik göstermektedir. Örneğin kasaba kapsayan uzamında coğrafyaya dair bilgi veren açık uzamlara daha çok rastlanırken, kent kapsayan uzamında inşa edilmiş ya da ticari uzamlara sıkça rastlanmaktadır.
- İncelenen romanda metin kurucu, kapsayan durumdaki *kent* ve *kasaba* uzamlarının gösterdiği özel yer adlarına dair gerçeklik bilgisini örtük bırakmıştır. Ancak sezdirimler sonucu anlatılan kentin Denizli, kasabanınsa Denizli'ye ait bir kasaba olduğu çıkarılmaktadır. Romanın yazarının da Denizli'ye ait bir kasabada doğup büyümüş olması roman boyunca uzam bilgisi veren yer adlarını gerçekçi kılmaktadır. Fakat roman boyunca çok sayıda yer adına rastlanmamaktadır.
- Romanda uzam bilgisi veren cins adların, kapsayan durumdaki coğrafi yerleri ya da inşa edilmiş mekân adlarını bildirdiği görülmüştür. Coğrafyaya ilişkin en sık kullanılan cins adlar *kayalıklar*, *orman*, *bozkır*, *mor dağlar*, *tepeler*, *ova*, *dere*, *kırlar*, *uçurum kenarı*, *tarlalar* vb. iken; inşa edilmiş yapılar *ev*, *apartman*, *okul*, *park*, *üniversite* vb. kodlayıcılarıdır. İnşa edilmiş bu yapılar, “herkese açık” ya da “özel kullanıma sahip” uzamlar olabilir. Herkese açık uzamlar sosyal alanları, kamusal alanları ya da ticari uzamları açıklamaktadır. Romanda geçen ticari uzamlar ise *dükkân*, *kahvehane*, *kıraathane*, *bakkal*, *sahaflar*, *köfteci*, *birahane*, *büfe* vb.dir. Yine varlıkların içinde bulunduğu taşıt bilgisi de ayrıca bir uzam türü olarak karşımıza çıkar. Metinde geçen *otobüs*, *taksi*, *kamyonet*, *minibüs*, *otomobil*, *araba* bu türden taşıt uzamlarıdır.

Uzam ifadesi veren görevsel dil birimlerinden biri de belirteçlerdir. Buna göre;

- Romanda yer belirteç tümleci göreviyle ad soylu ya da eylem soylu yüklemelerin yerini, yönünü bildirerek uzam bilgisine hizmet eden belirteçler olarak *ileri*, *geri*, *içeri*, *dışarı*, *aşağı*, *yukarı* göndermeleri tespit edilmiştir.

- Romanda belirteçlerin aynı zamanda örtük uzam bilgisi taşıyarak uzamı dolaylı olarak ifade ettiği tespit edilmiştir. Bu örtük uzam bilgisi ise öncül ve ardıl göndermeler sayesinde ancak bağlam içerisinde çözülebilmektedir.
- Çalışmada tespit edilen yer-yön belirteçleri hem ekli hem eksiz olarak kullanıma çıkmaktadır. Ancak bünyelerinde yer-yön gösterme eki barındırmaları sonucu eyleme taşınırken yeniden *yön* anlamsal rolüne sahip {-A} ekini almaları biçimsel ve anlamsal açıdan uzatıma sebep olmaktadır. Ad işletme ekine ihtiyacı olmadığı halde ekli olarak kullanıma çıkan belirteçlerin, uzam ifadesine belirginlik katmak için bu şekilde, eklerle işletildiği düşünülebilir.

Romanda uzam bilgisine hizmet eden bir diğer sözcük türü, uzam kodlayıcı adlarla öbekleşen ilgeçlerdir. Ancak örnek olarak yalnızca *doğru* ve *kadar* ilgeçlerine rastlanmıştır. Buna göre;

- *doğru* ilgeci, “Ad + {-A} + *doğru*” yapısında “yönelme” anlamsal rolüyle, *kadar* ilgeciyse, “Ad + {-A} + *kadar*” yapısında “mesafe” anlamsal rolüyle romanda uzam ifadesine hizmet etmektedir.
- Yine yer-yön belirteci görevli sözcükler yapılarındaki yön anlamıyla, üzerlerine aldıkları {-A} eki ve *doğru* edatını “artık” duruma düşürmektedir.

Sondan eklemeli bir dil olan Türkçede uzam kodlayıcılarını eyleme çeşitli anlam ilgileriyle taşıyan eklerin önemi yadsınamaz. Bu ardıl dilbirimleri, gerek kodlayıcıları taşırken gösterdikleri lokomotif vazifesiyle gerekse kodlayıcıların sözdizimindeki rollerini belirlemede etkindir. Buna göre;

- Çalışmada birincil olarak uzam bilgisi veren ekler olarak {-A}, {-DA}, {-DAn} ve {-DAki} ekleri tespit edilmiştir. Uzam kodlayıcılarını taşıyan bu ekler, bağlamda kullanıma çıktıkları *yön*, *yol*, *güzergâh*, *hedef*, *kaynak* gibi farklı anlamsal rolleriyle uzamsal ilişkiler içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan {-A} ve {-DAn} eklerinin daha çok devingen uzamsal ilişkilerde kullanıma çıktığı, {-DA} ekininse durağan uzamsal ilişkilerde yer aldığı görülmüştür.
- Birincil olarak uzam bilgisi veren ekler, yerleştirme adlarıyla kullanıma çıktıklarında ad tamlamasında tamlanan durumundaki yerleştirme adlarına eklenmektedirler. {-A} eki, yön ve bir hedefe yönelme bilgisi katarken {-DA} eki, bulunma ilgisiyle yer ve yerleşme bildirmekte, yerleştirme bildirdiği durumlarda da konum bilgisi vermektedir. {-DAn} ekiyse kaynak anlamsal rolüyle hareketin kaynaklandığı ya da

başladığı yeri ifade etmektedir. Yine incelenen roman boyunca {-DAki} ekinin, adları adlara bulunma ilgisiyle bağladığı, sıfat tamlaması yapısında uzamda konum ve yerleşme bilgisine hizmet ettiği görülmüştür.

- Roman boyunca uzam ifade etmeyen göstergelerin uzam bilgisine hizmet etmesini sağlayan eklere de rastlanmıştır. Göstereni farklı {-A}, {-CI}, {-DAn}, {-IA}, {-IİK} ekleri, romanda rastlanan bu türden eklerdendir. Söz konusu eklerin gösterilen yanı uzam bilgisine hizmet ederek bu bilgiyi dolaylı olarak vermektedir.
- Uzam ifadesi taşımamasına rağmen bağlamda uzam bilgisine hizmet eden göstergeler olduğu gibi uzam kodlayıcısıyken anlamından uzaklaşıp başka bilgilere hizmet eden göstergelere rastlanmıştır. Romanda {-A}, {-DAn}, {-DAki}, {-ki} ve {-II} eklerini alan bazı uzam kodlayıcıları bu türdendir. Ancak bu durumda uzam bilgisinin ikincil planda kaldığı, dolaylı yoldan verildiği gözlemlenmiştir. Uzam bilgisini dolaylı yoldan veren kodlayıcılar ise cümlede ikincil nesne görevinde yer almaktadır.

Uzam kodlayıcısı olarak karşımıza çıkan bir diğer yapının, çeşitli ad işletim ekleriyle öbekleşerek kurulan ikilemeler olduğu görülmüştür. Buna göre;

- İkilemelerin, diğer anlam ilgililerinde olduğu gibi uzam ifadesinde de anlatımı kuvvetlendirmek ve çeşitlendirmek için kullanıldığı belirlenmiştir.
- Çalışmada elde edilen verilerden uzam bilgisine hizmet eden ikilemelerin, uzam kodlayıcı adların ya da yerleştirme adlarının tekrarıyla oluştuğu görülmüştür. Bu tür ikilemeler ekli ya da eksiz olarak çeşitli biçimlerde öbekleşmektedir.
- Elde edilen verilerden tespit edildiğine göre uzam kodlayıcılarının ek almadan öbekleştiği *sokak sokak*, *dükkân dükkân*, *köşe bucak*, *çarşı pazar* vb. ikilemeler, uzamı kapsadığı yer bakımından (metrekare cinsinden) genişletip niceliğini artırırken bir yandan da soyutlaştırmakta; uzama kestirilemez, tasavvur edilemez bir nitelik kazandırmaktadır.
- Romanda ikileme + {-A} ad işletme eki yapısındaki öbeklerin *alt alta*, *üst üste* vb. örneklerindeki gibi yerleştirme adlarının birebir tekrarıyla kurulduğu ve konum bilgisi verdiği görülmüştür.
- {-DAn} ... {-A} ad işletim ekleriyle kurulu ikilemelerinse *bir uzamdan bir uzama* anlamıyla kaynaktan hedefe yönelişi aktardığı tespit edilmiştir. {-DA} ... {-DA} yapısında ad işletim ekiyle kurulu ikilemelerse uzam ifadesinde bulunma ilgisiyle öbekleşmektedir.

- {-DAn} ... {-DAn} yapısında kurulu ikilemelerde *oradan buradan* örneğindeki gibi yine belirsiz bir uzam ifadesi söz konusudur.
- {-sIn} ... {-Ø} yapısında kurulu ikilemelerden çalışmada sadece *gerisin geri* örneğine rastlanmıştır.
- Yokluk eki ile kurulu {-sIz} ... {-sIz} yapısında kurulu ikilemelerinse *uçsuz bucaksız* örneğindeki gibi kuvvetlendirme işleviyle uzamın niceliğini artırdığı görülmüştür. Ancak bu yapı da yine uzam ifadesini soyutlaştırmaktadır.

Yapılan incelemede ikilemelerde görülebildiği gibi kimi sözcük türleri ve eklerin, sistemde kullanıma çıkarken kodlayıcıların anlamsal işlevlerini karşılaştırarak uzam bilgisini derecelendirme yoluyla ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Bu birimler böylece uzamda yerleşmeyi kimi zaman artan, kimi zaman azalan, kimi zamansa eşit türde bir yakınlıkla sağlamaktadır. Buna göre;

- Türkçede derecelendirmeye en müsait birimler olan belirteçlerin, uzam ifadesinde de derecelendirme bildirmeye en elverişli sözcükler olduğu belirlenmiştir.
- Çalışmadan elde edilen verilere göre *en, hemen, ta, çok* gibi dil birimleri ve {-lAr} belirsiz çokluk eki, uzam bilgisini derecelendirirken en sık kullanılan göstergelerdir. Buna göre *çok* sıfatı ve belirteci ile {-lAr} belirsiz çokluk eki, uzam ifadesini çokluk açısından derecelendirirken belirsizliğini artırarak soyutlaştırmakta; *en* ve *hemen* belirteçleri ile *tam* sıfatı ise uzam ifadesini derecelendirirken somutlaştırmaktadır.

Uzam ifadesi doğrudan verilebileceği gibi elbette dolaylı olarak da sunulabilir. Romanda da doğrudan uzam bilgisi veren dil birimlerinin yanında, tekrarlar aracılığıyla dolaylı olarak verilen uzam ifadeleri de belirlenmiştir. Çalışmada uzam bilgisi *tam, sıfır, eksik* tekrarlar açısından incelenmiştir. Buna göre;

- Romanda tam tekrarların, çoğunlukla verilen uzam bilgisini kuvvetlendirmek böylece vericinin ruhsal çözümlemesine katkıda bulunmak amacıyla kullanıma çıktığı görülmüştür.
- Verici, anlatılarda arka planda dekor vazifesi gören kapsayan durumundaki uzam bilgisini sıkça yüzey yapıda tutmaya, doğrudan vermeye gerek görmediği durumlarda sıfır tekrara başvurmuştur. Vericinin tekrardan kaçınmak, yeni uzamı daha etkili bir biçimde sunmak için kimi birimleri eksiltiye, derin yapıya bıraktığı görülmektedir. Romanda özellikle metnin geneline sinen kapsayan durumundaki uzamlar, okuyucuya bildirildikten ya da sezdirildikten sonra sıfır tekrarlar varsayılmıştır.

- Uzam kodlamada eksik tekrarlar, bir yandan cümleler arasında anlamsal ve biçimsel bağ kurmuş, diğer taraftan uzam bilgisini işaret ederek yüzey yapıda yer almıştır. Roman boyunca bu tür tekrarlar; sözcüklerin, sözcük öbeklerinin ve cümlelerin aynı dil gerçeğine göndermede bulunmasıyla uzam bilgisine hizmet etmektedir. En sık rastlanan *bura, şura, ora, buralar, şuralar, oralar, böyle, şöyle, öyle* vb. görevsel birimler eski uzam bilgisini gündemde tutan göndergeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Metinlerde ilk verilen uzam ifadesi ya da yeni bir uzama geçiş, alıcı için her zaman tanımsızdır, soyuttur. Bu nedenle vericinin, metnin doğal seyri içerisinde bu yeni tanımsız uzamlara dair bilgi vermesi, somutlaştırması gerekir. Özellikle incelenen “Sonsuzluğa Nokta” romanı gibi olay örgüsünün belirli bir düzende ilerlemediği postmodern anlatılarda, uzama dair ipuçlarıyla metnin parçalanmışlığı alıcının zihninde tamamlanabilecektir. Bu nedenle vericinin dil içi ya da dil dışı göndermelerle verdiği uzam bilgisini alıcı için somutlaştırması, tanımlı / belirgin kılması önemlidir. Uzam ifadesinde soyuttan somuta geçişte şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Uzam bilgisinde gerek konum gerekse mekân / yer ifadesi, varlığı ya da eşyayı çevreleyen en geniş uzamdan sınırlandıran en dar uzama doğru olacaktır. Bu durumda uzam kodlayıcı adların somutlaşması, kapsayan uzamdan kapsanan uzama doğru CBB ya da cümle düzeyinde gerçekleşirken; bu kapsayan / kapsanan uzamların birbirine göre yerleşmesi veya uzamın konum ifadesinde yerleştirme adlarıyla kurulu yapıların somutlaşması, sözcük öbeği düzeyinde gerçekleşir. Dolayısıyla uzam anlatımında somutlaşma cümleden büyük birlikler, cümle veya sözcük öbeği içerisinde genelden özele doğru olacaktır. Ancak vericinin ön göndermelerle alıcıya bildirdiği fakat sonrasında örtük bıraktığı metnin geneline sinen temel kapsayan uzamlarının varlığı da göz ardı edilmemelidir.
- Tanımlılık ya da tanımsızlık söylem içerisinde yalnızca kapsayan ya da kapsanan uzamlarda değil tüm uzam türlerinde karşılaşılabilecek bir niteliktir. Uzam kodlayıcı dil birimini tanımlı / belirli kılmak için kullanılan dil birimleri belirtme durumu, tamlayan durumu, iyelik durumu, sıfat türeten durum ekleri, sıfatlar ve zamirlerdir. Aynı şekilde bazı sıfatların, zamirlerin ya da biçimbirimlerin uzamı belirsiz, tanımsız kıldığı görülür. Dil birimlerinin tanımlılık işlevini yürütmesinde esas bağlayıcı ise yine bağlamdır.

- Türkiye Türkçesinde belirtili ad tamlamalarında {- (n)In} ekiyle karşılanan tamlayan durumu, diğer adlarla kurduğu öbeklerde olduğu gibi, uzam kodlayıcılarına eklenerek kurduğu öbeklere de belirlilik katar. Böylece tamlayan durumundaki ad, tamlananı belirgin kılarak uzamı bağlı olduğu öbek içinde tanımlı hale getirir.
- Yine {-DAki} sıfat yapım eki, {- (n)In} tamlayan durumuna benzer bir kullanımla kapsayan uzamları kapsanan uzamlara taşıyarak, kapsanan uzamları tanımlı kılan bir diğer biçimbirimdir. Ancak bu kez sözcük öbeği, belirtili ad tamlaması değil sıfat tamlaması görevi üstlenir.
- İyelik öbekleri uzamı sahiplik ilgisiyle tanımlı / belirli kılarken, sıfatlar işaret yoluyla uzamı belirli kılan diğer göstergelerdir.
- Ayrıca uzam bilgisini somutlaştıran kodlayıcılar olduğu gibi bilinen tanınan öznel uzamlar olmaktan çıkararak nesnelleştiren kodlayıcılar da vardır. Uzama herhangi bir yer anlamı katarak uzamı soyutlaştıran “bir” belgisiz sıfatı, uzamın niceliğini artırırken tasavvurunu belirsizleştiren kimi ikilemeler ve uzam ifadesini belirsiz çokluk açısından derecelendirerek niceliğini artıran ancak bunu yaparken belirsiz, tanımsız bir çoklukla açıklayan {-lAr} eki bu işlevdedir.

Romanda uzam bilginin yüzey yapıda yer almayıp, art alanda dolaylı olarak verilmesiyle oluşan söylemin çözümlemesinde sezdirimlerin rolü, bir anlatıda ayrı düşünülemeyecek kişi ve zaman unsurlarıyla birlikte incelenmiştir. Buna göre;

- Yazar, romana tezatlık barındıran “Sonsuzluğa Nokta” adını seçmiştir. Böylece uzam bilgisine dair sezdirimlerine henüz romanın adıyla başladığı görülmektedir. Romanın olay örgüsü, kasabadan kente giden Bedran’ın kendini arayışı ve varoluşsal sorgulamaları temelinde gelişmektedir. Bedran’ın kasabadan çıkışıyla hissettiği *sonsuzluk*, yeni uzama dair hisleridir. Bu yeni uzamın *kent* olduğu sonraki cümlelerden öğrenilmektedir. Ancak bu yeni uzamdaki sonsuzluk, bir trafik kazası sonucu evindeki yatağa mahkûm kalmasıyla noktalanmıştır. *Sonsuzluk*, sınırsız uzamı anlatırken *nokta* bu uzamı sınırlandırmış, sonunu getirmiştir. Böylece romanda uzam ifadeleriyle sezdirilen art alan bilgisine, henüz romanın ismiyle başladığı düşünülebilir.
- Romanda Bedran’ın kazadan önceki hayatının anlatıldığı bölümler, kazadan sonraya ait olayların anlatıldığı bölümlerden hacimce daha fazladır. Zira kazadan sonra yatağa bağlı kalmasıyla yaşanmışlıkları daha azdır. Böylece kazadan önceki yaşantılarının

anlatıldığı bölümlerde daha fazla uzam kodlayıcısına rastlanır. Vericinin kaza sonrası şimdiye dair anlatıları, yatağa bağlı kaldığı için karısıyla yaşadığı *ev* kapalı uzamıyla sınırlıdır.

- Roman boyunca vericinin uzam ifadesini doğrudan bildirdiği uzamlara az rastlanır. Uzama dair çoğu bilgiye sezdirimler ve çıkarımlarla ulaşmak mümkündür. Ancak verici, kaza sonucu yatağa bağlı kalmasıyla yaşadığı bunalımı vurgulamak amacıyla ilettiği söylemde bulunduğu uzamı anlatırken “bir odada” olduğunu bildirmektedir. Bunun dışında bulunduğu uzamı, doğrudan bildirdiği cümlelere rastlanmaz. Bu odanın ise kapsayan uzamının kentte bir apartman dairesi olduğu bilgisine yine çıkarımlarla ulaşılmaktadır.
- Yazar, roman bölümlerini birbirine bağlamadan aralarında neden sonuç ilişkisi kurmadan anlatmıştır. Bu nedenle olay örgüsünde bir bütünlük söz konusu değildir. Romanda, düzenli ve kronolojik bir olay örgüsündense parça parça olaylara yer verilmesi romandaki uzamların bölümler içerisinde yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bölümler arasındaki farklılığın yanı sıra bölümler içinde yazarın hayallerini aktardığı ya da geçmişe döndüğü cümlelerde de uzam bilgisi farklılaşır.

Uzam bilgisindeki parçalanmışlık romanın zaman aktarımında da görülür. Buna göre;

- On dört bölüm halinde yazılan romanın bölümlerinin konusu; roman kahramanı Bedran’ın kasabadaki çocukluğu, kentteki geçmişi ve bugünüdür. Yine Bedran, kentteki geçmişinde kendini bulmak için zaman zaman kasabaya gidip gelir. Böylece uzam aracılığıyla romanın zamanına dair çıkarımlarda bulunulur.
- Romanda zamana dair doğrudan bir bilgi olmasa da Bedran’ın kentte üç üniversite öğrencisinin oturduğu evde kalarak üniversite çevresinde gelişen, dönemin siyasi kargaşasına şahit olduğu öğrenilmektedir. Özellikle üniversite öğrencileri arasındaki bu çalkantılı dönem roman tarihinin 1980’li yıllar olduğunu sezdirmektedir.

Yine çalışmada, uzama dair bilgilere roman kişileri aracılığıyla ulaşmanın mümkün olduğu ya da uzam ifadesinin roman karakterlerine dair bilgi verebileceği görülmüştür. Buna göre;

- Babasının gölgesinden kurtulmak ve kendini gerçekleştirmek üzere kente gelen Bedran burada geçirdiği kaza sonucu yatağa bağlı kalır ve kendini var edemediği gerçeğiyle yüzleşir. Bu nedenle romanda Bedran’ın algıladığı uzamlar, kendi

psikolojisinin etkisiyle hep dardır, karanlıktır. Bedran'ın ruhundaki bu karanlık, metin çözücüye romanın uzamlarının karanlığıyla, eseniksizliğiyle sezdirilir.

- Bedran ve karısının evliliklerine dair göndermeler, yaşadıkları eve dair betimlemeler alıcıya açıklayıcı olur.
- Bedran'ın kasabadan bir heterotopya olarak gördüğü kaçış uzamı kente gelişi ve burada kente dair hissettikleri alıcının Bedran'ı tanımasına yardımcı olur.
- Sanayi çarşısının ona babasını hatırlatması, kente ilk geldiği yıllarda kaldığı bodrum katındaki öğrenci evi, prefabrik büroda yaşadığı yıllarda uzama dair göndermeler, alıcının diğer roman karakterlerine dair bilgi edinmesini sağlar.

Böylece uzam ve zamanı kavramsallaştıran insanın, yine ancak bu kavramlarla bütüncül olarak anlatılabileceği görülmüştür. Ayrıca;

- Yazarın uzam bilgisini sunarken uzam bilgisini arka planda bırakarak dekor olarak kullanması, özellikle kapsayan uzamları örtük bırakıp okuyucunun bildiğini varsayması, uzama dair gerçek yer adlarını kullanarak hikayesini gerçekçi kılması ancak bunu dolaylı olarak vermesi, uzama dair nitelendirmelerinde sunduğu esenlikli / eseniksiz ifadeler, şehir yerine kent göndergesini kullanması onun uzam anlatımına, dolayısıyla üslubuna dair ipuçlarıdır. Bu nedenle üslup çalışmalarında uzama dair verilerin bu ve benzeri bakış açılarıyla incelenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Ancak bir yazarın uzam konusundaki üslubunu belirleyebilmek için o yazarın bütün eserlerinin uzam bakımından incelenmesi gerekir. Bu tür grup ya da proje çalışmaları hazırlanarak gerek Hasan Ali Toptaş'ın gerekse diğer yazarların stilistik açıdan incelenmelerine katkı sağlanabilir.

Sonuç olarak Türkiye Türkçesinde dil bilgisel uzam işaretleyicileri ve bunların işlevleri, elbette bu çalışmada saptananlarla sınırlı değildir. Bu çalışma, Hasan Ali Toptaş'ın "Sonsuzluğa Nokta" romanından elde edilen örnekler üzerinden yalnızca Türkiye Türkçesindeki uzam ifadelerinin incelemesi açısından örnek teşkil etmekte ve uzam incelemesinin nasıl yapılabileceğine dair yol gösterici yöntem denemesi niteliği taşımaktadır. Farklı eserlerin taranması ve incelenmesiyle uzam bilgisine dair verilerin çoğaltılabileceği ve akabinde Türkiye Türkçesinde dil bilgisel uzam konusunda bir genelleme yapılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKARSU Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (Vol. 408), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1975.
- AKBAL SÜALP, Z. Tül, *Zamanmekân (Kuram ve Sinema)*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2004.
- AKÇAM Alper, *Türk Romanında Karnaval*, Ankara: Abis Yayınları, 2018.
- AKERSON Fatma Erkman; ÖZİL Şeyda, *Türkçede Niteleme: Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, İstanbul: Simurg Yayınları, 1998.
- AKSAN Doğan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 6.b. / 1.2.3.C., Ankara: TDK, 2015.
- AKTAŞ Şerif, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- ALAN Nazmi, *+{DAn} Durum Biçimbirimi (Yükleyenlerin Üye Yapısı ve Anlamsal Roller)*, (Doktora Tezi), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, 2016.
- ALTINÖRS Atakan, *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2003.
- ARAT Reşit Rahmeti, *Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki Atebetül Hakayık*, Ankara: TDK, 2006.
- ARIK Engin, “Türkçede Yer, Yönelim ve Hareket Tarzının Kodlanması”, *30. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri 61*, Ankara: Dilbilim Derneği Yayınları, 2017, ss. 61-68.
- ARİSTOTELES. *Aristoteles, Augustinus, Heidegger: Zaman Kavramı*. Çev. Saffet Babür, Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- ATAK Ata, *Fransızca ve Türkçedeki Yer Belirticilerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi ve Yabancı Dil Olarak Türkçede Yer Belirticilerinin Önemi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 2010.
- ATAK Ata, *Türkçede Uzamsal Dilin Konumlanış Açısından İncelenmesi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Anabilim Dalı Yabancı Dil Öğretimi Bilim Dalı, 2018.

- ATAK Ata, Veli Doğan GÜNAY, “Uzamda Yerleştirme Yaparken Varlıklar Arasındaki Temellerinin Türkçe Açısından İncelemesi”, *Studia Uralo-altaica*, S. 49, 2012, ss. 71-79.
- ATALAYER Faruk, “Mekân (Uzam), Türk mitolojisi ve yaratıcılık”, S. 17, *Anadolu Sanat Dergisi*, 2006, ss. 31-54.
- AY Serhat, *Bir Kaçış Mekânı Olarak Heterotopya: Moda (Kadıköy) Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, 2018.
- AYDEMİR Yasemin, *Sözlüksel Görünüş Ve Türkçe Eylemlerin Anlambilimsel Sınıflandırması: Sözlükçe-Sözdizim Etkileşimi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Anabilim Dalı, 2006.
- BAKHTİN Mikhail, *Romanda Zaman ve Kronotop Biçimlerine Dair Sonuç Niteliğinde Kanılar*, Moskova, 1975.
- BANGUOĞLU Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1990.
- BEZEL Nail, “Modernizim ve Postmodernizim: tanımlar ve örnekleme”, *Littera Edebiyat Yazıları*, C. 3, Karşı Yayınlar, Ankara: 1992.
- BİLGE A. Reyyan, “Mekânın Temsili: Uzamsal Düşüncenin Zihinsel Döndürme Performansına Etkisi”, *Türk Psikoloji Yazıları*, Aralık, 23(46), 2020, ss. 1-13.
- BORİLLO Andree, *L'espace et Son Expression en Français*. Paris: Ophrys, 1998.
- BOZ Erdoğan, “Sözlükler İçin Yeni Bir Dil bilgisel Bilgi Önerisi: İlgeçlerin Atadıkları Biçimbirimler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 7(2), 2018, ss. 749-758.
- BOZKURT Fuat, *Türkiye Türkçesi*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.
- BÖREKÇİ Muhsine, “Türkçe Öğretimi Bakımından Çatı Kavramı”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 2004, ss. 487-500.
- BURAN Ahmet, “Türkçe’de İsim Çekimi Ekleri”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK Yayınları:718, 1999, ss. 263-277.
- BUTOR Michel, *Roman Üstüne Denemeler*, Çeviren: Mehmet Rifat, Sema Rifat, İstanbul: Düzlem Yayınları, 1991.

- BÜYÜKBODUK Kandilci, *Muradiye, Adalet Ağaoğlu'nun Öykülerini Yapısalcı Anlayışla Çözümleme Denemesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- CEVİZCİ Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, 2. b., İstanbul: Paradigma Yayınları, 2003.
- CEYHAN ÇOŞTU Feyza, *İki Zaman Düşüncesi: Öznel ve Nesnel Zaman*, Ankara: Elis Yayınları, 2018.
- CRESSWELL Tim, *Place: A Short Introduction*, Blackwell, Oxford, UK: 2004.
- DELİCE Hacı İbrahim, "Türk Dilinde İşlevsel Ek Tasnifi Denemesi", *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.24, 2000, ss.221-235.
- DEMİRCAN Ömer, *Türk Dilinde Çatı*, İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2003.
- DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1992.
- DOĞAN Mine Nihan, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Huzur Adlı Romanının Göstegebilimsel Çözümlemesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, 2018.
- DOĞAN Nuh, *Türkiye Türkçesi Fiillerinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri*, (Doktora Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- DOLTAŞ Dilek, *Postmodernizm ve Eleştirisi*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2003.
- DURAN Suzan, "Türkçede Cihet ve Mekân Gösteren Ek ve Sözcükler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 4, 1956, ss. 1-110.
- ECEVİT Yıldız, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- ECO Umberto, *Açık Yapıt*, (Çev: Yakup ŞAHAN), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1992.
- EDİSKUN Haydar, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999

- EINSTEİN Albert, “Diespezielle Relativitätstheorie”, *Annalen der Physik*, 1905, “Görelilik Kuramı”, *Felsefesiz ‘Bilim’*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi/İnternet Yayınları-4, 1907.
- EKREN Uğur, *Aristoteles’te Mekân ve Hareket*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- EMRE Ahmet Cevat, *Türk Dil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1945.
- ERDEM Melek, “Semantic Changes of Turkmen Turkish Verbs of Action according to Valence”, 3(2), *Journal of Modern Turkish Studies*, 2006, ss. 38-50.
- EREN Hasan, *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basım Evi, 1999.
- ERGİN Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım, 2012.
- ERGÜT Merve, “Adalet Ağaoğlu’nun Ölmeye Yatmak Adlı Eserinde Bildirim, Çıkarım, Sezdirim Cümleleri”, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), 2021.
- ERKMAN AKERSON Fatma, Mahmut KARAKUŞ, “Yazın Yapıtlarında Göstergeler”, *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Hitit Yayınevi, 1993, ss. 109-118.
- ESENYEL Adnan, “İdealizm ve Kant’ın Uzam Görüşü”, *Kaygı Dergisi*, (17), 2011, ss. 149-162.
- EZİLER KIRAN, Ayşe. "Dilbilim, Anlambilim ve Edimbilim" *Electronic Turkish Studies* 9.6, 2014, ss. 719-729.
- FOUCAULT Michel, *Özne ve İktidar, Seçme Yazılar 2*, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2014.
- GASTON Bachelard, *Uzamın Poetikası*, Çev. Aykut Derman, İstanbul: Kesit Yayıncılık, 1996.
- GECE K. Mehmet, “Türkçe Sözdiziminin Temel Mantığı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1993, ss. 97-104.
- GEZEROĞLU Senem, *Nezihe Meriç’in Öykülerinde Kronotop (Zaman-Uzam)*, (Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

- GÖKSEL A. & KERSLAKE C., *Turkish. A Comprehensive Grammar*, USA and Canada: Routledge, 2005.
- GÖZCÜ Ali Fuat, *Immanuel Kant'ın Uzam Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, 2012.
- GREİMAS A.J & COURTES J., *Semiotique Dictionnaire Raisonne de la Thtorie du Language*, Paris:Hachette, 1979.
- GRÖNBECH Kaare, *Türkçenin Yapısı*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 609, 1995.
- GÜNAY Veli Doğan, *Metin Bilgisi*, 5. b. İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2017.
- GÜNAY Veli Doğan, “Neyi, Nasıl Okuruz ya da Okumalıyız?”, *Art-e Sanat Dergisi*, 1(2), 2008, ss. 1-16.
- GÜNAY Veli Doğan, *Söylem Çözümlemesi*, 2. b., İstanbul: Papatya Yayıncılık, 2018.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, *Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar Ve Akımlar* (Vol. 6), Remzi Kitabevi, 1979.
- HENGİRMEN Mehmet, *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınevi, 1998.
- HİRİK Seçil, *Söz Dizimi Kuramları Bağlamında Türkçe'de Baş Unsur*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- HİRİK Seçil, “Rol Kuramı ile Fiillerin Anlam Bilimsel Kategorilerinin İlişkisi: İyi ve Kötü Prens Öyküsü Örneği”, *Türkbilig Dergisi*, 35, 2018, ss. 125-142.
- İBE AKCAN Pınar, *Konu Roller: Türkçe Eylem Veritabanı Temelinde Bir Anlambilimsel Konu Roller Modeli Önerisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Anabilim Dalı, 2010.
- JACKENDOFF Ray S, *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, Cambridge, Massachusetts and London, England: MIT Press, 1972.
- KAHRAMAN Tahir, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Ad Çekim Ekleri Ve Bunların İşlevleri*, Kanyılmaz Matbaası, 2007.
- KAHRAMAN Tahir, *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

- KARAAĞAÇ Günay, "Edat Üzerine Düşünceler" *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1(5), 2009, ss. 157-169.
- KARAHAN Leyla, "Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine", *Studia Uralo-Altaica* 47, 2007, ss. 327-335.
- KARPUZ H. Ömer, AKÇATAŞ Ahmet, "Metinde Anlam Bağları Üzerine" *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 8/18, 2001.
- KELEŞ Ruşen, *Kentbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1980.
- KILIÇ Savaş, "Uzam Mı, Uzay Mı? Peki Mekân Ne?", *Cogito Dergisi*, S. 59, 2009, ss. 48-60.
- KIRAN ZEYNEL, EZİLER KIRAN AYŞE, *Dilbilime Giriş*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018.
- KIRAN EZİLER Ayşe, Zeynel KIRAN, *Yazınsal Okuma Süreçleri*, 4. b. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2011.
- KOÇOĞLU-GÜNDOĞDU, V., Türk Dilinde Yönelme Ve Bulunma Hali İle İlgili Birkaç Ayrıntı-Tuva Türkçesi Örneği-, *Electronic Turkish Studies*, 6(1), 2011.
- KORKMAN Hamdi, "İlkçağ'dan Başlayarak Bilimsel Düşüncenin Gelişim Seyri İçerisinde Psikoloji'nin Yeri", *Asya Öğretim Dergisi*, 3(1), 2015, ss. 1-20.
- KORKMAZ Ramazan, ŞAHİN Veysel, *Romanda Mekân (Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler)*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.
- KORKMAZ Ramazan, "Romanda Mekânın Poetiği", *Edebiyat ve Dil Yazıları: Mustafa İsen'e Armağan, (Ed. Ayşenur Külahlıoğlu İslam, Süer Eker)*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2007.
- KORKMAZ Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- KORKUT Ece. "Verlaine'de Uzam-Özne İlişkisi", *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 125-133. İstanbul: Simurg Yayınları, 1999.
- KORNFİLT Jaklin, *Turkish (Descriptive Grammar)*, 1st ed., London&New York: Routledge, 1997.

- KURT Tezcan, *2000-2010 Arası Küçürek Öyküde Postmodern İzler*, (Yüksek Lisans Tezi), Bartın: Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- KÜÇÜKERDOĞAN Rengin, “Anlatısal Yapı Çözümlemesi ve Reklam İletişiminde Anlatı Yerlemleri”, S. 30, C. 2, *Dilbilim Dergisi*, 2013, ss. 5-18.
- LEFEBVRE Henry, *The Production of Space*, Oxford: Blackwell Publishing, 1991.
- LEHMANN Christian, “Pleonasm and Hypercharacterization”, *Yearbook of Morphology*. Geert Booij ve Jaap van Marle (ed.). Heidelberg: Springer, ss. 119-154, 2005.
- LEVİNSON S. C., *Space in language and cognition: Explorations in cognitive diversity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- LEWİS Geoffrey, *Turkish Grammar*, 1st ed., Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu*, 218. C. Ankara Üniversitesi Basımevi: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1963.
- ÖNER Mustafa, “Türkçede Edatlı İsim Çekimi”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- ROSENAU Pauline Marie, *Postmodernizm ve Toplum Bilimleri*, Çev. Tuncay Birkan, Ankara: Ark Yayınları, 1998.
- SARI İsa, “Dilbilimsel Uzatım ve Türkçedeki Yaygın Örnekleri”, 10/16, *Turkish Studies*, 2015.
- SARI İsa, Türkiye Türkçesi ve Ağızlarındaki -(S)XN Geri Yapısı Üzerine, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 9(2), 2019, ss. 504-514.
- SEV Gülsel, “/+ Dan...+ A/Yapısına İlişkin”, 15(1), *Türkoloji Dergisi*, 2002, ss. 247-259.
- SEZER Özgül, *Türk ve Alman Edebiyatından Seçilen Eserlerde Engelli Karakterlerin Sunuluş Biçimleri*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2019.
- SİNANOĞLU Oktay. *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü* (Vol. 448). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1978.

- SOFUOĞLU Hikmet, “Bergson ve Sinema”, *Selçuk İletişim Dergisi*, 3(3), 2004, ss. 66-76.
- SÖNMEZ Özge, “Guy De Maupassant’ın Dağ Oteli Öyküsündeki Uzama Göstergibilimsel Bir Yaklaşım”, *Humanitas*, 4(8), 2016, ss. 303-322.
- TALMY Leonard, *Toward a Cognitive Semantics, vol. 1: Concept Structuring Systems*. Cambridge MA: MIT Press, 2000a.
- TALMY Leonard, *Toward a Cognitive Semantics, vol. 2: Typology and Process in Concept Structuring*. Cambridge MA: MIT Press, 2000b.
- TOPARLI Recep, “Son Çekim Edatları”, *Türk Gramerinin Sorunları II*, Ankara: TDK, 1999, ss. 433-434.
- TOPTAŞ Hasan Ali, *Başlarken Yalnızsın, Bitirdiğinde Daha da Yalnız: Söyleşiler Kitabı*, 1. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- TOPTAŞ Hasan Ali, *Sonsuzluğa Nokta*, 1. b., İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- TUNCER GÜRKAŞ Ezgi, Ömür BARKUL, “Yer Üzerine Kavramsal Bir Okuma Denemesi”, *Sigma Dergisi*, S. 4, 2012, ss. 1-11.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 11. b., Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2011.
- UÇAN Hilmi, *Yazınsal Eleştiri ve Göstergibilim*, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- USLUER Fatih, “NESİMÎ, Şeyh İmâdüddîn Seyyid Nesîmî”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/maddedetay/nesimi-seyh-imaduddin-seyyid-nesimi> (Erişim Tarihi: 24.04.2020).
- UZDU Funda, *Betimleyici Metinlerin Dilsel Özellikleri ve Bu Tür Metinler Yoluyla Sözcük Öğretimi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Ana Bilim Dalı, 2008.
- UZUN Nadir Engin, “Türkçe Eylemlerde Çokanlamlılık ve Rol Kuramı”, *Dil Dergisi*, S. 51, 1997, ss. 5-20.

- ÜSTÜNOVA Kerime, “Çıkarım Edimi Üzerine -Kutadgu Bilig Örneğiyle-” Ankara hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Yazılışının 950. Yılı Anısına Uluslararası Kutadgu Bilig ve Türk Dünyası Sempozyumu, 2019, ss. 374-388.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Eylem İşletimi*, 1. b., Bursa: Sentez Yayıncılık, 2016.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*, 1. b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2012.
- ÜSTÜNOVA Kerime, AYDIN Hasene, KARAHANCI İbrahim, İNCEMAN A. Nilüfer, ÜSTÜNOVA Mustafa, “Türkiye Türkçesinde Derecelendirme Kodlayıcısı Olarak Kullanılan Ardıl Dil Birimleri Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 2019, ss. 713-725.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dil Bilgisi Sorunları*, 1.b., İstanbul: Kesit Yayınları, 2010.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Türkçede Dil Birimlerinin Soyuttan Somuta Geçişi Üzerine”, B. Ü. VI. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Erzurum: 2011b., ss. 17-25.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Dil Yazıları*, 2.b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2011a.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Eksik Tekrar”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 4, S. 5, 2003/2, ss. 179-186.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Türkçede Asıl Unsurlar: Özne ile Yükleme”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1, S. 582: 489-497, 2000.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Eksilti Ya Da Sıfır Tekrar”, *Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl : 1, S. 1, 1999, ss. 93-105.
- ÜSTÜNOVA Kerime, *Türkiye Türkçesinde Yapı Kavramı ve Söz Dizimi İncelemeleri*, 1. b., Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Yüzey Yapıdaki Çıkarım Cümlelerinin İletişime Katkısı”, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat Ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 2018, Yıl: 6, S. 12, 2018.
- VAN DIJK Teun Adrianus; WALTER KINTSCH, *Strategies of Discourse Comprehension*, New York: Academic, 1983.

- VANDELOÏSE Claude, *L'espace en Français, sémantique des prépositions spatiales*. Paris: Edition Du Seuil, 1986.
- YENER, Mustafa Levent, "Türkçede Ek Eylemin İşlevi: Ad Tümcelerini Yeniden Düşünmek." *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2018, ss: 134-152.
- YAVUZ Kemal, *Âşık Paşa-Garib-nâme*, C. I-II, İstanbul: TDK Yayınları, 2000.
- YAYLAGÜL Özen, "Türk Dilinde Çok Anlamlılık ve Nedenleri", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II* 20-26 Eylül 2004, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2004, ss. 3175- 3186.
- YILDIRIM Gökşen, "Matmazael Noraliya'nın Koltuğu Romanında Mekânın Poetiği", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences*, C. 27, S. 2, Elazığ, 2017, ss. 27-41.
- YILMAZ Enser, "Metinsellik ile Yazınsallık Kavramı ve Hasan Ali Toptaş'ın Bir Dünyanın Akşam Resmi Öyküsünün Metinsellik ile Yazınsallık Bağlamında İncelenmesi." *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 10.4, 2021, ss. 1371-1392.
- YÜCE Sefa, "Edebiyatta Gerçekçilik ve Alımlama Estetiği", *Söylem Filoloji Dergisi*, C. 1, S. 2, 2016, ss. 105-117.
- YÜCEL Tahsin, *Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam*, İstanbul: Ada Yayınları, 1979.
- ZAMBAK Ferda, *Türk Romanında Mekân*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- WILLEMS Klaas, "Logicalpolysemy and Variableverbvalency". *Language Sciences*. S. 28, 2006, ss. 580-603.
- WITTGENSTEIN Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Edinburgh: Edinburgh Press, 1922.
- <http://w3.balikesir.edu.tr/~ mozsari/dilbilim.htm> (erişim tarihi 30.07.2019)

ÖZ GEÇMİŞ

Adı-Soyadı	Hande ÜNVER ÖZDOĞAN		
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2000	2003	Bursa Gemlik Celal Bayar Anadolu Lisesi
Lisans	2004	2008	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Yüksek Lisans	2012	2015	Süleyman Denirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Doktora	2017	-	Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yeni Türk Dili Bilim Dalı
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama -		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2008	2009	Bursa Özel İlgi Dersanesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni
2.	2009	2011	MEB Bursa Gemlik Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni (vekil)
3.	2011	2013	Akdeniz Üniversitesi ALTSO Turizm Meslek Yüksekokulu Yarı Zamanlı Türk Dili Okutmanı
4.	2018	-	Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Öğretim Görevlisi
Katıldığı Proje ve Toplantılar	<p>1. "Tasviri Fiil Kurucusu Biçimbirimlerin Tasnifi Üzerine Bir İnceleme", (sözlü bildiri, özeti basıldı), ISLET-2017, 3. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu 20-23 Nisan 2017, Roma / İTALYA</p> <p>2. "Türk Kültür Tarihinde Kaygusuz Abdal'ın Yeri ve Kaygusuz Sözcüğünün Gelişimi", (sözlü bildiri, özeti basıldı), 800. Fetih Yılı'nın Eşiğinde Alanya/Alaiye ve Alaaddin Keykubat Sempozyumu, 21-22 Ekim 2021, Alanya / ANTALYA (Ahsen Ayan ile birlikte)</p> <p>ISLET-2017 3. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu 20-23 Nisan, Roma / İtalya</p>		
Yayımlar:	<p>1. "Klasik Osmanlıca Dönemi Bir Tıp Metni: İlm-İ Tıbb Ve Dil Özellikleri", <i>Mediterranean Journal of Humanities</i> 6 (1), ss. 323-336, 2016.</p> <p>2. "İklim Değişikliği Nedeniyle Genelgeçerliğini Yitirmek Üzere Olan Atasözleri Üzerine", <i>Journal of International Social Research</i>, 13 (74), ss. 20-25, 2020 (Ahsen Ayan ile birlikte)</p> <p>3. "Duyu Fiillerinde İstem ve Fiil Kategori Değişmeleri: Şecere-i Terakime Örneği", <i>Asya Studies</i> 5 (17), ss. 137-142, 2021 (Neslihan KARACAN ile birlikte)</p> <p>4. "Türkiye Türkçesinde Yerleştirme Adları: Hasan Ali Toptaş Romanları Örneği", <i>Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi</i>, 53, ss. 83-104, 2021.</p> <p>5. "Uzam Anlatımında Dilbilimsel Uzatım: "Sonsuzluğa Nokta" Romanı Örneği", <i>Türkçeye Saygı: Prof. Dr. Hacı Ömer Karpuz'a Armağanı</i>, Konya: Palet Yayınları, 202.</p> <p>A AYAN, H ÜNVER ÖZDOĞAN Journal of International Social Research 13 (74)</p>		
İletişim (e-posta):			
		Tarih	
		İmza	
		Adı-Soyadı	